

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VI/1

LJUBLJANA

1955

**PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI**

- Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.
- Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.
- Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.
- Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanjih v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuju. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.
- Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.
- Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuju. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.
- Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 275 str. + LV tab. + 6 zvd. 8°.
- Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.
- Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.
- Razprave III. Ljubljana 1953. 355 + XIX str. + IX pril. 8°.
- France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. LXXXV tab. 2 pril. 2 zvd. 8°.
- Arheološki vestnik II/1. Ljubljana 1951. 87 str. 8°.
- Arheološki vestnik II/2. Ljubljana 1951. 191 str. 8°.
- Arheološki vestnik III/1. Ljubljana 1952. 168 str. 8°.
- Arheološki vestnik III/2. Ljubljana 1952. 192 str. 8°.
- Arheološki vestnik IV/1. Ljubljana 1953. 192 str. 8°.
- Arheološki vestnik IV/2. Ljubljana 1953. 176 str. 8°.
- Arheološki vestnik V/1. Ljubljana 1954. 205 str. 8°.
- Arheološki vestnik V/2. Ljubljana 1954. 215 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VI/1

LJUBLJANA

1955

+102469

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 15. FEBRUARJA 1955

102469

7 1240/1955

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Za tujejezične povzetke odgovorni urednik: dr. Matevž Šmalc

Tiskala Triglavska tiskarna v Ljubljani

VSEBINA — CONTENTS

<i>Josip Korošec:</i>	
Nekaj pripomb k izvoru butmirske kulturne skupine	5
Einige Anmerkungen zu der Frage über den Ursprung der Butmir Kulturgruppe	
<i>Anton Sovrè:</i>	
Pripombe k R. Brataniča Novim najdbam iz Ptuja	26
Bemerkungen zum R. Bratanič: Neue Funde aus Ptuj	
<i>Emilijan Cevc:</i>	
Problem kamnitnega leva iz Kostanjevice ob Krki	33
Das Problem des steinernen Löwen aus Kostanjevica am Flusse Krka	
<i>Mirko Šeper:</i>	
Prilog datiranju starohrvatskih spomenika pleterne dekoracije	50
Ein Beitrag zur Chronologie der altkroatischen Denkmäler mit Flechtbandornamentik	
POROČILA — REPORTS	
<i>Tatjana Bregant:</i>	
Trgovina in menjalno gospodarstvo v neolitiku Jugoslavije	59
Die Wirtschaft und der Tauschhandel in Neolitikum Jugoslawiens	
<i>Josip Korošec:</i>	
»Dimini« kulturna skupina	65
»Dimini« Kultur und ihr Ursprung	
<i>Josip Korošec:</i>	
Ali so bila na Ljubljanskem barju kolišča?	78
Ist es sicher, dass am Laibacher Moor sich Pfahlbauten befanden?	
<i>Anton Smodič:</i>	
Bronaste depojske najdbe v Črmožišah in severovzhodni Sloveniji ...	82
Bronzene Depotfunde in Črmožiše und im nordöstlichen Slowenien	
<i>Branko Marušič:</i>	
Staroslovanske in neke zgodnj srednjeveške najdbe v Istri	97
Altslawische und einige frühmittelalterliche Funde in Istrien	

Stane Gabrovec:

- Nekaj novih staroslovenskih najdb 154
Einige neue altslawische Funde

Alozij Šercelj:

- Še nekaj momentov k novim raziskovanjem na Ljubljanskem barju .. 141
Einige neue Momente betreffend die neuen Ausgrabungen am Moor
von Ljubljana

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA — BOOK AND OTHER REWIEWS

Mitja Brodar:

- Abbé H. Breuil, Quatre cents siècles d'art pariétal 146

Josip Korošec:

- Convegno Internazionale di paleontologia in occasione del I^o Centenario
della scoperta delle palafitte preistoriche 148
Joachim Werner, Waage und Geld in der Merowingerzeit 149
Wolfgang Dehn - Edward Sangmeister, Die Steinzeit im Ries 151
Max Hundt, Das karolingische Reihengräberfeld von Felkendorf-
Kleetzhöfe im Landkreis Kulmbach 152
Alberto del Castillo Yurrita, El vaso campaniforme 154
Valter Krušič, Karies pri Starih Slovanih 155

Tatjana Bregant:

- France Starè, Prazgodovinske Vače 156
France Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani 158

Milutin Garašanin:

- Festschrift für Peter Gössler 160

Josip Klemenc:

- Festschrift für Dr. Rudolf Egger, Beiträge zur älteren europäischen
Kulturgeschichte Bd. III. 162

St. Jesse:

- Zamenjava knjig 170

NEKAJ PRIPOMB K IZVORU BUTMIRSKE KULTURNE SKUPINE

JOSIP KOROŠEC

Po mnenju nekaterih znanstvenikov je bil videti problem butmirske kulturne skupine in problem njenega izvora skoraj že popolnoma jasen, po mnenju drugih pa sicer še nerazrešen, a vendar vsaj zadostno nakazan. S tem problemom se znanstveniki ukvarjajo že od odkritja butmirske kulture in so njen izvor iskali v vseh mogočih krajih, včasih zelo oddaljenih od samega centra, to je od Butmira. Tako so nekateri povezovali Butmir z Egejo, drugi z Malto, tretji s Tesalijo itd.¹ Delno so ta gledišča nastala v času, ko še ni bilo znano večje število arheoloških predzgodovinskih najdišč in raznih kulturnih skupin, predvsem na Balkanu in v Srednji Evropi. V najnovejšem času je kazalo, da je celotna problematika butmirske kulture stopila vendar že v končno fazo. Toda tudi tu so se mnenja predzgodovinarjev razhajala in niso bila enotna. Sam sem sodil, da je butmirska kulturna skupina bolj lokalnega značaja in da se bo šele sčasoma mogla povezati z istočasnimi kulturnimi skupinami v okolici.² M. Garašanin je medtem skušal privedi Butmir v ožjo zvezo z Vinčo in ga je celo podredil vinčanski kulturni skupini kot nekakšno posebno varianto.³ Vendar pa, kakor se vidi po drugih mestih, tudi sam ni bil posebno prepričan o točnosti in pravilnosti svojega gledišča, priznavajoč, da obstoje zelo velike razlike med Vinčo in Butmirom, kar pa zopet tolmači kot specializirane oblike, ki so se razvile na ožjem, omejenem in tudi določenem področju.⁴ Delno je on to gledišče zastopal že od samega začetka, čeprav ne tako izrazito, kjer se pa kljub temu približuje domnevi, da bi to utegnila biti le varianta vinčanske kulture. Pustil je pa to vprašanje na začetku odprto.⁵ V novo fazo je to vprašanje stopilo z raziskovanjem novega najdišča na »Nebu« v dolini Bile blizu Travnika. Benac je ob tej priložnosti ovrigel gledišče Garašanina o povezovanju in odvisnosti butmirske od vinčanske kulturne skupine.⁶ Na drugem mestu sem pa tudi sam pokazal na izredno malo število analogij med But-

¹ Detajlno je razna mnenja omenil Benac (Benac, Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture, Ljubljana 1952, 113 sl.). Zdi se mi zato nepotrebno citirati in razpravljati o vsakem takem mnenju posebej.

² Zgodovinski časopis, Ljubljana 1947, 140 sl., 123 sl.

³ M. Garašanin, Hronologija vinčanske kulturne grupe, Ljubljana 1951, 3, 12, 153.

⁴ l. c., 103 sl.

⁵ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo 1947, 11. (Odslej GZMS.)

⁶ Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, 127 sl.

mirom in Vinčo, kjer sem kot vzroke za to navedel tudi preveliko oddaljenost teh dveh lokalitet in po tedanjem stanju raziskovanja tudi oddaljenost teh kulturnih skupin, dalje pa popolno nepoznanje o vmesnih lokalitetah, ki so bile med Vinčo in Butmirom. Dopustil sem pa možnost, da je butmirska kulturna skupina sprejela iz vinčanske neke kulturne elemente, ki jih je pa prilagodila svojim potrebam. Iz teh vzrokov sem tudi bil na gledišču, da ne moremo butmirske skupine imeti za varianto vinčanske.⁷ V želji, da bi raztolmačil problem butmirske kulturne skupine ali da ga vsaj nakaže, je Benac poiskal drugo povezavo v drugi smeri in prišel do nasprotnih rezultatov od Garašanina. Benac n. pr. sodi, da je vprašanje nastanka butmirske skupine komplicirano, ker se direktno ne more vključiti v nobeno kulturno skupino, vendar pa genetično ni niti originalna, ker ima v sebi elemente raznih kulturnih skupin.⁸ Po mnenju Benca je butmirska kulturna skupina nastala na meji, kjer so se križale razne kulturne struje tako z vzhoda kakor tudi s severa in iz Srednje Evrope. Pri tem se Benac naslanja na posamezne keramične oblike, kakor tudi na posamezne ornamentalne motive in celo na inkrustacijo. Po njem naj bi bila uporaba rdeče barve v butmirski kulturni skupini vezana na neko erdeljsko in ogrsko komponento, vendar pa dopušča možnost, da je vezana na vzhodne predele slikane keramike. Bencu se zdijo relativno zelo močne zveze z nekaterimi naselbinami v Podonavju in v Srednji Evropi.⁹ Vzrok nastanka takšne mešane kulture pa Benac zopet vidi v gentilnem mešanju in v migracijah, ne pa v vplivih in v ekonomskih stikih.¹⁰ V najnovejšem času se je tega vprašanja zopet dotaknil M. Garašani, ki pa ima sedaj za pravilno gledišče, da je butmirska kultura posebna skupina.¹¹ Vendar pa ima še dalje vinčansko kulturo za zelo močno komponento, čeprav priznava, da so osnovne oblike delno popolnoma neodvisne od vinčanskih oblik, kakor je neodvisna tudi plastika. Elementi, ki naj bi bili odvisni od vinčanske skupine ali od balkansko-anatolskega kompleksa, kakor sedaj imenuje razne skupine v vardarsko-moravski dolini, ki imajo pa vendar nekaj značaj vinčanske kulturne skupine, naj bi pa bili naslednji: 1. skodela na polno izdelani, ozki, cilindrični nogi, katere stojna ploskev je nekoliko razširjena; 2. bikonična skodela in 3. skodele s poudarjenim ustjem.¹² Pri ornamentiki vidi M. Garašani vpliv vinčanske kulturne skupine v uporabi kanelur in vdolbenih ornamentov na butmirski keramiki ter v vrezani ornamentiki, posebno glede razporeditve v frize in metope, delno pa tudi v motivih. Sorodnost naj bi bila tudi pri žigosanih vbodih, ki so tako na keramiki v Butmiru kakor tudi na delu vinčanske keramike od 6 do 4 m.¹³ Ti elementi naj bi po M. Garašaninu predstavljali vinčansko komponento, na temelju katere se je razvila butmirska kulturna skupina.

Druga komponenta, ki jo je sedaj po Bencu povzel tudi M. Garašani, na katero je pa tudi že poprej opozarjal, naj bi pa bila lengyelska kom-

⁷ Zgodovinski časopis 1947, 145.

⁸ Benac, Prehistorijsko naselje nebo, 136. — GZMS 1953, 257 sl.

⁹ Benac l. c., 138 sl.

¹⁰ l. c., 142 sl.

¹¹ GZMS 1954, 29 sl.

¹² GZMS 1947, 8 sl. — GZMS 1954, 30 sl.

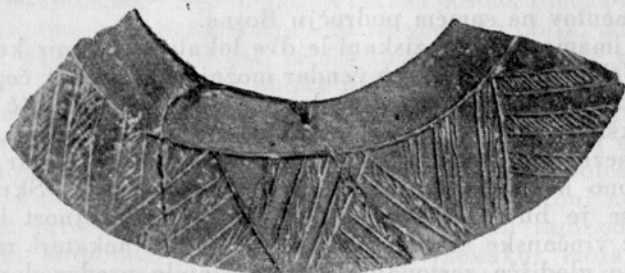
¹³ GZMS 1947, 9 sl. — GZMS 1954, 30 sl.

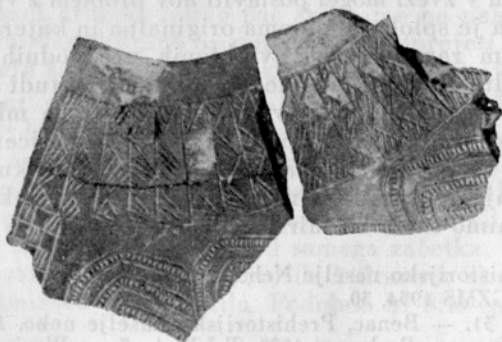
Sl. 1

Sl. 2

Sl. 5

Sl. 4

Sl. 1—4. Nekaj primerov ustij hruškastih amfor iz Butmira

ponenta. Tipične forme te komponente naj bi bile tako imenovana piriformna posoda, ki je, kakor pravi M. Garašanin, tipična za lengyelsko skupino. Dalje naj bi bila z nekaterimi oblikami tiške kulturne skupine sorodna tudi neka oblika čaše, najdene na Nebu pri Travniku,¹⁴ kakor sodita M. Garašanin in Benac.¹⁵ Pri ornamentiki pa vidita oba identičnost z lengyelskimi v nekaterih motivih spirale v Butmiru.¹⁶

To bi nekako bili vsi momenti, na katere se v glavnem naslanjajo najnovejša tipološka raziskovanja z nalogo, da povežejo butmirsko kulturno skupino z drugimi, da bi tako našli izvor tej kulturni skupini. Vsi ti raziskovalci se pa izrecno protivijo domnevam, da bi naj butmirska skupina imela svoj izvor na jugovzhodu, bodisi na Kikladih, bodisi v Diminiju itd.¹⁷ Po vseh domnevah raznih znanstvenikov bi se butmirska kulturna skupina danes mogla tolmačiti, da je nastala na dveh komponentah, in sicer na vinčanski in pa na lengyelski oziroma tudi slavonsko-sremski ter na lokalni domači komponenti, ki se je pa doslej mogla le suponirati, ker ni bilo znanih nikakršnih starejših kultur in tudi ne elementov na samem področju Bosne.

Čeprav imamo danes raziskani le dve lokaliteti butmirskega značaja, Butmir in Nebo v dolini Bile, so vendar možni razni sklepi, čeprav obstoji nevarnost, da se bodo sčasoma pod vplivom novih najdišč spremenili. Rezultat takšnih sklepov je tudi gornja domneva, ki je bila, ako izvzamemo posamezne momente, še kolikor toliko verjetna. Vendar je pa kljub temu potrebno nekoliko premotriti dosedanje hipoteze. Skrajni čas je že bil, da se je butmirski skupini prisodila samostojnost in da se je izključila iz vinčanske skupine, kamor bi jo bili nekateri radi vstavili. Četudi je to gledišče zastopalo le malo število predzgodovinarjev, je vendar ta hipoteza povzročala nevarnost, da se nje oprimejo tud tuji znanstveniki, posebno tisti, ki nimajo vpogleda v resnično stanje materiala. Postavlja se pa danes tudi še drugo vprašanje, namreč gledišče Benca, ki trdi, da butmirska kulturna skupina ni samostojna, temveč mešana kultura, ki je samo toliko originalna, kolikor je iz raznih komponent ustvarila kulturo, ki ima svoj lastni kulturni izraz.¹⁸ Temu gledišču po vsem načinu pisanja in po sklepih ne nasprotuje niti Garašanin. Seveda bi se s tem v zvezi mogel postaviti nov problem z vprašanjem, katera kulturna skupina je sploh popolnoma originalna in katera je nastala samo po sebi z lastnim razvojem na avtohtonih predhodnih elementih, brez vplivov tujih kultur, bodisi da so te istočasne ali pa tudi starejše. Posebno prihajajo v tem pogledu v poštev kulturne skupine mlajšega neolitika. Originalnost neke kulturne skupine se pa vidi v sicer sprejetih tujih elementih, ki so se pa popolnoma prilagodili domači kulturi. Mislim, da prav Butmir in njegova kultura najjasneje pričajo o takšni originalnosti. Kot primer vzemimo samo butmirsko plastiko. Nesporno je že sama ideja

¹⁴ Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, T. XVII, 1.

¹⁵ l. c., 65. — GZMS 1954, 50.

¹⁶ GZMS 1954, 51. — Benac, Prehistorijsko naselje nebo, 104. — Tompa, Die Bandkeramik in Ungarn, Budapest 1929, T. LX, 1—5. — Wosinsky, Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel I, 1888, T. VI, 8, 10. — Arch. Hung. XXIII (1939), T. XXVIII.

¹⁷ GZMS 1954, 29.

¹⁸ Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, 143 sl.

izdelovanja plastičnih objektov prišla nekje iz tujine iz predelov, kjer je idolna plastika bila zelo splošno uporabljana. Kljub temu pa butmirsko ne moremo ne oblikovno ne tipološko primerjati z nobeno drugo plastiko. Nobena nima tudi toliko realističnih predstav kakor prav ta.¹⁹ Poskusi, da se ta plastika poveže in celo da se podredi bolj vinčanski plastiki, pa nikakor niso uspeli.²⁰ V resnici med njo in vinčansko ni niti v oblikovnem niti v tipološkem pogledu nobene zveze. To velja seveda za danes znano gradivo, kar pa ne izključuje možnosti, da bi na neki novi, doslej neznani lokaliteti bilo več stičnih točk, bodisi z vinčansko kulturo ali pa z butmirsko. Dosedanje stične točke z Vinčo pa v zvezi z drugimi sorodnostmi omogočajo samo kronološko postavitev butmirske kulturne skupine.

Garašanin se v svojih razpravah sklicuje predvsem na skodele na podstavku, nogi, katerih je v Butmiru kakor tudi v Vinči najdeno ogromno število in ki naj predstavljajo ožjo povezavo med tema dvema kulturnima skupinama.²¹ Nedvomno je takšna posoda tipična za vinčansko kulturno skupino, kjer predstavlja eno od vodilnih oblik, tako v starejši fazi do 6 m, kakor tudi v mlajši med 6 in 4 m. Kasneje se pa ta tipična oblika izgubi. Tipična je pa ta oblika tudi za butmirsko skupino. Vendar nam ni znano, kakšne so bile osnovne oblike teh posod v Butmiru. Ohranjeni so zvečine samo podstavki, noge, ki se edino za sedaj morejo vzporejati z vinčansko skupino. Ako vzamemo v poštev kronološke momente in okolišne kulturne skupine, kjer takih posod s takimi nogami ni, je jasno, da te predstavljajo precejšnjo sorodnost in tudi odvisnost med vinčansko in butmirsko kulturno skupino. Vsekakor morajo biti te v medsebojni zvezi. Glede na to, da so v vinčanski skupini veliko zgodnejše kakor v butmirski, je popolnoma logično, da je butmirska skupina ali direktno ali posredno prevzela to iz vinčanske.

Drugi element naj bi predstavljale bikonične skodele, ki so zopet tipične za Garašaninov balkansko-anatolski kompleks.²² Elementi takšnih bikoničnih skodel so pa tudi v butmirski skupini, od katerih imajo nekatere tudi poudarjeno ustje. Ne glede na pravilnost gledišča, ali so taki primeri res sprejeti iz vinčanske kulturne skupine, ker imamo podobne elemente tudi drugod, lahko pač sklepamo na neko povezavo med vinčansko in butmirsko skupino oziroma na neki sprejeti osnovni element, ki se je pa kasneje samostojno izoblikoval tudi v butmirski skupini.

Tretji element naj bi predstavljala ornamentika. Predvsem naj bi to bile kanelure.²³ Medtem ko so vdolbeni ornament v vinčanski kulturni skupini eden od osnovnih elementov, so v butmirski kulturni skupini le sporadični in celo neizraziti. Težko je pa danes soditi, ali so takšni ornamentalni motivi res dospeli sem z vinčanske skupine ali ne. Glede na to, da jih vinčanska skupina uporablja od samega začetka, ni izključeno, da so direktno vplivali na eno od starejših kulturnih skupin, na temelju katerih se je butmirska tudi razvila. Podobno bi bilo mogoče tudi soditi

¹⁹ GZMS 1942, 87 sl.

²⁰ GZMS 1947, 5 sl.

²¹ GZMS 1954, 30 — GZMS 1947, 8.

²² GZMS 1954, 30.

²³ GZMS 1954, 30.

o skodelah na nogah. V tem pogledu ni potrebno, da so niti kanelure niti vaze na nogi in tudi ne bikonične posode v Butmiru pod vplivom vinčanske skupine, ampak so lahko tudi elementi, ki so bili od butmirske sprejeti iz neke nam neznanе starejše kulturne skupine na področju Bosne, ki je pa služila kot temelj za razvoj butmirske kulture.²⁴ Takšna kulturna skupina pa za sedaj še ni raziskana, čeprav se že domneva njen obstoj. Kaže pa starejše elemente, kakor jih ima butmirska. Na

Sl. 5. Primer hruškaste posode iz Danila z zonalno deljenim ornamentom

drugi strani pa kaže tudi sorodnosti z butmirsko v mnogih elementih.²⁵ Kolikor pa je danes mogoče presoditi, bo prav takšna starejša kulturna skupina tista, ki je služila kot temelj pri genezi butmirske.

²⁴ V največ najdbah po naključju se danes domneva, da je tako imenovana kakanjska skupina starejša od butmirske (Benac, GZMS 1951, 7 sl.)

²⁵ Precejšnje vprašanje pa se pojavlja, ali Mujevine v resnici le ne bodo pripadale butmirski skupini vsaj glede doslej znanega materiala. Benac bi želel to lokaliteto povezati s kakanjsko skupino, kateri pripadajo Kakanj in Arnautovići pri Visokem, katerih material pa doslej še ni bil objavljen (GZMS 1950, 111). Sodim pa, da so Mujevine preveč identične z butmirsko skupino, česar za drugi dve lokaliteti Kakanj in Arnautovići ne moremo reči. Ti dve lokaliteti bosta starejši in po vsej verjetnosti temelj, na katerem se je razvila butmirska.

V zvezi z ornamentiko so stične točke po mnenju Garašanina in tudi mojem med vinčansko in butmirsko žigosani vbodi in delitev ornamentov v frize in na metope.²⁶ Seveda pa tu obstajajo posamezne tipične razlike. Kljub temu pa so vendar bodisi zaradi enega ali drugega vzroka neke sorodnosti, ki nam omogočajo, da v tem pogledu vzporejamo eno in drugo skupino. Ne moremo pa trditi, da bi bili ti elementi med seboj identični. Žigosanje vbodov se javlja tudi na drugih mestih. Od kod je pa ta način ornamentike došel v Vinčo, doslej še nihče ni razrešil. Tudi delitev na friz in metope je v Vinči karakteristična za posebno obliko posod in za posebne pokrove, ki pa niso isti kakor v Butmiru. Samo žigosanje je v Vinči vezano ravno za to obliko posod, medtem ko se v Butmiru nahaja na povsem drugih oblikah ne glede na to, da je tudi karakter žigosanja drugi. Vendar pa tudi ti elementi dajo vsaj možnost relativne kronološke postavitve butmirske skupine.

Na drugem mestu sem nakazal še nekaj stičnih točk,²⁷ ki jih niti Garašaniin niti Benac v zadostni meri ne upoštevata. To je predvsem oblika male vazice, ki jo Vasić imenuje lekitos in ki je tako v Butmiru kakor tudi v Vinči. Na drugi strani bi se pa mogoče posamezne stične točke mogle najti tudi med ročaji.

Po analizi sorodnosti med vinčansko in butmirsko kulturno skupino bi mogli postaviti naslednji sklep:

Samo nekateri elementi med vinčansko in butmirsko kulturno skupino so med seboj sorodni, niso pa identični. Vendar bi to dokazovalo, da je med tema dvema skupinama bila neka medsebojna zveza, ali pa da je obstajal vpliv ene na drugo skupino, kar pa še ne pomeni, da je butmirska skupina suženjsko prevzemala vse, kar se ji je nudilo. Večina elementov, ki so karakteristični za povezavo med vinčansko in butmirsko skupino, nam služijo v glavnem le za kronološko postavitvev butmirske skupine, ne nudijo nam pa možnosti opore za domnevo o njeni odvisnosti. Poleg tega bodo pa glede na kronološko postavitvev mnogi elementi in mnoge stične točke starejše od danes znane butmirske kulture ter bo za samo to skupino njih izvor potrebno iskati v neki starejši, mogoče kakanjski skupini. Ali je pa ta prevzela posamezne oblike, mogoče tudi ornamentalne tehnike, kakor so tehnika dolbenja in kanelure, direktno z vzhoda, bodo pa pokazala šele bodoča raziskovanja. Nikakor pa ni nujno, da bi jih prevzela direktno sama butmirska skupina, bodisi iz vinčanske ali pa iz balkansko-anatolskega kompleksa.

Iz vseh teh momentov pa vidimo, da je bila butmirska skupina veliko bolj samostojna in veliko originalnejša v odnosu do vinčanske skupine, kakor pa je bil mogoče videz.

Potrebno je prav tako analizirati stične točke z lengyelsko kulturno skupino, na katero prav tako opozarjajo razni raziskovalci. Kakor sem že omenil, bi to mogla biti piriformna ali hruškasta oblika nekaterih posod. Garašaniin trdi celo na nekem mestu, da je ta oblika tipična prav za lengyelsko skupino.²⁸ Medtem je pa ta oblika v resnici tipična za

²⁶ GZMS 1954, 50 sl. — GZMS 1947, 9 sl. — Zgodovinski časopis 1947, 143 sl.

²⁷ Zgodovinski časopis 1947, 143.

²⁸ GZMS 1954, 50. — GZMS 1947, 9. — Garašaniin, Hronologija vinčanske grupe, 120.

butmirsko skupino, je pa včasih tudi v lengyelski.²⁹ Toda pri lengyelski skupini moramo upoštevati, da ne poznamo stratigrafije takšnih oblik, s tem v zvezi pa tudi, da ne poznamo točne kronologije. V Butmiru je pa ta oblika ena vodilnih. Na drugem mestu sem že predpostavil njen pojav,³⁰ tako s čisto razvojnega gledišča, kakor sem predpostavil tudi pokrajino, kjer je po vsej priliki moglo priti do formiranja takšne posode. Tako sem sodil, da je ta oblika že glede na razne razvojne stopnje, ki so najdene v Butmiru, po vsej priliki nastala v krogu te kulturne skupine, vendar pa ne v samem Butmiru, ker je tu kulturna plast preskromna.³¹ Ne glede na to možnost pa iščeta tako Benac kakor tudi Garašanin izvor za to posodo v lengyelski skupini, kjer je doslej znanih le nekaj primerov takih oblik in ne glede na to, da tu manjkajo tudi vse tipične razvojne stopnje, katere so v Butmiru v zadostnem številu. Zato je pač popolnoma logično vprašanje, ali je to formo res butmirska skupina sprejela iz lengyelske, medtem ko ima prva dovolj lastnih elementov za lokalni razvoj te posode. Drugo vprašanje pa je, ali je res nujno da se na temelju nekaj sorodnih elementov v neki drugi kulturni skupini takoj želi postaviti domneva o izvoru ene ali druge oblike v tej skupini. Moje gledišče je povsem nasprotno. Butmirska kulturna skupina ni sprejela teh posod piriformne ali hruškaste oblike iz lengyelske skupine, temveč je nasprotno ta posredovala lengyelski to vazo.

Druga sorodnost z lengyelsko kulturno skupino bi predstavljala posamezne spirale v ornamentiki.³² To je v resnici popolnoma točno. Vendar bi pa bilo tudi tu postaviti vprašanje, ali je pravilno zaradi tega postavljati butmirsko skupino v odvisnost od lengyelske? To ni preveč verjetno. Nekaj primerov sorodnosti v neki tuji kulturni skupini, kjer tak moment ne predstavlja tipično obliko in kjer poleg tega ne vemo niti za stratigrafske podatke in s tem v zvezi ne poznamo točne kronologije, bodo prej odvisni od sorodnih ali pa identičnih primerov druge kulturne skupine, kjer je taka oblika ali pa tak ornament v resnici tipičen za celo kulturno skupino in ji poleg tega daje tudi še neki svojstven pečat. Tak primer pa nikakor ni v lengyelski kulturni skupini z imenovanimi elementi, pač pa je tak primer lasten butmirski kulturni skupini. Zato je tudi iz butmirske skupine neki drugi element mogel priti v lengyelsko, ne pa obratno iz lengyelske v butmirsko. Vsekakor so pa tudi taki elementi karakteristični za kronološke momente tako ene kakor druge skupine.

Iz vsega bi se danes mogel postaviti sledeči sklep: V kulturnem materialu obstajajo danes posamezne sorodnosti med butmirsko in lengyelsko kulturno skupino. Nikakor pa ni danes mogoče suponirati odvisnosti butmirske od lengyelske skupine, temveč moramo misliti ravno obratno, da je lengyelska od butmirske sprejela posamezne elemente, ki jih je tudi lahko dalje samostojno izgrajevala. Zato je tudi suponirana lengyelska komponenta vsaj za sedaj zelo nejasna in celo imaginarna.

²⁹ R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb 1945, sl. 70, 10—11. — Childe, *Danube in Prehistory*, Oxford 1929, 84, sl. 50.

³⁰ *Zgodovinski časopis* 1947, 126.

³¹ *I. c.*, 126 sl.

³² *GZMS* 1954, 51. — Benac, *Prehistorijsko naselje Nebo*, 104.

Sl. 6

Sl. 6 a

Sl. 6, 6 a. Primeri posod hruškaste oblike s cilindričnim spodnjim delom v Butmiru

V najnovejšem času je v Dalmaciji v okolici Šibenika odkrita nova neolitična kulturna skupina, ki po svojem gradivu precej spreminja vse sklepe, ki so bili doslej postavljeni glede na butmirsko kulturno skupino, tako glede njenega izvora, kakor tudi glede vpliva nanjo in celo glede razprostranjenosti. Že več ali manj slučajne najdbe te nove skupine, imenovane danilske (v bližini Šibenika doslej sistematično raziskovano najdišče Danilo-Bitinj), so dale slutiti zelo močno povezavo med njo in med butmirsko.³³ Raziskovanje leta 1955 in gradivo, odkrito ob tej priliki, je pa to domnevo potrdilo.³⁴ Glede na to, da tudi ta nova kulturna skupina danes še ni zadostno raziskana, celo da ni zadostno raziskana niti lokaliteta v Danilu-Bitinj, so vsi sklepi, ki jih moremo postaviti, vendarle še bolj preliminarni. Že pri slučajnih najdbah se je pa pokazalo, da so tisti elementi, ki so bodisi sorodni ali pa celo identični butmirski skupini, skoraj najmočnejši. Iz tega vzroka sem na osnovi slučajnih najdb postavil danilsko skupino časovno paralelno butmirski.³⁵ Po raziskavanjih se je pa pokazalo, da so sicer stične točke med Butmirom in Danilom zelo močne, vendar je pa na Danilu poleg tega tudi vrsta še močnejših, butmirski skupini tujih elementov. Pomanjkanje stratigrafskih podatkov tudi v Danilu nam ne omogoča vpogleda v kronološki razvoj posameznih oblik. Zato je danes še tudi nekoliko težko le na temelju tipoloških momentov dokazovati obstoj dveh kulturnih skupin na Danilu, od katerih bi ena bila starejša, druga pa mlajša. Tipoloških elementov za to hipotezo je pa nekoliko. V Danilu imamo poleg stičnih direktnih točk z butmirsko skupino tudi vrsto drugih, ki so tipično starejše in tudi več tipoloških različkov, ki dokazujejo, da je danilska kultura v resnici starejša od butmirske, ne glede na predpostavljeno možnost obstoja tudi še starejšega stratuma.

Stične točke med eno in drugo kulturno skupino so tako v oblikah posod, kakor tudi v ornamentiki. Karakteristični primer predstavljajo vsekakor fragmenti hruškastih, piriformnih posod, ki imajo neprofilirano in močno navznotraj potegnjeno ustje. Tudi ornamentika je na takih primerih zonalna, kakor je primer tudi v Butmiru na mnogih takih fragmentih. (Sl. 1—4.) Žal so pa v Danilu najdeni le fragmenti ustij, ki ne dovoljujejo sklepe o obliki spodnjega dela takih posod, kar bi bilo vsekakor zanimivo (sl. 5). Glede na izredno veliko število takih posod v Butmiru in glede na relativno malo število posod teh oblik v Danilu, ki ima na drugi strani izredno veliko število ornamentirane keramike, bi bilo mogoče sklepati, da je to obliko Danilo sprejelo iz Butmira. Vendar je pa nekoliko pomislekov, ki govore proti takemu sklepu. Tako je oblika teh posod v zgornjem delu bolj kroglasta, medtem ko je v spodnjem delu bolj ali pa popolnoma cilindrična (sl. 6—7).³⁶ V daljnji evoluciji pa dobimo že skoraj popolnoma bikonično obliko,³⁷ ki se javlja tudi v lengyelski kulturni skupini in na katere se sklicuje Garašanin. Nekatere teh vaz so

³³ Korošec, Nova neolitska grupa na području Dalmacije (Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LIV, 91 sl.).

³⁴ Korošec, Izkopavanja u Danilu kraj Šibenika (Ljetopis Jugoslavenske akademije; v tisku). — Celotno publikacijo pripravljajo za tisk.

³⁵ Korošec, Nova neolitska kulturna grupa na području Dalmacije, 113.

³⁶ Zgodovinski časopis 1947, 126 sl.

³⁷ Fiala-Hoernes, Butmir II, T. VII, 14.

Sl. 7

Sl. 8

Sl. 7, 8. Primeri spiraloidne dekoracije v Danilu

tudi že zgubile spodnji cilindričen del, ter so kroglaste, bolj ploščate oblike, imajo pa ali prstanast podstavek, nogo, ali pa nizek koničen podstavek, ki je pa oddeljen od vaze,³⁸ kar nikakor ni primer pri vazah, ki imajo cilindričen spodnji del. Ti momenti so pomembni tudi z najdbo takšnih oblik v Danilu, kjer pa žal še ne poznamo spodnjega dela teh posod, govorili bi pa nekako, da je Danilo to obliko sprejelo iz Butmira. V poštev moramo pa vzeti tudi vrsto drugih posod v Danilu, ki bodo mogoče spadale v isto to skupino, pač s tem, da so te imele profilirano ustje (sl. 8). Tudi taki primeri so v Butmiru znani; so sicer redki, vendar jih imamo.³⁹ Imajo pa kakor prejšnji primeri tudi cilindričen spodnji del, kar pa zopet v Danilu ni primer. Ali so pa nekateri primeri imeli tudi prstanasto nogo, kljub temu, da so take noge znane v Danilu v izredno velikem številu, za sedaj ni bilo mogoče ugotoviti. Pri nekaterih takih posodah je spodnji del polkroglaste oblike s komaj naznačeno popolnoma neizrazito stojno ploskvijo, dnom, ki je majhno, včasih neznatno vdolbeno (sl. 7). Izredno zanimiv pojav v danilski keramiki je tudi, da dno često sploh ni naznačeno temveč je tudi spodnji del izbočen. Danes pa, dokler ne bo raziskan celoten arheološki material, še ne moremo trditi, ali je tak primer v zvezi tudi z raznimi kronološkimi momenti, ali je pa tak način izdelave bil tipičen za obe kronološki periodi na tej lokaliteti in v tej kulturni skupini. Skoraj bi se pa moglo soditi, da je tak način predstave bolj tipičen za mlajšo periodo, že glede na oblike in na slabo izraženo stajno ploskev, ki je pri njih, ker se same oblike morejo privedi že tudi po ornamentiki v zvezo z butmirsko kulturno skupino. V Danilu imamo tudi večje število votlih cilindričnih podstavkov za vaze, ki niso imele formiranega dna. Ti podstavki so bili oddeljeni od posod, oziroma so bili posebej delani, a vaze zopet posebej in so se samo v primeru potrebe in uporabe stavljale na podstavke (sl. 9). Sčasoma se je podstavek zliz v vazo v celoto. Tak razvoj sem na drugem mestu predpostavil že za butmirske vaze, oziroma za amfore s cilindričnim spodnjim delom, ki jih Garašanin imenuje hruškaste oblike.⁴⁰ Da je bila ta domneva točna, se vidi najbolje po danes najdenem gradivu v Danilu. Posebno delane vaze in posebno delani podstavki predstavljajo v razvoju teh oblik le eno starejših faz ter so že zaradi tega tudi starejše. Kje se je pa izvršilo zlivanje podstavka z vazo v celoto, ali v danilski ali v butmirski ali celo v neki tretji skupini, ki je take oblike posredovala med Danilom in Butmirom, danes še ne moremo reči. Vsekakor je pa izvor teh hruškastih amfor s cilindričnim, kasneje tudi koničnim spodnjim delom potrebno postaviti na jadransko obalo, od koder so bodisi direktno ali pa posredno posamezni elementi ali pa končno formirane vaze prišle in butmirsko skupino. Od tod so pa prodrle dalje tudi v sremsko-slavonsko in lengyelsko skupino, ne pa obratno. Ni izključeno, da je bila tudi še neka tretja vmesna skupina, ki je dala to obliko tako butmirski, kakor tudi lengyelski skupini. Za sedaj ni dosti verjetno, da je danilska skupina mogla direktno vplivati na lengyelsko, temveč le posredno, v kolikor se ne ugotovi, da so

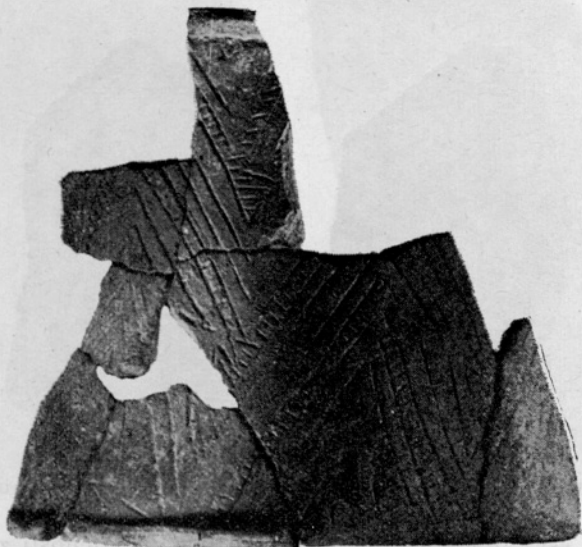
³⁸ Butmir II, T. VI, 1, 3. — Benac. Prehistorijsko naselje Nebo, T. XVIII, 2. — GZMS 1950, T. XII, 1. — GZMS 193, T. X, 1.

³⁹ Butmir II, T. XII, 2.

⁴⁰ Zgodovinski časopis 1947, 126.

končne faze razvoja anfore s cilindričnim spodnjim delom tudi v danilski skupini.

Med oblikami danilske kulturne skupine bodo po vsej priliki tudi še posamezne druge stične točke, ki jih pa danes še ne gre omenjati.⁴¹ Vendar bi tu omenil še eno obliko, namreč kultno posodo na štirih nogah, ki je v velikem številu primerov najdena v Danilu. Ta ima vertikalno ali pa nekoliko poševno proti tlu postavljeno odprtino, ustje, vzdolž cele posode, ter večji masiven ročaj, ki ravno tako stoji vertikalno na posodo (sl. 11 do 13; 15).⁴² Ta oblika nima danes nikakršnih analogij v butmirski skupini,

Sl. 9. Podstavek za vaze iz Danila

pač pa so sorodnosti, ako ne celo identičnosti, v drugi nekoliko starejši kulturni skupini na področju Bosne.⁴³ Ker so pa glede na danilske primere bosenski izredno grobi, je zelo verjetno, da je bila tudi tu jadranska obala tista, ki je dala te kulturne pridobitve Bosni, ne pa obratno. Poleg tega pa ima kulturna skupina, v kateri so te vaze, tudi veliko število visokih, polno delanih nog, verjetno od skodelj, ki se kulturno približujejo butmirski skupini, kar pa v tem oziru z Danilom ni primer. Tu so sicer znani primeri takih nog, vendar pa samo sporadično v nekaj neznatnejših primerih, ki imajo pa tudi še druge posebnosti, kakor pa butmirske. V Danilu je poleg tega zgoraj omenjena kulturna posoda zastopana z brezštevilnimi fragmenti, kar pomeni, da je bila ena od vodilnih form.

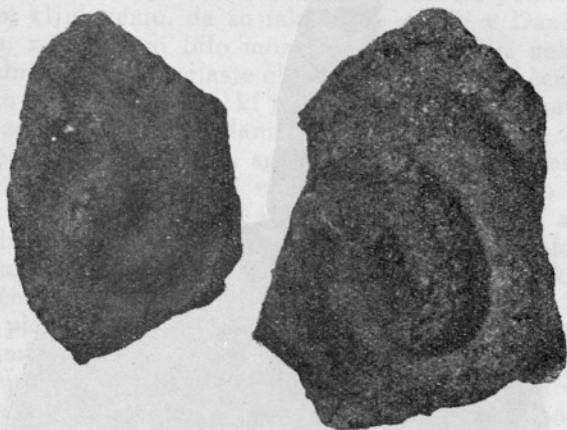
Stične točke med danilsko in butmirsko kulturno skupino imamo tudi v ornamentiki. Ne moremo trditi, da so tu vsi butmirski motivi, vendar

⁴¹ Vzrok temu je še nepopolnoma klasificirano gradivo iz Danila.

⁴² Korošec, Nova neolitska grupa na področju Dalmacije. — Korošec, Izkopavanja u Danilu kraj Šibenika.

⁴³ Gradivo ni objavljeno, za podatke pa se moram zahvaliti kolegu Bencu.

pa je sistem danilske ornamentike v mnogem podoben sistemu butmirske, vsaj na posameznih oblikah. Seveda je pa tudi veliko število ornamentalnih motivov, ki nimajo nič skupnega z butmirsko ornamentiko. Tudi v Danilu ima dominanten pomen spiraloidna ornamentika, kakor je tudi v Butmiru ena od vodilnih činiteljev. Najbolj česte so v danilski skupini razne spiraloidne vitice in voluta ter tem podobni motivi (sl. 7, 8, 12, 14). Priznati moramo, da ima butmirska skupina veliko več raznih kombinacij, bodisi v volutah, kakor tudi v S- in C-motivih, ki so danes v Danilu še neznane, ali se pa uporabljajo samo sporadično. V Danilu so spiraloidni motivi po pravilu vrezani, medtem ko so v Butmiru delno tudi plastični,

Sl. 10. Primeri plastične spiraloidne dekoracije iz Danila

ali je pa bila vsaj tendenca, da se naredi vtis plastičnosti z različnimi šrafiranimi medprostori, s poglobljanjem okolne površine itd. (sl. 16).⁴⁴ Včasih dobimo ta vtis delno tudi v Danilu, vendar pa na to vprašanje še ni mogoče definitivno odgovoriti. Poleg tega imamo v Danilu tudi nekaj primerov prave plastične spiraloidne dekoracije, ki imajo ravno tako analogije, tako po motiviki, kakor tudi po tehničnem delu v Butmiru, ter nam služijo kot dragocen dokaz za povezavo teh dveh kulturnih skupin (sl. 10). Ako pa vzporejamo vrezane motive, bodisi spiraloidne, kakor tudi druge v Danilu in v Butmiru, vidimo, da prvi daleč prekašajo butmirske, tako po dovršenosti tehnične izdelave, kakor tudi po pravilnosti izvedbe. Analogije med Danilom in Butmirom so tudi v zonalni predstavi spiraloidnih ornamentov, ravno tako pa tudi drugih. Po vsem se mi zdi, da tudi za spiraloidno ornamentiko ne bo potrebno izvora za Butmir iskati v lengyelski skupini, temveč prej na jadranski obali, za sedaj v danilski skupini. Ob strani pa moramo pustiti vprašanje izvora take ornamentike v danilski skupini, ako predpostavimo, da je tu butmirska črpala osnovne elemente.

Ako premotrimo vse nove momente, ki smo jih dobili z danilsko skupino, moremo danes glede izvora butmirske skupine dobiti nekoliko

⁴⁴ Zgodovinski časopis 1947, 135 sl.

Sl. 11

Sl. 12

Sl. 11, 12. Nogi kulnih posod iz Danila

Sl. 13. Fragment ročaja kulne posode iz Danila

jasnejšo sliko, kakor je bila doslej, ko je bila zgrajena le bolj na raznih domnevah. Predvsem mora odpasti že tako suponirana domneva o močni lengyelski komponenti. Lengyelska skupina ni vplivala in tudi ni dala temelj razvoju butmirske kulturne skupine. Nasprotno je pa lengyelska sprejela več elementov iz butmirske ali pa neke starejše skupine, paralelne danilski, ki je imela kakor ta tudi več stičnih točk z butmirsko. Tu omenjeni momenti in stične točke med Butmirom in Danilom predstavljajo samo nekatere primere, katerih je pa veliko večje število. Tudi vpliv vinčanske skupine na butmirsko ali pa vpliv balkansko-anatolskega kompleksa, ki naj bi služil kot druga komponenta pri razvoju butmirske kulture, je za sedaj še veliko vprašanje. Nesporno je, da so tu nekatere medsebojne sorodnosti. Vendar pa ni nujno, da je bila butmirska kulturna skupina tista, ki je to sprejela. Tu je mogla biti tudi neka starejša kultura, ki je sprejela že vaze na visoko polno izdelani nogi, kakor tudi posamezne druge elemente vinčanske skupine. Tako bi butmirska skupina, ki se je razvila na temelju te starejše, v resnici ne bi direktno sprejela take elemente, ker jih je črpala iz že starejše. Tako bi vinčanska skupina kot komponenta bila le drugovrstnega pomena, četudi moramo računati, da je kot izvirna skupina le nekaj dala. Nikakor pa butmirsko skupino ne moremo imeti le za posebno skupino balkansko-anatolskega kompleksa, ki se je po mnenju Garašanina razvila v kasnejši fazi tega kompleksa, ko na jugu sploh več ne obstoja.⁴⁷ Napačno je tudi po mojem mnenju gledišče, da je vinčanska vplivala na butmirsko glede zonalne razporeditve ornamentov v frize in podolgovate metope.⁴⁸ Ta način ornamentiranja je v Butmiru tipičen ravno za ornamentirano keramiko, kjer je zelo često celo vezan z žigosano ornamentiko. Res je, da se sicer v drugačni obliki to javlja tudi v vinčanski skupini, vendar je pa ta moment tipičen samo za določeno vrsto keramike in za določen čas. To pa nikakor ni primer v butmirski keramiki. Tako je seveda vprašanje, ali je res tu vplival balkansko-anatolski kompleks na butmirsko keramiko, ali je pa bilo ravno obratno, oziroma celo, da je tu neka tretja možnost z recimo danes povsem suponirano neznano kulturo, ki bi naj dala tako butmirski kakor tudi vinčanski to tehniko in takšno razporeditev ornamentov. Medtem ko glede razporeditve imamo analogije tudi v Danilu, jih glede žigosanja ornamentov nimamo. Tako bi primer kakršnega koli vpliva s strani danilske kulture na butmirsko kulturo v tem primeru popolnoma odpadel.

Točen odnos danilske do butmirske kulturne skupine se danes še ne more oceniti. Vsekakor pa danilska predstavlja zelo močno komponento, ki je z obal Jadranskega morja prodrla v Bosno in služila kot ena od temeljev za butmirsko kulturo. Kot dokaz nam danes služijo ravno najdbe iz Danila, kjer imamo vrsto stičnih točk in tudi sorodnosti z butmirsko skupino. Teh točk je več in tudi bolj izrazitih, kakor jih izkazuje katera koli druga skupina. Nekoliko smelo bi pa danes bilo že trditi, da je danilska skupina sama na sebi služila kot komponenta butmirski, čeprav tudi to ni izključeno. Vendar pa ne poznamo niti še njene razprostranje-

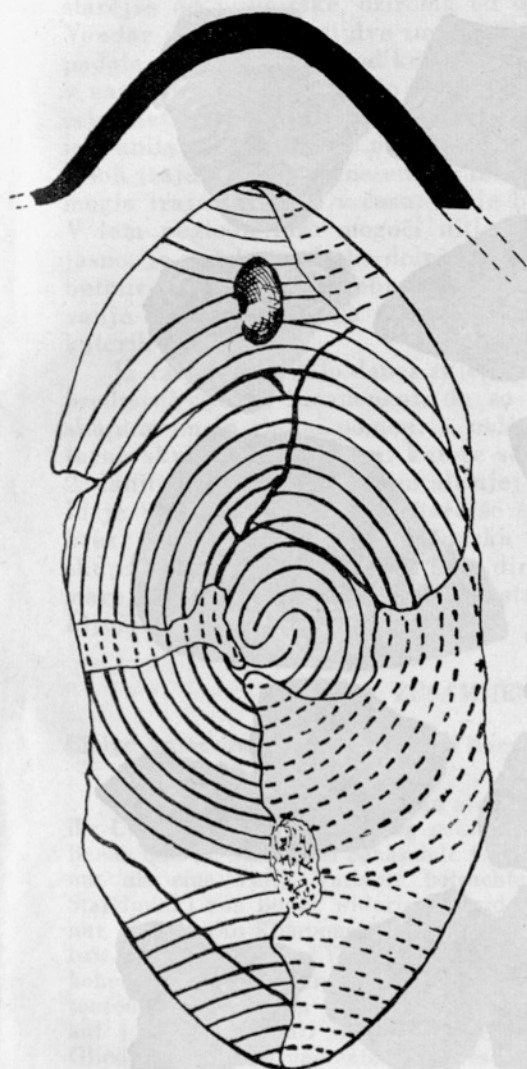
⁴⁵ l. c., 136.

⁴⁶ Benac, Prehistorijsko naselje Nebo, 106.

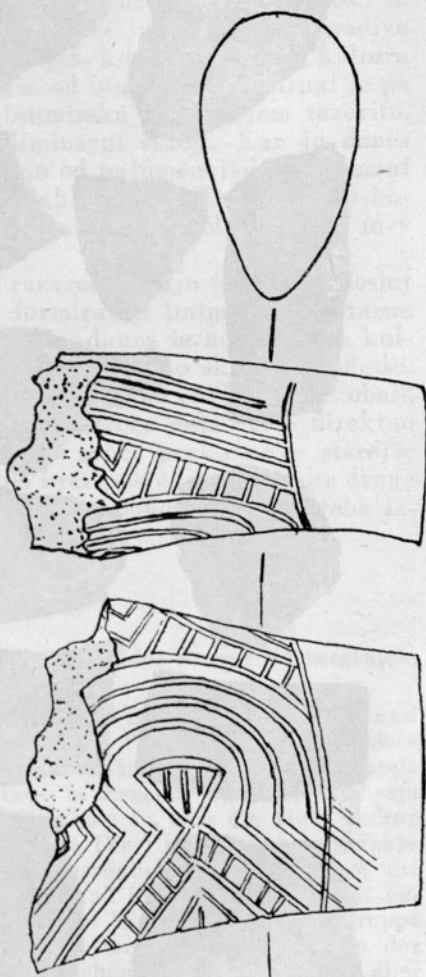
⁴⁷ GZMS 1954, 31.

⁴⁸ GZMS 1950, 1, 10. — GZMS 1954, 30 sl.

Sl. 14

Sl. 15

Sl. 14. Primer spiraloidne dekoracije. — Sl. 15. Primer ornamentirane noge kultne posode iz Danila

Sl. 16. Primeri spiraloidne dekoracije v Butmiru

nosti, kakor ne poznamo starejše bosenske kulture, preko katere je danilska po vsej verjetnosti prodrila v Bosno. Kakor pa vse kaže, bo danilska starejša od butmirske, oziroma od danes znanega butmirskega gradiva. Vendar pa utegneta ti dve imeti tudi neke časovne stične točke, ki bodo padale po vsej priliki pod konec danilske in na začetku butmirske, ker bi v nasprotnem primeru bilo skoraj nemogoče tolmačiti take sorodnosti in celo identičnosti v posameznih primerih. Na temelju današnjega gradiva iz Danila pa za sedaj še ni mogoče ugotoviti, do kdaj je danilska kultura sploh trajala. Tako je na eni strani starejša od butmirske, na drugi je pa mogla trajati tudi še v času, ko je bila butmirska že v svojem razcvitu. V tem pogledu niso mogoči niti še preliminarni sklepi. Kar je danes jasno, je pač le to, da bo delni izvor ali eno od najmočnejših komponent butmirske kulture potrebno iskati na obalah Jadrana. Daljnja raziskovanja bodo pa pokazala in osvetlila tudi vprašanja, v kolikšni meri in v katerih elementih.

Iz vsega bi se dalo danes sklepati po razvrednotenju nekaterih doslej predpostavljenih komponent, da so pri formiranju butmirske kulturne skupine imele glavni pomen: 1. neka starejša, danes še neraziskana kulturna skupina v Bosni, od katere so znani danes samo skromni podatki. 2. danilska kulturna skupina ali njej sorodna skupina na Jadranski obali, ki je vplivala preko neke starejše skupine, mogoče delno celo direktno brez posredovanja in 3. vinčanska skupina zopet preko neke starejše skupine, mogoče delno ravno tako direktno brez posredovanja neke druge starejše skupine. Ostale doslej postavljene komponente je pa treba izključiti.

ZUSAMMENFASSUNG

Einige Anmerkungen zu der Frage über den Ursprung der Butmir Kulturgruppe

Es hatte bisher den Anschein als ob die Frage der Butmir Kulturgruppe und ihr Ursprung bereits endgültig geklärt wären. Dieses Problem haben besonders Benac und M. Garašanin behandelt. Garašanin, der anfänglich die Butmir Gruppe nur als eine Vinča Variante betrachtete, liess in neuerer Zeit, als ihm sein Standpunkt von Benac widerlegt wurde, die Annahme zu, dass die Vinča Kultur nur eine starke Komponente jener von Butmir sei. Die Hauptberührungspunkte bzw. den Einfluss der Vinča Gruppe sieht er diesbezüglich in der Fusschale auf hohem Fuss, weiter in der bikonischen Schüssel und in den Schüsseln mit betontem Mundrand. In der Ornamentik soll aber der Einfluss der Vinča Gruppe auf jene von Butmir in der Anwendung eingetiefter Ornamente und in der Gliederung der Ornamente zu Friesen und länglichen Metopen, teilweise aber auch in den Motiven, zum Vorschein kommen. Nach seiner Meinung sieht man die Verwandtschaft auch in der Stempelornamentik. Nach der Meinung M. Garašanins soll zur Genese der Butmir Gruppe die zweite Komponente die Lengyel Kultur geliefert haben. Er sieht den Einfluss dieser Kultur in den birnenförmigen Formen der typischen Butmir Gefässe, die sich aber sporadisch auch in der Lengyel Kultur und in einigen Spiralmotiven befinden.

Benac nimmt den Standpunkt ein, dass die Butmir Gruppe nicht original, sondern eine gemischte Kultur sei, die an der Grenze entstanden ist, wo verschiedene Kulturströmungen sowohl vom Osten, als auch vom Norden und von Mitteleuropa her sich kreuzten. Dabei stützt er sich auf einzelne Formen, auf die

Ornamentik und sogar auf die Inkrustation. Die Ursache zur Entstehung solcher Mischkultur sieht Benac in der gentilen Mischung und in den Migrationen, nicht aber in den Beeinflussungen und nicht in den wirtschaftlichen Verknüpfungen.

Die bisherigen Standpunkte, die in mancher Hinsicht nicht genau sein mögen, müssen einer Revision unterzogen werden. Die Vinča Kultur, die von Garašanin in den balkanisch-antolischen Komplex gesetzt ist, wird als eine direkte und stärkste Komponente jedenfalls erst an die zweite Stelle gesetzt werden müssen. Es bestehen zwar Berührungspunkte, die aber nicht so ausdrucksvoll und so stark sind, um einer Kultur ihren Charakter zu geben. Fusschalen befinden sich bereits in den bosnischen Kulturen, die älter sind als die von Butmir. Obwohl dies bis jetzt noch nicht durchforscht ist, besitzen wir trotzdem eine ansehnliche Anzahl von zufälligen Funden und von Sondenmaterial. Dies soll die Kakanj Gruppe sein, die aber wohl nicht der Lokalität Mujevina, wo sie Benac hinsetzt, zugehört. Die Butmir Kultur konnte diese Gefäßform aus dieser älteren Kultur und nicht direkt aus dem Balkan-antolischen Komplex übernommen haben. Bikonische Schüsseln findet man ebenfalls schon in anderen Kulturen und nicht nur in Vinča. Gliederung der Ornamente zu Friesen und Metopen ist für Vinča, für eine begrenzte Zeit, auf einer bestimmten Gefäßform charakteristisch, wogegen sie in Butmir allgemein auf verschiedenen Gefässen gefunden wird. Damit hängt auch die Stempelornamentik im Zusammenhang, die sich in Vinča auf den gleichen Gefässen mit Friesen und Metopen befindet, wogegen sie in Butmir viel bunter ist und auf verschiedenen Formen angewendet wird. Eigentliche eingetiefte Ornamente sind aber in der Butmir Kultur nur sporadisch und wurden aus jener von Vinča übernommen. Die Vinča Kultur verliert damit eine dominante Stellung bezüglich der Butmir Gruppe. Die Stempelornamentik und die Gliederung zu Friesen und Metopen könnten sogar als ein Einfluss auf das Vinča-Kultur Gebiet gedeutet werden, besonders weil diese Ornamentik und ebenso die Gliederung nur in den nördlichen Gebieten der Vinča Kultur, nicht aber auch in den südlichen, gefunden werden.

Elemente für die Lengyel Komponente waren schon bisher nur irgendwie supponiert, obwohl auch hier einzelne Berührungspunkte sichtbar sind. Eine typische Form für die Butmir Kulturgruppe, wie dies die birnenförmige Amphora ist, erscheinen in der Lengyel Kultur nur sporadisch und in einzelnen Fällen. Überdies stellen diese Beispiele eine bereits entfernte Entwicklungsform dar. Auch einzelne Spiralmotive, die sich in der Lengyel Kultur befinden, liefern noch keinen Beweis, dass sie auf die Spirale von Butmir einen Einfluss hatten.

In neuerer Zeit wurde in Dalmatien in der Umgebung von Sibenik eine neue Kulturgruppe entdeckt, die so viele Berührungspunkte mit jener von Butmir zeigt, dass manche von den bisherigen Schlüssen und Folgerungen, trotz noch geglaubter Wahrscheinlichkeit, geändert werden könnten. Berührungspunkte zwischen der neuen Kulturgruppe von Danilo und der Butmir Kultur zeigen sich sowohl in den Gefäßformen als auch in der Ornamentik. Unter den Formen sind besonders die sogenannten birnenförmigen Gefässe charakteristisch, deren Fragmente auch in Danilo gefunden wurden. Leider wissen wir noch nicht, wie ihr Unterteil geformt wurde. Ausserdem zeigen sich in Danilo auch einzelne andere Formen, die in späteren Formen auch in Butmir vorkommen. Allem Anschein nach werden sie in die gleiche Gruppe gehören. Die Entstehung des sog. birnenförmigen Gefässes ist heute bereits klar ersichtlich und mit neuem Material belegt, obwohl sie von mir hypothetisch bereits vor Jahren vorausgesetzt wurde. In Danilo haben wir mehrere getrennt verfertigte hohle Vasenuntersätze, die später mit den Vasen zu einer Ganzheit zusammenflossen und diese birnenförmige Form entstehen liessen. Besondere kultische Gefässe, die in Mengen in Danilo verwendet wurden, finden heute ihre Analogien auch schon in Bosnien, jedoch nicht in der Butmir Gruppe, sondern in der älteren Kultur von Kakanj. In der Ornamentik zeigen sich Berührungspunkte vor allem in verschiedenen spiraloïden Motiven. Hier kommen

auch einzelne Beispiele von plastischen Ornamenten vor, die aber vorzugsweise eingeschnitten sind. Was die technische Fertigstellung und Genauigkeit anbelangt, so sind die Danilo Beispiele viel besser als die von Butmir. Einen besonderen Berührungspunkt stellt auch die Gürtelgliederung der Ornamente dar, die in Danilo auch oft angewendet wird.

Das Verhältnis der Danilo und der Butmir Kultur kann heute noch nicht mit Genauigkeit bestimmt werden. Allerdings werden auch hier zeitliche Berührungspunkte bestanden haben, obwohl die Danilo Kultur in ihrer Gänze älter ist als die von Butmir. Das ersieht man teilweise bereits aus dem Material selbst, aber auch aus dem Elementen, die sich in den älteren Kulturen von Bosnien zeigen, die ebenfalls Berührungspunkte mit Danilo aufweisen.

Aus dem gänzlichen Material könnte man heute folgern, dass bei der Genese der Butmir Kulturgruppe folgende Hauptrollen festzustellen sind: 1. eine ältere, heute noch undurchforschte Gruppe in Bosnien; 2. die Kulturgruppe von Danilo oder eine dieser verwandte Gruppe an der Adriaküste, die auf die Butmir Kultur über eine ältere in Bosnien, teilweise aber auch direkt ohne Vermittlung ihren Einfluss nahm und 3. die Gruppe von Vinča, wiederum über eine ältere Gruppe in Bosnien, teilweise möglich auch direkt bezüglich einzelner Elemente. Als eine Grundbasis bei der Formung der Butmir Kultur entfallen aber die Lengyel Komponente und ebenfalls die dominante Stellung der Vinča Gruppe.

PRIPOMBE K R. BRATANIČA NOVIM NAJDBAM IZ PTUJA

(AV SAZU IV/2 1953)

ANTON SOVRÈ

V Arheološkem vestniku SAZU IV/2 1953 objavlja prof. Rudolf Bratanič članek »Nove najdbe iz Ptuja«, v katerem poroča med drugim o fragmentirani plošči z grškim napisom, izorani ob koncu 1952 na vzhodnem pobočju Panoramskega hriba. Najdba je za naše kraje vsekakor redkost, saj je po piščevi s pridržkom izrečeni ugotovitvi prvi starokrščanski napis v grščini na Slovenskem (str. 285). Starokrščanski? Bomo videli. To, da je besedilo grško, in pa njegova dikcija navaja avtorja do sklepa, »da se napis nanaša na mučenika ali pa na cerkvenega dostojanstvenika« (stran 284). Na podlagi te supozicije pisec uglblje, da bi nagrobnik utegnil veljati ptujskemu škofu Viktorinu, ki »je po cerkveni tradiciji 2. nov. 303. ali 304. leta padel kot žrtev Dioklecijanovega preganjanja« (ibid.). Pokojnikovega imena pisec v napisu ne najde in je tekst po njegovi interpretaciji sploh brez imen. V tem tiči, da že kar tu povem, usodna zmeta, usodna zato, ker je pisca, ki je stalno mislil na krščanskega mučenca, zavedla v nedopustno natezanje in celo »popravljanje« teksta, tako da je rezultat skupek v zraku visečih kombinacij, ki ne zdržijo kritike.

V naslednjem hočem podati 1. tekst v današnji okrnjeni obliki, posnet po fotografskem posnetku v AV str. 284; 2. kritiko Brataničeve interpretacije in dopolnitve besedila; 3. svojo interpretacijo in dopolnitev.

Napis sestoji iz osmih vrstic in je takle:

ΑΙΟΚΡΙC	1
ΘΕCΗΕCΙΗΝΑΥ	2
NAMΦΙΒΑΛΟΝΤΕ	3
ΕΥCΕΒΙΗCΤΑΦ	4
ΟΥΡΠΑΝΙΟΝΠΟΛΟΝΑΥ	5
ΕΥΜΕΝΕΙΑΝΘ	6
BHCNEIAΩΙΑΟCΑΝ	7
IHC IΤΩΝΑΔΕ	8

Prvo, ob čemer se ti ustavi oko, je neenaka dolžina vrstic: druga, četrta in šesta vrsta so krajše mimo prve, tretje in pete; pomaknjene so navznoter, vse se začenjajo na isti višini, nobena ne sega prek leve lomnice, zato so njih začetki intaktni, kar je za pravilno interpretacijo zelo

važno. (Poročevalec je to posebnost prezrl in si tako otežil delo.) Zadnji dve vrstici se od drugih razlikujeta po tem, da sta klesani z večjimi in ličnejšimi črkami: človek bi skoraj dejal, da sta delo spretnejše roke; zakaj ostali tekst je po izvedbi v primeri z njima naravnost nemaren. Drugače pa velja o njih isto, kar o vrsticah pred njima: sedma je daljša, osma krajša. Zato bi morala pravzaprav tudi ta biti umaknjena, tako da bi njen začetek *ΙΗΣ* stal na sredi v enaki višini z začetki druge, četrte in šeste vrstice. Toda klesar jo je bržda v trenutku razmišljenosti začel na levem robu, med delom pa, ko se je osvestil, je naslednjo, to je zadnjo besedo napisal potisnil do desnega roba, tako da je med začetkom in koncem vrstice nastala daljša vrzel. Vmes torej nič ne manjka. Napis je potemtakem na oko razčlenjen v štiri strofe s po dvema različno dolgima verzoma. Dalje se besedilo odkljuje po pesniško dvignjeni dikciji: s tem se zloga tudi izrazito daktiloidni ritem besedila, na primer v drugi, tretji, četrti in peti vrsti (-oo-; -oo-o; -oo-o; -oo-oo-). Reči moremo torej, da je napis sestavljen če že ne v verzih, pa vsaj v močno ritmizirani prozi.

Zbog razumljive želje, da bi spravil tekst v sklad s svojo domnevo, da gre za nagrobnik cerkvenega dostojanstvenika, dela poročevalec ponekod besedilo silo, s tem da ugotavlja v njem »nekaj pravopisnih in slovniških napak« (str. 283). Vseh napak je po njegovem mnenju sedem: ko bi bilo res tako, bi bilo to za tekst, ki šteje komaj deset neokrnjenih besed, ne nekaj, temveč eksorbitantno veliko pogreškov in napis bi bil unikum med napisi. Resnica pa je, da ni v vsem tekstu niti enega pravopisnega, še manj pa slovniškega spodrsaljaja: vse, kar se poročevalcu zdi napačno, mu je napačno zatagadelj, ker išče v tekstu to, česar v njem ni. Tako bere na primer v četrti vrstici *ευσεβησταια*, kar je razen zadnjega zloga pravilno, pa pravi, da bi moralo stati *εὐσεβέσταια*, torej v eni besedi tri napačne črke, a to samo zaradi tega, ker se adverb *εὐσεβέσταια* ujema z avtorjevo miselno konstrukcijo, vtem ko mu *ευσεβησταια* (z nepravilno razbranim zadnjim zlogom) ničesar ne pove. In vendar je, kot bomo videli, ravno ta izraz najvažnejši v napisu in poročevalec je s svojim »popravkom« zavrgel ključ do pravilne razrešitve. V sedmi vrstici popravlja zlog *εἰν* v prepozicijo *ἐν*, verbum finitum *δόσαν* v *δόξα* *ν*, da dobi *ἐν δόξᾳ*, s samostalnikom pa veže pred njim stoječo skupino *ιλω*, torej *ἐν ἰλω δόξα* (v blaženi slavi, kot se glasi njegov prevod). Pri tem pa sam zagreši dve napaki, saj bi moral pisati *ἐν ἰλω δόξῃ*. Sicer pa začenja s popravljanjem že takoj v prvi vrstici: drobec *ΚΡΙΣ* mu je začetek besede *χριστιανικὸς* s pravopisno napako *κ* namesto *χ*. In ker je imel že a priori krščanskega mučenca pred očmi, je dopolnil okrnjeni začetek vrstice z glagolom *ἔγρας*, konec pa z objektom *αἷμα*, torej: pretil si krščansko kri. Vse naslednje je seveda nujno prilagodil ti zgrešeni predpostavi in napačni dopolnitvi. Pred začetek druge vrstice dostavlja glagol *δέξει*, dasi je, kakor sem rekel, tekst le-tu neokrnjen in dopolnjevanje potemtakem odveč. Končni zlog druge vrstice bere poročevalec napačno in ga dopolnjuje v *αισαν*, torej: dosegel boš usodo. Naslednjo vrsto je dopolnil spredaj z besedama *προσδέξονται σε*, zadaj s *ἄγιοι*: dočakali te bodo svetniki. Človek se vprašuje, od kod je člankarju prišla misel, da je oba glagola dostavil v futuru. Pričakovali bi pretekli čas, saj je bil nagrobnik izklesan šele, ko se je škof že davno veselil v raj, ker je kot mučenec imel pravico do takojšnjega zveličanja, ne

da bi se bil moral s potom v nebesa muditi na vmesni postaji v vicah. Tudi to anomalijo je zakrivila napačna razlaga ohranjenega teksta: sedma vrstica se začenja s skupino BHΣ, osma s skupino HΣ (tako bere poročevalec, v resnici pa stoji pred HΣ še vokal I): in tu postavlja pisec čudno trditev, da se skupina βησ iz sedme vrstice nadaljuje z ης v osmi vrsti in dela glagolsko obliko βήσῆς. Pri tem podtika avtorju napisa spet napako, ker bi se morala oblika, kakor sam pravi, glasiiti βήσει. Vsekakor je pisec iz dveh, drug pod drugim ležečih drobcev spalčil napačen futurum, torej: stopil boš, in tako je bil prisiljen tudi v drugi in tretji vrstici postaviti glagol v prihodnji čas. V celoti je poročevalec besedilo takole popravil, dopolnil in prevedel:

[... ἔχεις ἐσθλὸν]ν χριστια[νικὸν αἷμα...]
 [... δέξει] θεοσεσίην αἰ[σαν...]
 [... προσδέξονται σε]... ν(?) ἀμφιβαλόντες [ἄγιοι...]
 [... εὐσεβέστατα [...]
 [εἰς] οὐράνιον πόλον ἀ[τόν...]
 [...] εὐμενέων [ν]αι[ετῶν...]
 βήσ ἐν ἰλω δόξα ν[...]
 ης τῶνδε [μαρτύρων]

Prelil si plemenito krščansko kri,
 dosegel boš veličastno usodo,
 dočakali te bodo objemajoči te svetniki
 najpobožnejše,
 stopil boš v nebesa
 milostnih prebivalcev
 v blaženi slavi teh mučenikov.

Iz poročevalčevega članka je razvidno, da se je z razrešitvijo napisa ukvarjal tudi moj dobri prijatelj in nekdanji kolega na ptujski gimnaziji, prof. Alič. Njegova interpretacija teče v bistvu po kolotečinah Brataničeve: tudi on misli na krščanskega mučenca, čigar truplo (σῶμα), po božjem sklepu (θεοσεσίη) le-tu ležeče, so kar najbolj vestno (εὐσεβέστατα) zagrnili (ἀμφιβαλόντες), bogovi pa so mu dali (ἔδωσαν z nepotrebnim dostavkom avgmenta) nebesa, bivališče blaženih (εὐμενέων αἶαν). Alič je potemtakem ohranil izvirnikov δόσαν in se je tako izognil Brataničevi napaki; stvarno pa je tudi njegova interpretacija zgrešena, ne glede na to, da dopolnitev subjekta »bogovi« h glagolu δόσαν za krščanski napis ni primerna. Za ostali del sedme in osme vrstice meni Alič, da sta nerazrešljivi.

Kaj se torej skriva za tem napisom? Ali se res »v naših krajih lahko nanaša samo na grškega duhovnika«, kakor misli poročevalec (str. 285)?

Nikakor! Sploh se za napisom nič ne skriva, vse v njem je jasno, če ga bereš pravilno, brez predpostavk in brez lova na namišljene napake. Tekst je sicer okrnjen, vendar tako srečno, da mu ne manjka nobena bistvenih prvin, in je razumljiv tudi brez dopolnitev. Prvo, kar skušam razbrati iz njega, je, kdo je postavil nagrobnik in komu. Poročevalec obžaluje, da v napisu »ni imena pokojnika«: jaz pa pravim, da je, in sicer zapisano »in extenso«, poleg njega pa še dve imeni v neokrnjenem in dve v okrnjenem stanju, eno pa je odlomljeno: vsega je bilo torej šest imen!

V močno fragmentirani prvi vrsti je prvi razločno čitljiv znak iota (ne sigma, kakor se zdi na prvi pogled: pokončna črta je ravna, ne upognjena, kakor bi morala biti za sigma; pred ioto se mi zdi, da vidim še sled črke alfa, kar kaže na veznik *καί*). Za ioto sledi spolnik 'O in nato drobec *ΚΡΙΣ*. To je seveda začetek moškega imena, recimo *Κρίσπος* ali *Κρισπίνος* ali *Κρισπιανός*, sama imena, ki niso redka v napisih (n. pr. *Κρίσπος*: CI ed. Boeckh. II 1956; 2052, 6; 3462. *Κρισπίνος*: II 3694; III 4342. *Κρισπιανή*: III 4106). Ime je rimsko, a pričakovali bi grško, ker je bil mož bržkone Grk; zato bi se dalo misliti, recimo, na *Χριστόδουλος* ali *Χριστοφόρος*. Pisava s *κ* namesto *χ* bi v tem primeru ne motila, zakaj to bi ne bila napaka, temveč samo pravpisna posebnost: tenuis *κ* se je rada zamenjavala z aspirato *χ* (prim. at. *δέχομαι, χιτών*, dor. in jon. *δέχομαι, κιτών*). Vendar imam pomislek zoper navedeni grški imeni, ker ne vem, ali ju je sploh najti v napisih. (Žensko ime *Χριστιοδόουλη* sem bral, a pozabil sem, kje, na moško obliko pa nisem našel.) Zategadelj dopolnjujem drobec *ΚΡΙΣ* v *Κρισπιανός*. Vsekakor tu ne gre za *Χριστιανικὸν αἷμα* ne za *Χριστιανικὸν σῶμα*, kakor predlagata Bratanič in Alič, ampak za moško ime, pa bodi že grško ali rimsko: tega ni moč izpodbiti. Pred moškim imenom pa je stalo še eno ime z veznikom *καί*, morebiti ime Krispinianove žene (*Κρισπιανή*?). Zakoncema je umrla hči Eusebia, kakor beremo v četrti vrstici: *Εὐσεβίης τὰφ*. Ime Eusebia je pogostno v napisih (n. pr. Inscr. III 4521, 10; 6445, 5; IV 9692). V nekem napisu iz Palestine (Inscr. III 4633, 1) stoji *Εὐσεβίης τόπος*, torej podobno kakor v našem *Εὐσεβίης τάφος*. S tem da sta interpretata te jasni besedi popravila v adverb *εὐσεβέστατα*, sta si dodobra zaprla pot do pravilne rešitve. Oče in mati žalujeta po umrli, kakor stoji zapisano v drugi in tretji vrstici: *θεσπεσίην λύπην . . . ἀμφιβαλόντε*, dobesedno: ogrnivši si neizmerno (neizrečeno, nedopovedno) žalost. Izraz *θεσπεσίη λύπη* (ne *αἰσα*, kakor bere Bratanič), je poetičen in natanko ustreza Pindarovemu *πένθος οὐ φατόν* (Ist. VII 37). Poetična dikcija je tudi *λύπην ἀμφιβάλλειν* v medialnem smislu, kakor n. pr. Hom. II. XVII 742: *κρατερόν μένος ἀμφιβαλόντες*: mit gewaltiger Stärke sich rüstend, ali Eur. I. A. 934: *σὲ . . . οἶκτον περιβαλὼν καταστελῶ*: voll tiefen Mitleids will ich dich beschützen. S tem da sem zlog *λυ* dopolnil v *λύπην*, pa še nisem zamašil vse vrzeli med drugo in tretjo vrstico: tu je stalo še nekaj, od česar je ohranjen samo končni *ν* na začetku okrnjene tretje vrste; bil je bržda veznik *καί* in pa izraz, ki je stopnjeval pojem *λύπην*: to stopnjevanje je, rekel bi, naravnost potrebno zaradi močnega atributa *θεσπεσίην*. Sploh pa grščina prav tako kakor drugi jeziki rada podvaja izraze afekta, n. pr.: *ἀλγεινὴ καὶ ὀδυνᾶσθαι* (Sof. El. 804) ali *ὀδυνᾶσθαι τε καὶ ἀγανακτεῖν* (Plat. Rep. VII 515 E) ali *ἀλγηδόνες καὶ ὀδύνη* (Plat. Gorg. 525 B). Tak izraz bi bil na primer *ἀθυμία* ali *ὀδύνη* v pomenu bridkost, torej: *θεσπεσίην λύπην καὶ ὀδύνην* *ἀμφιβαλόντε*: z neizmerno žalostjo in bridkostjo navdana. Oblika *ἀμφιβαλόντε* mislim, da je neokrnjena, torej dual, in je ni treba dopolnjevat v plural *ἀμφιβαλόντες*, čeprav sledi verbum finitum v množini. Na koncu tretje vrstice je ozka vrzel, ki sem jo izpolnil s predlogom *ἐπί*, da sem dobil smiselno zvezo s *τάφῳ* v četrti vrsti. Kaj nam torej napis pripoveduje do tod? Mati Krispiniana in oče Krispinianus, navdana z neizmerno žalostjo in bridkostjo ob grobu (hčere) Eusebije —, zdaj pa potrebujem verbum finitum. Ta je stal v vrzeli med četrto in peto vrstico. Logična zveza zahteva glagol, ki izraža prošnjo,

recimo *εὔχομαι* ali *δέομαι* ali *ἐκτεύω* ali *λίσσομαι*. Prvi in drugi nista prikladna, ker se oni veže z dativom, ta z genetivom, tekst pa zahteva glagol z objektom v akuzativu. Najprimernejši je še *λίσσομαι*, ker je beseda poetična ter se konstruira z dvema akuzativoma in še z dativom (*λίσσομαι τινά τι τινί*), kar je povsem v skladu s tekstom: zakaj oče in mati prosita nebesa milosti za pokojnico: [*λίσσονται τὸν*] *οὐράνιον πόλον ἀδ[τῆ] εὐμένειαν**. V naslednjem izvemo, da sta zakonca hčer v cvetu mladosti omožila v italško mesto Iton, in sicer sta jo dala nekemu Neilu (verjetno Grku z vzhoda): *τῆ[ν ἐφ' ἧ]βης Νεῖλω δόσαν [Ἰταλ]ίης Ἰτωνάδε*. Za frazo *δόσαν Ἰτωνάδε* imamo lepo paralelo v Hom. Od. XV 367: *τὴν μὲν ἔπειτα Σάμηνδε δόσαν καὶ μυρ' ἔλοντο*: njo omožili nato so v Samo za silne odkupe. Problematična je dopolnitev drobca *ΙΗΣ* v *Ἰταλίης*, vendar je dokaj verjetna, prvič, ker je bilo v antični dobi znanih sedem krajev z imenom Iton (Pape, WGE 579) in je torej natančnejša označitev potrebna, drugič, ker je tudi ta izraz v skladu z epskim slogom napisal, po zgledu Hom. Od. VIII 5: *Φαίηκων ἀγορήνδε* ali Od. XXII 270: *μεγάροιο μνημόνδε*. Kar zadeva besedo *Ἰτωνάδε* kot tako, se more po fotografiji vsakdo prepričati, da stoji v tekstu natanko v tej obliki: pri znaku *T* je navpični tram podaljšan nad vodoravnega, tako da ima črka obliko križa, kar pomeni, da je s *T* povezan vokal *I*, torej *IT*; vokal *Δ* pa je naknadno vrinjen pred enklitični sufiks *ΔΕ* in povezan s črko *N*, ker ga je klesar pomotoma izpustil, a je pomoto opazil in popravil. Omemba, da se je Eusebia omožila v cvetu let, dovoljuje domnevo, da je tudi umrla mlada, morebiti ob porodu.

Moja dopolnitev teksta in prevod se potemtakem glasita:

[Ἡ Κρισπινιανή(?) κα]ὶ ὁ Κρισ[πινιανός](?)
 θεσπεσίην λό[πην καὶ]
 [δόδύνη]ν ἀμφιβαλόντι [ἐπι τῶ]
 Εὐσεβίης τάφ[ω λίσ]
 [σονται τὸν] οὐράνιον πόλον ἀδ[τῆ]
 εὐμένειαν' τῆ[ν ἐφ']
 [ἧ]βης Νεῖλω δόσαν [Ἰταλ]
 ίης Ἰτωνάδε

Krispiniana(?) in Krispinianus(?),
 z neizmerno žalostjo in
 bridkostjo navdana ob
 Eusebije grobu, pro-
 sita nebesa zanjo
 milosti: njo sta v
 cvetu mladosti Neilu dala zamož
 v italski Iton.

S tem da se je izkazalo, da napis ne govori o krščanskem mučencu, je omajána tudi gotovost, da se predstavlja v njem starokrščanski spomenik. Lahko, da je, lahko tudi, da ni. Prošnja nebesom za milost umrli ne izvira

* Ta beseda je v napisu nejasna: mogoče je treba brati infinitiv *εὐμενεῖν*; ta konstrukcija bi bila celo lepša; torej: *λίσσονται . . . αὐτῆ εὐμενεῖν*: prosita nebesa, naj ji bodo milostna. A bodi že infinitiv ali akuzativ, smisel je v obeh primerih isti.

nujno iz krščanske ideologije; biti more tudi izraz, recimo, orfiške miselnosti, saj sta si orfika in krščanstvo glede naziranja o posmrtnem življenju močno sorodni. Slog napisa govori celo bolj za to, da je avtor dajal prednost poganski religioznosti. Mož je bil homo litteratus, ki je poznal svojega Homerja, in čeprav morebiti ni bil Grk po poreklu, je kot slovstveni gurman gojil grščino bolj mimo latinščine. Sicer pa Grki v naših krajih niso bili tako redka prikazen. Grški kupčevalci so že stoletja pred rimsko okupacijo prihajali k nam z vzhoda po prastarih zgodovinskih potéh vzdolž Donave in Drave. No, to so bili ljudje, ki so prihajali in odhajali: od 2. stoletja po n. e. pa, ko je bilo prebivalstvo Ptuja že povsem latinizirano, so med njim dozdevoma stalno živele tudi grške družine (Abramič, Poetovio, str. 10 in 25). V eno teh družin je spadala tudi Eusebia, po veri ali kristjanka ali poganka.

Se besedo k avtorjevemu poročilu o fragmentu votivnega oltarja z latinskim napisom. Pisec razbira iz teksta, da je zaobljubljeni kamen postavil veteran C. Cassius Silvester, in opozarja na zanimivo dejstvo, da imamo od istega veterana še en ptujski napis, zabeležen v CIL III 4056. Ta opazka me je spodbodla, da sem si napis natančneje ogledal. In res sem našel, da veteranov cognomen ni Silvester, temveč Silvanus. Ime je izpisano, vendar tako, da so črke VANUS zaradi tesnega prostora povezane v en znak, kar je vsekakor redka ligatura: **IAN**. Za imenom sledi okrajšana beseda STP z visokim T, kar pomeni ligaturo TI, torej STIP(en-darius).

ZUSAMMENFASSUNG

Bemerkungen zu R. Bratanič: Neue Funde aus Ptuj

1. Der Verfasser bespricht den im Arheološki vestnik der Slow. AWK IV/2, 1953 erschienenen Bericht des Prof. R. Bratanič über zwei jüngst in Ptuj zutage geförderte antike Inschriften, die eine griechisch, die andere römisch, und stellt fest, dass die Schlussfolgerungen des Referenten aus dem Inhalt der stark verstümmelten griechischen Inschrift samt und sonders als verfehlt zu betrachten sind. Unter der irrigen Annahme, dass im erhaltenen Texte keine Namen angeführt seien, bezieht der Berichterstatter die Grabschrift entweder auf den um 504 in Ptuj als Märtyrer verschiedenen Bischof Viktorinus oder auf einen anderen kirchlichen Würdenträger. Durch falsche Lesungen, Verschlimmbesserungen und gezwungene Ergänzungen des fragmentierten Textes gelangt er zu einem unmöglichen Ergebnis, das er in folgender Übersetzung niederlegt: »Du hast das christliche Blut vergossen; erreichen wirst du ein herrliches Schicksal; dich werden die Heiligen erwarten und umarmen, auf das frömmste; du wirst eingehen in das Himmelreich gnädiger Bewohner, im seligen Ruhm dieser Märtyrer.« Von all dem steht in der Inschrift nicht die Spur. Es handelt sich vielmehr um das Grab einer Frau namens Eusebia — *ΕΥΣΕΒΙΗΣΤΑΦ* —, wie es in der 4. Zeile der Inschrift ausdrücklich heisst. Unbegreiflicherweise verstand der Berichterstatter die Wortgruppe *ΕΥΣΕΒΙΗΣΤΑΦΑ* (so liest er) nicht: er erklärt die Schreibung für fehlerhaft und verbalhornt sie zu *εὐσεβέστατα*, wodurch er sich natürlich des Schlüssels zur Lösung begibt. (Übrigens

nutzt er dem Steinmetzen ohne Grund noch sechs weitere orthographische und grammatische Schnitzer auf.) Die Eltern trauern um ihr Kind und flehen zu Gott um Gnade für die Verstorbene, die mit einem gewissen Neilos zu Iton in Unteritalien verheiratet war. In wörtlicher Übersetzung lautet die (vom Verfasser ergänzte) Inschrift wie folgt: »Krispiniana(?) und Krispinianus(?), in tiefste Trauer und Verzweiflung gehüllt, erleben am Grabe Eusebias vom Himmel Gnade für die Verblichene, die sie dem Neilos nach Iton in Italien zur Frau gegeben.«

2. Im Bericht über den gleichzeitig ausgegrabenen Weihaltar unterlief dem Referenten ein Irrtum bei der Entzifferung des Namens des Stifters: der Mann heisst mit dem Cognomen nicht Silvester, sondern Silvanus, wie aus der Ligatur

von fünf Buchstaben **IVSY** deutlich zu entnehmen ist.

PROBLEM KAMNITNEGA LEVA IZ KOSTANJEVICE OB KRKI

E. CEVC

V avli ljubljanskega Narodnega muzeja pozdravlja obiskovalca marmornat kip ležečega leva, ki mu je dr. R. Ložar posvetil v Zborniku za umetnostno zgodovino XVI. (Ljubljana 1939—40, str. 62—75) daljšo študijo pod naslovom »Lev s Starega gradu pri Kostanjevici« ter v njej skušal dokazati, da gre za leva romanskega izvora. Ob študiju romanske plastike na Slovenskem se mi je problem te levje figure ponovno odprl, kajti moral sem se odločiti, če ga smemo sprejeti v naš romanski plastični inventar, ali pa ga moramo uvrstiti še v rimsko razdobje, kar so storili vsi avtorji, ki so ta spomenik omenjali pred Ložarjem.

Čeprav je Ložar kip podrobno opisal, naj vendar jaz to ponovno storim, preden ga bom skušal stilno oceniti.

Kip je izklesan iz rumenkastega marmora. Ker se je po dolžini razklal, so razpoko zalili z umetnim kamnom. Dolžina podstavka mu znaša 145 cm, širina 56 cm, višina (s podstavkom vred) meri 118 cm, sam podstavek pa je visok 18 cm.

Žival leži na trebuhu. Zadnji nogi sta ji zleknjeni ob telesu, desna sprednja je iztegnjena naprej, leva taca pa je dvignjena in sloni na temenu lepo oblikovane konjske glave, ki pa je obdelana samo na prednji strani. Lev obrača visoko dvignjeno glavo na svojo levo stran ter odpira gobec. Griva mu v močnih, zelo plastično oblikovanih čopih pokriva glavo do hrbta in oprsja ter se končuje z vencem manjših in bolj ploskovito obdelanih kosmov dlake, pod grlom pa se razrašča proti trebuhu še v dveh močnih pramenih na levo in desno zasukanih kosmov. Telo je modelirano s krepkim plastičnim prijemom, ki poudarja anatomske prvine kosti in mišic, kar velja posebno za prsni koš (rebra!) ter za oblikovanje nog in šap. Obrisna črta hrbta se spušča od tilnika proti bokom, zaradi česar učinkujeta kolka zadnjih nog v primeri s prednjim delom telesa nekoliko šibko. Če pogledamo leva od njegove leve strani, učinkuje monumentalno ter nekoliko stilizirano, pogled od desne strani pa poživlja igra anatomske podrobnosti. Najprepričljivejši in najrealističnejši vtis pa nam kaže pogled od spredaj, v katerem se najmočneje uveljavlja tipična »levja« silhueta z odprtim gobcem.

Kakor navaja že Ložar, je veljal lev od vsega začetka za rimskega. J. Pečnik, ki je posredoval prenos leva iz Kostanjevice v ljubljanski muzej, poroča, da je bil ta najden »pred leti« na Starem gradu blizu Sv. Križa pri Kostanjevici. Delavci so pri kopanju vinograda našli razen

leva še več drugih antičnih predmetov: sulične osti, zapestnice, fibule. Leva so prenesli v Kostanjevico, kjer je stal nato pred Gačevo hišo, ostali predmeti pa so propadli.¹ Tudi Premerstein in Rutar² omenjata levo kot rimskega, v novejšem času pa ga je pripisal Rimu tudi Silvio Ferri.³ Ložar pa je proglasil tradicijo o najdišču našega leva za »arheološko pravljico« ter pripisal spomenik poznoromanski dobi; povezal ga je s portalom cerkve cistercijanskega samostana pri Kostanjevici. Svojo trditve je izpeljal takole:

Sl. 1. Ljubljana, Narodni muzej, Rimski lev iz Kostanjevice

Najprej je primerjal leva z nekaterimi rimskimi levi, ki so jih našli na slovenskih tleh (v Ptujju, Laškem, Celju, Ljubljani) ter z nekaterimi analognimi kosi iz sosednjih dežel, pri čemer je ugotovil, da kaže kostanjeviški lev popolnoma drugačen stilni značaj in da pripada bolj grškemu, plastičnemu tipu, pri katerem »ne gre za naturalistični prikaz, temveč v prvi vrsti za plastičen lik, realiziran ob motivu leva«. Ta izraz je kipar dosegel »z monumentalno kompozicijo in obdelavo forme, s harmonično rešitvijo dualizma med naturalistično podano plastiko in pa med stilizirano obliko«. Pri tem je opomnil na arhaične kipe levov z otoka Krfa,⁴ na ležečega leva v Berlinu⁵ itd.

¹ MDZK 1891, str. 123.

² Römische Strassen und Befestigungen in Krain, 1899, str. 29.

³ L'arte romana sul Danubio, Milano 1935, str. 271, sl. 544.

⁴ G. Rodenwald, Altdorische Bildwerke in Korfu, 1938, tab. 5.

⁵ Isti, Die Kunst der Antike (Hellas und Rom), 1927, tab. 188.

Rimski levji tip je grškemu nasproten. Živalsko telo želi podati čim bolj realno, naravi verno. V ta krog naj bi sodile vse rimske levje upodobitve na slovenskih tleh, med katerimi kaže n. pr. lev iz Laškega⁶ kar baročno razgibano, toda še vedno močno realistično formo. Ob kostanjeviškem levu pa se sklicuje Ložar na Ferrija (o. c.), ki je zapisal, da

Sl. 2. Ljubljana, Narodni muzej,
Rimski lev iz Kostanjevice

ponavlja ta lev »pozo arhaičnih levov 6. stoletja pr. Kr.« Zaključek, da kostanjeviški lev torej ni rimski, je za Ložarja na dlani. Torej more biti le romanski. Pri tem kaže Ložar na levje figure v portalih romanskih cerkva v Italiji, južni Franciji, Avstriji in Dalmaciji,⁷ čeprav pri tem pravilno priznava, da je te figure pogosto inspirirala antika. — Sredi 13. stoletja so pri Kostanjevici sezidali cistercijsko cerkev, katere fa-

⁶ Ložar, o. c. sl. 4.

⁷ Ibid., op. 27—30.

sada pa se nam ni ohranila, ker je bila cerkev v zahodni partiji že v gotiki skrajšana. Brez podrobnega dokazovanja Ložar sklepa, da je naš lev, skupaj z drugim, ki je danes izgubljen, krasil portal na fasadi te cerkve. Stilne zveze mu išče na Zahodu, posebno v južni Franciji (St. Gilles v Arlesu, Toulouse!), opaza pa tudi sorodnost z levoma v S. Antimu v Toskani, kjer so južnofrancoski vzori evidentni. Ker naj bi načrt za kostanjeviško cerkev prišel posredno iz Francije, sklepa Ložar, da je »leva očitvidno napravil nek kamnosek, ki so ga graditelji poklicali iz Francije ali pa ga je napravil nekdo po francoskem vzorcu«. Proti rimski provenienci kostanjeviškega leva pričajo namreč tudi njegove dimenzije, ki so za nagrobno plastiko prevelike, pri nas pa naj bi se rimski levi pojavljali le v zvezi z nagrobnimi spomeniki.

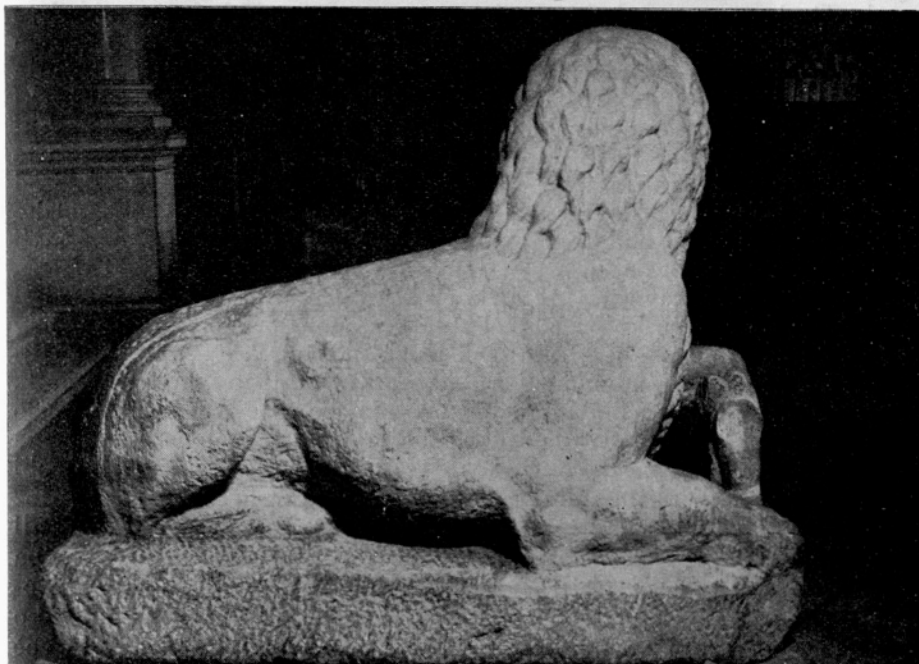
To bi bila kratka vsebina Ložarjeve študije, ki pa nas v svojih sklepih ne prepriča. Če je na prvi pogled naš lev v vrsti rimskih tovrstnih spomenikov nekako osamljen, se mu v vrsti romanskih levov nič bolje ne godi, saj je med njimi stilno dobesedno nemogoč. Že profilni obrat glave ga loči od vseh navideznih romanskih sorodnikov, kajti romanski levi zro ali naravnost pred se — prim. leva, ki nosita priznico v stolnici v toskanski Bargi⁸ — ali pa glavo le na lahno obračajo v stran, kot n. pr. na portalu S. Zena v Veroni,⁹ medtem ko polni profil niti v južni Franciji kljub vsem antičnim tradicijam, ki so odločale pri oblikovanju tamošnje romanske plastike, nikjer ne nastopi — prim. portal St. Gillesa ali St. Trophimea v Arlesu.¹⁰ Od vseh znanih romanskih levov pa se kostanjeviški loči tudi po stilizaciji. Romansko občutje bi na njem zaman skali. Če navedemo za primerjavo ponovno leva iz S. Antima, ki ju tudi Ložar zelo poudarja, bomo morali priznati, da vse navidezne sorodnosti med tema in kostanjeviškim levom izvirajo le iz rimske figuralne tradicije, ki je odločala tudi pri nastanku sanantimskih figur. Pri podrobnejši primerjavi pa bomo kmalu spoznali, da sta sanantimska leva zrasla iz drugačne stilne volje, ki jima je telo dinamično napela — s tem se nekoliko približujeta našemu levu iz Laškega in njegovi baročni patetiki! — in da je njuno telo sicer realistično, pa vendar v bistvu drugače pojmovano kot pri kostanjeviškem levu. Griva se jima popolnoma drugače, srpasto kodra ter prekriva ves sprednji del telesa, pri tem pa čez prsi pod vratom ne prehaja v dvojni dlakasti niz, ki je za kostanjeviškega leva posebno značilen. »Fiziognomija obraza« je v S. Antimu še realna in ne fantazijsko predelana, kot pri večini romanskih levov, toda to moramo spet zapisati ne na romanski, ampak na antični, rimski rovaš. Sprednji šapi sanantimskih levov sta prosti, to je, ne držita ničesar pod seboj. — Če se pa ozremo na provencalske leve v St. Gillesu in St. Trophimeu, pri katerih prav tako čutimo še antičen utrip, nam postane razloček še očitvidnejši. Tu ne gre več za realno občutene levje figure, ampak, kakor v St. Gillesu, za čokate, fantastične živali oglatih glav, pri katerih samo še griva spominja na leva, ali, kakor v St. Trophimeu, za pretegnjene,

⁸ W. Biehl, *Toskanische Plastik des frühen und hohen Mittelalters*, 1926, tab. 141. Prim. *ibid.* tudi tab. 144 in 146.

⁹ Giov. Trecca, *Facciata e cripta della basilica di S. Zeno, Verona*, str. 56, 58.

¹⁰ M. Aubert, *La sculpture française au moyen âge*, 1946, str. 146 sq. sl. str. 149 in 152.

kosčene živali, ki na prvi pogled spominjajo bolj na psa kot na leva. Leva pod prižnico v Bargi sta groteskno maskirani, tektonsko zajeti figuri brez pravega življenjskega utripa; venec grive je ostro oddeljen, rebra so ploskovito naznačena. Leva pod prižnico v Brancoli¹¹ sta sloka in velikih glav, medtem ko leva, ki sta nekoč nosila prižnico v cerkvi S. Maria a Decimo v Borgo a Mozzanu,¹² mnogo bolj spominjata na orientalne, kar kitajske upodobitve kot pa na kostanjeviškega leva. Pri vsem tem končno niti ni važno, da se pod telesi toskanskih levov zvijajo pre-

Sl. 5. Ljubljana, Narodni muzej, Rimski lev iz Kostanjevice

magani zmaji (simboli zla) ali človeške figure, ki so zelo oddaljene od klasične umirjenosti in proporcij konjske glave, ki jo vidimo pod šapo kostanjeviškega leva. Tudi levja stilofora pred portalom veronskega S. Zena sta s svojima prežečima, skoraj ornamentalno prestiliziranimi glavama in močnima, čez boke zavihanima repoma popolno nasprotje kostanjeviškemu, pa čeprav tiščita v sprednjih tacah ovna. K primerjavi vabita tudi leva v portalu župne cerkve S. Quirico d'Orcia, čigar skulpturni okras je zasnoval Giovanni Pisano leta 1298. Leva sta še bolj romansko kot gotško občutena, čeprav ne nosita stebrov, temveč samo flankirata vrata. Značilno je, da sta njuni glavi obrnjeni h gledalcu za 90°, kar pa je razumljivo, ker ležita vzporedno s fasado. Podobna pisa-

¹¹ Biehl, o. c., tab. 145.

¹² Ibid., tab. 146.

novska leva srečamo tudi pri sienski katedrali. Vendar tudi teh levov, ki spadajo že pod konec 13. stoletja, ne moremo stilno enačiti z našim, kajti slikovita plastična obdelava in razmerje glave do telesa jih zelo loči od kostanjeviškega.^{12a} Že Ložar je moral priznati, da nimajo romanski levi nemških dežela nič skupnega s kostanjeviškim, toda zaradi boljšega razumevanja bistva pristno romanske levje figure naj opomnim vsaj na levje glave na Habakukovem reliefu v Wormsu ali na slavnega bronastega braunschweigskega leva iz leta 1166,¹³ lahko pa pritegnemo v primerjavo še nekaj južnotirolskih spomenikov, n. pr. leva s portala dvorane gradu Tirol, z župne cerkve v Lasi, s severnega portala kolegiatne cerkve v San Candidu itd.¹⁴ In končno se ozrimo še na stoječa leva pred portalom trogirske katedrale,¹⁵ pa bomo videli, da je končni rezultat tega tipanja za romanskimi sorodniki kostanjeviškega leva enak ničli. Ta dva leva, ki sta leta 1240 nastala v delavnici mojstra Radovana, pričata sicer o veliki mojstrovni umetnostni razgledanosti, ki sega do Apulije in Lombardije ter od domače rimske tradicije do Antelamijevih vzorov, sta vendarle od izraza kostanjeviškega leva s svojim ekspresivnim naglasom in asketsko stilizacijo prav tako oddaljena kakor od antičnih rimskih levov. Kajti zavedati se moramo, da so zrasli romanski levi iz popolnoma drugega, spiritualnega predstavnega sveta, kot pa antični. Rimski lev je simbol fizične zmage, romanski pa simbol duhovne zmage. Rimski lev služi v prvi vrsti dekoraciji — n. pr. kot zaključek nagrobnika — želi poudariti moč, oblast ali pa želi monumentalno akcentuirati arhitekturni spomenik. Pri romanskem levu se simbolične prvine pogloblje. Njegove korenine niso več samo psihološke, ampak teološke. Zanj je realna podoba drugotnega pomena in preglašča jo simbolična ekspresija. Romanski lev ni sam sebi namen, temveč produkt teološke spekulativnosti. Rimski lev je čuvar brez moralizirajoče didaktičnosti. Romanski je več, je apotropejičen, je ali simbol premaganega zla, ki se mora podrediti službi dobrega principa (kot nosilec cerkvenega arhitekturnega člana), ali pa je simbol zmagujočega dobrega principa, ki tre pod šapami podoba zla — zmaja, človeško spako in pod. Varuje vhod v svetišče. Zato njegova zunanja podoba ni več glavna, važna je le njegova psihološka sugestivnost, ki naj gledalca pretrese. Srednjeveški umetnik ni leva več spoznaval v naravi kot antični človek, ki ga je lahko srečal v cirkusu, v traumfalnih sprevodih, v vojnih ekspedicijah v Afriki in Aziji, medtem ko se je romanski kipar naslanjal le na vzore iz teološko prikrojenih »prirodoslovnih« knjig, kakršne so bili razni Physiologi in Bestiariji. Od vse levje formule je ostala kot spoznavno znamenje le še levja griva. Zato bi lahko rekli, da se našemu levu od vseh romanskih približujejo najbolj tisti, ki kažejo največ odvisnosti od antičnih, kar bi veljalo n. pr. za leva v San Antimu, za Antelamijeva leva na glavnem portalu v Borgu San Donino ali pa za G. Pisanova v S. Quirico d'Orcia.

^{12a} P. Toesca, *Storia dell'arte italiana II. Il Trecento*, Torino 1951, str. 41 sq.

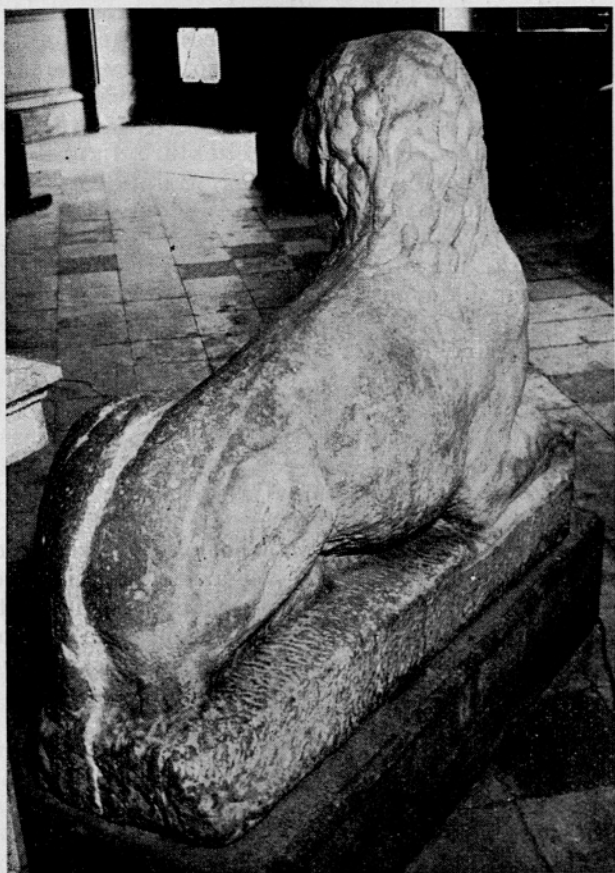
¹³ H. Beenken, *Romanische Skulptur in Deutschland*, Leipzig 1924, str. 260, 114.

¹⁴ N. Rasmus, *La scultura romanica nell'Alto Adige*, Cultura Atesina 1953, sl. 3, 14—16, 38.

¹⁵ Cv. Fisković, *Radovan — Portal katedrale u Trogiru*, Zagreb 1951, tab. 2, 3.

Toda Ložar je prezrl še neko zelo važno podrobnost. Če je kostanjeviški lev res nosil steber pred portalom cistercijanske cerkve, bi morali na njegovem hrbtu opaziti sledove tega stebra ali pa vdolbino, v kateri je bil steber zasidran. To pa iščemo zaman, kajti levji hrbet ne kaže prav nobenih znamenj, da bi na njem kdaj kaj stalo. Greben hrbta poteka

Sl. 4. Ljubljana, Narodni muzej,
Rimski lev iz Kostanjevice

enakomerno od vratu do repa, nikjer ni sploščen. Še več, pri veliki večini romanskih levjih stiloforov je izklesana baza stebra iz istega kosa kamna kot lev sam, ker bi sicer steber ne imel zanesljive opore. Več kot neverjetno pa se mi zdi misel, da bi kdo našemu levu hrbet kasneje predelal, to je, da bi odklesal z njim organsko zraslo bazo stebra.

S tem pa smo se približali tisti Ložarjevi trditvi, ki je med vsemi najmanj kritična: ali je naš lev res kdaj — skupaj z izgubljenim dvojnikom — krasil glavni portal kostanjeviške cistercijanske cerkve?

Ne vemo, kakšen je njen portal v resnici bil, vsekakor pa lahko upravičeno dvomimo, da bi ga krasili levji stilofori. Po reguli sv. Bernarda, ustanovitelja cistercijanskega reda, ki je hotel reformirati razrahljano samostansko življenje in vpeljati strogo disciplino brez slehernega razkošja tudi v redovno arhitekturo, cistercijanske cerkve niso smele biti niti obokane — razen v prezbiteriju — kaj šele, da bi bile okrašene s slikami ali plastikami, ker bi to motilo pobožno zbranstvo. Da, niti stolpa niso smele imeti.¹⁶ Res je sicer, da je proti sredi 15. stoletja nastala kostanjeviška cistercijanska cerkev prvotno strogost že v marsičem opustila, saj je bila v celoti obokana ter okrašena z bogato klesanimi kapiteli, toda v glavnem se je pravilu še podrejala. Kajti oboki so končno razložljivi s spremenjenim izrazom zgodnjegotske arhitekture, figuralno okrašenega portala pa bi menihji skoraj ne mogli zagovarjati. Približno ob istem času in najbrž s pomočjo istih mojstrov, ki so zidali samostansko cerkev, je nastala tud kostanjeviška župna cerkev sv. Jakoba, ki je še ohranila prvotna poznomanska portala — glavnega na zahodni in stranskega na južni strani. Oba pripadata poznomanskemu, tako imenovanemu lombardskemu tipu ter se stopničasto poglobljata v steno, okrašena pa sta s stebriči in poligonalnimi loki ter z rastlinsko dekoriranimi kapiteli. O levjih stiloforih pa tudi tu ne najdemo nobenega sledu. In končno ne smemo prezreti, da so vsi, tudi dekorativni arhitekturni členi v obeh kostanjeviških cerkvah izklesani iz rumenega peščenca, naš lev pa je izoblikovan iz trdega marmora.

Tako se nam torej ponovno zastavlja vprašanje o najdišču našega leva ter njegovi nekdanji funkciji.

Vse kaže, da bomo morali verjeti »arheološki pravljici« o njegovem izvoru s Starega gradu pri Sv. Križu. Vsi arheologi, ki so se ukvarjali s topografijo arheoloških najdišč, bodo priznali, da ljudske tradicije ne gre zametati, pa če je njeno zgodovinsko jedro še tako zamegljeno in fantazijsko obogateno. Namesto, da bi odriivali ljudsko izročilo v kraljestvo pravljič, skušajo raje pravljice pritegniti v obzor svojih raziskovanj, saj so jim premnogokrat zelo dragocen terenski kašipot. V našem primeru pa je realno ozadje sporočila potrjeno tudi z arheološkimi najdbami, ki smo jih omenili že v začetku, čeprav Stari grad še vedno čaka na sistematično raziskavo svojega terena. Dodajno še, da je bil tod najden tudi fragment rimskega nagrobnika¹⁷ in S. Rutar poroča,¹⁸ da so na istem mestu odkrili tudi predzgodovinsko gradišče z dvojnimi okopi ter s sledovi starih hiš, ki naj bi bilo naseljeno tudi še v rimski dobi.¹⁹ Pozabiti pa ne smemo še nečesa. Stari grad nad Sv. Križem je za Kostanjevico dokaj manj mikaven kot njihov lastni »grad« — opuščeni samostan pod Gorjanci, in več kot neverjetno se mi zdi, da bi ljudska domišljija — če bi šlo res samo za domišljijo! — lokalizirala najdišče leva na tla Starega gradu in ne v okolico samostana. Spomin, da so leva res izkopali na Starem gradu, je moral biti v Pečnikovem času gotovo živ in realen.

¹⁶ H. Rose, Die Baukunst der Cistercianner, München 1916, str. 23.

¹⁷ CIL II. str. 1739, št. 10806. Glej tudi: Müllner v MDZK 1892, str. 63; J. Pečnik v MDZK 1891, str. 135.

¹⁸ S. Rutar v MDZK 1891, str. 70.

¹⁹ S. Rutar v LMS 1890, str. 121.

Sl. 5. Maribor, Rimski lev, vzdian v podnožje stolpa stolnice

Sl. 6. Rimske toplice, Rimski lev na dvorišču zdravilišča

Sicer pa tudi samostan ni brez slehernih rimskih spominov. Omenim naj n. pr. samo lep reliefni fragment z vazo in cvetjem, ki je vzdian kot spolio v zid samostanskega poslopja v gospodarskem traktu vzhodno od cerkve, takoj onkraj podvoza (na levi strani). Če upoštevamo še neposredno bližino starega Neviodunuma — Drnovega pri Krškem, nam pojava teh spomenikov ne bo težko razumeti.

Ali pa je kostanjeviški lev v rimskem primerjalnem gradivu res tako izjemen?

S. Ferri²⁰ razločuje v podonavskem prostoru tri glavne levje tipološke skupine: noriško-panonsko, dacijsko in tracijsko. V prvi skupini se uveljavlja italski (»etruščanski«) vpliv. Ti levi imajo navadno »pasjo« lego, nagnjeno glavo ter dvignjen zadnji del telesa. Ljubljanski lev se med temi pojavlja kot »izjema«, ki »ponavlja pozo arhaičnih levov VI. stol. pr. Kr.« S tem v zvezi opominja Ferri tudi na arhaično minucioznost — seveda v mentaliteti, ne v izvedbi — dvojne vrste grivnatih šopov na levjih prsah ter ugotavlja, da prevladuje analogno pojmovanje tudi v miniaturi obdelavi leva iz Ogleja. Pri tem pa se Ferri vprašuje, če se ni kipar kostanjeviškega leva naslanjal na kak »potujoči« karton, ki naj bi služil za predlogo našemu levu ali pa smemo morda računati s samostojno kiparjevo kreacijo, ki se še izmika dokončni opredelitvi.

Mislím, da danes odgovor na to vprašanje lahko že nekoliko točneje formuliramo. Nedvomno ima Ferri prav, ko kaže preko noriško-panonske skupine proti »etruščanski« smeri, čeprav ne smemo tega poudarka sprejeti preveč dobesedno. Toda minuciozno občutje obdelave anatomskih podrobnosti v resnici spominja na etruščansko stilno občutje. Tudi slavni aquilejski lev z mavzoleja št. 65 v tej zvezi ni nepomemben, tem bolj, ker je prav ob njem G. Brusin²¹ naglasil delež etruščanske živalske plastike ter ga opredelil v avgustejski čas. — Popolnoma drugače pa Ložar,²² ki celo ob aquilejskemu levu dvomi v antični izvor, čeprav ne pove zakaj. Morda zaradi njegove velikosti? Takoj bomo videli, da velikost ne nudi nobene opore za kritično opredeljevanje teh levov. Zaradi stilnega značaja? Romanski čas aquilejskega leva gotovo ni ustvaril, saj je popolno nasprotje vseh romanskih levjih figur, ki smo jih doslej spoznali. Mayrederjeva rekonstrukcija monumentalnega aquilejskega nagrobnika, ki jo objavljata Brusin²³ in A. Schober,²⁴ je dovolj verjetna, da nas pouči o vlogi velikih levjih figur ob monumentalnih nagrobnikih: leva flankirata stopnice, ki so vodile proti mavzoleju. Veliki lev iz Hartberga na Štajerskem²⁵ pa dokazuje, da monumentalne levje skulpture tudi v rimskih severovzhodnih provincah niso bile izključene.

In resnično, kostanjeviški lev tako po svojih merah kakor tipološko tudi na naših tleh ni osamljen. Poleg številnih nagrobniških ovršij z

²⁰ o. c., str. 272.

²¹ Aquileia, Guida storica e artistica, Udine 1929, str. 242, sl. 185.

²² o. c., str. 67, op. 14.

²³ o. c., str. 252 in sl. 190.

²⁴ Die Römerzeit in Österreich, Baden bei Wien 1935, str. 78, sl. 27.

²⁵ Ibid., str. 78, sl. 28. R. Pittioni, Römische Antiken aus dem politischen Bezirk Hartberg in Steiermark, Jahreshefte des Österr. archäolog. Institutes in Wien, XXIV., 1929, Beibl. Sp. 142, sl. 59.

dvema navzven obrnjenima ležečima levoma z živalsko, navadno ovnovo glavo pod prednjo šapo ter s cisto ali z Amonovo glavo v sredi, kakršne poznamo skoraj z vseh naših rimskih najdišč, najlepše pa seveda iz Ptuja²⁶ in ki jih A. Schober,²⁷ razlaga s Kybelinim kultom, se nam je ohranilo tudi nekaj večjih in samostojnejših levjih plastik, ki nam osvetljujejo tudi problematiko kostanjeviškega leva. Nekatere je omenil že Ložar: leva iz Laškega,²⁸ ptujskega leva z vojakom v orientalnem oblačilu pod tacami²⁹ — ki bi bolj kot kostanjeviški zaslužil dvom v svoje antično poreklo — fragmentiranega leva, ki je vzdian na dvorišču nek-

Sl. 7. Rimske toplice, Rimski lev na dvorišču zdravilišča

danje protestantske molilnice v Ptuju.³⁰ Za podrobnejšo primerjavo sicer nobeden od teh za nas ne prihaja v poštev, njih velikost pa vendarle presega velikost levov z nagrobniških ovršij ter obenem priča, da večje antične levje upodobitve tudi na naših tleh niso izključene.

Ob stolpu mariborske stolnice je vzdian močno poškodovan levji kip iz pohorskega marmora,³¹ čigar mere znašajao v višino 84 cm, v dolžino pa 118 cm. Vse podrobnosti na njem so močno zabrisane, pač pa je še opazen dvodelno razcepljen niz dlake po prsih, ki je torej popolnoma analogen dlaki na prsih kostanjeviškega reliefa. Lev leži plosko na tleh.

²⁶ M. Abramić, Poetovio, Ptuj 1925; n. pr. št. 2, 8, 19, 147, 171, 194, 202, 207 itd. in slike.

²⁷ Die römische Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923, stran 215 sq.

²⁸ o. c., str. 66, št. 1, sl. 4 — Mere: dolžina 112 cm, višina 78 cm.

²⁹ Ibid., str. 66, št. 2, sl. 5.

³⁰ Ibid., str. 67, št. 6, sl. 7 — Mere: dolžina 117 cm, višina 78 cm.

³¹ A. Muchar, Geschichte des Herzogtums Steiermark, Gratz 1844, I., str. 596.

Levu ob mariborski stolnici zelo soroden je lev iz Rimskih Toplic, na katerega me je ljubeznivo opomnil kolega Jaroslav Šašelj.^{31a} Izklesan je iz belega marmora ter meri v dolžino 105 cm, v višino (s podstavkom) 64 cm, širina podstavka pa znaša 41 cm. Lev leži plosko na podstavku ter obrača glavo za 45° na svojo desno stran. Zadnji taci mu počivata ob telesu, desna sprednja je iztegnjena naprej, leva pa je dvignjena na teme ovnove glave. Tudi tu poteka čez prsi dvodelen niz čopastih kosmov dlake, le da je ta močnejši kot pri kostanjeviškem levu. Tudi griva na glavi je bohotnejša. Zgornji del »obraz« je odbit. Modelacija telesa se ne spušča v tolikšne podrobnosti kot pri levu iz Kostanjevice.

Med najdragocenejše levje spomenike sodi lev pred Komendo v Polzeli v Savinjski dolini,³² ki ga smemo uvrstiti verjetno še v prvo, ali najkasneje v začetek drugega stoletja. Izklesan je iz pohorskega marmora. Dolžina podstavka znaša 140 cm, visok je 98 cm, podstavek pa je širok 44 cm. Po drži spominja na leva iz Aquileje, kajti zadnji del trupla je dvignjen, tako da se mu teža prenaša na prednji taci, katerih leva je iztegnjena naprej, desna pa drži pod seboj menda (izlizano) ovnovo glavo. Kodranje čopaste dlake zelo spominja na kostanjeviškega leva in tudi dvodelni niz kosmov po prsih spet srečamo. Posebno na sprednjih nogah se »na etruščanski način« uveljavljajo tudi anatomske podrobnosti. Hrbet dvignjenega telesa je lahko usločen. Zadnji nogi sta pod stegni odbiti.

Tudi brez nadaljnega dokazovanja bi nas polzelski lev, ob katerem v rimsko poreklo menda ne kaže dvomiti, lahko prepričal, da je tudi kostanjeviški rimskega izvora. Bližina Št. Petra pri Celju z njegovo veliko rimsko nekropolo osvetljuje ne samo pojav polzelskega leva, ampak obenem dokazuje, da so tudi v noriško-panonskih provincah eksistirali veliki rimski mavzoleji, ob katerih bi levji čuvarji, kakršne smo srečali v Aquileji, ne bili izključeni. Morda bi bilo celo možno, da so tega leva prepeljali že v srednjem veku iz Št. Petra v Polzelo?

Na dvorišču mariborskega muzeja stoji kip ležečega leva iz belega marmora, ki so ga pripeljali z vrta Windischgrätzove graščine v Konjicah in mora torej izvirati iz okolice Konjic. Ta je z rimskimi spomeniki zelo bogata, saj je tod mimo potekala tudi važna rimska cesta.³³ Lev je precej poškodovan; odbit mu je precejšen del podstavka, del desnega boka ter obe prednji taci, tako da ne poznamo več njenega položaja, zdi se pa, da je bila tudi tu desna dvignjena in da je nekaj držala pod seboj. Bohotni čopasti kosmi dlake obkrožajo na stran zasukano glavo, po prsih pa se dlaka spet razčesano niza. V dolžino meri kip 145 cm, v višino 100 cm, širina podstavka pa znaša ca. 50 cm. Obdelava kipa je sumarična ter ne zahaja v anatomske podrobnosti.

S tem pa je kostanjeviški lev dobil že vrsto bližnjih sorodnikov, ki se mu približujejo tako v dimenzijah kot v nekaterih značilnih detajlih. Ložarjevo ekskluzivno mnenje, da ni verjetno, da bi kostanjeviški lev

^{31a} Verjetno je to isti lev, za katerega poroča Ign. Orožen (Alte Denkmale in Tüffer, MDZK II, 1857, str. 304), da so ga prenesli v Rimske toplice iz Laškega, kjer je bil poprej vzdian v špitalski hiši, katero so okoli l. 1835 porušili.

³² R. Vrečer, Savinjska dolina, Žalec 1931, str. 17.

³³ Prim. Avg. Stegenšek, Konjiška dekanija, Maribor 1909, str. 12 sq.

Sl. 8.—10. Polzela, Rimski lev na stopnicah Komende

Sl. 11. Rimske toplice, Rimski lev na dvorišču zdravilišča

Sl. 12. Maribor, Pokrajinski muzej, Rimski lev iz Slovenskih Konjic

zaradi svoje velikosti flankiral kakšno rimsko arhitekturo, ker tako velike grobnice na naših tleh ni bilo, zavračajo spomeniki, ki smo jih pravkar našeli in med katere spadata celo lev iz Laškega in lev z dvorišča ptujske protestantske molilnice, ki ju Ložar že sam omenja. Kaj je flankiral n. pr. lev iz Polzele, ki je le za 5 cm krajši od kostanjeviškega? F. Stroh, ki je razrešil antični izvor doslej v romaniko potisnjenega leva iz Kremsmünstra,³⁴ čigar mere³⁵ daleč prekašajo kostanjeviške, n. pr. domneva, da je ta nekoč krasil nagrobni stolp kakor sorodni lev iz Welsa, antičnega Ovilava, glavnega mesta obrežnega Norica. Sličen lev je bil odkrit tudi v rimskem obzidju v Kellmünzu.³⁶ Toda končno niti ni nujno, da bi bili vsi ti levi nagrobnega značaja. Pogosto, n. pr. v Carnuntu,³⁷ jih srečamo tudi kot čuvarje mitrejev.

Kot posebno značilnost kostanjeviškega leva smo omenili dvojno, razčesano grivo na prsni, ki je zvalila že Ferrija na (»grško«) stranpot. Ponovno pa smo to grivo srečali tudi pri vrsti nadaljnjih levjih figur, ki smo jih opisali. Ta motiv pri rimskih levih ni pravilo, še manj pa izjema. Vsaj v podonavskih provincah se zelo pogosto pojavlja. Tako bi lahko navedli v podkrepilo še vrsto manjših levjih figur iz ptujskega muzeja, ki so vse nedvomno antične, posebno pa dva leva na nagrobniškem ovršju iz Flaviae Solvae v graškem Joanneumu.³⁸ Nasprotno pa ne poznam nobenega romanskega leva, na katerem bi srečali ta motiv. Seveda moramo priznati, da dobesednega dvojnika kostanjeviški lev doslej v našem rimskem gradivu še ni našel — toda to bi lahko ugotovili skoraj pri sleherni samostojnejši oblikovani rimski levji figuri, saj niti levi vrhu nagrobnikov kljub vsej shematičnosti niso delani po isti predlogi. Ložarjeve ugotovitve o monumentalni formi povsem drže, in prav tako njegovo nadaljnje izvajanje, da večina levjih skulptur (v rimskih provincah) zapada stilu male umetne obrti zgodnjega cesarskega časa, kjer je sinkretizem (med plastičnimi in slikovitimi formami) od nekdanj doma. In ali je v rimski antiki bilo manj možnosti, da bi neki lev posnemal forme arhaičnih, pa čeprav grških levov, kot pa v romaniki? »Mentaliteta« kostanjeviškega leva je res arhaična, monumentalna, plemenita, pa kljub temu še bolj realistična kot pri romanskih levih. Če pogledamo vrsto levjih figur, ki jih je objavil Ferri,³⁹ ali končno že vrsto levov iz ptujskega muzeja, bomo

³⁴ F. Stroh, *Der Löwe von Kremsmünster, Jahreshelfte des Österr. archäolog. Instituttes in Wien*, Bd. XXXVI. 1946, str. 115 sq. in slike.

³⁵ Dolžina znaša 225 cm, višina pa 82 cm.

³⁶ Ferd. Wiesinger, *Ein römischer Grabturm in Wels, Heimatland, Sontagsbeilage des Linzer Volksblattes Nr. 13*, 1929.

³⁷ A. Schober, *Die Römerzeit in Österreich*, o. c., sl. X. — Kubitschek, *Frankfurter Führer durch Carnuntum*, 1923°, str. 54 in 173. — Tudi za tretji ptujski mitrej domneva M. Abramić (o. c., str. 73) leva-čuvarja. Omenim naj še dve ležeči levji figuri z ovno glavo pod prednjo šapo, ki dekorativno zaključujeta vrh marmornatega oltarja iz tretjega ptujskega mitreja (ibid., str. 180, št. 243, sl. 127).

³⁸ A. Schober, *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*, o. c., str. 136, št. 304, sl. 157.

³⁹ Še posebej naj omenim leve iz Albe Julie, iz Scarabantie, Turnu Severina, iz Welsa itd.

videli, da se mnogi za nevešče oko rimskemu krogu mnogo bolj izmikajo kot pa kostanjeviški lev, ki je gotovo izdelek nadpovprečnega kamnoseka in čigar nastanek se mi zdi verjeten vsaj proti sredi 2. stoletja, če ne že ob koncu prvega.

Pač pa loči kostanjeviškega leva od vseh drugih motiv konjske glave pod prednjo šapo. Najpogosteje nastopa na tem mestu pač ovnova glava,

Sl. 13. Maribor, Pokrajinski muzej, Rimski lev iz Slovenskih Konjic

za katero trdi Schober, da je odmev posebnega Kybelinega in Attisovega kulta (glej op. 27). Drugič, kot n. pr. v Kremsmünstru in Hartbergu, opazimo pod levjo šapo spet merjaščevo glavo ali telo. Po F. Wegenerju⁴⁰ naj bi šlo za predstavo Orca ali Ereba, ki vse požre. Morda ponazarja konjska glava pod taco kostanjeviškega leva isto misel, le da je »klasificistična« oblikovna volja našega kiparja — in morda tudi želja po domiselni originalnosti — zamenjala vulgarnejši motiv ovna ali vepra s plemenitejšo formo klasično občutene konjske glave.

⁴⁰ Die Römer in Bayern, 1928⁴, str. 97.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Problem des steinernen Löwen aus Kostanjevica am Flusse Krka

In der Aula des Nationalmuseums in Ljubljana befindet sich ein marmorner Löwe in liegender Stellung, den R. Ložar (ZUZ XVI. 1939—40) als romanischer Zeit angehörend erklärt hat. (Die Masse: Höhe 118 cm, Länge 145 cm, Breite 56 cm). Vor Ložar wurde er von älteren Autoren als römisch gedeutet. J. Pečnik berichtet, dass er in Stari grad bei Sv. Križ in der Nähe von Kostanjevica am Krka Fluss gefunden wurde; dort wurden auch mehrere andere antike Gegenstände ausgegraben: Fragment eines römischen Grabsteines und eine alte Wallstätte mit Schanzen. Von hier wurde er nach Kostanjevica und zuletzt ins Ljubljana Museum gebracht. Auch S. Ferri (*L'arte romana sul Danubio*, S. 271) schrieb den Löwen den Römern zu, wogegen Ložar die Überlieferung von seinem Ursprung für ein archaeologisches Märchen erklärte und annahm, dass dieser Löwe einst das bereits in der Gotik zerstörte Portal der um die Mitte des 13. Jahrhunderts erbauten Zisterzienser Kirche bei Kostanjevica flankierte. Er verglich nämlich die Stellung dieses Löwen mit einer Reihe von anderen römischen Löwen in Slowenien (Laško, Celje, Ptuj, Ljubljana) und stellte fest, dass dieser Löwe im Stile anders ist, mehr griechisch, stilisiert im Charakter, nicht aber realistisch römisch, und erwähnte, dass bereits S. Ferri bemerkt hat, dass in seiner Pose die archaischen Löwen des 6. Jahrh. v. Chr. wiederholt werden. Ohne eine eingehendere Beweisführung brachte Ložar den Kostanjevica Löwen mit den südfranzösischen romanischen (St. Gilles Arles, Toulouse) in den Zusammenhang. Auch die grossen Dimensionen scheinen ihm für eine römische Provinzialumgebung unmöglich.

In Wahrheit jedoch gibt es einen grossen Unterschied zwischen den romanischen Löwen im allgemeinen und denen, die von Ložar besonders erwähnt werden (z. B. S. Antimo in Toscana, Bargi usw.) und zwischen dem von Kostanjevica. Das gilt sowohl für die Kopfwendung, die bei dem Kostanjevica Löwen 90° beträgt, bei den romanischen aber gewöhnlich nur etwa 45°, als auch für die ganz verschieden ausgeführte Stilisierung. Insofern diese mit den romanischen Löwen verwandt ist, gilt das nur für diejenigen, die in Anlehnung an die antiken, z. B. der Löwe von S. Antimo, entstanden sind. Die romanischen Löwen sind noch weniger realistisch aufgefasst, als der von Kostanjevica. Sie sind mehr symbolisch und in der romanischen Kunst treffen wir überdies nie auf einen Pferdekopf unter der Vorderpranke des Löwen, wie dies bei dem von Kostanjevica der Fall ist. Noch grösser als in Bezug auf die südfranzösischen und die italischen Löwen erscheint der Unterschied im Vergleich mit den deutschen romanischen Löwen, z. B. mit dem Löwen von Braunschweig, oder vom Saalportal des Schlosses Tirol. Der römische Löwe ist ein Symbol eines physischen, der romanische aber das eines geistigen Sieges. Deshalb ist für diesen eine reale Ähnlichkeit nur von zweitrangiger Bedeutung. Zugleich findet man beim Kostanjevica Löwen keine Spur von einem auf seinem Rücken stehenden Pfeiler und dies schliesst die Wahrscheinlichkeit seines stylostragenden Charakters aus. Und schliesslich schon die Ordensregel des hl. Bernardus gestattete keine figurale Plastik für die Architektur der Zisterzienser Kirchen. Trotzdem, daß die Klosterkirche von Kostanjevica nicht gewölbt war — was auch durch die Regula verboten war — besass sie noch keinen Turm und aller Wahrscheinlichkeit nach unterschied sich ihr Portal nicht wesentlich von den Portalen der zu gleicher Zeit erbauten Pfarrkirche von Kostanjevica, die zu langobardischem Typus mit sich stufenartig vertiefenden Wänden und zu den mit Blumen verzierten Kapitellen gehört. Von den Löwenstylophoren keine Spur. Auch kein Marmor bei einer von diesen Kirchen.

Allem Anschein nach stammt der Löwe wirklich von Stari grad, dessen Lage in der Nähe vom alten Nevioudunum, dem heutigen Drnovo bei Krško, zu suchen ist.

Nach Ferri gehört der Löwe von Kostanjevica in die Reihe archaisierter antiker Löwen. Er wirkt besonders charakteristisch durch die geteilte Mähne. Auf Grund dessen und wegen minuziöser Bearbeitung anatomischer Einzelheiten macht Ferri auf den Löwen aus Aquileia (Grab Nr. 65) und auf dessen etruskische Züge aufmerksam. Der Löwe von Aquileia flankierte die zum Grabmal führenden Stufen. Der Löwe aus dem steierischen Hartberg beweist aber, dass derartige monumentale Skulpturen auch in den römischen nordöstlichen Provinzen nicht ausgeschlossen waren.

Im slowenischen Gebiet hat der Löwe von Kostanjevica noch einige Verwandte, die von Ložar nicht erwähnt wurden. Ausser der zahlreichen Grabesverzierungen, wie sie uns von Ptuj, Celje und Ljubljana bekannt sind (zwei liegende Löwen mit Ziste oder mit Ammonskopf in der Mitte) kann auch der Löwe von Laško erwähnt werden, wo Ložar den barockisierenden Charakter betont, der Löwe mit einer orientalen Soldatenfigur unter den Pranken in Ptuj, der Löwe, der im Hofe des protestantischen Bethauses in Ptuj eingemauert ist. Diese Annäherung ist jedoch nur im Sinne der Grösse, nicht aber ikonographisch oder stilistisch genommen. Näher zu unserem Löwen steht jener des Glockenturms der Maribor Kathedrale (118 cm lang), wo wir ebenso den Brustmähnenstrang finden. Ein ähnlicher Löwe wurde in Rimske Toplice (105 cm lang) erhalten, obwohl in der Modellierung keine anatomischen Einzelheiten gesucht werden. Er weist jedoch wieder eine doppelt gekämmte Brustmähne auf. Zu den schönsten römischen Löwen gehört jener vor der Kommende in Polzela bei Celje (140 cm lang), der nach seiner Haltung an den von Aquileia erinnert, er hält unter der Pranke einen Widder und hat über die Brust wieder gespaltene Behaarung. Auch anatomische Einzelheiten sind sichtbar. Vielleicht stammt er von dem nahen St. Peter bei Celje, wo eine grosse römische Nekropole mit zahlreichen plastischen Denkmälern entdeckt wurde. Im Hof des Museums von Maribor steht eine Löwenstatue (145 cm lang), die aus Kostanjevica hinübergebracht wurde und die eine ikonographische Replike des Löwen von Rimske Toplice ist. Die Bearbeitung ist mehr summarisch.

Die aufgezählten Löwenfiguren bestätigen, dass auch der Löwe von Kostanjevica römischen Ursprungs ist und dass seine Grösse nicht dagegen spricht. Man kennt römische Löwen ähnlicher Grösse auch aus Carnuntum (Wächter des Miträums), und ein Löwe aus Kremsmünster ist sogar 225 cm lang. Auch die geteilte Brustmähne ist keine Ausnahme, wie dies Ferri meint, sondern wird recht oft bei den römischen Löwen angetroffen; vgl. eine Reihe von Löwen von den Grabmalgesimsen im Museum von Ptuj und zwei Löwen aus Flaviae Solvae in Graz. Man muss jedoch zugeben, dass die Stilisierung des Löwen von Kostanjevica eine eigenartige ist und von einem selbständigen Formungskonzept des Künstlers Zeugnis gibt. Der Pferdekopf unter seiner Pranke könnte für eine freiere Invention des Bildhauers sprechen, sie könnte jedoch freilich einen tieferen Sinn haben. Wahrscheinlich können wir das Denkmal gegen das Ende des ersten oder spätestens gegen die Mitte des zweiten nachchristlichen Jahrhunderts als datiert setzen.

PRIOLOG DATIRANJU STAROHRVATSKIH SPOMENIKA PLETERNE DEKORACIJE

MIRKO ŠEPER

Pitanje datiranja starohrvatskih spomenika pleterne dekoracije nalazi se još uvijek — gotovo sedamdeset godina nakon prve značajnije publikacije tih spomenika¹ — u povojima. A to je pitanje od odsudne važnosti za rješenje čitavoga problema starohrvatske pleterne dekoracije. Kad riješimo pitanje kronologije tih spomenika, onda smo na najboljem putu, da dobijemo opću sliku razvoja te dekoracije i da riješimo i pitanje njenoga podrijetla.

Tek kad točno ili barem približno točno odredimo, koji se elementi pleterne dekoracije i u kakvom obliku javljaju u pojedinim vremenskim odsjecima, tek onda ćemo moći utvrditi, kad se ona uopće počinje javljati i kad nestaje iz likovnoga stvaranja u Hrvatskoj. U datiranju tih spomenika zaustavili smo se na Višeslavljevoj krstionici. I kako smo je vremenski fiksirali oko god. 800 — nakon što su je Cattaneo i Stükelberg na temelju naslućivanja tako datirali — a smatramo je najstarijim tipično starohrvatskim spomenikom, to smo onda iz toga povukli zaključak: Prije početka IX. st. ne javlja se tipična starohrvatska pleterska dekoracija. A kako se u Italiji analogna pleterna dekoracija javlja već i prije, to je onda jasno, da je ta dekoracija u Hrvatskoj preuzeta iz Italije. Ovdje je stao i naš najistaknutiji istraživač starohrvatske umjetnosti Lj. Karaman, iako je već i prije bilo domaćih istraživača, koji su nastojali pomaknuti donju granicu pojave starohrvatskih pleternih spomenika na početak VIII. st.²

Želimo li doći do stilskih i epigrafskih kriterija za datiranje tih spomenika, moramo u prvom redu uzeti u obzir spomenike, koji su datirani direktno (uklesana godina) ili indirektno (imena ličnosti, poznata iz dokumenata ili iz dokumenata poznato doba nastanka pojedinih građevinskih spomenika). Više od epigrafskih kriterija poslužiti će nam — već i radi toga, što su epigrafski spomenici rijetki — kod datiranja pleterskih spomenika stilski kriteriji, koje možemo dobiti analizom pojedinih dekorativnih elemenata. Starohrvatska se pleterna dekoracija utisnula u historijskom razvoju između dvije značajne epohe: između kasnorimsko-starokršćanske i romaničke umjetnosti. Te su dvije epohe nužno morale

¹ F. Bulić, Hrvatski spomenici u kninskoj okolini, Zagreb 1888.

² Ibidem. — F. Radić, Graditeljski uresni i nadpisni ulomci hrvatsko-bizantskoga sloga sa crkve Bl. Gospe u drniškom Gradcu, Starohrvatska prosvjeta, IV, 1898.

djelovati i na razvoj starohrvatske pleterne dekoracije; unutar toga okvira treba smjestiti sve starohrvatske spomenike. Utjecaj tih dviju epoha povijesti umjetnosti odražava se u preuzimanju pojedinih dekorativnih elemenata; ovi nam onda mogu ukazivati na veću ili manju vremensku udaljenost pojedinih naših spomenika od tih dviju epoha.

Budući da naših datiranih spomenika pleterne dekoracije ima relativno malo, morat ćemo se poslužiti i analogijama iz italske pleterne dekoracije istoga razdoblja. Analiza spomenika s ovu i onu stranu Jadrana pokazala je, možemo reći, gotovo apsolutnu identičnost jednoga dijela tih spomenika. Identičnost se očituje u općem karakteru i tendenciji te dekoracije, u rasporedu i grupiranju pojedinih dekorativnih elemenata i u pojedinim dekorativnim motivima. Ne ulazeći u pitanje uzročne povezanosti pojave starohrvatske i italske pleterne dekoracije, možemo se zbog gore navedenih razloga u pitanju datiranja naših spomenika punim pravom poslužiti analogijama iz italske pleterne dekoracije ranoga Srednjeg vijeka.

Analizirajući na taj način naše pleterne spomenike dobit ćemo određene kriterije epigrafskoga i stilskoga karaktera, koji će nam moći poslužiti kao baza za približno datiranje inače nedatiranih spomenika. Samo epigrafski ili samo stilski kriteriji ne će biti dovoljno čvrsti temelj za datiranje nedatiranih spomenika: tek podudaranje jednih i drugih (eventualno još uz arhivske podatke) moći će pružiti sigurnost u datiranju spomenika. Tako ćemo dobiti niz indirektno datiranih spomenika, koji će nam prilično jasno moći ilustrirati razvoj starohrvatske pleterne dekoracije. Što će niz takvih spomenika biti povezaniiji i jasniji i u kronologiji kontinuiraniji, to ćemo lakše moći datirati novonađene spomenike.

*

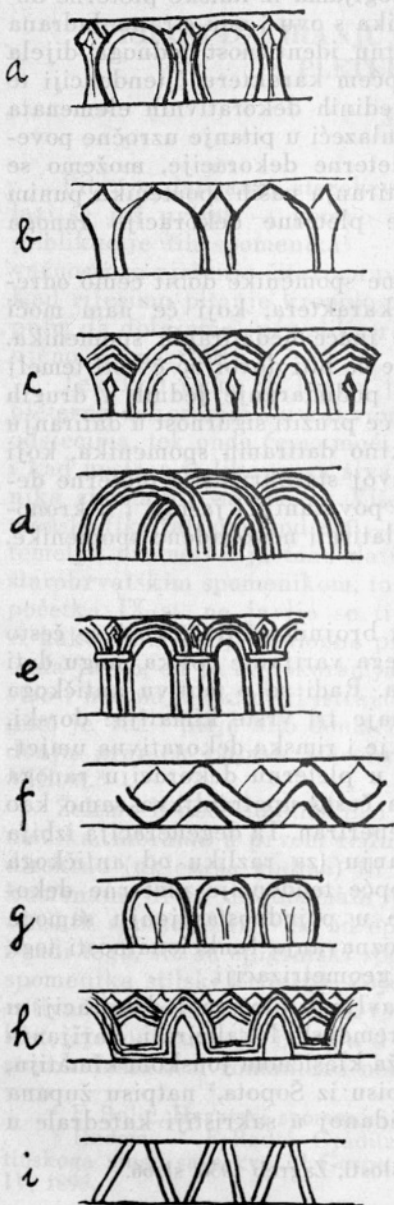
Ovdje se želim osvrnuti na jedan od brojnih motiva, koji se često primjenjuje u pleternoj dekoraciji, a kojega varijante oblika mogu dati izvjesnu osnovicu za datiranje spomenika. Radi se o motivu antičkoga kimatija. Antička, grčka dekoracija poznaje tri vrste kimatija: dorski, jonski i lezbijski. Motiv kimatija preuzela je i rimska dekorativna umjetnost, a preko nje, možda, prešao je on i u pleternu dekoraciju ranoga Srednjeg vijeka. Ovdje se kimatij veoma često upotrebljava samo kao jednostavni dekorativni element, već degeneriran. Ta degeneracija izbija s jedne strane u sve plošnijem oblikovanju (za razliku od antičkoga plastičnoga oblikovanja) kao posljedici opće tendencije pleterne dekoracije prema plošnosti, a s druge strane u pojednostavljenju samoga motiva: pojednostavljenje je rezultat nepoznavanja funkcionalnosti toga antičkog motiva i opće tendencije prema geometrizaciji.

Taj se tip degeneriranoga kimatija javlja u pleternoj dekoraciji u nekoliko varijanata, koje ćemo pokušati vremenski lokalizirati. Varijantu kimatija s naših spomenika, koja je najbliža klasičnom jonskom kimatiju, nalazimo na primjer na Branimirovu natpisu iz Šopota,³ natpisu župana Prištine iz Ždrapnja,⁴ arkadi ciborija, uzidanoj u sakristiji katedrale u

³ Lj. Karaman, *Iz kolijevske hrvatske prošlosti*, Zagreb 1930, sl. 66.

⁴ *Ibidem*, sl. 64.

Kotoru⁵ i drugdje. Ta varijanta kimatija dolazi među ostalim italiskim spomenicima i na jednom ulomku u San Giorgio di Valpolicella,⁶ o kome se u literaturi veoma mnogo raspravljalo. Potječe vjerovatno iz vremena restauracije crkve u IX. st. To je rustična obradba jonskog kimatija, gdje se ritmički izmjenjuje deblje, mesnato lišće jajolikoga oblika i šiljato lišće. Na našim je spomencima to lišće dano sasvim shematski, gdjegdje nešto

plastičnije (Kotor), a gdjegdje opet (Šopot) sasvim plošno. Natpis iz Šopota možemo datirati razdobljem vladanja kneza Branimira (879—892). Na dvima drugim Branimirovim natpisima na mjestu, gdje kod šopotskoga natpisa stoji kimatij, vidimo motiv troprutnih »pereca«. Takav motiv dolazi onda i na nekim drugim spomenicima pleterne dekoracije kod nas na istom mjestu, kao i na šopotskom natpisu. Zato se čini, da je negdje koncem IX. st., u Branimirovo doba, motiv kimatija na našim spomenicima zamijenjen motivom »pereca«, a šopotski će natpis biti stariji od onoga iz Nina i Gornjega Muća. U završnoj fazi pleterne dekoracije (XI. st.) javlja se ponovno, kao i neki drugi antički motivi, i kimatij. Imamo ga na primjer na arkadi ciborija u Kotoru i na dekoraciji grede septuma iz svete Marije u Biskupiji. Prema tome, već se u prvoj polovini XI. st. vraća u pleternu dekoraciju varijanta kimatija, koja stoji najbliže antičkom jonskom kimatiju (na priloženom crtežu a i b).

Slijedeću varijantu pokazuje kimatij s natpisa kneza Trpimira iz Rižinica.⁷ Tu je jajoliki list riješen tropruto, te je na vrhu neznatno zašiljen. Između jajolikih listova dolaze šiljati listići s jako naglašenim uzdužnim rebrom. Kimatij je riješen sasvim linearno. U Italiji nalazimo tu varijantu na primjer na ciboriju iz Ferentina (vrijeme pape Lava III., 795 do 816). Čini se, da ovu varijantu kima-

⁵ Isti, O spomenicima VII i VIII stoljeća u Dalmaciji, Vjesnik Hrv. arh. dr., NS XXII do XXIII, 1941—42, str. 95.

⁶ E. Schaffran, Die Kunst der Langobarden in Italien, Jena 1941, Taf. 18 c.

⁷ F. Šišić, Priručnik izvora, Zagreb 1914, str. 118.

tija možemo u našim krajevima datirati otprilike u prvu polovinu IX. st. (na priloženom crtežu c).

Jedna od često primjenjivanih varijanata ima oblik lukova, koji se međusobno sijeku, a formirani su od tropruta (priloženi crtež d). Ta je varijanta datirana Mutimirovim zabatom iz sv. Luke na Uzdolju — kraj IX. st.⁸ U istoj je funkciji vidimo, među ostalim, i na ciboriju sv. Marte iz Biaća. Varijanta nam je, doduše, poznata već s fragmenata iz Sta Maria in Cosmedin u Rimu (vrijeme pape Hadrijana I., 772—795), kao i s jedne naše nedatirane ploče iz sv. Lovre u Pazdigradu.⁹ Međutim, na tim dekoriranim pločama ovaj motiv ne stoji na mjestu, gdje u pleternoj dekoraciji obično nailazimo na kimatij, niti vrši funkciju kimatija. Pojava toga motiva u Italiji u starije vrijeme ne protivuriječi ništa našem datiranju: to je, konačno, motiv, koji je već otprije postojao u pleternoj dekoraciji. No, kod nas se on počinje upotrebljavati namjesto kimatija, čini se, otprilike koncem IX. st.

Slijedeća varijanta (na priloženom crtežu e) izgubila je već svaku vezu s antičkim kimatijem. Ovdje su se jajoliki listovi pretvorili u niz arkadica, dok su šiljasti listići nestali: uspomena na njih su rombići u sfernim trokutima između lukova. Arkadice su riješene višepruto, a vertikalni su prutovi u određenoj visini presječeni horizontalnim prutićem. Tako je ovdje antički vegetabilni ornament dan već sasvim geometrijski i riješen linearno. Kod nas se ta varijanta javlja na nekoliko nedatiranih spomenika, među ostalim na kapitelu crkve sv. Stjepana »u selu« u poljičkom primorju.¹⁰ U Italiji se ta varijanta kimatija nalazi među ostalim na arkadi u crkvi San Saba u Rimu (vrijeme pape Lava IV., 847—855) i na septumu crkve Sta Maria in Cosmedin (doba pape Hadrijana I.). Ta bi varijanta, prema tome, bila — barem zasada — vremenski lokalizirana od četvrte četvrti VIII. st. do polovine IX. st. Sličan tip kimatija vidimo i na posudi za blagoslovljenu vodu iz sv. Marije u Biskupiji.¹¹ Razlika je samo u tome, što se u sfernim trokutima između arkadica javljaju pri dnu zašiljeni ovali. Čini se, dakle, da se ta varijanta kimatija ponovno vraća u pleternu dekoraciju u njenoj završnoj fazi, to jest na prijelazu prema romanici. To, dakako, vrijedi samo u slučaju, ako je datiranje ulomaka iz sv. Marije u Biskupiji približno točno odnosno ako taj ulomak ne pripada dekoraciji starije crkve na tom mjestu i ako nam je dozvoljeno generaliziranje.

Vjerovatno oko polovine IX. st. možemo datirati sasvim rustificiranu varijantu kimatija (na priloženom crtežu f), koju vidimo na zabatu septuma sv. Marte u Biaćima. Sastoji se od višepruto riješene cik-cak linije, u kojoj svaki trokut ima po jedno oširoko uzdužno rebro.¹² Između šiljaka trokuta nalazimo manje šiljke, koji podsjećaju na šiljaste listiće kimatija. Ova je varijanta slična onoj s trabeacije iz sv. Marije u Biskupiji; razlika je

⁸ L. Marun, Ruševine crkve sv. Luke na Uzdolju kod Knina, Starohrvatska prosvjeta, NS I, 3—4, str. 286.

⁹ Karaman, Iz kolijevke, sl. 84.

¹⁰ Ibid., sl. 58.

¹¹ Ibid., sl. 51.

¹² Ibid., sl. 43 b.

u tome, što u sv. Mariji imamo nešto sočniji i elegantniji oblik, dok je ovaj iz sv. Marte dan sasvim suho, geometrijski.

S dekoriranog luka iz San Salvatore u Bresciji¹³ poznajemo varijantu kimatija, koja nam nije poznata s naših spomenika. Ovdje je kimatij formiran nizom debelih, sočnih listova s malo upolje izvrnutim rubom i rebrom po sredini. Sočnost listova upućuje na činjenicu, da još nismo u fazi zreloga pletera, nego tek u njegovoj razvojnoj fazi, koju još uvijek podgrijava antička tradicija. Na sličnom polukružnom luku iz Sućurca nalazimo na istom mjestu, kao i kod brescijanskoga luka, niz dosta masivnih, jednostavnih neprofiliranih listova.¹⁴ Kako je sućurački luk stariji od onoga u Bresciji (to uostalom vidimo i na motivu rakovica), bit će da je ta varijanta kimatija bila primjenjivana u dekoraciji u prvoj polovini VIII. st. (na priloženom crtežu g).

Čisto je geometrijski shvaćena varijanta kimatija s ulomaka arhitrava iz sv. Jurja u Janjini.¹⁵ Geometrijska stilizacija kimatija mogla bi nas zavesti, da ulomke datiramo u IX. st. Takvom se datiranju ne bi protivila čak ni epigrafika, a u prilog bi mu išla i činjenica, da je kimatij tropruto riješen. Sastoji od niza veoma šiljastih i visokih lukova, spojenih pri dnu horizontalnom pruticom. U prostoru između lukova nalaze se opet tropruti trokutići, a u prostorima između šiljaka lukova i trokuta sa svake strane još po jedan trokutić. Nego, iznad votivnoga natpisa nalazimo niz rakovica, koje su analogne rakovicama sa sućuračkoga luka.¹⁶ Te su rakovice shvaćene još sasvim antički; niske su, debele, nisu višepruto riješene, te su u svojim bazama povezane. Tako imamo ovdje gotovo u sitnice reproduciran antički »pasji skok«. A kako se epigrafika ne protiviti ranom datiranju toga spomenika, to sam sklon datirati ga u prvu polovinu VIII. st. Time bi ujedno bila datirana i ova varijanta kimatija (na priloženom crtežu h).

Konačno dolazimo do krajnjega shematiziranja kimatija (na priloženom crtežu i). To je varijanta, što je nalazimo na arkadi, uzidanoj u kući do krstionice u Splitu. Motiv se sastoji od po dvije paralelne crte, koje su postavljene simetrično u parovima.¹⁷ Karaman je u dvoumici, da li da taj spomenik datira u VII. ili VIII. st. Poluokružni oblik luka nije uobičajen u zreloj fazi pletera, a osim toga na njemu nema ni traga pleteru. Sklon sam u ovoj arkadi gledati spomenik VII. st. U to bi se onda vrijeme možda mogla datirati i ova varijanta kimatija.

Time bi bio zaključen niz važnijih varijanata kimatija, koje se javljaju na starohrvatskim spomenicima pleterne dekoracije. Možda će ovaj pokušaj njihova datiranja korisno poslužiti kod datiranja drugih nedatiranih spomenika ranoga Srednjeg vijeka u Hrvatskoj.

¹³ Karaman, O spomenicima, str. 87.

¹⁴ M. Barada, Nadvratnik VII stoljeća iz Kaštel Sućurca, Serta Hoffilleriana, Zagreb 1940.

¹⁵ Č. Truhelka, Starokršćanska arheologija, Zagreb 1931, str. 196, sl. 127.

¹⁶ Karaman i u zadnjem svom članku, u kome dotiče pitanje nadvratnika iz Sućurca (Osvrti na neka pitanja iz arheologije i povijesti umjetnosti, Starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. 2., str. 100—101), datira taj nadvratnik u drugu polovinu VIII. st.

¹⁷ Karaman, O počecima srednjevjekovnog Splita do godine 800, Serta Hoffilleriana, str. 425.

U vezi gornjih razmatranja ne će možda biti beskorisno ponovno se osvrnuti na arkadu ciborija, uzidanu u sakristiji katedrale u Kotoru. I na njoj se javlja jedna od varijanata kimatija, o kojoj smo već govorili. U najnovije se vrijeme osvrnuo na tu arkadu nešto opširnije L. Mirković.¹⁸

Kako V. Novak natpis na toj arkadi datira s pravom u XI. st., to je iskrsllo pitanje: kako uskladiti ovo datiranje s pojavom oblika $\diamond$ za o na likovima lavova s te arkade, kad se taj oblik kod nas redovito datira dva, pa i tri stoljeća prije. Mirković je problem riješio na taj način, što tvrdi: »Donji deo njegov (arkade ciborija, moja opaska) sa reljefima lavova je ostatak kivorija iz jedne kotorske crkve iz početka IX veka, možda baš Andrejačijeve prve crkve Sv. Trifuna iza 809 godine. Ova crkva morala je biti porušena, kada je iz nje uzet kivorij za crkvu Sv. kotorskih mučenika u Kotoru, podignutu u prvoj polovini XI veka, ali je na njega dodana gore greda sa natpisom ANDREE SCI...«

Međutim, gornja horizontalna greda s votivnim natpisom nije naknadno dodana iznad arkade, jer su arkada i greda rađeni iz jednoga komada mramora, kako to dodaje Mirković u bilješci na kraju svoga članka. Informaciju o tome dao mu je D. Šerović. Usprkos tome Mirković dodaje (u istoj bilješci): »Fragmenat ulcinjskog kivorija takođe govori za to, da je greda sa natpisom: ANDREE SCI... na kotorskom kivoriju kasnije dodana.« Taj ulcinjski ciborij (danas u Narodnom muzeju u Beogradu) u svakom je pogledu analogan kotorskom: identični su im i dekorativni elementi i čitava kompozicija. Jedina je razlika u sadržaju natpisa na horizontalnoj gredi, kao i u epigrafskim značajkama. Na ulcinjskom se, naime, votivnom natpisu javlja i onaj značajan oblik $\diamond$ za o: to je vjerojatno argumenat (iako toga izričito ne kaže), da Mirković i dalje ustraje kod hipoteze, da je vodoravna greda na kotorskom ciboriju kasniji dodatak. Jer ako je oblik $\diamond$ karakterističan za naše epigrafske spomenike od VII. do početka IX. st., onda ulcinjski ciborij očito potječe negdje iz toga razdoblja. Prema tome i njegov analogon, kotorski ciborij, mora potjecati također iz toga vremena, pogotovo kad se i kod ovoga (na trupu lava iznad arkade) javlja oblik $\diamond$. Kako, međutim, natpis iznad arkade pokazuje apsolutne epigrafske karakteristike XI. st. kod nas, to ne preostaje ništa drugo, nego zaključiti, da je vodoravna greda s natpisom iznad arkade dodana dva stoljeća kasnije.

Već je Karaman⁵ uočio, da je na toj arkadi ciborija »čitav repertorij i zreo stil pleternih skulptura«. Prema tome arkada ne bi padala u IX. st. Nego, kod datiranja u završnu fazu pleterne dekoracije smeta ga osobito »antikni astragal i klasična „oka“ u savijucima troprutastih pletenica, pa biljke, što proviruju do nogu zvijeri«. Zbog tih razloga on ipak datira kotorsku arkadu u početak IX. st. Tako je onda datira i Mirković.

Nema sumnje, da arkada ciborija stilski pada u zrelu odnosno završnu fazu pleterne dekoracije. To pokazuje već sama usporedba s bilo kojim, datiranim, spomenikom iz razvojne faze te dekoracije. Pojava astragala i »oka« nije značajna samo za početnu, nego i završnu fazu pleterne deko-

¹⁸ Fragmenat kivorija u crkvi Sv. Trifuna u Kotoru, Starinar SAN, NS knj. II, 1951.

racije, kako to i sam Karaman ističe s pravom na mnogo mjesta u svojim radovima o pleternoj dekoraciji. To isto vrijedi i za varijantu jonskoga kimatija ispod samoga natpisa na gredi. Ako su, dakle, pojedini dekorativni elementi značajni i za početnu i za završnu fazu pleterne dekoracije, a čitava arkada kao cjelina daje nesumjivi dojam, da pada u završnu fazu te dekoracije, onda nema razloga, da je ne datiramo u XI. st. Tome dolazi još i značajan motiv lava u uglovima iznad arkade. To je, u ovakvoj stilizaciji, motiv, koji nagovijesta romaniku; ne poznajem nijednoga, sigurno datiranog, ciborija iz ranijih stoljeća, koji bi primjenjivao taj izrazito romanički motiv. Na starijim ciborijima dolazi redovito u trokutima iznad arkade križ s rozetama (S. Giorgio di Valpolicella¹⁹), rozeta i ljiljani (Rim, S. Giovanni in Laterano²⁰), grozdovi (Ravenna, S. Appollinare in Classe²¹), pleterni čvor (sv. Marta u Biacima²²), i sl. Takve, čisto romanički koncipirane životinjske figure (lav, grifon, paun) javljaju se i na arkadama ciborija, koje vjerojatno potječu iz srušene crkve Sv. Petar Novi u Zadru.²³ Jednoj od tih arkada pripada sigurno i trabes s votivnim natpisom prokonzula Grgura, koji nam je u izvorima zajamčen između god. 1033 i 1036. U vezi s time Cecchelli zaključuje, da stil arkada nije u suprotnosti s umjetnošću prvih decenija XI. st. S jednom od tih arkada povezan je i trabes,²⁴ koji ispod rakovica nosi motiv šahovskih polja: taj se motiv u početnoj i zreloj fazi naše pleterne dekoracije ne javlja nikada. Tako nas sve analogije, a i stilska koncepcija kotorske arkade upućuje na XI st., kad se već pomaljavu prvi tragovi romaničkoga shvaćanja.

Spomenuli smo već, da je ulcinjski fragmenat²⁵ po koncepciji, upotrebi ornamentalnih motiva i njihovom rasporedu analogon kotorskoj arkadi. Baš on je dokaz, da kotorski ciborij nije bio sastavljen iz dva dijela. Kod njega je raspored motiva sasvim isti kao i kod kotorskog: troprute polukružnice koje se presijecaju, natpis, kimatij, tropruta pletenica, lavovi u kutovima iznad arkade, na arkadi dva niza astragala koji uokviruju međusobno povezane troprute kružnice i rombove. Mirkovićev prvobitni hipotetički ciborij (donji dio današnjega ciborija) iz vremena iza god. 809. nije mogao biti takav, kakvim ga on zamišlja. Njegov je ciborij trebao završavati motivom jonskog kimatija. Kimatij, međutim, nikad ne tvori završni vijenac na našim spomenicima unutrašnjeg crkvenog uređaja s pleternom dekoracijom. U antičkoj arhitekturi kimatij simbolizira sudar dviju suprotnih sila: težinu grede, koja pritište u smjeru sile teže, i stremljenja u vis podupornja, koji podržava gredu. Prema tome, kimatij u antiki ne stoji samostalno, nego uvijek u vezi s gredom iznad njega: bez te grede on je kao simbol bespredmetan. Pleterna je dekoracija preuzela motiv kimatija sasvim automatski, ne poznavajući njegovu funkcionalnu simboliku. Uprskos tome, ona je zadržala iznad kimatija uvijek

¹⁹ Schaffran, o. c., Taf. 18 c.

²⁰ o. c., Taf. 26.

²¹ o. c., Taf. 28 a.

²² Karaman, Iz kolijevke, sl. 39. — Mislim, da bi bilo korisno revidirati datiranje toga ciborija. Nije tako sigurno, da svi dijelovi rekonstruiranoga ciborija potječu iz istoga vremena.

²³ C. Cecchelli, Zara, Catalogo delle cose d'arti e di antichità d'Italia, str. 189.

²⁴ Karaman, Iz kolijevke, sl. 107.

²⁵ Mirković, o. c., str. 279.

i gredu, koja izvodi pritisak na nj. Prema tome, iznad kimatija nad arkadom kotorskog ciborija bila je sigurno greda. A kad Šerović tvrdi, da je čitava arkada rađena iz jednoga komada mramora, onda je sigurno, da je ta greda bila ona ista, koja je i danas na tom mjestu i koja nosi natpis XI. st. Zato je očito, da obe arkade, kotorska i ulcinjska, u cjelini potječu iz XI. st.

Preko gornjih činjenica ne može prijeći čak ni za volju oblika $\diamond$ za slovo *o*, koji našoj epigrafici zadaje tolike smetnje. Već je davno Karaman ustvrdio,²⁶ da se oblik $\diamond$ nalazi kod nas samo na nekoliko natpisa, koji nisu mladi od IX. st., štaviše da potječu najvećim dijelom iz prve polovine IX. st. Na taj oblik slova *o* osvrnuo se kasnije mnogo opširnije M. Barada.²⁷ On je samo za varijantu $\#$ utvrdio, da se javlja samo u VII. i VIII. st. Ostali spomenici rombičnoga slova *o* javljaju se inače od VI. do XI. st. Kod nas dolazi na direktno datiranom natpisu kraljice Jelene (god. 975) isti oblik, koji susrećemo na kotorskom i ulcinjskom ciboriju, kao i na natpisu Andrejačijevu iz Kotora.²⁸ Kovačević navodi, prema Dechampsu, i nekoliko kasnih epigrafskih primjera, u kojima dolazi rombičko *o* (Vienne X. st., Poitiers god. 969., Elne god. 1069.). Prema tome, pojava oblika $\diamond$ na našim spomenicima ne znači, da spomenik mora padati u VIII. ili najkasnije IX. st. Za nas je svakako u tom pravcu najvažniji natpis kraljice Jelene, jer je direktno datiran. On jasno dokazuje, da je još potkraj X. st. oblik $\diamond$ za slovo *o* u našim epigrafskim spomenicima u upotrebi. Zato ne vidim ni s epigrafske strane nikakve smetnje za datiranje arkade kotorskoga ciborija u prvu polovinu XI. st., to jest u vrijeme, kad prema Mirkovićevim izvodima Kotorani grade crkvu u čast trojice kotorskih mučenika. Te Mirkovićeve izvode, kao i njegovo tumačenje votivnoga natpisa na arkadi kotorskoga ciborija, prihvaćam u cijelosti.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein Beitrag zur Chronologie der altkroatischen Denkmäler mit Flechtbandornamentik

Eines der häufigsten Motive der frühmittelalterlichen Flechtbandornamentik in Kroatien ist das Motiv des Eierstabes (gr. kymation). Auf Grund datierter oder datierbarer Denkmäler in Kroatien bzw. in Italien können wir etliche Variationen dieses degenerierten jonischen Eierstabes wenigstens annähernd datieren.

Die Variation a und b setzt der Verfasser in die zweite Hälfte des IX. Jahrh.; in der ersten Hälfte des XI. Jahrh. finden wir sie wieder in der Flechtbandornamentik. Die Variation c kann man in die erste Hälfte des IX. Jahrh. datieren, die Variation d dagegen Ende des IX. Jahrh. Die Variation e setzt der Verfasser in den Zeitabschnitt vom Ende des VIII. bis in die erste Hälfte des IX. Jahrh.; im XI. Jahrh. erscheint sie wahrscheinlich wieder in der altkroatischen Ornamentik. Die Variation f kann man vielleicht um die Hälfte des IX. Jahrh. setzen. Die

²⁶ Spomenici u Dalmaciji u doba narodnih vladara, Šišićev zbornik, Zagreb 1929.

²⁷ O. c.

²⁸ J. Kovačević, Srednjevekovni epigrafski spomenici Boke Kotorske, Spomenik SAN, CIII, 1955, str. 41—45.

Variation g setzt der Verfasser in die erste Hälfte des VIII. Jahrh., ebenso wie die Variation h. Dem VII. Jahrh. gehört endlich wahrscheinlich die Variation i an.

Die Variation a findet man auch an einem Bruchstück des Ziboriums im Dome zu Kotor. Ein ganz ähnliches Bruchstück aus Ulcinj befindet sich heute im Nationalmuseum in Belgrad. Obwohl die beiden stilistisch sicher ins XI. Jahrh. zu setzen sind, hat man sie bisher in die erste Hälfte des IX. Jahrh. datiert. L. Mirković in seinem Aufsatz »Ein Ziboriumfragment in der Kirche des hl. Tripun zu Kotor« (1951) meint, der untere Teil des Ziboriums zu Kotor (wo man im Worte LE $\diamond$ die charakteristische Form $\diamond$ für das o findet) stamme aus dem IX. Jahrh., der obere Teil dagegen (mit der Inschrift, die epigraphisch sicher in das XI. Jahrh. zu setzen ist) sollte nachträglich im XI. Jahrh. hinzugefügt sein. Dem widerspricht die Tatsache, dass das ganze Bruchstück aus einem einzigen Stück Marmor gemeißelt ist. Die Form $\diamond$ findet man auf den altkroatischen Inschriften noch in der zweiten Hälfte des X. Jahrh., in Frankreich sogar in der zweiten Hälfte des XI. Jahrh. Da also weder die Epigraphik, noch der Stil des Ziboriums dem XI. Jahrh. widerspricht, so können wir mit ziemlicher Sicherheit die beiden Bruchstücke (aus Kotor und Ulcinj) in das XI. Jahrh. setzen, d. h. in die Zeit, wo man zu Kotor — nach Mirković's Meinung — die Kirche der heiligen Märtyrer erbaut hat.

POROČILA

TRGOVINA IN MENJALNO GOSPODARSTVO V NEOLITIKU JUGOSLAVIJE

TATJANA BREGANT

Glede na družbeno stanje prebivalcev mlajše kamene dobe ter na njihov način življenja se moramo vprašati, ali lahko govorimo v tem času o konkretnih trgovskih zvezah in o načinu, po katerem naj bi se vršila zamenjava ter ali je takšna zamenjava in način zamenjave tedaj sploh obstajal. S tem problemom se globlje pri nas ni nihče ukvarjal, le mimogrede so omenjali posamezna opazovanja, ki govore o importu iz ene kulturne skupine v drugo ali iz enega najdišča na drugo, ali pa samo o nekem vplivu. Vendar nam to ne daje nikakršne realne slike o našem vprašanju. Največ se je s tem problemom ukvarjal Vasić, ki je v zvezi z najdiščem v Vinči predpostavljaj zveze in trgovino s klasično Grčijo, ker ima Vinčo za grško kolonijo,¹ čeprav je Vinča neolitična naselbina. Zato pa te Vasićeve hipoteze ne moremo sprejeti. Potrebno pa je, da elemente, ki nam jih nudijo današnje najdbe, vskladimo z možnostjo trgovine v širšem smislu besede. Ker ne nameravam podati končne sodbe o tem vprašanju, tudi ne bom zajela vseh možnih in nemožnih problemov. Omejila se bom le na neolitik v Jugoslaviji in sicer samo na najbolj karakteristične primere, ki nam omogočajo, da vsaj nekoliko osvetlimo ta problem.

Kolikor se moremo danes nasloniti na več ali manj skromne podatke terenškega raziskovanja, je naš neolitik mogoče razdeliti v dve fazi: na starejši in mlajši neolitik. Starejša faza je ugotovljena ali pa tudi suponirana samo v posameznih predelih naše države, medtem ko je mlajši neolitik zastopan po vsej državi. Po Miložičevi kronologiji ter njegovi razdelitvi moremo v starejšo fazo neolitika na našem področju prištevati predvsem severno Srbijo, Banat, Srem ter vzhodne predele Slavonije. Tu se je razprostirala starčevska kulturna skupina. V Makedoniji pa imamo tako imenovano Sesklo kulturno skupino.² Ostali predeli naše države so za sedaj še neraziskani, tako da danes še ne vemo, katere kulturne skupine so bile v tem času v Bosni in Hercegovini, v Dalmaciji, v Hrvaški, v zahodnem delu Slavonije, v Sloveniji in Istri. V mlajšo fazo pa lahko prištejemo te glavne kulturne skupine: v Vojvodini in severni Srbiji ter Sremu je vinčanska kulturna skupina, v Makedoniji Servia II., v Bosni butmirska (po nekaterih še neobjavljenih najdbah iz novejšega časa bodo pa še druge skupine), v Slavoniji in v delu Srema sremsko-slavonska skupina,³ v delu Dalmacije in

¹ Vasić, Jonska kolonija Vinča, Zbornik filozofskog fakulteta u Beogradu I, 205 sl.

² Miložić, Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mittel- und Südosteuropa 1949, 65 sl. — Miložić, Annual of the British School at Athens XLIV, 258 sl.

³ Annual I. c., XLIV, 269, sl. 3 b.

verjetno v delu Hercegovine je hvarska skupina ter danilska kulturna skupina, v Istri pa istrska. Posamezne dele Hrvatske, Hrvatskega Primorja pa danes še ni mogoče diferencirati, čeprav imamo posamezne najdbe, ki kažejo, da bodo tudi tu morda celo neke samostojne ali pa vsaj mešane skupine.⁴ V kasnejših fazah neolitika se pa javljajo še posamezne druge skupine, kot bubanjska, dalje badenska itd., ki so pa že čiste predkovinske skupine.

Zaradi pomanjkanja monografij o posameznih najdiščih in posameznih kulturnih skupinah so danes poznani tisti predmeti in tisto gradivo, iz katerega so posamezni predmeti bili izdelani in ki bi predstavljali nekaj tujega v okviru ostalega materiala. Na eni strani so takšni predmeti v sklopu ostalega gradiva, na drugi pa tudi niso zapaženi in izločeni kot nekaj posebnega, ali pa nekaj tujega iz okvira najdišč ali kulturnih skupin. Poleg tega bi za takšne predmete bilo potrebno napraviti posamezne analize, ker le te nam bodo dale možnost točnega opredeljevanja in ugotavljanja, ali je tak predmet res importiran in dospel na neko mesto iz tujega področja. Samo tako bomo mogli razpravljati tudi bodisi o pravi ali pa le o menjalni trgovini. Glede tega smo mnogo na boljšem s kasnejšim kovinskim obdobjem, ker imamo v tem času precejšnje število tako keramičnih kakor tudi kovinskih predmetov, pa najsi so to razne kovinske vaze ali razno orodje ali pa orožje, ki je bilo importirano, da ne govorim o jantaru, ki je prihajal v naše kraje celo z Baltika. V neolitičnem času se moramo pač naslanjati le v glavnem na keramične izdelke in na keramično gradivo. Ob tem moramo strogo paziti, da takšni predmeti ne predstavljajo tuj element, ki je mogel nastati tudi v domačem okolju le pod tujim vplivom, temveč da je bil res tudi uvožen. V krog nadaljnjega raziskovanja bi pa spadalo ugotavljanje mesta, odkoder je kak predmet ali gradivo za njegovo izdelavo dospelo. Za vprašanje trgovine je ta moment ravno toliko pomemben, kakor tudi ugotovitev, da je neki predmet prišel na neko najdišče nekje iz tujine. Le tako bo namreč mogoče ugotoviti trgovske stike s posameznimi kulturnimi skupinami, ki so, kakor danes vidimo, obstajali tudi že v neolitiku.

Benac je glede trgovine in ekonomskih odnosov na posebnem stališču. Sam priznava, da obstoje ekonomski odnosi, čeprav so bili minimalni, skuša pa jih raztolmačiti z migracijskimi premiki in z gentilnim mešanjem. Sklepa pa, da so bile hipoteze o trgovskih stikih napravljene bolj iz spekulativnih vzrokov.⁵ Vzrok takšnemu gledišču Benca je pač v pomanjkanju materialnih dokazov, ker so mnogi predmeti prehrane danes že propadli. Drugi predmeti so pa za sedaj še premalenkostni, ker niso dovolj raziskani.

Najstarejša kulturna skupina na področju Srbije in Vojvodine, tako imenovana starčevska kultura, nam do sedaj ni dala še nikakršnih konkretnih dokazov o importu ali pa eksportu. Domnevajo se razni njeni vplivi na Körös kulturno skupino in tudi na posamezne druge. Vendar pa ta nezadostno publicirana nima vsaj po današnjem gledišču nikakršnih tujih uvoženih predmetov na svojih najdiščih. Vsaj ti niso bili omenjeni pri dosedanjih publikacijah.⁶ Do sedaj mi tudi ni znano, ali je v času trajanja te kulturne skupine na področju Jugo-

⁴ Material doslej še ni objavljen. — Razprave III, SAZU, Ljubljana 1954, 45 sl. (Ajdovska jama pri Nemški vasi.)

⁵ Benac, Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture, Ljubljana 1952, 142.

⁶ Draga Garašanin, »Starčevačka kultura« je kot disertacija šele v tisku, ter mi ni dostopna.

slavije kje obsidijan, kar bi bilo zelo verjetno. Ta se je namreč našel v nižjih plasteh Vinče, ki je časovno paralelna s starčevsko kulturo v končni fazi.⁷ Podobne težave, kakor s starčevsko kulturo, so tudi z nekaterimi drugimi kulturnimi skupinami starejšega neolitika, posebno v Makedoniji, kjer na eni strani nimamo sistematično raziskanega skoraj nobenega najdišča, na drugi pa razen nekaj neznatnih fragmentov nimamo tudi nobenega publiciranega.⁸ Sklepi za neolitik Makedonije pa bazirajo v glavnem na raziskovanjih v Egejski Makedoniji, ne pa pri nas.

Z mlajšim neolitikom je veliko bolje, čeprav tudi tukaj slika ni preveč idealna. Med vinčansko in tiško kulturno skupino so bili ne samo kulturni stiki, temveč tudi trgovski. Predvsem moramo opozoriti na obsidijan, ki je najden v Vinči⁹ v večji množini in tudi na drugih najdiščih vinčanske kulturne skupine v Banatu. Ta predmet je pomemben posebno zaradi tega, ker ga ne nahajamo pogosto, temveč je vezan le na posamezne vulkanske predele. Tako je obsidijan, najden v Vinči in njej sorodnih najdiščih, po vsej verjetnosti, kakor domneva tudi Vasić, prišel sem po dolini Tise od nekod s severa iz Bükk pogorja, najbrž pa ni prišel direktno, ampak posredno čez tiško kulturno skupino, kjer ga nahajamo tudi na tamkajšnjih najdiščih, mogoče pa tudi čez eno starejših skupin, vsaj na začetku kulture v Vinči.

Tudi na novem neolitičnem najdišču Danilu blizu Šibenika, raziskanem v novejšem času, so našli nekaj kosov obsidijana. Dolej pa še ni zanesljivo ugotovljeno, od kod je dospel ta obsidijan. Možnosti sta dve: ali je dospel od nekod s severa, torej z istega izvora, kakor je oni iz tiške ali vinčanske kulturne skupine, ali pa je dospel iz Italije.¹⁰ Ta obsidijan nam je dragocen dokaz, ne glede na to, odkod je dospel, za menjalno trgovino, pa najsi je dospel kot surovina ali pa že izgotovljeni predmeti, v tako oddaljene predele. Ako je v Danilo prišel obsidijan po posredni poti iz tiške ali iz lengyelske kulturne skupine, bo potrebno najti pot, po kateri je bila zamenjava izvršena. Če pa je prišel iz Italije, je bil prinešen pač čez morje, kajti za pot po kopnem je pač najbrž zelo malo verjetnosti.

Italški obsidijan nahajamo tudi v istrskih najdiščih, kakor je najbrž obsidijan iz Predjame, ki pa doslej še ni publiciran.¹¹ Ravno tako je bil obsidijan najden v Betalovem spodmolu pri Postojni, znani naši paleolitski postaji, kjer se je v višjih plasteh nahajal neolitik izkopan že pred vojno.¹² Dalje je bil najden v Laški jami, Sišča jami, Pečini na Doleh in v jami v Devinu.^{12a} Gradivo se ne nahaja pri nas, zato je kontrola nemogoča. Že zaradi bližine Italije je seveda bolj

⁷ Podatke mi je dal prof. J. Korošec. — V času, ko je bil članek v tisku, je izšla tudi Garašanin, Starčevačka kultura, v kateri je avtorica naznačila, da se je tudi v Starčevu našel obsidijan, in sicer dve vrsti: prosojni in temni (str. 49). Na temelju tega moremo danes sklepati o menjalnem gospodarstvu z obsidijanom že v starejšem neolitiku.

⁸ Izjema so: objava »Crnobukija« po Garašaninu (Arheološki vestnik 1953, 75 sl.) in pa topografske beležke, ki so izšle v Bulletin of American School of Prehistoric Research 10, 1954, 51 sl.

⁹ Vasić, Preistoriska Vinča, II. 170 sl. — Vasić, Kroz kulturni sloj Vinče II, Spomenik Srpske Akademije, Beograd, 1950, 63.

¹⁰ Podatke mi je dal prof. J. Korošec.

¹¹ Podatke mi je dal prof. J. Korošec.

¹² Podatke mi je dal prof. J. Korošec.

^{12a} Moser, Karst und seine Höhlen, Triest 1899, 46, opomba 1.

verjetno, da je obsidijan prišel sem z Apeninskega polotoka. Ker pa analize niso izvršene, moremo to le domnevati. Ne glede na to, odkod je ta obsidijan dospel, priča vendar o menjalni trgovini z bolj oddaljenimi predeli.¹³ Pot, po kateri je ta obsidijan dospel k nam, bo pa razjasnjena po drugih kulturnih skupinah. Danes je seveda še nemogoče domnevati, katere so bile te kulturne skupine in kakšna je bila v resnici ta trgovska pot.

Ako v grobem pogledamo dosedanje najdbe obsidijana v mlajšem neolitiku naše države in izvor, odkoder je ta prišel, vidimo, da je poti po posredni menjalni trgovini moralo biti več. Vendar pa v grobem to razširjenost lahko vzporejamo z razširjenostjo jantarja v železni dobi Jugoslavije. Medtem ko je jantar služil le za nakit, je obsidijan služil v praktične namene, za orodje. Kljub temu bi pa skoraj mogli upoštevati nekdanjo jantarsko pot s potmi, po katerih se je vodila trgovina, čeprav menjalna in posredno z obsidijanom.

Med Vinčo in tiško kulturo pa obstajajo tudi še druge zveze, namreč v keramičnih izdelkih, ki so bili iz tiške skupine po vsej verjetnosti importirani v Vinčo. Takšnih primerov je več.¹⁴ Ni mogoče dvomiti, da bi nekatere od vaz ne bile importirane v Vinčo iz kroga tiške kulturne skupine, ker tako po obliki, kakor tudi po ornamentiki in fakturi predstavljajo nekaj tujega v gradivu iz Vinče. Nekatere druge posode, najdene tudi v Vinči, pa bodo prej predstavljale vpliv ali pa so bile izdelane po importiranih vzorih.¹⁵ Te primere postavlja Garašanin v krog tiške skupine,¹⁶ kamor tudi sodijo, izdelane pa so morale biti edinole v Vinči, kajti že zaradi velikosti niso mogle biti prinesene od drugod. Najbrž pa se bodo našle takšne stične točke in importirane vaze tudi na drugih najdiščih vinčanske kulturne skupine, ravno tako kakor se bodo našli originalni importirani kosi iz vinčanske tudi na najdiščih tiške kulturne skupine.

Keramične importirane objekte pa nimamo samo v vinčanski kulturni skupini, ki so importirani iz tiške, temveč tudi v novo odkriti kulturni skupini na jadranski obali v Danilu blizu Šibenika, ki so bili ravno tako importirani od nekod iz tujine. Gre tu za slikano keramiko, ki predstavlja nekaj tujega v kulturnem inventarju Danila. Ni pa doslej še ugotovljeno, od kod naj bi ta keramika bila importirana. Možnosti sta dve: po eni bi mogla biti importirana iz Italije (Ripoli kultura), po drugi pa nekje iz Grčije.¹⁷

Prof. Grga Novak omenja za Hvar v Grabčevi špilji fragment diminske keramike, ki je oranžno-rdeče zglajen in ornamentiran s cik-cak linijami.¹⁸ Ne pove pa, ali ima ta fragment za importiran ali za domače delo. Ker je pa to edini tak primer in ako v resnici predstavlja diminsko keramiko, bi s pravico mogli soditi, da je bil importiran na Hvar in ne predstavlja domače delo. Vendar pa bodo glede tega potrebne analize, ki bodo ugotovile, ali je to res import ali ne.

Po vsej verjetnosti bodo keramične izdelke, ki so bili importirani iz ene kulturne skupine v drugo ali pa iz enega najdišča na drugo imeli tudi drugod.

¹³ V pošteev bodo prišli vulkanski predeli v južni Italiji. — Moser, (Karst und seine Höhlen, Triest 1899, opomba 1) je sodil, da je ta obsidijan iz Liparskih otokov.

¹⁴ Garašanin, Starinar I, 21, sl. 3, 4. — Vasić, Preistoriska Vinča II, sl. 366, 367.

¹⁵ Vasić, Preistoriska Vinča II, sl. 62—68, 83, 84 itd.

¹⁶ Starinar I, 20. sl.

¹⁷ Podatke mi je dal prof. J. Korošec.

¹⁸ Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 55, Zagreb 1949, 156, 157.

Vendar so sklepi danes težki, ker po večini nimamo takšnih primerov niti omenjenih v literaturi niti niso bile doslej napravljene kakršnekoli analize, ki bi nam pokazale sestav zemlje, iz katere je takšna keramika narejena. Le na ta način bi jo mogli vzporejati s sestavom zemlje domače keramike ali pa tuje.

Nekoliko laže je tozadevno s tolmačenjem raznih kamenin. Toda tudi tu še niso napravili geološke in petrografske analize okolice posameznih lokalitet, ki bi nam pokazale, kakšne kamenine so v njih okolici in katere so prinesene iz bolj oddaljenih krajev, kar bi zopet pričalo o menjalni trgovini. Sploh pa imamo dokaj slabe podatke o točnih poročilih, iz kakšnega gradiva so izdelani posamezni kamniti predmeti. Vasić omenja, da so v Vinči nekateri predmeti izdelani iz nefrita, katerega pa ni na Avali, odkoder so dobivali druge rudnine in kamenine.¹⁹ Tako je moral biti tudi nefrit za izdelavo kamenitih sekir in drugega orodja ali pa že dogotovljeno orodje, uvožen v Vinčo. Podoben primer je v Vinči tudi z nekaterimi drugimi kameninami in kamnitim orodjem. Vasić sam domneva, da bi naj bil gorski kristal, katerega najdemo v Vinči v precejšnjem številu in ki se je tudi nekoliko obdelaval, kar vidimo po raznih vrezih, prinesen s planine Rudnika, ki leži jugozahodno od Vinče.²⁰ Dalje so v Vinči najdeni tudi posamezni nakitni predmeti ali amulete, izdelane iz kalcita in alabakra.²¹ Niti kalcit niti alabaster niso odkriti v bližnji okolici Vinče ter so zaradi tega morali biti uvoženi. Vasić je na temelju analiz Nikole Tomića, ki je nekatere figure opredelil da so iz kalcita posebne vrste, katerega poznajo v znanosti pod imenom »orientalni alabaster« in ki se je v klasičnem času širil iz Egipta, sodil, da bi posamezni primeri mogli biti jugovzhodnega izvora.²² Vendar je pa Tomić omenil, da je alabaster tudi na Fruški gori.²³ Vsekakor nam je veliko bližja domneva, da je bil ta kalcit, znan pod imenom »orientalni alabaster«, pripeljan v Vinčo od nekod iz Fruške gore, kakor pa od nekod z jugovzhoda. Ta domneva ima svojo podlago že v smeri premikanja obsidijana, ki je ravno tako prihajal v Vinčo s severa. Toda ne glede na to, od kod je bil pripeljan kalcit in alabaster, je pomembno, da ni bil v sami okolici Vinče, temveč je bil uvožen iz tujine, kar zopet pomeni samo trgovske stike tedanjega časa. Zato je verjetno, da bodo podobni momenti tudi na drugih najdiščih, vendar se v literaturi do sedaj ne omenjajo.

Tu naj omenim samo še en primer, ki je ravno tako karakterističen in ki nam ravno tako kaže na možnost menjalne trgovine. To je cinobrova barva. Za Vinčo ta barva ni karakteristična za vprašanje trgovine, ker je rudnik cinabarita skoraj v neposredni bližini Vinče, na Avali, od koder so prebivalci Vinče pridobivali cinabarit.²⁴ Pač pa imamo, kakor so pokazale kemične analize pri inkrustirani keramiki, v Danilu opravka tudi s cinobrovo barvo, s katero so barvali tudi posamezne dele nekaterih vaz.²⁵ Ker pa cinabarita ni nikjer v zaledju Šibenika, je morala cinobrova barva biti prinesena v Danilo. Od kod, je pa še odprto vprašanje. Tako imamo tu zopet opravke z elementi menjalne trgovine.

Teh nekaj primerov tujih predmetov ali gradiva, ki sem jih omenila o neolitiku Jugoslavije, nam nazorno govori o uvozu na eni strani na posamezna naj-

¹⁹ Vasić, Kroz kulturni sloj Vinče, Beograd 1950, 43.

²⁰ Vasić, Vinča I, 104. — Vasić, Vinča II, 99. sl., sl. 192 a—h.

²¹ Vasić, Vinča II, 92, sl. 103, sl. 171 174, 175, 176, 177, 178, 179, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207 iz kalcita, sl. 172, 173, 180, 195 iz alabakra.

²² Vasić, Vinča II, 104.

²³ l. c., 104.

²⁴ Vinča I, 4. sl.

²⁵ Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 1952, 107.

dišča, na drugi nam pa zopet govorijo o izvozu iz drugih najdišč ali kulturnih skupin. Ni dvoma, da so se mnogi predmeti uvažali in izvažali iz enega najdišča na drugo v krogu ene kulturne skupine. Imamo pa tudi dokaze, da se je to dogajalo med različnimi kulturnimi skupinami. Današnji skromni podatki se bodo povečali s tistim trenutkom, ko se bo povečalo tudi zanimanje za ta problem, ko bo več ugotovitev tujih elementov na posameznih najdiščih in ko bodo izvršene zato potrebne kemične, petrografske, geološke in druge analize. Za sedaj pač sloni mnogo tega le na skromnih domnevah. Vendar pa nam že teh nekaj primerov, ki sem jih omenila, priča o obstoju medsebojne menjalne trgovine med posameznimi kulturnimi skupinami in posameznimi najdišči. Domnevati pa moramo, da je ne glede na pomanjkanje dokazov trajnega gradiva bila menjalna trgovina veliko močnejša. V menjalno trgovino sodijo ravno tako produkti poljedelstva, lova in živinoreje, skratka produkti celotne ekonomike, s katerimi se je medsebojna trgovina prav tako vršila. Tako nima nikakršnega pomena zanikati obstoj menjalne trgovine v neolitiku Jugoslavije. Potrebno je temu problemu posvetiti le nekoliko več pozornosti in zbirati ustrezne podatke.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Wirtschaft und der Tauschhandel im Neolithikum Jugoslawiens

In Erörterung der gesellschaftlichen und Lebensverhältnisse der jüngeren Steinzeit stellt die Verfasserin in ihrem Artikel die Frage über die Möglichkeiten von Handelsverbindungen und der Art des Tauschhandels in dieser Zeit auf dem Gebiet von heutigen Jugoslawien. Der Kern des Problems wurde bisher noch von niemand in Angriff genommen, obwohl einzelne Autoren entweder im positiven oder im negativen Sinne solche Möglichkeiten erörtern. Die Schwierigkeiten in der Behandlung dieser Frage und diesbezüglicher Folgerungen liegen vorerst in Ermangelung von Monographien, von genauen Beobachtungen und von verschiedenen Analysen. Bis jetzt verfügen wir noch über keine handgreiflichen Beweise betreffend den Tauschhandel im jugoslawischen Neolithikum. Etwas besser verhält es sich mit dem jüngeren Neolithikum, obwohl diesbezügliche Angaben recht karg sind. Es bestanden zweifelsohne Handelsbeziehungen zwischen den Kulturgruppen von Theiss und von Vinča bezüglich des Obsidians und der Keramik. Obsidian wurde nun auch in Dalmatien (Umgebung von Šibenik) gefunden. Es ist jedoch noch nicht festgestellt, ob dies italienischer Obsidian ist, oder ob er von dem Bükkgebirge stammt. Italienischer Obsidian wird jedoch in Orten von Istrien gefunden. Ausser dem bereits erwähnten keramischen Tauschhandel finden wir aber importierte Keramik auch an einzelnen anderen Stellen. Dies ist heute der Fall mit der bemalten Keramik, die in der Umgebung von Šibenik gefunden wurde. Ebenso auch mit keramischen Einzelstücken auf der Insel Hvar; für diese Keramik vermutet man, dass sie sogar aus Thessalien importiert werden konnte. Etwas einfacher steht es um die Fragen bezüglich verschiedener Gesteine. Jedoch wird man auch diesbezüglich verschiedene petrographische und andere Analysen durchführen müssen. Erst danach wird ein klareres Bild von dem Tauschhandel gewonnen werden. Man kann mit Sicherheit annehmen, dass solcher Tauschhandel auch zur Zeit des jugoslawischen Neolithikums stattfand.

»DIMINI« KULTURNA SKUPINA

Josip Korošec

Zelo zanimivo vprašanje v neolitiku jugovzhodnega dela Balkana je vprašanje izvora Dimini kulturne skupine. Toda, čeprav je to vprašanje zanimivo, vendar v splošni predzgodovinski problematiki nima tistega pomena, ki bi mu ga radi pripisali. Nesporno je Dimini kultura pomembna tako za Tesalijo kakor za Grčijo in tudi za velik del ostalih delov Balkana že glede možnosti njenega kronološkega postavljanja, zaradi česar postaja močan činitelj tudi za relativno kronologijo marsikaterih neolitičnih in zgodnejbronastodobnih naselbin in skupin jugovzhoda. Priznati moramo, da ima ta kulturna skupina tudi marsikatero zanimive materialne elemente. Vendar pa z vprašanjem njenega izvora ne more in tudi ne sme biti povezana vsa predzgodovina Balkana v neolitiku. Vzrok pa, da se o tem izvoru že izredno dolgo in tudi danes razpravlja ter postavlja vprašanje, od kod se je ona doselila v Tesalijo ali bolje v vzhodni del Tesalije in na posamezna mesta severnega Peloponeza (Gonia in Prosymna), je pa predvsem v tem, da se doslej ni mogel ugotoviti njen naravni razvoj na področju Grčije. Vzrok je pa tudi v tem, da je ta kulturna skupina že dolgo znana in da v dobršni meri predstavlja nekaj drugega, kakor pa starejša Sesklo kultura. Poleg tega pa ta kulturna skupina tam, kjer se javlja, glede na druge okolišne najdbe in pa tudi glede na starejše najdbe v resnici kaže nekaj tujega. To bi bili v glavnem vzroki, zakaj se ji še danes pripisuje takšen pomen, čeprav je tako teritorialno kakor tudi časovno zelo omejena. Teritorialna omejenost je pa mogoče le bolj navidezna, saj je doslej odkritih le nekaj najdišč. S tem v zvezi bo pa mogoče časovna omejenost tudi le bolj navidezna, ker pač ni izključeno, da so glede na slabo raziskano področje raziskane in zajete le tiste naselbine, ki so trajale krajši čas, ne glede na to, da imamo na drugih naselbinah kvečjemu tudi le opravek z dvema stanovanjskima horizontoma. Seveda so pa to danes le hipoteze, tako da je potrebno pač čakati na daljši razvoj raziskovanj.

Glede izvora Dimini kulturne skupine imamo v osnovi dvoje gledišč. Ena skupina znanstvenikov sodi, da so se nosilci Dimini kulturne skupine doselili od nekok s severa in skušajo v raznih neolitičnih kulturnih skupinah Podonavja najti elemente za potrditev svojih hipotez. Druga skupina znanstvenikov pa sodi, da je Dimini skupina avtohtona v Tesaliji in išče tu starejše razvojne momente, ki so privedli do geneze Dimini skupine. Odveč je naštevati razna stališča in razna mnenja, ki so jih v novejšem času omenili tako in tako že drugi v razpravah, ki se dotikajo tega problema.¹ Mnenja ene ali druge skupine znanstvenikov si pa

¹ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo 1952, 27 sl. — ESA IX, 1934, 123 sl.

niso edina. Razlike v mnenjih obstajajo tako glede samega mesta, od koder naj bi se Dimini migracija izvršila, kakor obstajajo tudi razlike v mnenjih o načinu migracije pri zastopnikih doselitve te kulturne skupine s severa v Tesalijo.² Značilna so predvsem nekatera novejša mnenja, ki ravno tako zastopajo obe gledišči, čeprav se tudi ta med seboj razlikujejo predvsem glede mesta, od kod se je izvršila migracija. Mnenje o avtohtonizmu Dimini kulturne skupine zastopa M. Garašanin v svoji izredno dobro podkrepljeni studiji k temu problemu.³ Ves problem je Garašanin postavil bolj na metodološko gledišče reševanja takih vprašanj na splošno, posebej pa za Dimini migracijo. Postavil je tudi vrsto zahtev na temelju kulturnega gradiva, po katerih naj bi bilo šele mogoče govoriti o migraciji. To pa so 1. identičnost materialne kulture dveh različnih kulturnih pokrajin v času celotnega trajanja teh kultur ali pa vsaj identičnost začetka materialne kulture ene pokrajine z neko fazo druge kulture v drugi pokrajini, ter ugotovitev prioritete neke pokrajine, da bi se ugotovila migracija. 2. Obstoj geografskih pogojev za dokazovanje migracije, kar bi se moralo videti po najdiščih, po katerih se more slediti smer migracije in dotik dveh kulturnih pokrajin. 3. Obe pokrajini se morata po materialu ujemati tudi kronološko, ali pa mora biti stik v materialu obeh pokrajin, ako sta vezani z migracijo. Poleg tega morajo po mnenju M. Garašanina biti izpolnjene vse zahteve, ne pa le ena ali dve, ker je v takem primeru mogoče govoriti le o stiku in vplivu, ali pa tudi le o konvergenci.

Gledišče migracije pa zastopa Milojčić, ki meni, da se je izvršila v smeri sever—jug, vendar pa misli, da nima nič skupnega s Erösd-Cucuteni A kulturnim področjem.⁵ Časovno jo Milojčić omejuje komaj na svojih 100 let (med 2800 do 2700 let). Poleg tega pa je Milojčić tudi mnenja, da so nosilci Sesklo in Dimini kulturne skupine etnično sorodni. To se vidi po njem izredno jasno v idilih kot kulturnih objektih, poleg tega pa tudi v posameznih oblikah posod, celo v barvah pri slikanih vazah. Po sodbi Milojčića naj bi pa doselitev te kulturne skupine prišla v Tesalijo od nekod z zahodnega predela Trakije.⁶

V najnovejšem času se je tega problema ponovno lotil Schachermeyr. Tudi on je pristaš migracije nosilcev Dimini kulture s severa. V svoji zelo obširni razpravi »Dimini und die Bandkeramik (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, LXXXIII. Band, Wien 1953/54, 1—39), kateri je kot dokumentarno gradivo dodal večje število tabel, je skušal dokazati popolnoma novo pot migracije, ki se pa časovno tudi ne ujema z dosedanjimi mnenji.

Da Dimini kulturna skupina ni avtohtona v Tesaliji, dokazuje Schachermeyr s posameznimi spremembami, ki so se v njej izvršile. Predvsem misli, da se na najdišču v Diminiju v tem času javlja nova naselbina. Poleg tega je pa ta nova Dimini naselbina v tem času zelo močno utrjena s šestimi koncentričnimi obzidji. Tudi se zdi Schachermeyru, da je tip hiše, ki je megaronski, doživel precejšnje spremembe, oziroma da v Sesklo-času doslej ni v takšni obliki ugotovljen. Podoben primer je tudi na najdišču v Sesklu, čeprav je tu nekoliko slabše utrjena

² GZMS 1952, 27 sl.

³ l. c., 27 sl. — Arheološki vestnik, Ljubljana 1953, 155 sl.

⁴ GZMS 1952, 29. — Arheološki vestnik 1953, 151.

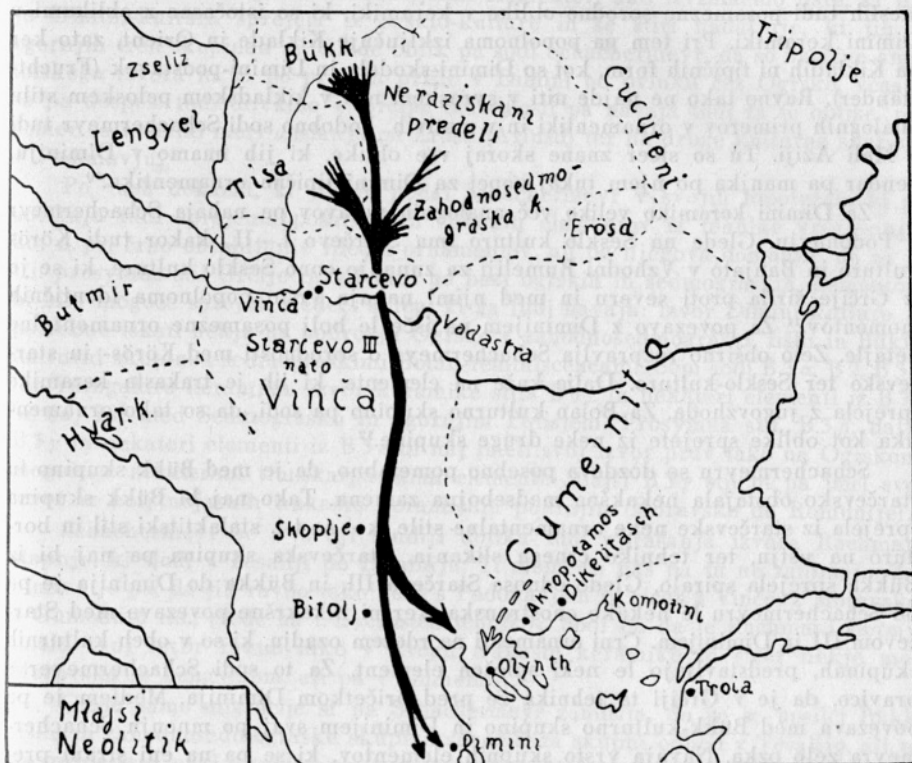
⁵ Milojčić, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas, Berlin 1949, 38 sl.

⁶ l. c., 58.

naselbina. Kot močen dokaz doselitve Dimini prebivalcev je Schachermeyr tudi to, da se Dimini kultura javlja samo ponekod v Grčiji.⁷

Proti lokalnemu razvoju Dimini iz Sesklo kulturne skupine navaja Schachermeyr tudi nekatere novosti, ki se pojavljajo posebno v ornamentiki, in to posebno v nekaterih motivih, ki se sedaj prvič ali pa ponovno uporabljajo, kakor so spirale in meandri, okvirni stil itd. Takšne novosti se po mnenju Schachermeyra pojavljajo nenadno, brez kakršnih koli razvojnih stopenj že kot dokončno

Skicka smeri Dimini migracije po Schachermeyru

formirane. V kolikor se pa uporabljajo starejši, Sesklo-motivi, tolmači Schachermeyr to kot mešanje doseljenih in domorodnih prebivalcev. Tudi upodabljanje importiranih motivov izgleda Schachermeyru nemogoče.⁸ Pomemben se mu dozdeva tudi tuji značaj B3β in B3γ materiala. Posebno poudarja, da so v B3β rdeče trake omejene s črnimi ali pa belimi linijami, kar veže s tehniko vrezovanja (Ritzungstechnik), kjer so linije včasih bile tudi belo inkrustirane. Prestavo takšnih vrezanih linij v črne ali pa belo slikane obrobne linije smatra za to Schachermeyr kot tuj element, istočasno mu pa to kaže tudi »barbarski« izvor

⁷ MAGW 1953/54, 2 sl.

⁸ l. c., 3.

iz neke pokrajine, kjer so primitivne tehnike vrezovanja bile še v uporabi. Omenja pa tudi še nekatere druge podobne momente.⁹

O oblikah posod sodi Schachermeyr, da niso toliko odločilne za iskanje izvora Dimini kulturne skupine, ker so tipično podobne posode tudi v Orientu, nekatere so pa tudi na Kikladih in v Podonavju. Zato sklepa, da so oblike posod v Dimini mogle dospeti ali direktno iz Orienta, ali pa po ovinku čez Podonavje ali čez Kiklade. Iz teh vzrokov postavlja Schachermeyr težišče svojih raziskav le na ornamentiko Dimini keramike. Istočasno pa skuša ugotoviti na drugih mestih tudi posamezne sorodne oblike v keramiki, ki so istočasne z oblikami v Dimini keramiki. Pri tem pa popolnoma izključuje Kiklade in Orient, zato ker na Kikladih ni tipičnih form, kot so Dimini-skodela in Dimini-podstavek (Fruchtständer). Ravno tako ne najde niti v syroskem niti v kikladskem peloskem stilu analognih primerov v ornamentiki in v motivih. Podobno sodi Schachermeyr tudi o Mali Aziji. Tu so sicer znane skoraj vse oblike, ki jih imamo v Diminiju, vendar pa manjka po njem tukaj zopet za Dimini tipična ornamentika.¹⁰

Za Dimini keramiko veliko več analognih pojavov pa nahaja Schachermeyr v Podonavju. Glede na Sesklo kulturo ima Starčevo I.—II., kakor tudi Körös kulturo in Banjato v Vzhodni Rumeliji za zunanjo cono Sesklo kulture, ki se je iz Grčije širila proti severu in med njimi nahaja vrsto popolnoma identičnih momentov.¹¹ Za povezavo z Diminijem pa išče le bolj posamezne ornamentalne detajle. Zelo obširno razpravlja Schachermeyr o sorodnosti med Körös- in starčevsko ter Sesklo-kulturo. Dalje kaže na elemente, ki jih je trakasta keramika sprejela z jugovzhoda. Za Boian kulturno skupino pa sodi, da so tako ornamentika kot oblike sprejete iz neke druge skupine.¹²

Schachermeyru se dozdeva posebno pomembno, da je med Bükk skupino in starčevsko obstajala nekakšna medsebojna zamena. Tako naj bi Bükk skupina sprejela iz starčevske neke ornamentalne stile, kot so t. i. stalaktitski stil in borduro na ustju, ter tehniko črnega slikanja. Starčevska skupina pa naj bi iz Bükka sprejela spiralo. Glede odnosa Starčevo III. in Bükka do Diminija je pa po Schachermeyru le nekako enostranska, ker ni nikakršne povezave med Starčevom III in Diminijem. Črni ornamenti na rdečem ozadju, ki so v obeh kulturnih skupinah, predstavljajo le neki splošen element. Za to sodi Schachermeyr s pravico, da je v Grčiji ta tehnika že pred pričetkom Diminija. Medtem je pa povezava med Bükk-kulturno skupino in Diminijem svaj po mnenju Schachermeyra zelo ozka. Navaja vrsto skupnih elementov, ki se pa na eni strani prenašajo tudi na tiško skupino, na drugi pa na zahodnosedmograško skupino.¹³

Da bi podprl svoje gledišče, skuša Schachermeyr rešiti tudi vprašanje nastanka Bükk-skupine, ravno tako pa tudi tiške in zahodnosedmograške (po Nestorju) ali pa srednjosedmograške (po Schrollerju). Na enak način pa skuša dati tudi splošno sliko in elemente posameznih drugih skupin tako v Rumuniji, kakor v Bolgariji, v Ogrski in v Jugoslaviji, katere pa izključuje, da bi mogle biti temelj Dimini kulturi. Končno prihaja Schachermeyr do sklepa, da so najbolj sorodni elementi v Dimini kulturi morejo vzporejati s tremi kulturnimi skupinami in sicer z Bükk, tiško in zahodnosedmograško. Glavne take elemente pa

⁹ l. c., 3 sl.

¹⁰ l. c., 4 sl.

¹¹ l. c., 7 sl.

¹² l. c., 12.

¹³ l. c., 15 sl.

vidi v posameznih motivih, ki jih je našel kar 44 in ki jih nazorno prikazuje tudi v tablah. Ker so pa nekateri motivi skupni raznim kulturnim skupinam, ima Bükk skupina 21 skupnih točk z Diminijem, tiška 35 in zahodnosedmograška 21. Vendar pa sodi Schachermeyr, da je bilo več takih skupnih elementov. Medtem ko imajo vse druge skupine, kakor so vinčanska itd., ki so poleg tega po Schachermeyrovem mnenju pod vplivom zgornjih treh, komaj 12 do 15 skupnih točk z Diminijem.¹⁴ Schachermeyr sklepa tudi, da imenovani elementi predstavljajo tudi že večino diminijskih dekoracijskih elementov, ako izvzamemo tiste, ki jih je Dimini-kultura sprejela iz Sesklo-kulture in še štiri nadaljnje, ki jih v zgornjih treh skupinah ni. Glede oblik pa sodi Schachermeyr, da so zvečine anatomskega izvora in so po pravilu prišle v Dimini po ovinku čez Ogrsko, včasih so pa dosele tudi direktno v Grčijo. Sorodnosti pa navaja tudi za te oblike, pri čemer se v veliki meri naslanja na Erösd (Ariusd) ter na druge kulturne skupine v Podonavju.¹⁵

Po vseh dokazih, ki jih je podal Schachermeyr v svojih hipotezah, ki se dotikajo tudi sprejema posameznih slikanih elementov iz tehnike vrezovanja, kot n. pr. črno obrobljanje rdečih ornamentov, ali pa njegova domneva, da se je t. i. prosymna-stil Grčije razvil tudi na bazi ogrskih in sedmograških elementov, bi bilo mogoče sprejeti sledeči sklep, ki ga tudi navaja: izvor Dimini kulture je potrebno iskati nekje na področju Ogrske v zahodnosedmograški, tiški in Bükk-kulturni skupini s sedmograškimi Boian-reminiscencami. Sem sodi B 3 α, B 2, B 3 β ter Yerogalaro keramika. Izvor keramike stila B 3 γ in nekateri elementi iz B 3 ε bi naj bil med Sedmograško in zgornjim Potisjem. Prosymna stil, B 3 β, dalje B 3 γ in nekateri elementi iz B 3 ε bi naj imeli svoj izvor prav tako na Ogrskem, mogoče z nekaterimi transkarpatskimi elementi. Mlajši B 3 γ stil bi pa imel svoj izvor iz bolj nejasnih trakasto keramičnih pokrajin (Moravske do Romunije).¹⁶

Schachermeyr se v svoji študiji dotika tudi vprašanja izvora Rachmani stopnje, ki sledi v Tesaliji po Diminiju. Ti momenti nas pa tu ne zanimajo. Zanimivo je pa, da jih ravno tako veže s Podonavjem in sicer z Vinčo, z Moravsko, z Gumelnito itd., glede na t. i. »crusted tehniko«. Sodi pa da je Rachmani stopnja imela svoj izvor ravno tako v krogu trakaste keramike in sicer nekje med Moravsko in Lengyelom, ali pa v Gumelniči.¹⁷

Glede same migracije si pa Schachermeyr zamišlja, da so se nosilci Bükk-tiške in zahodnosedmograške skupine združili za skupni odhod v Tesalijo, ali pa da pripadajo neki skupini na tem področju, ki je v sebi združevala kulturno materialne elemente vseh zgornjih skupin, katere nosilci so se pa kasneje odselili v Tesalijo. Pač pa naj bi po Schachermeyrovem mnenju doselitve bile tudi še kasneje, in sicer naj bi trajale dalj časa. Prva migracija naj bi bila večjega obsega ter je dovedla do Dimini gospodstva v Tesaliji in na Severnem Peloponezu ter povzročila stile B 3 α, B 2, B 3 β, delno starejši B 3 γ ter Yerogalaro keramiko. Kasnejšim doselitvam je pa treba pripisati B 3 γ stil. Vendar to še ni dovolj. Ker so posamezni elementi B 3 β tudi v drugih slikanih trakastih keramikah od Južne Italije do Sicilije, sodi Schachermeyr, da so posamezni emigranti dospeli čez morje celo do tja in nekateri mogoče celo na Kiklade.¹⁸

¹⁴ l. c., 21 sl.

¹⁵ l. c., 25 sl.

¹⁶ l. c., 32.

¹⁷ l. c., 33 sl.

¹⁸ l. c., 34 sl.

Da bi bila slika popolnejša, skuša Schachermeyr podati tudi kronološke sklepe. Priznava pa sam, da je danes nemogoče priti do realnejših rezultatov. Zametuje Milojčičevo kronologijo, ker ta ni izvedel Dimini kulturne stopnje iz jugovzhodne trakaste keramike Ogrske. Sam pa postavlja predlog za dve kronološki tabeli, ki se dokaj razlikujeta od vseh dosedanjih kronologij.¹⁹

Tako vidimo, da je Schachermeyr ne glede na to, da je zastopnik teorije o Dimini-migraciji s področja podonavske trakaste keramike, želel pač z vsemi silami poiskati tiste elemente, ki bi govorili v prid njegove domneve. Vprašanje pa, ki sedaj po t. i. novih njegovih izsledkih nastane, je, ali smo kaj bliže rešitvi tega problema, kakor smo bili pa do sedaj. Zdi se mi, da je sedaj nastal še večji kaos, kakor je pa bil, ako bi tudi vse Schachermeyrove domneve sprejeli. Ne gre tu več niti za vprašanje, ali je Dimini migracija obstajala ali ne. Gre sedaj že preprosto za tolmačenje posameznih elementov, celo za tolmačenje posameznih pojmov, dalje pa tudi za tolmačenje nekaterih sorodnosti, ki se tu ali tam pojavijo. Nesporno nam je Schachermeyr v svoji razpravi podal izredno dragoceno gradivo sorodnosti, kar priča o izredno detajlnem študiju raznih elementov, bodisi samostojnih ali v okviru večjega kompleksa. Nesporno je Schachermeyr zbral tudi veliko gradiva, ki omogoča razne kombinacije. Nesporno je pa tudi, da bi razprava imela veliko večji pomen, ako bi že vnaprej ne zasledovale neki dokončen cilj, kateremu so podrejena tudi vsa zadevna raziskovanja, z drugimi besedami, da se ne bi uporabila neka hipoteza, ki se je skušala včasih zelo ponesrečeno samo dokazovati, v našem primeru Dimini-migracija s področja trakaste keramike v Podonavju. Schachermeyra ni do tega privedel material. Ta ni bil temelj, po katerem bi prišlo do končne edino možne rešitve, da je namreč Dimini-migracija v resnici obstajala in da se je mogla izvršiti le po tej poti, kakor jo nakazuje material. Nasprotno temu je Schachermeyr vzel Dimini-migracijo kot absolutno gotovo in poskušal poiskati tiste elemente, ki bi govorili za to možnost in ki bi dali slutiti, od kod se je ta izvršila. Vzrok takemu načinu je pa tudi, da tam, kjer nima dovolj opore, tolmači razne elemente na svoj način in jih skuša prilagoditi tako, da bi jih vskladil s svojo hipotezo.

Že na začetku sem omenil, da imamo tako hipoteze, ki govore o obstoju Dimini-migracije, kakor tudi hipoteze, ki govore proti njej. Materialni dokazi ne za eno ne za drugo stran ne obstajajo. Ako vzamemo v poštev Garašaninove zelo tehtne osnovne zahteve za obstoj neke migracije, moramo priznati, da teh v resnici za Dimini-migracijo nimamo. S tem pa seveda tudi še ni dokazano, da se v resnici Dimini-migracija ne bi izvršila. Le dokazov za njen obstoj danes še nimamo. Ravno tako nam pa danes manjkajo še vsi dokazi, na temelju katerih bi mogli stoddostno govoriti o avtohtonem razvoju Dimini-kulture, ali pa o njenem razvoju na temelju prednjeazijskih in drugih vplivov ter avtohtonih elementov. Navidezno je ta kultura nekaj tujega na področju Tesalije in severnega Peloponeza. Toda ako vpoštevamo, da je danes znanih le nekaj najdišč, na katerih se javlja Dimini-kultura, moramo priznati, da je to dokaj malo in da nikakor ne moremo soditi o nekaki novi migraciji. Tako seveda tudi ni izključeno, da bi obstajala na področju Grčije neka pred-Dimini-kultura, ki bi vsebovala starejše elemente, na katerih se je razvila Dimini-kultura. Sesklo-kultura kot starejša za sedaj v tem oziru vsekakor odpade. No, tudi v tem pogledu nimamo danes še dovolj raziskane niti Sesklo- niti Dimini-kulture. Podobno je

¹⁹ l. c., 35 sl., 38.

tudi s suponirano kulturno skupino, na katero misli Schachermeyr in ki naj bi imela elemente zahodnosedmograške, tiške in Bükk-kulturne skupine.²⁰ Toda ako je mogoče predpostavljati takšno kulturno skupino v Podonavju, jo je vsekakor mogoče tudi v Grčiji in Tesaliji. Dokazov pa nimamo nikakršnih ne za eno ne za drugo hipotezo. Nekoliko čuden je tudi dokaz migracije iz Podonavja, ker so v Diminiju nahajajo zelo močne utrdbe, obdane kar se šestimi obzidji.²¹ Naj so se ti nosilci kulturne skupine Dimini doselili v Tesalijo in na Peloponez od koderkoli s severa, s področja trakaste keramike, bi po tem argumentu morali prinesiti utrdbe, obdane z zidovjem, s seboj. Kulturna plast v Sesklu nima tako močnih utrdb, vendar pa obstajajo tudi tu. Toda kje v krogu trakaste keramike so take utrdbe v tem času? Niti tiška niti zahodnosedmograška niti Bükk-kulturna skupina nam doslej niso dale nič podobnega. Še celo mlajše neolitične kulture na področju Podonavja ne poznajo takega načina utrjevanja, kakor ne poznajo utrjevanja sploh.²² Možni bi sicer bili razni obrambni rovi in palisade, nikakor pa cela obzidja. Gotovo je, da so način utrjevanja nosilci Dimini-kulture prevzeli ali v sami Tesaliji, ali so ga pa prevzeli z vzhoda iz Male Azije, kjer je tak način utrjevanja bil znan že zdavnaj poprej, ni pa bil znan v krogu raznih kulturnih skupin trakaste keramike v Podonavju, kakor bi bilo mogoče soditi po Schachermeyrovi predstavi. Najsi so se zato nosilci Dimini kulture tudi doselili s severa, so mogli prevzeti način utrjevanja in sploh utrjevanje v tej obliki, ki preveč spominja na maloazijsko utrjevanje, šele v Tesaliji oziroma na področju Grčije ne glede, ali je tak način utrjevanja poznala že Sesklo-kultura, ali pa ne. Kot neki argument za doselitev s severa pa to popolnoma odpada. Bolj verjetna bi bila zato hipoteza o doselitvi z vzhoda, ako upoštevamo način utrjevanja, čeprav je tudi ta primer potrebno izključiti.

Drugi pomembnejši element, na katerega pa se Schachermeyr ne opira preveč v svojih hipotezah, je tip gradnje hiše, t. i. megarona. Po njem bi megaron, ki je sicer vzhodnega izvora in kjer ga nahajamo že zelo zgodaj, tako v Mersinu kakor tudi v Jerihu, prišel v Podonavje, od koder so ga nato nosilci Dimini-kulture prenesli v Tesalijo. Tako naj bi šele z nosilci te kulturne skupine prišel do polnega razvoja v Grčiji.²³ Schachermeyr sodi celo, da se v Sesklo-periodi ta tip ne more ugotoviti v tako karakteristični obliki kakor v Dimini-periodi,²⁴ na drugi strani pa sploh zanikuje, da ga v Sesklo-periodi nahajamo.²⁵ Vendar pa dopušča možnost, da je pod vplivom Prednje Azije bil megaron v Grčiji znan že poprej, pač pa so ga kot modo uvedli šele nosilci Dimini-kulture.²⁶ Popolnoma zgrešena je trditev Schachermeyra, da ga v Sesklo-periodi sploh ni, ali pa da se ne nahaja tako tipičen megaron, kakor v Dimini-periodi. Nasprotno

²⁰ l. c., 54.

²¹ l. c., 2.

²² Vasić sicer sodi, da je naselbina v Vinči bila obdana z jarkom in s palisadami, vendar bo ta jarek po vsej verjetnosti iz mnogo kasnejšega, latenskega časa (Vasić, Preistoriska Vinča II, 110, sl. 209—210. — Vasić, Jonska kolonija Vinča, Zbornik Filozofskog fakulteta I, Beograd, 99 sl.). Vasić se opira pri svojem sklepu na dejstvo, da je bil jarek vkopan v publico, vendar pa je ugotovljen na zelo najhmem prostoru, ki ne nudi jasne slike.

²³ MAGW 1953/54, 2; 32.

²⁴ l. c., 2.

²⁵ l. c., 32.

²⁶ l. c., 32.

je veliko bolj čist tip v Sesklo-periodi, kakor pa v Dimini.²⁷ Danes nekateri predzgodovinarji kot tip megarona označujejo vsako pravokotno hišo. Na ta način se je že sam izraz preveč razblinil. Točno je, da imamo štirioglate pravokotne hiše tudi na področju podonavskih trakastih kultur, vendar pa take pravokotne hiše ne predstavljajo klasičnega tipa prednjeazijskega megarona. Nekoliko čudno bi tudi bilo, da bi ta tip v Grčijo došel po ovinku preko Podonavja, čeprav seveda tudi to ne bi bilo povsem izključeno. Vendar se moramo pa vprašati, kdaj se je to zgodilo? Da je to izvedla šele suponirana Dimini-migracija v času, kakor domneva Schachermeyr, je pa zelo dvomljivo. Vsekakor nikakor ne govori niti ta moment za migracijo s severa. Prav tako pa ne moremo kot dokaz za migracijo vpoštevati nekatere druge elemente, ki jih tudi sam Schachermeyr sprejema z rezervo, kot je začetek uporabe zlatega nakita ter jelensko rogovje kot obloga ročajev, ki naj bi ravno tako dospelo s severa, s področja Sedmograške po nosilcih Dimini-kulture.

Naslednja izredno problematična točka so pa oblike keramičnih posod v Dimini kulturni skupini. Schachermeyr sam priznava, da so takšne oblike orientalnega, anatolskega izvora.²⁸ Toda čeprav omenja razne oblikovne analogije, ki so v Grčiji izven Dimini kulturne skupine, dalje tudi na Kikladih, na Samosu itd., je vendar mnenja, da o njih ni potrebno razpravljati, ker so tipološko premalo karakteristične in ne morejo razjasniti izvora te kulturne skupine.²⁹ Na drugi strani pa Schachermeyr zopet sodi, da so take oblike, čeprav orientalnega izvora, mogle dospeti v Grčijo po ovinku čez Ogrsko.³⁰ Na Ogrsko pa naj bi prišli metalni vzori, ki so jih tukaj domače kulture posnemale po lastnem okusu. Ta domneva je pa zelo neverjetna, ker bi to pomenilo, da so se v Podonavju že v starejšem neolitiku seznanili s kovinskimi izdelki. Ravno tako, kakor so sem mogle dospeti kovinske vaze, so morali priti tudi drugi kovinski izdelki še veliko laže. Žal se pa doslej nikdar in nikjer niso našli. Vprašati pa moremo, kaj je vzrok takšni domnevi? Čeprav je nesporno mogoče, da je taka oblika lahko bila sprejeta iz Podonavja, vendar tega, tudi če je to res, ne moremo nikakor posplošiti za vse oblike, ki so prišle v Tesalijo in Dimini kulturo iz tujine, samo zato, da bi se dokazala migracija s severa. Na drugi strani in imamo tudi preveč sorodnih oblik, tako v Grčiji kakor na Kikladih, ki sicer tu niso avtohtone, temveč so prav tako bile sprejete, so pa kljub temu mogle vplivati, in verjetno tudi so, na razvoj oblik Dimini kulture. Ne mislim se tu spuščati v detajlno dokazovanje in povezovanje vseh mogočih kombinacij, ki jih je res precejšnje število, ker bi bilo na tem mestu preobširno. Podčrtati bi pa želel napačno podajanje in sklepanje posameznih avtorjev, ki zasledujejo neki vnaprej postavljen sklep ter iščejo samo tiste elemente, ki bi govorili za njihovo hipotezo, medtem ko negativne elemente tolmačijo ali sebi v prid, ali jih pa ne upoštevajo. Tako so tudi doslej omenjeni elementi negativni in ne govore v prid Dimini migracije s severa, oziroma s področja Podonavja. Poleg teh pa obstaja tudi še vrsta drugih momentov, ki mečejo zelo nejasno sliko na ves ta problem. Ako povzamemo hipotezo o migraciji s severa in upoštevamo samo te danes popolnoma izolirane točke Dimini kulturne skupine v Tesaliji in v severnem

²⁷ Wace-Tompson, *Prehistoric Thessaly*, 1912, sl. 33, 34, 38, 39. — Tschuntas, *Dimini in Sesklo*, 1908, T. 5; 7—9.

²⁸ *MAGW* 1953/54, 4; 25 sl.

²⁹ l. c., 5.

³⁰ l. c., 25 sl.

Peloponezu, vidimo, da je število doseljencev bilo izredno majhno. Kako potem tolmačiti novo doselitev po neki precejšnji časovni periodi, ki naj bi se po Schachermeyru izvršila v času B 3 γ in ki se naj bi zopet ustavila na istih točkah, kakor tudi prvih nosilcev Dimini kulture.³¹ Podoba je, kakor da bi doseljenci Dimini kulture bili v stalnih stikih s svojo matično zemljo v Podonavju, od koder so sčasoma pritegnili nove emigrante. Toda kje so materialni elementi za tako domnevo? Čudno je tudi, da je začetek Dimini kulturne skupine, ki je v Diminiju in tudi drugod nad plastjo Sesklo kulture, v svoji koncepciji in tudi v raznih detajlih ter po vsem svojem značaju popolnoma drugačen, kakor bi ga mogli pričakovati od doseljencev neke druge ali pa nekih drugih kulturnih skupin. Schachermeyru je uspelo, da je pokazal samo sorodnost v nekaterih motivih. Za to je našel kar 44 sorodnih motivov, kakor so mrežasta bordura, nazobčano ustje, bordura s S-motivom, različno izpolnjeni stalaktitni motivi, arkadni loki, nasproti stoječe spirale, tekoča spirala, veriga S- motivov, polžki v šahovski tabli, spirale, katerih konci se zaključujejo v okrogle ploščice, izpolnjene trake, trake z mrežo, spiralne vitice, t. i. raport ornament z različni S- motivi, itd., itd. Pri tem se pa v glavnem Schachermeyr naslanja na publikacije Tsountasa, Wace-Thompsona, Tompe, Schrollera ter nekaterih drugih.³² Ne bom navajal vsak posamezen motiv ter njihove paralele bodisi tu ali tam, ki jih omenja Schachermeyr. Nikakor se pa ne strinjam pri vseh takih pojavih s pravilnostjo gledišča o absolutni sorodnosti. Schachermeyr rad včasih tudi dopolni posamezne motive. Toda glavno vprašanje bi tu moralo biti, ali smemo le neki motiv ali pa le del nekega motiva vzporejati z motivom ali pa delom nekega motiva v neki drugi kulturni skupini, ko je cela ornamentalna kompozicija poleg oblike posode povsem druga. Nesporno jo lahko vzporejamo, toda ni nam pa pri taki navidezni sorodnosti dovoljeno delati daljnosežnih sklepov. Šele tedaj, kadar bi bila tudi ornamentalna kompozicija, ako ne ista, pa vsaj sorodna poleg sorodnosti v oblikah, potem bi seveda tudi razni detajli prešli v drug stadij domnev, kakor pa iztrgani iz celote. Poleg tega so pa navadno tudi tehnike različne. Medtem ko imamo na eni strani tak motiv izdelan v tehniki slikanja, je soroden motiv izdelan v tehniki vrezovanja. Schachermeyr skuša sicer dokazati, da je za slikarja vaz bilo lahko zamenjati obrobno vrez s črno slikano linijo itd.,³³ vendar pa temu ni ravno tako, čeprav ni ravno mogoče oporekati, da keramika s slikano ornamentiko ni v motivih vplivala na ono z vrezano in obratno. Toda, da so se ravno vsi motivi, ki jih navaja Schachermeyr za Dimini, sprejeli na ta način, je pa preveč neverjetno.

Da bi vskladil svoje domneve, podaja Schachermeyr tudi svoje kronološke tabele, o katerih bi bilo ravno tako mogoče precej govoriti.³⁴ Tako naj bi se Dimini migracija izvršila tedaj, ko z juga proti severu prodirajo nosilci vinčanske kulturne skupine. Seveda bi bilo mogoče predpostaviti, da ko so nosilci vinčanske uporabili Vardarsko-Moravsko dolino kot smer prodora, so nosilci Dimini kulture ubrali s severa neko drugo pot, o kateri pa seveda za sedaj ni sledu. Medtem pa Schachermeyr predpostavlja isto pot za obe kulturni skupini, od katerih je ena šla proti jugu, druga pa proti severu. Vendar pa ta

³¹ I. c., 35.

³² Tsountas, *Dimini in Sesklo*, 1908. — Wace-Thompson, *Prehistoric Thessaly*, 1912. — Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, 1935. — Tompa, *Die Bandkeramik in Ungarn*, 1929. — Roska, *Die Sammlung Zs. v. Torma*, 1941. — Itd.

³³ *MAGW* 1953/54, 28 sl.

³⁴ I. c., 38.

možnost ni niti verjetna, niti logična.³⁵ Vsekakor bi Schachermeyr želel dokazati, da je začetek Dimini kulture časovno paralelen z Vinčo A oziroma z začetkom vinčanske kulturne skupine v Srbiji. Iz teh vzrokov bi bilo pač potrebno, ali znižati datacijo Diminija, ali pa vzdigniti datacijo Vinče. Mislim pa, da se to vsaj za sedaj ne more storiti s začetkom vinčanske skupine, pa naj bi tiška kultura bila že tudi popolnoma razvita.³⁶ Schachermeyr pa ne pove, kako tolmači mešanje starčevske III. stopnje z vinčansko A. Kar pa danes vemo, je popolnoma paralelen razvoj vinčanske in tiške skupine, kar tudi Milojčić jasno tolmači.³⁷ Tudi glede drugih kronoloških momentov bi bilo mogoče navesti marsikakšne prigovore. Že vprašanje Bükk skupine in njenega odnosa do tiške je zanimivo. V kronološkem pogledu se sicer Schachermeyrova domneva pokriva z Milojčićevo, vendar je pa to vprašanje še vedno odprto.

Pri celotni tej problematiki, posebno kar tiče kronološka vprašanja, pa vidimo danes tudi precejšno pomanjkljivost pri delitvi našega neolitika, ki ga delimo le v dve fazi, in sicer v starejši in mlajši. Tako se tudi dogaja, da se na geografsko karto nanašajo v teh dveh fazah pač vse znane kulturne skupine neglede, ali kronološko sovpadajo. Isti primer se je zgodil tudi Schachermeyru. Pri skici Dimini migracije sta na karti tako butmirska, kakor tudi lengyelska kulturna skupina, tako da je videti, kot bi se migracija izvršila šele na koncu našega neolitika. Ravno zaradi takšnih in podobnih vzrokov bo sčasoma potrebno misliti na nekoliko bolj detajlno delitev našega neolitika. Mogoče bi za sedaj zadostovala delitev na tri faze, na starejši neolitik, na srednji in na mlajši. Razpon starejšega bi za enkrat ostal lahko tak, kakor je bil doslej. Pač pa bo potrebno deliti mlajši neolitik na dva odseka. Tako naj bi meja srednjega bila okoli 6 m v vinčanski kulturni plasti, t. j. tisti odsek, ki ga že doslej M. Garašanin imenuje kot vinčansko-tordoška faza, a drugi starejša vinčanska kulturna plast. Seveda pa v kronološkem pogledu sodijo sem ne samo vinčanska kultura, temveč tudi nekatere druge. Mlajši neolitik bi naj pa bil čas, ki ga moremo v vinčanski kulturni plasti označiti od 6 m dalje. Ta predlog se mi zdi v toliko bolj umesten, ker danes dobivamo na področju Jugoslavije zmeraj več kulturnih neolitičnih skupin, ki doslej niso bile znane. Te se pa morajo časovno razlikovati tudi že po širših periodah.

Končno zopet lahko vprašamo, v kakšnem stadiju je problem Dimini migracije. Schachermeyru njegov poskus kljub izredno obilno zbranem gradivu ni uspel. Ne samo, da je še vedno preveč vrzeli, temveč je poleg tega ves problem še bolj zamotan, ako bi se tudi hoteli prilagoditi njegovim domnevam. Kakor je pa ta problem zanimal predzgodovinarje vedno, tako jih bo zanimal tudi še dalje. Na vprašanje, ali je res obstajala Dimini migracija, lahko po današnjem stanju znanosti odgovorimo tako pritrdilno, kakor tudi odklonilno. Od kod naj bi se novi prebivalci doselili, ako je migracija obstajala, je pa še težji odgovor. Nikakršnih dokazov, izvzemši mogoče prisiljenih, nimamo, ki bi govorili za Podonavje. Nimamo pa tudi dokazov, ki bi govorili za doselitev iz Orienta. Avtohtoni razvoj, ki je ravno tako mogoč, ima zopet to pomanjkljivost, da nimamo v zadostni množini starejših avtohtonih elementov, na katerih se je razvila Dimini kultura. Tako pač mora tudi še dalje to vprašanje ostati odprto. Razrešila ga bodo pa raziskovanja v Tesaliji in Grčiji, ne pa v Podonavju. V momentu, ko

³⁵ l. c., T. II.

³⁶ l. c., 18; 38.

³⁷ Milojčić, Chronologie, 70 sl.

se bodo našli začetni elementi te kulturne skupine, ako ta ne temelji na starejšem avtohtonem razvoju, bo šele mogoče iskati ne toliko sorodnost, kakor identičnost v materialni kulturi tudi drugod. Ne bodo pa zadostovali le fragmenti ornamentalnih motivov, temveč celotna ornamentalna kompozicija skupaj z oblikami, na katerih so taki ornamenti, poleg ostalih momentov v stavbarstvu, ekonomiki, načinu življenja itd. Danes zelo pogosto vidimo, da se rada išče povezava med zelo oddaljenimi pokrajinami ne glede na to, ali jih deli tudi morje. Vendar bi bilo pa potrebno vsaj nekoliko računati tudi s tedanjimi komunikacijami in komunikacijskimi sredstvi, vsaj pri nosilcih kultur na nižji razvojni stopnji. Ta moment ni upošteval niti Schachermeyr, ki je posamezne nosilce podonavskih kultur prestavil tudi na Sicilijo, ko so že dospeli po njegovem mnenju na obale Sredozemskega morja. To delajo sicer tudi drugi, ki povezujejo n. pr. našo jadransko obalo s Sicilijo, Malto in celo s Severno Afriko, pri čemer ravno tako mislijo na migracije bodisi v eni ali pa drugi smeri, po morski poti. Čeprav seveda danes, ko še ne vemo skoraj nič o komunikacijskih sredstvih našega neolitika, taki momenti ne bi bili mogoče celo izključeni, vendar pa so veliko vprašanje. Poleg tega pa prihaja tudi še v poštevek število oseb, ki se je take migracijske odprave udeležilo. To število ni moglo biti ravno veliko. Tako je seveda tudi že vprašanje, ali so taki udeleženci migracije mogli prenesti svojo kulturo v novo pokrajino in vplivati na domorodno, kjer so bili že v najkrajšem času asimilirani od domorodnega prebivalstva. Mogoča je sicer domneva, da so se tukaj utrdili v teže pristopnih mestih in dalje živeli svoje življenje, dokler pač niso sčasoma propadli, tako nekako, kakor naj bi bilo tudi z utrdbami Dimini kulturne skupine. Tu pa nastane novo vprašanje, od kod so prevzeli način utrjevanja, ako ga že poprej niso poznali, dalje od kod so prevzeli stavbarstvo, ako je bilo prej drugačno in od kod so prevzeli ostale elemente svoje materialne kulture, ako ta ni identična s pokrajinami, od koder so prišli. Vse to so momenti, na katere je pri vprašanju migracij potrebno misliti. Pred začetkom tolmačenj v tej smeri je pa prvo potrebno detajlno raziskati najožjo in širšo okolico, ker bodo marsikake razjasnitve, ako ne celo večina, ležale ravno tu, ne pa v geografsko preoddaljenih krajih, ki so včasih še tudi dokaj težko dosegljive.

ZUSAMMENFASSUNG

»Dimini« Kultur und ihr Ursprung

In neuerer Zeit befassen sich einzelne Forscher wieder eingehender mit der Frage der »Dimini« Migration nach Thessalien und in die nördlichen Gebiete des Peloponnes. Es bestehen zwei Grundauffassungen, von denen die eine die Migration befürwortet, und zwar eine Migration von irgendeinem Donaugebiete her. Die zweite vertritt aber den Autochthonismus dieser Kulturgruppe in Thessalien und in Griechenland überhaupt, und zwar auf Grund älterer Elemente. Unter den neueren Abhandlungen sind sehr charakteristisch die Ansichten M. Garašanins, eines Vertreters des Autochthonismus, der überhaupt und im allgemeinen für jede Migration bestimmte und ganz gerechtfertigte Forderungen gestellt hat. Auf der anderen Seite steht Milojević, der in seiner Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas eine Migration von irgendwo aus dem thrakischen Westen vertritt. In der neuesten Zeit widmete dieser Frage eine recht umfangliche Abhandlung Schachermeyr in MAGW 1953/54 unter dem Titel »Di-

mini und die Bandkeramik. Auch er vertritt die Migrationstheorie. Dabei stellt er aber den Ursprungsort auf eine neue Grundlage. Nach ihm sollte diese Basis auf der Theiß-, Bükk- und westsiebenbürgischen Kultur beruhen, die Träger dieser Kulturen übersiedelten vereint nach Griechenland. Es muss jedoch die Möglichkeit zugelassen werden, dass auf dem Gebiete und im Rahmen der Bandkeramik auch noch eine ältere Kultur bestand, die die Elemente aller dieser Kulturen umfasste und deren Träger nach Thessalien und in den Norden des Peloponnes übergesiedelt sind. Seine Schlüsse gründet Schachermeyr auf ornamentalen Motiven, deren er 44 aufzählt, die diesen Kulturen eigen und mit verschiedenen ornamentalen Motiven der Dimini Kultur verwandt sind. Er meint, dass auch einzelne Formen anatolischen Ursprungs nach Thessalien über Ungarn bzw. über bandkeramische Kulturen gelangten. Von Interesse sind auch einige andere Folgerungen betreffend die Beweise, dass eine Migration in Wirklichkeit bestand und vom Donaugebiet kam, z. B. die Befestigung der Dimini-Kultur Siedlungen, Megaron usw. Nicht weniger interessant sind auch chronologische Folgerungen, die sich von den bisherigen ziemlich unterscheiden.

Trotz allem Interesse müssen aber Schachermeyrs Folgerungen und Vorschläge höchst kritisch überprüft und eventuell mit grosser Reserve aufgenommen werden. Ungeachtet der Frage ob Dimini Migration bestand oder nicht, ob sie vom Norden oder von anderswoher ihren Ursprung nahm, muss man trotz allem heute die dringende Frage beantworten, ob es zulässig ist, zwecks irgendeiner Beweisführung, aus dem gesamten Material verschiedener Kulturen nur einzelne Elemente, z. B. einzelne ornamentale Motive, auszuscheiden und sie als einzige Elemente zur Beweisführung über die Migration aufzustellen. Überdies gibt es aber solche ornamentale Motive in anderen Kompositionen und auf anderen Gefässen, die miteinander nicht in Einklang gebracht werden können. Dazu gibt es einzelne Motive, die miteinander verglichen werden, auch in anderen Ornamentalkünsten, was die Wahrscheinlichkeit der Annahme noch stärker vermindert, und dies trotz der Behauptung von Schachermeyr, dass die Übertragung von einer Technik in die andere sehr leicht durchführbar ist (z. B. schwarze Randlinien bei gemalten Ornamenten sollten von den eingeschnittenen Randlinien der Einschnittornamentik übernommen worden sein). Freilich ist eine solche Übertragungsweise möglich. Es ist jedoch bemerkenswert, dass die zweite Weise in dieser Form und bei den entsprechenden Motiven in der Dimini Kultur nicht zu finden ist. Das sind jedoch wenigstens noch wahrscheinliche Möglichkeiten, wie sie Schachermeyr erwähnt. Dies ist aber unbedingt nicht der Fall mit den Formen der Gefässe, die Schachermeyr auch der Dimini Migration, und zwar nach anatolischen Mustern über Ungarn, zuschreiben möchte.

Die Beweise, dass sich typische Dimini Formen auf den Kykladen und anderswo in Griechenland nicht befinden, ergeben noch keine reelle Grundlage für die Herkunft dieser Formen aus dem Donaugebiet. Noch schwächer steht es natürlich mit dem Beweise einer Migration vom Norden her durch die Befestigung der Siedlungen in Dimini und Sesklo! Wo findet man analoge Beispiele im Donaugebiet? Das gleiche gilt für den Megaron Typus des Hauses. Viereckige Häuser, die man heute zwar gern als vorgeschichtlichen Megaron-typus bezeichnet, befinden sich recht oft auch im Donaugebiet. Sie stellen jedoch nicht das »Megaron« von Sesklo und Dimini dar. Auf welche Weise demnach dieser Typus in Griechenland erst mit der Ankunft der Träger der Dimini Kultur, die ihn mit sich gebracht haben sollen, üblich werden konnte, erscheint mir nicht klar. Auch die chronologische Aufstellung und die Richtung der Migration sind verfehlt. Schachermeyr setzt chronologisch die Dimini Migration und die Ansiedlung der Träger der Vinča Kultur im Donaugebiet in die gleiche Zeit. Wo aber die Träger der Vinča Kultur durch das Vardar-Morava Tal gegen Norden wanderten, nahmen die Träger der Dimini Kultur den gleichen Weg gegen Süden. Da aber nach der Annahme Schachermeyrs aus dem gleichen

Gebiet auch späterhin Migrationen stattfanden, die auf den gleichen Punkten wie der erste und der stärkste Strom halt machten, so mussten sie demzufolge späterhin durch eine damals stark besiedelte fremde Kulturgruppe weiterdringen, ohne trotzdem etwas Typisches überbracht zu haben, was sie aus der alten Heimat mitgenommen hätten, und ohne etwas unterwegs im Morava-Vardar Tal zu übernehmen.

Die Frage inwieweit wir heute einer Lösung der Dimini Migration näher gekommen sind, muss in der Weise beantwortet werden, dass wir uns bei den gleichen Punkten befinden wie bisher. Durch die Annahme der Hypothesen von Schachermeyr ständen wir in einem noch grösseren Chaos als heute. In Wirklichkeit weist seine Beweisführung solche Lücken auf, dass ungeachtet dessen, dass er nur einige unbedeutendere Momente in den Ornamentalmotiven aufdecken konnte, sogar diese Vermutung nicht angenommen werden kann. Auf diese Art verfügen wir in Wirklichkeit auch heute wie bisher über keinen Beweis für die Wirklichkeit der Dimini Migration, wie wir auch keinen Beweis haben, dass sich die Dimini Kultur aus autochthonen Elementen entwickelte. Die Frage bleibt auch weiterhin offen. Hypothesen sind für die eine wie für die andere Seite möglich, da keine Beweise bestehen. Worüber wir verfügen, ist zu karg um als Wahrheitsbeweis zu dienen. Bei der Lösung der Migrationsfrage wird man auch andere Momente in Betracht ziehen müssen, wo nicht nur Fragmente von Ornamentalmotiven genügen werden, sondern die gänzliche ornamentale Komposition zusammen mit den Formen der Gefässe, auf welchen sich solche Ornamente befinden. Hierzu werden auch andere Momente in der Baukunst, in der Ekonomik, in der Lebensweise usw. berücksichtigt werden müssen. Es werden heute recht gerne Zusammenhänge in einzelnen Elementen, gewöhnlich nur in den geschlossenen Ganzheiten, zwischen verschiedenen, sogar den transozeanischen, Ländern, gesucht. Man müsste jedoch wenigstens in geringerem Masse die damaligen Kommunikations- und Verkehrsmittel bei den Trägern auf einer niederen Entwicklungsstufe in Betracht ziehen. Die jugoslawische Adriaküste wird recht gern mit Sizilien, mit Malta und sogar mit Nordafrika in Zusammenhang gebracht, wobei auch an die Migration, sei es in einer oder in der anderen Richtung, gedacht wird. Auch Schachermeyr hat einige Träger der Bandkeramik vom Donaugebiet nach Südtalien und nach Sizilien als Emigranten versetzt. Freilich sind auch solche Migrationen möglich. Es werden jedoch nur zu oft wegen einer geringeren Verwandtschaft oder wegen eines Motivs solche Schlüsse gezogen; dies genügt aber keineswegs. Bevor man die Lösung einer solchen Migrationsfrage in Angriff nimmt, muss man nach meiner Meinung vorerst das engere und das weitere Gebiet einer solchen Kultur gründlich untersuchen, denn nur auf diese Art kann man die Antwort auf viele Fragen finden. Erst nachher kann man identische, nicht aber verwandte, Momente suchen, die jedoch in der alten Heimat mit jenem am Anfang der neuen Kultur im neuen Lande gleich sein müssen.

ALI SO BILA NA LJUBLJANSKEM BARJU KOLIŠČA?

Josip Korošec

Pri splošni problematiki kolišč je mogoče najbolj zanimivo vprašanje, ki se v zadnjem času zelo često postavlja v zvezi z evropsko predzgodovino in ki se ukvarja s problemom, ali so obstajala v predzgodovini kolišča ali ne. Raziskovanje kolišč je v predzgodovini Evrope precej omejeno, kar je pa delno v zvezi tudi z njih razširjenostjo. Najbolj znana so predzgodovinska kolišča na alpskem področju in sicer v Švici, bila pa so tudi v Južni Nemčiji, v Avstriji, v Jugoslaviji in Severni Italiji. Izven alpskega področja imamo posamezna kolišča tudi v Severni Nemčiji, v Skandinaviji, v Vzhodni Prusiji, na Češkem, v Britaniji itd. Takšna kolišča so se predvsem uporabljala na jezerih, pa tudi na rekah in na močvirjenem zemljišču, ako imamo za kolišča vse naselbine, ki so bile postavljene na navpično v tla zabite kole. Kolišča se pa uporabljajo tudi še v kasnejših časih, ponekod celo še danes, pač pa se o teh manj razpravlja. Najbogatejša dežela s kolišči, Švica, je pa doslej dala še nekaj zadevnih zanimivih rezultatov in tudi raznih gledišč, ki se pa navadno sčasoma nekoliko menjajo, so pa v bistvu osrejena vedno okoli istih problemov. To se je pokazalo tudi nedavno na kongresu predzgodovinarjev v Varese, kjer so se pokazale kar tri struje. Prva struja je popolnoma znikala obstoj kolišč. Po mnenju Pareta kolišča (Pfahlbauten) v pravem pomenu besede sploh ne obstajajo. Danes odkriti navpični koli naj bi služili le za utrjevanje zemljišča, na katerem so bile naselbine. Po njegovem mnenju so bili koli zabiti v tla in služili kot podlaga za naselbino. Drugo mnenje posameznih predzgodovinarjev je, da se pač vsi objekti, pri katerih so vertikalno v tla zabiti koli, morajo tolmačiti kot kolišča. Na tem gledišču so predvsem posamezni italijanski predzgodovinarji. Tretje gledišče, katerega zagovorniki so največ švicarski arheologi, pa diferencira kolišča v nekoliko skupin. Ti so mnjenja, da predstavljajo kolišča (Pfahlbauten) le stavbe, oziroma naselbine, ki so nekdanj stale neposredno na vodi, tako kakor jih je tolmačil že Keller. Ostale naselbine, čeprav so stale na navpičnih kolih, pa mislijo, da ni mogoče tolmačiti kot kolišča. Tako bi kolišča predstavljala le tiste naselbine, stoječe na kolih, ki so se vzdigovale neposredno iznad vodne, jezerske gladine, medtem ko druge naselbine, čeprav so bile na jezerskem obrežju ali pa na močvirnem zemljišču, in so se tudi vzdigovale iznad tal, ne predstavljajo kolišč. Tako ta del predzgodovinarjev povezuje vprašanje kolišč z mestom, kjer so take naselbine, ne pa z njihovo obliko ali načinom njihove graditve.

Iz teh vzrokov se je pojavil danes tudi že dvom, ali so na Ljubljanskem barju v resnici bila kolišča, ali so pa tu bile naselbine drugačnega značaja. Ker

je ta dvom upravičen, čeprav le delno, bom skušal pokazati na nekaj momentov, katere moramo vpoštevati. Že na drugem mestu¹ sem se doteknil večine novih ugotovitev, tako da je problem dokaj jasen, čeprav ga ne smemo generalizirati na vse sorodne in podobne naselbine na Ljubljanskem barju.

Kot prva naloga je pred nami ugotovitev mest, kjer so stale naselbine na današnjem barju. Okoli tega vprašanja se je pa že veliko razpravljalo, vendar pa končnega gotovega rezultata kljub novim raziskovanjem tudi danes še nimamo. Starejši raziskovalci, kot so W. Schmid, Deschmann in drugi, so bili prepričani, da so kolišča stala na vodi. Tudi Ložar je zastopal to mnenje,² vendar si ni bil na jasnem, ali so kolišča bila na samem obrežju, ali pa tik ob obrežju.³ Ta moment se pa ni pojavil samo pri vprašanju kolišč na Ljubljanskem barju, temveč tudi pri raziskovanju švicarskih kolišč že takoj na samem začetku.⁴ Vendar je pa kasneje Ferdinand Keller začel razlikovati tista kolišča, ki so stala na vodi od onih, ki so stala ob vodi. Ložar je le bolj domneval, da so kolišča na Ljubljanskem barju stala na vodi, saj je sodil, da so se le ta pomikala za umikajočim se jezerom in zapuščala zamočvirjeni del barja.⁵ S tem glediščem se pa ni strinjal že Melik,⁶ ki je sodil, da so stala kolišča le v zelo plitkem jezeru ali pa v obrežnem območju.⁷ Nova raziskovanja so pa prinesla nekaj novih momentov, na temelju katerih je mogoče sklepati, da so doslej znana kolišča v svojem nadaljnjem življenju stala le na zamočvirjenih tleh. Ni pa še raztolmačeno vprašanje, ali kolišča pri sami gradnji niso vendar bila postavljena sicer tik ob obrežju, vendar pa na vodni gladini sicer plitkega jezera, ki se je pa kmalu in naglo umaknilo. Samo pri višjem vodnem stanju, pri poplavih, so kolišča dospela zopet pod vodo.⁸ Možnost kasnejšega poplavljanja je predpostavil tudi že Ložar.⁹ Ako pa tudi predpostavimo, da so kolišča stala na začetku na vodni gladini, moramo zopet vpoštevati tudi to, da jezero v pravem pomenu besede ni niti več obstajalo. Tu so bili le še plitvi ostanki nekdanjega jezera, ki so se ohranili v globljih kotanjah. V resnici so pa bila na mestu, kjer so bila kolišča, le bolj neprehodna tla, ki so se pa poleg tega tudi še hitro čisto zamočvirila. O tem dovolj zgovorno pričajo barske rastline, ki so se ohranile v kulturni plasti.

Glede na stališče večine švicarskih predzgodovinarjev nimamo na Ljubljanskem barju v dosedaj znanih naselbinah, ki so sicer v območju nekdanjega jezera in so stale ali v plitvinah tik ob obrežju, ali pa le na zamočvirjenih tleh, opravek s pravimi kolišči (Pfahlbauten), temveč le z naselbinami na zamočvirjenih tleh. Seveda je pa to klasifikacija le glede na mesto, kjer so take naselbine bile. Na drugi strani je pa zopet način graditve takšnih naselbin popolnoma identičen s pravimi kolišči. V določenem redu so bili tudi tu v tla zabiti navpični

¹ Arheološki vestnik, Ljubljana 1954, 5 sl.

² Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana 1942, 95.

³ GMDS 1941, 6 sl.

⁴ Mittheilungen der Antiquar. Ges. in Zürich 1854 (I. Pfahlbauten), 80 sl. — l. c., 1858 (II. Pfahlbauten) 120.

⁵ GMDS 1942, 90 sl.

⁶ Melik, Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Ljubljana 1946, 71 sl., 78 sl.

⁷ l. c., 84 sl.

⁸ Arh. vest. 1954, 17.

⁹ GMDS 1941, 6 sl.

koli, na katere so dajali prečna bruna, toda ne ob samih tleh, temveč v neki višini iznad tal, ki je pa danes ne moremo ugotoviti. Tako je bil pod, na katerem so bile stavbe, vzdignjen od tal in stavbe naselbine niso mogle trpeti od poplav, niti od neposredne vlage zamočvirjenega zemljišča. Vprašali bi se lahko, ali smo upravičeni takim naselbinam odrekati pomen kolišč, ko je bila njih oblika ista, ravno tako pa je bila ista tudi njih graditev in celo njih namen, kakršnega so imela prava kolišča na vodni gladini. Tudi pri švicarskih arheologih je, kakor kaže, to le bolj stvar poimenovanja, ne pa nekakih bistvenih razlik. Edini različki so mogli biti v tehničnem načinu ali pa v predpripravah postavljanja takih naselbin, glede na to, da so ene na vodi, druge pa le na zamočvirjenih tleh. Toda tudi v tem ni bila kdove kakšna razlika, posebno še, ako so kolišča stala v bolj plitvih obrežnih predelih. Za to ne vidim nikakršnega vzroka, da bi barjanskim doslej znanim naselbinam odrekli pomen kolišč. Pač pa bi jih mogli samo glede na mesto, kjer stoje, nekoliko diferencirati. Ker v našem izrazoslovju danes ne poznamo več vrst zadevnih izrazov, bi mogli t. i. prava kolišča (Pfahlbauten) označiti kot vodna kolišča ali pa kolišča na vodi za razliko od naših, ki jih moremo imenovati kolišča na močvirnatih ali barjanskih tleh.

Vsa naša doslej raziskana kolišča imajo pa značaj pravih kolišč, ki so identična s kolišči na vodi. Ni pa izključeno, da se ne bodo našli tudi drugi tipi naselbin. Na zamočvirjenem zemljišču je mogočih nekoliko tipov, ki jih poznamo tako v Švici kakor tudi v Italiji. Za to je pri nadaljnjih raziskovanjih Ljubljanskega barja nujno paziti na razne variante, ki se bodo pojavile, kakor tudi na razne tipe naselbin. Kakršnekoli predpostavke takih momentov so pa danes še odveč, dokler ne bo znano večje število naselbin na Ljubljanskem barju.

ZUSAMMENFASSUNG

Ist es sicher, dass am Laibacher Moor sich Pfahlbauten befanden?

Im Zusammenhange mit der Frage, welche Siedlungen als Pfahlbauten anerkannt werden können, entstand auch die Frage, ob sich am Laibacher Moor echte Pfahlbauten oder irgendwelche andere Siedlungen befanden. Einige, besonders schweizerische Forscher begannen zu zweifeln, dass wir an unserem Moor überhaupt mit Pfahlbauten zu tun haben, obwohl unsere Siedlungen auf die gleiche Weise wie echte Pfahlbauten gebaut wurden, das heisst, auf aufrechten in den Boden gestossenen Pfählen, auf welchen der Boden über die Spiegelfläche so erhoben wurde, dass die Bauten selbst weder durch das Wasser, falls die Bauten am See sich befanden, noch durch die Feuchtigkeit auf einem vermoorten Grundboden, noch durch Überschwemmungen, wenn auf dem Seeufer gesetzt, bedroht werden konnten. Es handelt sich hier nicht um die Wohnart und um die Form der Siedlung. Ebenfalls auch nicht um die Bauart, die Hauptfrage ist hier die Lozierung solcher Siedlungen. Dieses Problem, wo nämlich am Laibacher Moor die Siedlungen standen, ist noch nicht endgültig gelöst. Es gibt Elemente, die dafür sprechen, dass die Siedlungen über der Wasserfläche des damals bereits stark versiegenden und nur noch in tieferen Grundgruben sich aufhaltenden Sees selbst gebaut werden konnten. Jedoch auch in solchen Beispielen wurde die Stelle, wenn auch vorher noch über der Wasserfläche, bald

vermoort, so dass aus einer Seesiedlung bald eine Siedlung auf vermoortem Grund entstand. Meinem Dafürhalten nach gibt es aber wichtigere andere Gesichtspunkte: nämlich die Bauart, die Siedlungsform und die Ursache, warum solche Pfahlbauten gebaut wurden. Betreffs der Stelle könnte man solche Siedlungen folgend differenzieren: Siedlungen über der See- oder im allgemeinen über der Wasserfläche, Siedlungen am Seeufer und Siedlungen auf vermoortem Grund. Und dies in allen jenen Fällen, wo wir wirklich mit einer besonderen Bauart zu tun haben und wo die Siedlungen auf den aufrechten Pfählen oberhalb des Grundbodens standen. Anders verhält sich die Sache mit den Siedlungen, die auf eine andere Art gebaut wurden und die auch keinen Charakter der Pfahlbauten aufweisen. Solche sind aber am Laibacher Moor bisher unbekannt.

Crmouze

I leta 1898 so odkrili pri raziskavi sadnega drevja na posestvu Petra Kobora približno 20 do 25 m od nove hiše "Prilob" vas št. 8 v Završju pri Crmouzi lokal pronašli drevje. Večina 79 taxonoma dobro ohranjenih predmetov v lepem stanju, ki so jih našli v kleti, ki je bila uporabljena za sušenje sadja. Med predmeti so našli tudi nekaj predmetov, ki so jih našli v kleti, ki je bila uporabljena za sušenje sadja. Med predmeti so našli tudi nekaj predmetov, ki so jih našli v kleti, ki je bila uporabljena za sušenje sadja. Med predmeti so našli tudi nekaj predmetov, ki so jih našli v kleti, ki je bila uporabljena za sušenje sadja.

Klemenčič, J. (1900). Arheološke Fundamente von Jugo-Slavien. Wien. (Zvezek 1, str. 10-11).
Klemenčič, J. (1901). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 1, str. 11-12).
Klemenčič, J. (1902). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 2, str. 13-14).
Klemenčič, J. (1903). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 3, str. 15-16).
Klemenčič, J. (1904). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 4, str. 17-18).
Klemenčič, J. (1905). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 5, str. 19-20).
Klemenčič, J. (1906). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 6, str. 21-22).
Klemenčič, J. (1907). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 7, str. 23-24).
Klemenčič, J. (1908). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 8, str. 25-26).
Klemenčič, J. (1909). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 9, str. 27-28).
Klemenčič, J. (1910). Die Bronzezeit in Krain. (Zvezek 10, str. 29-30).

BRONASTE DEPOJSKE NAJDBE V ČRMOŽIŠAH IN SEVEROVZHODNI SLOVENIJI

Anton Smodič

Že konec prejšnjega stoletja in v naslednjih desetletjih so v jugovzhodnih predelih Štajerske odkrili nekaj pomembnih bronastih depojev, vsebujočih tu in tam znatne količine raznih predmetov, največ praktičnega značaja, kakor sekire, bodala, srpe, nože in različen nakit. Vse te najdbe so prišle v razne muzejske zbirke doma in v inozemstvo, kjer so ostale več ali manj nezapažene in neobdelane. Med najlepše in najbogatejše najdbe sodijo depoji iz Črmožiš,¹ Cerovca,² Središča³ in Hudinje pri Vitanju.⁴ Tipološko in po svoji vsebini se skoraj natanko ujemajo z bližnjimi depoji, ki so jih našli v Miljani⁵ v Hrvaškem Zagorju, Slovenski Bistrici,⁶ Šentjurju,⁷ Podrutah⁸ in Vinskem vrhu⁹ in mnogih drugih krajih vzdolž vsega roba Vzhodnih Alp.

Črmožiše

Leta 1898. so odkrili pri sajenju sadnega drevja na posestvu Petra Kodriča, približno 20 do 25 m od nove hiše, Pridna vas št. 8 v Završju pri Črmožišah, bogat bronast depo.¹ Večino, 79 razmeroma dobro ohranjenih predmetov z lepo in gladko patino, je kupil graški Joaneum, 4 predmete mariborski muzej, nekaj malega pa je baje prešlo v zasebno last. V Joaneumu so črmožiške najdbe inventarizirane s št. 9801—9879, v mariborskem muzeju pa s št. 290—295.¹⁵ Ker doslej niso bile nikjer obširneje opisane in objavljene, jih s ponazorili podajam v naslednjem ter s tem dopolnjujem opis B. Sarie v arheološki karti Jugoslavije, list Rogatec.

¹ Klemenc J.-Saria B., Archäologische Fundkarte von Jugoslawien, Blatt Rogatec, Zagreb 1939, str. 68—70. — 87. Jahresbericht des Landesmuseum Joanneum über das Jahr 1898, Graz 1899/40. — Schmid W., Südsteiermark im Altertum — Südsteiermark 1925, str. 2. — Schmid W., Die Bronzezeit in Krain. Carniola 1909, str. 114 in 137.

² Klemenc J.-Saria B., l. c., Blatt Rogatec str. 17.

³ Klemenc J.-Saria B., l. c., Blatt Ptuj, str. 7.

⁴ Ferk Fr., Vorläufige Mitteilungen über das römische Strassenwesen in Untersteiermark MhVSt. XVI., 1893, str. 22.

⁵ Klemenc J.-Saria B., l. c., Blatt Rogatec, str. 42—43.

⁶ Klemenc J.-Saria B., l. c., str. 57.

⁷ Klemenc J.-Saria B., l. c., str. 51.

⁸ Klemenc J.-Saria B., l. c., Blatt Ptuj, str. 27.

⁹ Klemenc J.-Saria B., l. c., str. 76.

S r p i

1. Odlomek srpa (inv. št. 9842, risba I, 1) s trioglatim nastavkom, kjer je na hrbtu rob odebeljen; podolžno rebro je ojačeno.

2. Srp (inv. št. 9857, ris. I, 2) z odlomljeno konico, odebeljenim robom, dvema podolžnima rebroma in trioglatim nastavkom; rebri na ročaju sta prekrizani z vodoravnim prečnim rebrom.

3. Srp (inv. št. 9839, ris. I, 3), konica in del ročaja sta odlomljena; hrbet je strehasto odebeljen, ima trioglat nastavek, ročaj pa je obrobljen z dvema rebroma.

4. Srp (inv. št. 9836, ris. I, 4), polovica rezila je odlomljena; rezilo je široko in hrbet strehasto odebeljen; ročaj je obrobljen z visokima rebroma, med njima pa so štiri ozka, a na zunanji strani je četverooglat, lahko profiliran nastavek.

Sl. 1. Črmožiše

5. Srp (inv. št. 9843, ris. I, 5) z odlomljeno konico, polkrožno odebelitvijo hrba, podolžnim rebrom, razcepljenim v tri rebra na koncu ročaja ter s četverooglatim nastavkom.

6. Srp (inv. št. 9844, ris. I, 6) z odlomljenim rezilom, oglatim nastavkom, dvema obrobna rebroma na koncu ročaja, ki je nažleban ter na znotraj nekoliko zaokrožen.

7. Odlomek srpa (inv. št. 9847, ris. I, 7) s strehasto odebeljenim hrbtom, podolžnim rebrom, četverooglatim nastavkom in roglastimi rebri.

8. Odlomek srpa (inv. št. 9846, ris. I, 8) s trioglatim nastavkom in tremi rebri na koncu ročaja.

9. Srp (inv. št. 9834, ris. I, 9) z odlomljeno konico in četverooglatim nastavkom ter rebri na koncu ročaja. Med rebrom na koncu in srednjim rebrom je še posebno vezalno rebro. Pri ulivanju je nastala bradavica na strehasto odebeljenem hrbtu.

10. Srp (inv. št. 9845, ris. I, 10) z odlomljenim rezilom, tremi rebri na koncu ročaja in trioglatim nastavkom.

11. Srp (inv. št. 9838, ris. I, 11) s strehasto odebeljenim hrbtom, na katerem je še ostanek bradavice; trioglat nastavek, tri široka in ploščata rebra na koncu ročaja; rezilo je nalahko zasločeno in obrnjeno navzgor.

12. Srp (inv. št. 9840, ris. I, 12) z odlomljeno konico in s strehasto odebeljenim hrbtom, majhnim trioglatim nastavkom in tremi ploščatimi, širokimi rebri, ki segajo do sredine rezila; ostanki ulivnih šivov so bili potolčeni s kladivom.

13. Srp (inv. št. 9835, ris. I, 13) s širokim rezilom; konica s trioglatim nastavkom je odlomljena in tri široka ploščata rebra segajo do sredine srpa; na koncu ročaja so rebrasti ostanki ulivnih bradavic.

14. Srp (inv. št. 9841, ris. I, 14) z odlomljeno konico in koncem ročaja, zelo majhnim trioglatim nastavkom ter dvema obrobna rebroma, ki potekata vzdolž rezila; ostanki ulivne bradavice.

15. Srp (inv. št. 9848, ris. I, 15) z odlomljenim rezilom in trioglatim nastavkom s tremi rebri na koncu ročaja.

16. Odlomek srpovega rezila (inv. št. 9851, ris. I, 16) s strehasto odebeljenim hrbtom.

17. Odlomek širokega srpovega rezila (inv. št. 9850, ris. I, 17), katerega hrbet je strehasto odebeljen.

Sulične osti

18. Sulična ost (inv. št. 9824, ris. I, 18) z odlomljeno konico, dvema zakovičnima luknjicama, okroglim srednjim rebrom, ob katerem je po eno okroglo ojačevalno rebro v obliki vrbinega lista. Sedanja dolžina 12,2 cm.

19. Sulična ost (inv. št. 9825, ris. I, 19) z odlomljeno konico, tulec z ovalnim premerom $2,5 \times 1,5$ cm (mogoče v kasnejših časih ploščato stolčen?) in dvema zakovičnima luknjicama; osrednje rebro je zelo široko ter se zožuje proti konici, na tulcu se razcepi v tri okrogla rebra, od katerih je srednje nekoliko močnejše. Sedanja dolžina 12,8 cm.

20. Slična sulična ost (inv. št. 9819, ris. I, 20) s krajšim tulcem kot pri št. 18, 19 in 22. Konica je odlomljena, tulec okrogel, z dvema zakovičnima luknjicama; široko trojno rebro je razcepljeno. Sedanja dolžina 14,4 cm.

21. Enaka sulica (inv. št. 9817, ris. I, 21) z okroglim tulcem, ki je odlomljen. Na tri dele razcepljeno osrednje rebro se stika še pred konico. Sedanja dolžina 10,7 cm, lista samega 10 cm.

22. Sulična ost (inv. št. 9818, ris. I, 22) z dolgim tulcem. Celotna dolžina 14,4 cm, tulca samega 7,4 cm. Okrogli tulec ima dve zakovični luknjici ter je na robovih nekoliko poškodovan. Vzdolž okroglega srednjega rebra sta še dve šibkejši stranski rebri.

23. Sulična ost (inv. št. 9822, ris. I, 23) z dolgim listom in kratkim tulcem, ki ima dve zakovični luknjici. Okroglo srednje rebro; vzdolž listovega roba je bilo še šibko dekorativno rebro. Sedanja dolžina 13,5 cm, tulca 2,2 cm.

24. Odlomek suličnega tulca (inv. št. 9826, ris. I, 24), pri zakovičnih luknjicah odlomljen. Sedanja dolžina 5,4 cm.

25. Široka sulična ost (inv. št. 9820, ris. I, 25) s kratkim, le 2,2 cm dolgim tulcem ima na začetku lista dve zakovični luknjici. Na začetku lista je okroglasto ploščato srednje rebro, ob robu potekata še dve dekorativni rebri v obliki vrbinega lista. Sedanja dolžina 16,5 cm.

26. Odlomljena sulična ost (inv. št. 9823, ris. I, 26) z dolgim tulcem, ima dve zakovični luknjici in okroglo srednje rebro, ki ga spremljata obojestransko ozki rebri v obliki trstikastega lista. Sedanja dolžina 12,5 cm.

27. Sulična ost (inv. št. 9821, ris. I, 27). Na začetku okroglo, potem oglato srednje rebro spremlja na vsaki strani po eno ozko in okroglo, obliki trstikastega lista prilagojeno rebro. Tulec je odlomljen. Sedanja dolžina 13 cm.

Sekire

28. Zgornji del plavutaste sekire (inv. št. 9814, ris. II, 1) z uhljema na obeh straneh in izrezom na vrhu. Sedanja dolžina 6 cm.

29. Plavutasta sekira (inv. št. 9801, ris. II, 2) z močnima in debelima uhljema. Ima razločen zasek (ozki stranici sta nekoliko zasločeni), manjši izrez in zakrivljeno ostrino. Dolžina 20,1 cm.

30. Masivna plavutasta sekira (inv. št. 9802, ris. II, 3) z močnima uhljema in znatnim zasekom. Ozki stranici sta skoraj ravni, ostrina pa je ploščato upognjena. Sekira ima izrez, ki pa je skoraj popolnoma zrastel. Dolžina 18,6 cm. Sekiri št. 29 in 30 imata skrhani ostrini.

31. Masivna plavutasta sekira (inv. št. 9807, ris. II, 4) z močnima uhljema in majhnim izrezom. Oba uhlja sta na vrhu nekoliko upognjena (profilirana), ostrina pa je odlomljena. Sedanja dolžina 16,4 cm.

32. Tulasta sekira (inv. št. 9805, ris. II, 5) z ušescem. Pri trikotnem okrasku sta še dva vzporedna zasločena okraska vzdolž ozkih stranic. Ob njiju je ulivni šiv. Ušesce ni izpiljeno, rob je nalomljen in luknja v sekiri je napaka, ki je nastala pri ulivanju; tudi rob ni izcizeliran, kar je znak, da ulivanje sekire ni uspelo. Dolžina 16,5 cm.

33. Masivna tulasta sekira (inv. št. 9804, ris. II, 6) s širokomi, trikotnimi, grebenastimi okraski in ušescem, ki ni izcizelirano. Ostrina je skrhana kakor pri primeru št. 32, nekoliko izbočena in ploščata. Dolžina 14,7 cm.

34. Mala tulasta sekira (inv. št. 9805, ris. II, 7) s trioglatim okraskom in letvo vzdolž ozke strani. Ulivni šivi niso odstranjeni in pod ušescem je luknjica — napaka, ki je nastala pri ulivanju. Na robu je nekoliko izlomljena in ostrina skrhana. Dolžina 11 cm.

35. Tulasta sekira (inv. št. 9809, ris. II, 8) z izlomljeno ostrino. Ulivni šivi in ušesce niso izpiljeni, enako tudi ne zgornji rob. Sedanja dolžina 10,6 cm.

36. Zgornji del tulaste sekire (inv. št. 9815, ris. II, 9) s stolčnim ušescem, ki je povrh še zvito. Ostanki ulivnih šivov, pomanjkljiv ulitek. Dolžina 5,8 cm.

37. Tulasta sekira (inv. št. 9811, II, 10) brez ušesca s trojnimi rebri. Vidni vlivni šivi, spodnja polovica je odlomljena. Na obeh ozkih straneh je sekira preluknjana z zakovičnimi luknjicami, da se je laže pritrdila na toporišče. Dolžina 6,4 cm.

38. Tulasta sekira (inv. št. 9815, ris. II, 11) z zasločenim, grebenastim okraskom in ušescem, ki ni izpiljeno. Vidni ulivni šivi. Na ozkih straneh je ravna letva. Pod ušescem in na njegovi nasprotni strani je manjša zakovična luknjica, druga polovica je odlomljena in nabuhli rob ni izcizeliran. Dolžina 6,2 cm.

39. Tulasta sekira (inv. št. 9810, ris. II, 12) brez ušesca in z grebenastim, trioglatim okraskom. Stranice zunajnega trikotnika se odpirajo ter se izgublajo vzporedno. Tri grbice v trikotniku so okrasek. Močen in oster ulivni šiv na ozkih straneh in ostrini. Del roba je odlomljen, ostrina pa je ploščata in vzbokla. Dolžina 15,7 cm.

40. Tulasta sekira (inv. št. 9806, ris. II, 15) brez ušesca s še nekoliko vidnim ulivnim šivom. Rob je oblast, ostrina vzbokla. Okraski potekajo vzporedno in nad njimi je vrsta vzboklin. Dolžina 15,3 cm.

41. Odlomek spodnjega dela tulaste sekire (inv. št. 9812, ris. II, 14) z ravno ostrino in vidnimi ulivnimi šivi. Dolžina 8,3 cm.

42. Odlomek spodnjega dela tulaste sekire (inv. št. 9816, ris. II, 15) z vzboklo ostrino in ulivnimi šivi. Dolžina 6,3 cm.

Dleta

45. Votlo dleto (inv. št. 9808, ris. II, 16) s štiriobno glavo. Ostrina je odlomljena. Ostanek ulivnega šiva, vzbokel rob. Dolžina 10 cm.

44. Štirioglato dleto (inv. št. 9855, ris. II, 17) z ostro konico. Konec ročaja je koničast, vendar top. Dolžina 11 cm.

Meči, bodala in noži

45. Odlomek kratkega meča (inv. št. 9827, ris. II, 18) s širokim ploščatim osrednjim rebrom. Na trioglatem, razširjenem delu ročaja sta dve zakovični luknjici. Ročaj ima še eno zakovično luknjico. Gornji del ročaja in rezilo sta odlomljeni. Na rezilu je nekaj jamic, očitvidno ulivni pogreški. Sedanja dolžina 17,3 cm.

46. Odlomek meča (inv. št. 9828, ris. II, 19) z ozkim in oglatim rebrom. Na trioglatem, razširjenem delu ročaja so štiri zakovične luknjice, a na zgoraj rogato zaključenem ročaju in na začetku rezila sta obe strani polni žlebičev. Dolžina 16,5 cm.

47. Odlomek bodala (inv. št. 9852, ris. II, 20) z ovalnim prerezom, na obeh straneh žlebiči. Dolžina 6,8 cm.

48. Zakrivljen nož (inv. št. 9854, ris. II, 21) s plitvo vzboklino na hrbtu in z eno zakovično luknjico. Konica in ročaj sta odlomljena. Dolžina 9 cm.

49. Zakrivljen nož (inv. št. 9855, ris. II, 22) s plitvo izbočenim hrbtom. Konica in ročaj sta odlomljena. Dolžina 12,6 cm.

50. Dvorezna luničasta britev (inv. št. 9855, ris. II, 23), na ostrini skrhana in poškodovana. Ročaj je odlomljen. Na sredini je britev predrta. Sedanja dolžina 7 cm, širina 6 cm.

51. Profilirani obesek (inv. št. 9849, ris. II, 24) je poškodovan, ima ušesce in puncirano črto, ki je bila najprej zarisana z ostrim predmetom, nato pa še puncirana. Dolžina 5,8 cm, širina 3,6 cm.

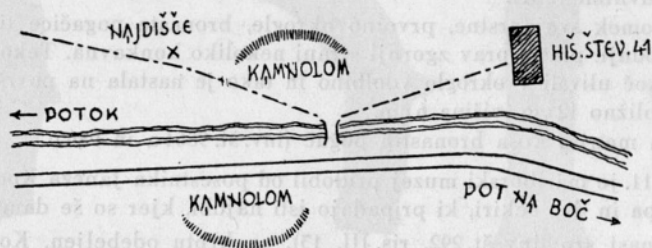
Fragmenti posod, orožja in orodja

Ostanek posode (inv. št. 9870, ris. II, 25) iz debele bronaste pločevine, ki je bila nekoč povsem ravna, torej ne upognjena; in puncirana v obliki krogov in topih kotov. Dolžina 6,2 cm, širina 5,5 cm.

53. Okov (inv. št. 9852, ris. III, 1) okroglaste oblike iz debele pločevine, ki je na gosto nazleban in se konča tudi z žlebom.

54. Stirje odlomki bronastega kotla (inv. št. 9867, 9868, 9871, 9872, ris. III, 2, 3, 4, 5) (verjetno cistaste oblike) s širokim dnom in plitvo izbočenim trupom, ki prehaja po točno označeni prelomnici v nekoliko navzven obrnjen rob, ki je povrh še ojačen z debelo žico, čez katero je rob zavihan. Kotel je zakovan z velikimi, okroglimi in ploščatimi zakovicami, ki se na notranji strani na široko razkovani ter imajo široke in debele glavice. Pod zakovice so podložene četverooglate bronaste ploščice, vendar ne povsod. Tako ploščice vidimo tudi na nekem drugem zakrpanem delu kotla deloma zunaj. Čudno je le, da ima kotel vzdolž roba kakor tudi na stenah polno zakovičnih luknjic, v katerih tičijo na mnogih mestih okrogle, ploščate zakovice, ki so na notranji strani stolčene. Del kotlovega dna je bil povrh še z nekoliko izbočenim trakom profiliran. Spodnja vzboklina ima zelo plitev žleb.

Sl. 2. Situacijska skica najdišča bronastega depoja iz Cerovca po V. Skrabarju

55. Fragmenti s stene velikega bronastega kotla (inv. št. 9869, 9873, 9876, 9877, 9866, 9874, 9875), ki ima v tesnih, vodoravnih vrstah ploščata rebra.

56. Naočarska spirala-zaponka (inv. št. 831, ris. II, 26).

57. V prerezu rombičen obroč s premerom 6,6 cm (inv. št. 9829, ris. III, 6).

58. Okrogel svitek (fragment ovratnice inv. št. 9856, ris. III, 7), ki se proti koncu polagoma zožuje ter preneha v dvakrat zaviti zanki.

59. Odprta in oglata zapestnica s premerom $6,3 \times 5,4$ cm (inv. št. 9830, risba III, 8).

60. Odlomki okroglih obročev (inv. št. 9861 in 9862, ris. II, 27, 28).

61. Odlomek okroglega klinčka (inv. št. 9857, ris. III, 9).

62. Odlomek oglatega klinčka (inv. št. 9858, ris. III, 10).

63. Odlomek okroglega, na spodnjem koncu nekoliko upognjenega klinčka, verjetno fragment lasnice (inv. št. 9859, ris. III, 11). Gornji del je na lahko ploščato stolčen.

64. Odlomek okroglega klinčka (inv. št. 9860, ris. III, 12), ki se je med ulivanjem pokvaril.

65. a) Pet odlomkov bronaste žice razne velikosti. b) Majhen odlomek na koncu odprte zapestnice, ki je na gosto okrašena z drobnimi žlebiči (inv. št. 9879). c) Trije nedoločljivi bronasti odlomki. d) Dva odlomka ozkega, drobnega in majhnega, zelo kratkega meča. Dolgi ročaj ima štiri zakovične luknjice in oglato izbočene robove. Širina 1 cm, sedanja dolžina 6 cm, rezilo z ovalnim prereзом 1,5 cm široko. e) Odlomek noža z dolžino 4,4 cm. Nož in ročaj sta povsem podobna našim običajnim nožem. Ročaj je na obeh straneh nekoliko poglobljen za lesen ali koščen obložek.

66. 53 raznih odlomkov, med njimi še nekaj boljših in določljivih predmetov: a) odlomek srpovega rezila s podolgovato ulivno bradico in ulivnimi ostanki na strehasto odebeljenem hrbtu. b) 3 odlomki s sredine srpovih rezil, od katerih ima eden še ulivno bradavico. c) Odlomek srpovega ročaja s trioglatim nastavkom in grebenastim okraskom. č) 3 odlomki srpovih konic. d) Odlomek široke, zelo koničaste srpove konice. e) Dva odlomka srpovih konic, pri katerih je konica podobna rogu. f) Del srpovega rezila s kratkim ročajem, ki ne preneha v rezilu samem in ki ima ozek in odebeljen hrbet ter podolžno rebro na ovalnem koncu ročaja. g) Okrogel 7 mm širok in 10 mm visok gumb. h) Odlomek srpovega rezila (?) iz bele kovine. i) Več manjših odlomkov zgoraj opisanih kotlov in nekaj nedoločljivih fragmentov. j) Fragment nekega okova, katerega ozka stran je nekoliko upognjena z rebrastim okraskom. k) Podoben fragment z vzporednimi, vodoravnimi rebri.

67. Odlomek svojevrstne, prvotno okrogle, bronaste pogačice (inv. št. 9865), ki je na spodnji, pravzaprav zgornji strani nekoliko konkavna. Tekočo bronasto zmes so nekoč ulivali v okroglo vdolbino in tako je nastala na površini udrtina. Premer približno 12 cm, višina 6 cm.

68. Dva manjša kosa bronastih pogač (inv. št. 9864 a in 9865).

Leta 1911. je mariborski muzej pridobil od posestnika Janeza Kodriča še dva bronasta srpa in dve sekiri, ki pripadajo isti najdbi, kjer so še danes.

69. Bronast srp (inv. št. 292, ris. III, 13), na hrbtu odebeljen. Konica je odlomljena skoraj do polovice rezila. Srp ima trioglat 6 mm dolg nastavek, na ročaju pa male zareze in lepo zeleno patino. Sedanja dolžina 12 cm.

70. Ostanek srpovega rezila (inv. št. 293, ris. III, 14) z odebeljenim hrbtom. Zelena patina. Sedanja dolžina 9 cm.

71. Plavutasta sekira (inv. št. 290, ris. III, 15) s 3,5 cm širokima uhljema. Zgoraj je izrez, spodaj pa je ostrina odlomljena. Patina je sivkasto zelena. Sedanja dolžina 15 cm.

72. Tulasta sekira (inv. št. 291, ris. III, 16) z odlomljeno ostrino, dobro vidnimi šivi, trikotno grebenastim okraskom in temnosivo patino. Sedanja dolžina 8 cm, širina 4 cm.

Cerovec

Drugi, mnogo manjši depot bronastih predmetov so odkrili leta 1923. ob stezi pri kamnolomu na posestvu Andreja in Roze Pleminitaš v Cerovcu št. 41 pri Rogaški Slatini.²

Predmeti so razmeroma še dobro ohranjeni in imajo lepo, temnosivkasto-zeleno patino ter so danes v predzgodovinski zbirki Mestnega muzeja v Ptujju.

1. Srp (inv. št. 7211, ris. III, 17) z odlomljeno konico in strehasto odebeljenim hrbtom ima trioglat nastavek in dve rebri na ročaju, od katerih je eno na koncu rogovilasto razcepljeno.

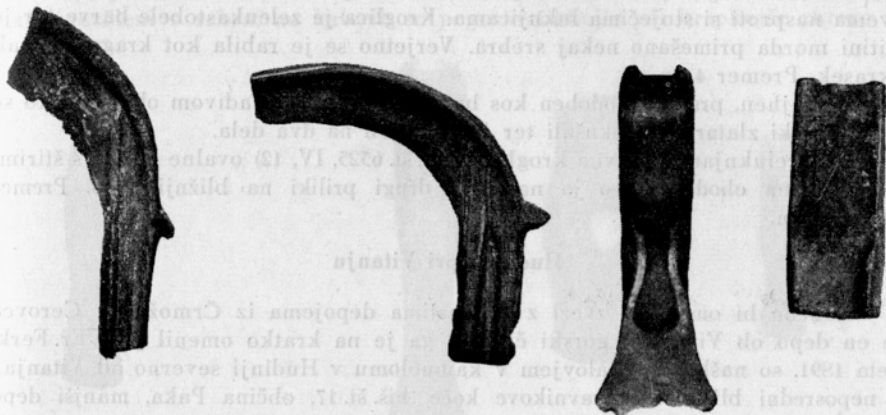
2. Polovica srpovega rezila (inv. št. 7210, ris. III, 18) z odebeljenim hrbtom, ki je okrašen z malimi zarezi; ob notranji strani ročaja je podolžno rebro.

3. Plavutasta sekira (inv. št. 7212, ris. III, 19) z močnima uhljema. Sekira ima zgoraj izrez in deloma odlomljeno ostrino. Sedanja dolžina 15 cm.

4. Fragment masivne plavutaste sekire (inv. št. 7213, ris. III, 20) z uhljema in komaj še vidnim ostankom izreza. Sedanja dolžina 10 cm.

Rogatec

Kot dopolnilo najdbam iz Črmožiš iz Cerovca naj omenim nazadnje še dobro ohranjeno plavutasto sekuro (inv. št. 7199, ris. III, 21) iz Rogatca,¹⁰ ki so jo našli skoraj ob istem času. Točnejši podatki o najdišču niso znani. Ima svetlo zeleno patino ter je danes tudi v predzgodovinski zbirki ptujskega muzeja. Izrez na vrhu je skoraj zabrisan, ostrina malo skrhana. Sedanja dolžina 15 cm.

Sl. 3. Cerovec

Središče

Severno od Središča na nekoliko više ležečih njivah je leta 1855. odkril kmet Franc Horvat pri podiranju starega hrasta ob robu gozda v Grabah³ (občina Obrežje, okraj Ptuj) manjši bronasti depo, vsega 10 predmetov. Po naključju je zvedel za to najdbo univ. prof. dr. Robič v Gradcu in je predmete pridobil za deželni muzej Joaneum, kjer so še danes. Ker je najdišče bilo na nekoliko vzvišenem prostoru, je Robič menil, da izvirajo predmeti iz neke gomile, a Mell vidi pravilneje v tej najdbi zbirko večinoma poškodovanega in neuporabljivega bronastega orodja, ki se je shranjevala v skupnem zbirališču-depoju ter čakalo preliivanja po potujočih obrtnikih-livarjih, kar sklepamo lahko že po tem, da v najdbi ni bilo nikakih keramičnih izdelkov. Vsi predmeti imajo lepo in dobro patino.

1. Masivna tulasta sekira (inv. št. 6235, ris. IV, 4) s širokimi trikotnimi grebenastimi okraski in ušescem. Ostrina je malo skrhana. Sekira je zelo podobna črmožiški št. 6. Dolžina 13,5 cm.

2. Mala tulasta sekira (inv. št. 6242, ris. IV, 5) s trojnimi trikotnimi grebenastimi okraski brez ušesca ter je dobro ohranjena. Dolžina 11 cm.

3. Zgornji del tulaste sekire (inv. št. 6567, ris. IV, 6) z dvojnimi trikotnimi grebenastimi okraski in ušescem. Sedanja dolžina 4 cm.

4. Fragment masivne plavutaste sekire (inv. št. 6212, IV, 7) z močnima uhljema in globokim izrezom. Sedanja dolžina 8,5 cm.

¹⁰ Klemenc J.-Saria B., l. c., Blatt Rogatec, str. 54.

5. Zelo tanka sulična ost (inv. št. 6166, ris. IV, 8) v obliki vrbinega lista z odlomljeno konico. Sedanja dolžina 9,5 cm.

6. Sulična ost (inv. št. 6164, IV, 9) v obliki vrbinega lista z odlomljeno konico. Srednje ojačevalno rebro je široko in se zožuje proti konici. Na tulcu je zakovična luknjica. Sedanja dolžina 9,5 cm.

7. Odlomek spodnjega dela nekega meča (inv. št. 6155, ris. IV, 10) z ojačevalnim rebrom po sredini. Sedanja dolžina 15,5 cm.

8. Votla krogla (inv. št. 6528, IV, 11), sestavljena iz dveh enakih polovic z dvema nasproti si stoječima luknjicama. Kroglica je zelenkastobelega barve ter je zlitini morda primešano nekaj srebra. Verjetno se je rabila kot kraguljček ali okrasek. Premer 4 cm.

9. Majhen, prstanu podoben kos brona, ki je bil s kladivom obtolčen, ko so ga dunajski zlatarji preiskovali ter je zlomljen na dva dela.

10. Preluknjana masivna kroglica (inv. št. 6525, IV, 12) ovalne oblike s štirimi grbicami na obodu, ki so jo našli ob drugi priliki na bližnji njivi. Premer $2,5 \times 1,5$ cm.

Hudinja pri Vitanju

Končno bi omenil v zvezi z bronastima depojema iz Črmožiš in Cerovca še en depo ob Vitanjski gorski črti, ki ga je na kratko omenil prof. Fr. Ferk. Leta 1891. so našli pod skalovjem v kamnolomu v Hudinji severno od Vitanja,⁴ v neposredni bližini Počuvavnikove kočice, hiš. št. 17, občina Paka, manjši depo izvrstno ohranjenih bronastih predmetov z lepo patino. Najdbe so danes v predzgodovinski zbirki mestnega muzeja v Ptujju.

Vse kaže, da se je spodaj naštetu orodje rabilo že v bronasti dobi za lomljenje škrljevca v kamnolomu. Zdi se, da to orodje ni bilo zakopano ter ga je med delom zasul plaz skalovja in ga ni bilo več vredno odkopati.

1. Velika plavutasta sekira (inv. št. 7205, IV, 1) z visoko stoječima uhljema na obeh straneh. Ima zelo razločen in globok izrez ter lahko zakrivljeno ostrino. Dolžina 23 cm.

2. Mogočno, masivno kladivo (inv. št. 7208, ris. IV, 3) z dobro vidnimi ulivnimi šivi in okroglo odprtino na sredini s premerom 4 cm za pritrdjevanje lesenega ročaja. Udarni ploskvi sta na obeh straneh zaradi dolge uporabe kladiva okroglo obtolčeni ter robovi vise nekoliko čez jedro. Težina 3,38 kg, dolžina 14,5 cm, širina 7,5 cm in debelina 5,5 cm.

3. Zagozda ali dleto za lomljenje škrljevca. Ker prof. Ferk ne omenja natančnejših podatkov in nisem mogel najti v predzgodovinski zbirki ptujskega muzeja tega predmeta, sem opustil opis.

4. Mala plavutasta sekira (inv. št. 7198, ris. IV, 2) najdena v kamnolomu (Fuchs-Mühl) v Spodnji Mislinjski dolini. Ima na obeh straneh visoko stoječe uhlje, od katerih so trije stlačeni in na vrhu majhen izrez. Ostrina je lahko zasločena, dobro označena. Patina je črna, leskeča. Dolžina 12,5 cm.

*

Črmožiški bronasti depo označuje večje število srpov, ki so bili verjetno uliti na kraju samem ali pa v neposredni okolici, kakor kažejo ostanki ulivnih šivov in robov, ki še niso bili dokončno izgajeni, kar bi se bilo z njimi v normalnih razmerah nedvomno zgodilo. Tipološko, mislim, bi se mogli uvrstiti v Reineckejevo stopnjo D bronaste dobe, kamor sodijo tudi meči, sulice, sekire in

fragmenti nakita ter posod. Po razvrstitvi H. Schmidta¹¹ pa moremo razdeliti črmožiške in cerovške srpe v dva tipa, v peschierske s prevladujočim navpičnim ročajem (1—11) in v švicarske, kjer se rezilo, in ročaj medsebojno prelivata drug v drugega (12—17). Pravilno imajo srpi na desnem zunanem robu, kjer prehaja ročaj v hrbet rezila, trioglat ali štirioglat nastavek, ki je rabil za boljšo pritrditev lesenega dela ročaja. Rezilo je večinoma ojačeno z enim ali dvema rebroma, ki se na koncu ročaja razcepita in ga ojačita na notranjem delu. Včasih je rezilo ojačeno samo s strehasto odebelitvijo hrbta, ki se na koncu ročaja vilasto razčleni v rebra, na katerih so pogosto šibkejšje ali krepkejšje zareze z

Sl. 4. Rogatec

Sl. 5. Hudinja pri Vitanju

namenom, da bi se zagozda v lesenem delu ročaja čvrsteje prijela. Konice srpov so razen enega primera (11, morda tudi 14), kjer je obrnjen navzgor, povsod ukrivljene navzdol. V cerovski najdbi imamo na spodnjem zunanjem delu srpa (št. 1) močnejšo zarezo, boljše rečeno izsek, ki je omogočil čvrstejšjo pritrditev veziva na kovinastem in lesenem delu ročaja.

Sulice se delijo po svojih osteh v sulične osti v obliki vrbinoga (18—25) in v sulične osti v obliki trstikastega lista (26—27). Razen konservativne oblike št. 25, sodijo vse k mladim bronastodobnim tipom.

Med sekirami imamo največ tulastih in manj plavutastih sekir z uhlji. Trikotni in zasločeni grebenasti okraski na tulastih sekirah so sorodni sekiram iz malega depoja v Središču ter mečem, sulicam in plavutastim sekiram iz Trösinga.¹²

Opisani depoji kažejo presenetljivo sorodnost z najdbami na Spodnji Hajdini pri Ptujju,¹³ Pobrežju,¹⁴ Mariboru¹⁵ in Rušah.¹⁶ Ponekod kažejo poedini pred-

¹¹ Schmidt H., *Der Bronzesichelfund von Oberthau, Kr. Merseburg*, Berliner Zeitschrift f. Ethnologie 1904, str. 116.

¹² Mitt. d. h. Ver. f. Steiermark 1890, str. 10.

¹³ Starè Fr., *Ilirsko grobišče na Zg. Hajdini pri Ptujju*. Arheološki vestnik I, 1—2, 1950, str. 51—86.

¹⁴ Baš Fr., *CZN XXXIV*, 1959, str. 194—196.

¹⁵ Baš Fr., *CZN XXVIII*, 1953, str. 38—40 in *XXIX*, 1954, str. 54—55.

¹⁶ Wurmbrand G., *Das Urnenfeld von Maria Rast. Braunschweig 1879*, stran 7 do 9

meti in fragmenti sličnost in eventualno sorodnost z bosenskimi¹⁷ in zahodno madžarskimi najdbami,¹⁸ kar pride posebno do izraza pri oblikah plavutastih sekir in ornamentiranih tulastih sekir. Prav nič ne zaostajajo v tem tudi tipi srpov, sulic in mečev.

K temu dodam še odkritje manjše livarne na hoškem Pohorju nad Poštelo,¹⁹ na katero so slučajno zadeli leta 1932. Tudi tu najdeni predmeti kažejo po svojem slogu in obliki evidentno sorodnost z najdbami v Črmožišah. Domneva, da predstavlja najdba slučajni depo, je takoj postala dejstvo, da je bila odkrita predzgodovinska livarna, ko so našli še večje in manjše kose bronaste žlindre, nedovršene ali ponesrečene ulitke in končno razžgano škrilasto kamenje. Predmeti so ležali brez reda v posameznih skupinah naokoli. Enako livarno so odkopali že leta 1895. na posestvu Alojza Jägerja v Miljani v Hrvatskem Zagorju na obronku Brezove Ravne.⁵ Pozneje so tukaj odkopali velik in zelo zanimiv depo, večinoma zlomljenih ali poškodovanih predmetov, najrazličnejšega orodja in orožja, n. pr. kladiva, sulične osti, plavutaste in tulaste sekire, srpe, štiri bronatse plošče, 21 kosov stožčastih vlivnih pogač in četrt litra raztopljenega bronata ter ognjišče.

Vsi ti depoji in livarne, zlasti črmožiški depo, izvirajo več ko verjetno od potujočega trgovca-livarja. Ko bi nam bili boljše znani podatki teh že davno najdenih depojev in livarn, bi nam tudi nedvomno odkrivali vpogled v organizacijo trgovine in izdelovanja teh bronastih predmetov, tako pa sem se moral omejiti v glavnem samo na inventarni opis najdb.

Ob koncu tega poročila mi je prijetna dolžnost, da se iskreno zahvaljujem pok. univ. prof. dr. W. Schmidu za razne nasvete in se hvaležno spomnim pokojnega konzervatorja V. Skrabarja, ki mi je prepustil zadevno gradivo v objavo.

ZUSAMMENFASSUNG

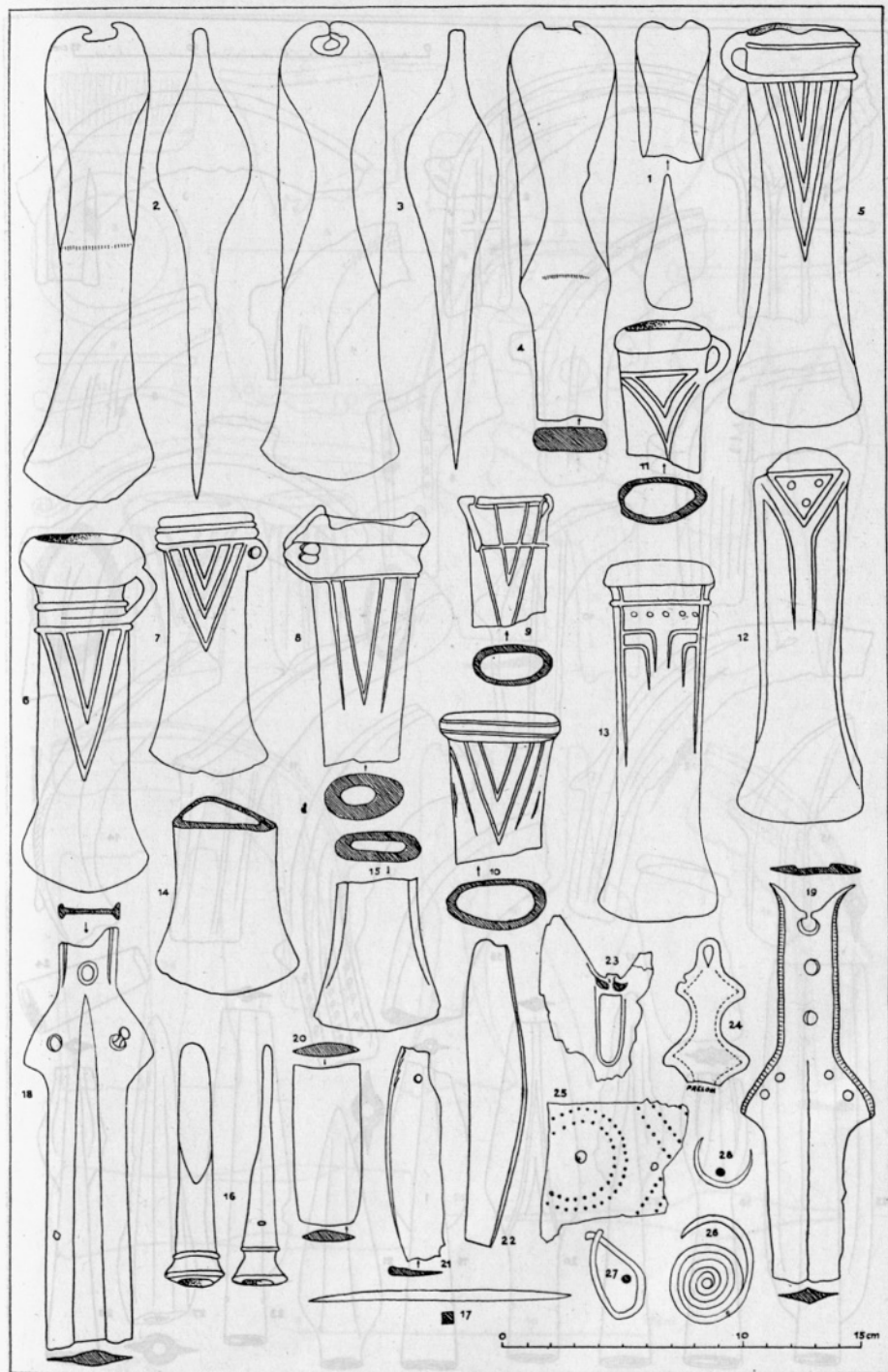
Bronzene Depotfunde in Črmožiše und im nordöstlichen Slowenien

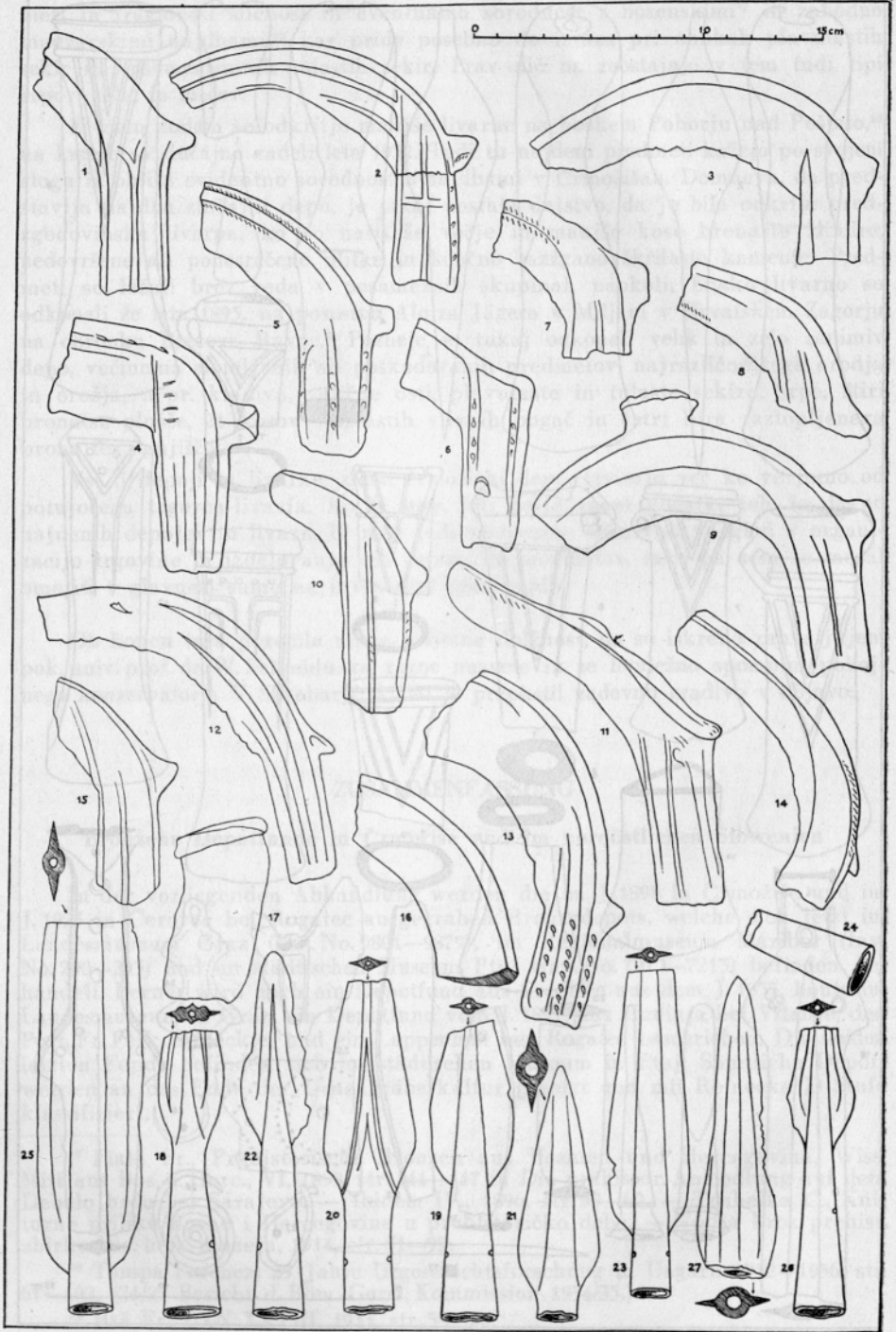
In der vorliegenden Abhandlung werden die im J. 1898 in Črmožiše und im J. 1925 in Cerovec bei Rogatec ausgegraben Bronzedepots, welche sich jetzt im Landesmuseum Graz (Inv. No. 9801—9879), im Regionalmuseum Maribor (Inv. No. 290—295) und im städtischen Museum Ptuj (Inv. No. 7210—7213) befinden, behandelt. Ferner wird noch ein Depotfund aus Središče aus dem J. 1855, heute im Landesmuseum in Graz, ein Depotfund vom J. 1891. aus Hudinja bei Vitanje, den Prof. Fr. Ferik entdeckte, und ein Lappenbeil aus Rogatec beschrieben. Die beiden letzten Funde befinden sich im städtischen Museum in Ptuj. Sämtliche Depots werden an das Ende der Urnengräberkultur gesetzt und mit Reinecke D Stufe klassifiziert.

¹⁷ Fiala Fr., Prähistorische Bronzen aus Bosnien und Hercegovina, Wiss. Mitt. aus Bos. u. Herc., VI, 1899, str. 144—147 in Die prähistor. Ansiedlung auf dem Debelo brdo bei Sarajevo. — Ibidem IV., 1896, str. 58—60. — Truhelka Č., Kulturen prilike Bosne i Hercegovine u prehistoričko doba. — Vodja kroz prehist. zbirku bos. herc. muzeja, 1914, str. 51—99.

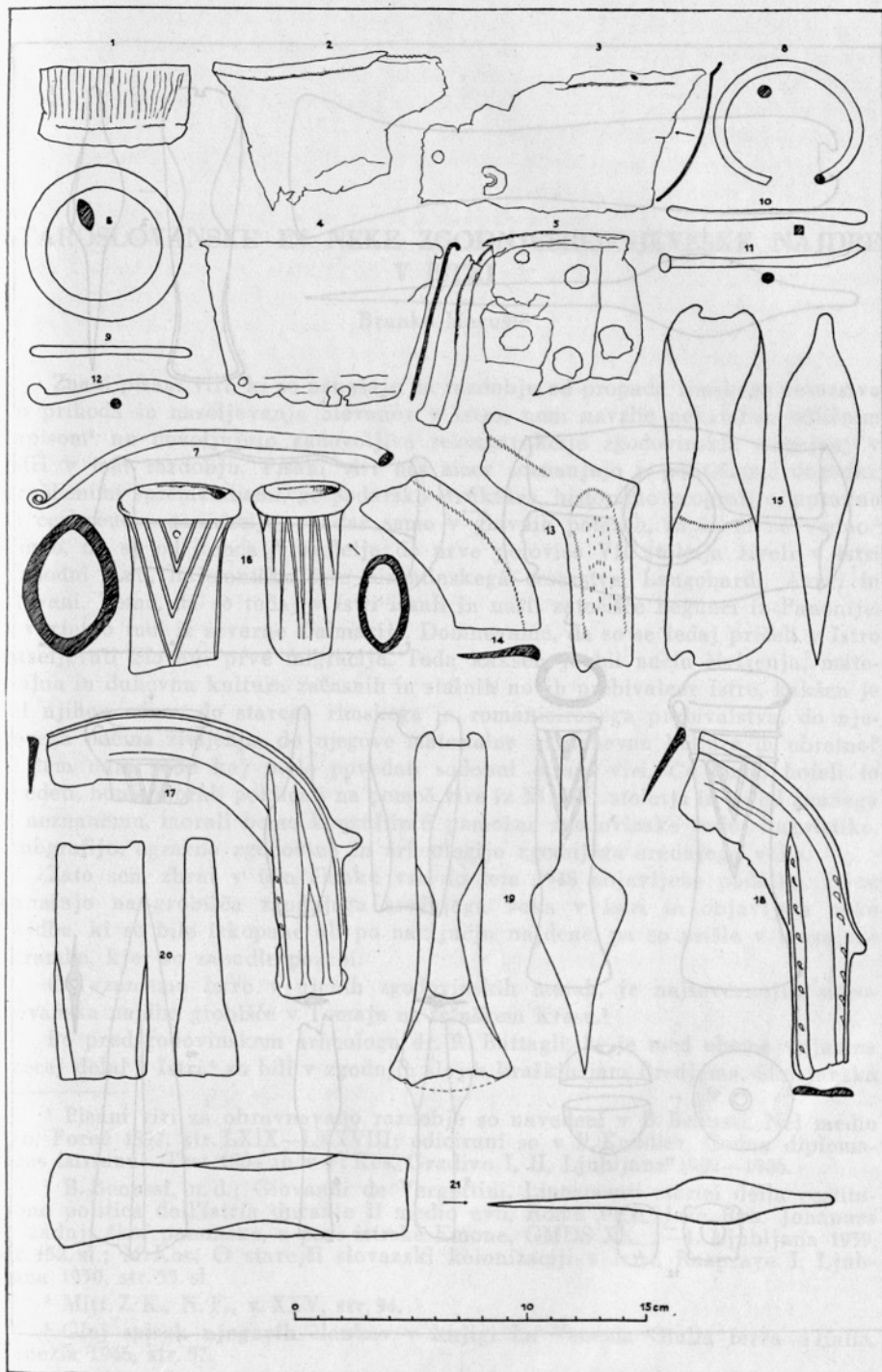
¹⁸ Tompa Ferencz, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936, str. 61—102. (24/25 Bericht d. Röm.-Germ. Kommission 1934/35.)

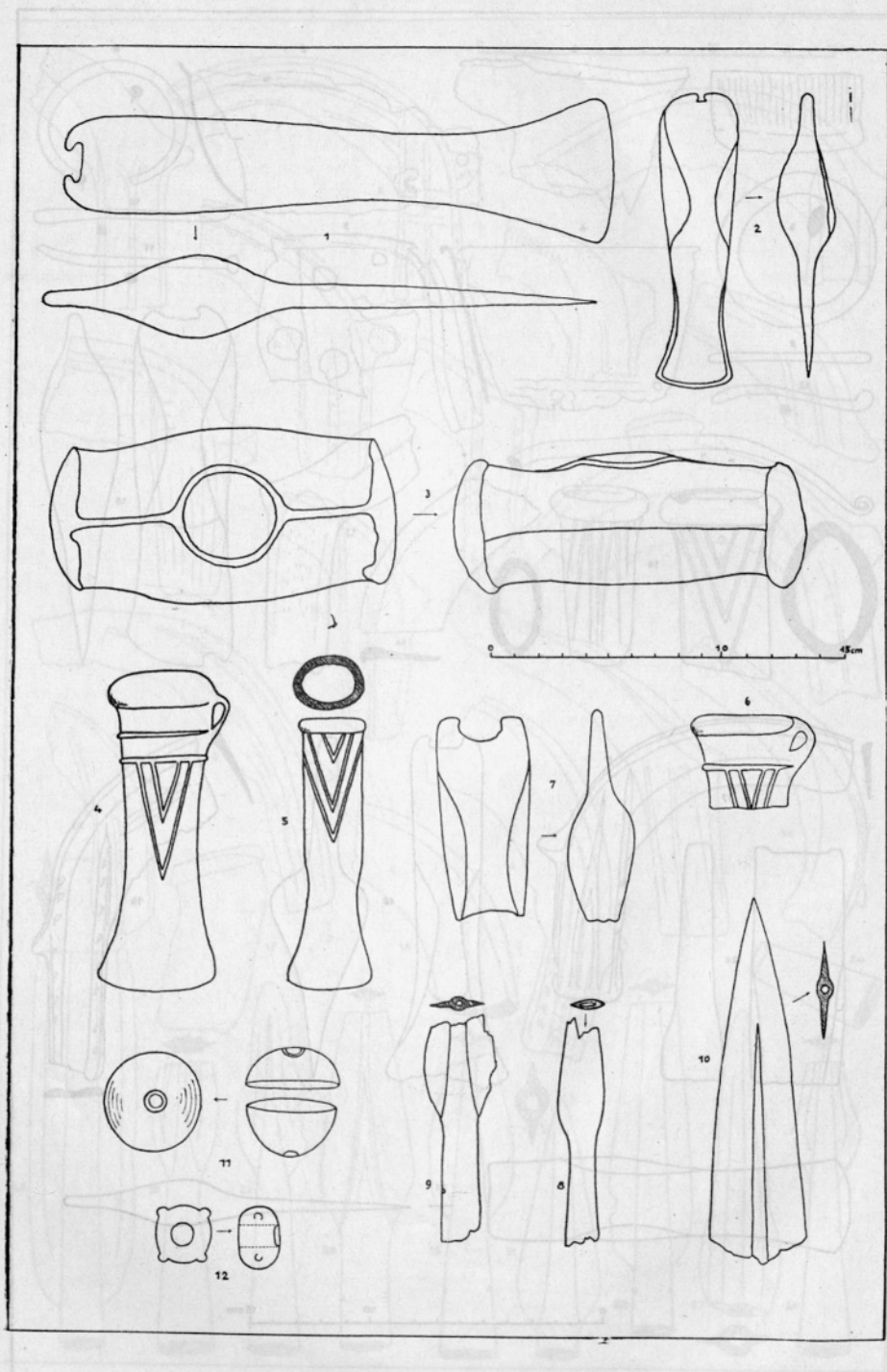
¹⁹ Baš Fr., ČZN XXVIII, 1935, str. 38—40.

STAROSLOVANSKE IN NEKE ZGODNJESREDNJEVEŠKE NAJDBE V ISTRI

Branko Marušič

Znani pisani viri, ki se nanašajo na razdobje od propada rimskega cesarstva do prihoda in naseljevanja Slovanov v Istro, nam navzlic nekaterim odličnim zapisom¹ ne dovoljujejo zadovoljive rekonstrukcije zgodovinskih dogajanj v Istri v tem razdobju. Pisani viri nas sicer seznanjajo s političnimi dogodki, družbenimi spremembami, gospodarsko strukturo, historično geografijo, upravno in cerkveno organizacijo, vendar samo v glavnih potezah, in še to ne vedno.² Vemo, da so od konca V. stoletja do prve polovice VII. stoletja živeli v Istri Vzhodni Goti, najemniške čete bizantinskega cesarstva, Langobardi, Avari in Slovani. Vemo, da so tedaj v Istri iskali in našli zatočišče begunci iz Panonije, a verjetno tudi iz severne Dalmacije. Domnevamo, da so se tedaj pričeli v Istro naseljevati Slovani prve migracije. Toda kakšen je bil način življenja, materialna in duhovna kultura začasnih in stalnih novih prebivalcev Istre, kakšen je bil njihov odnos do starega rimskega in romaniziranega prebivalstva, do njegovega načina življenja, do njegove materialne in duhovne kulture in obratno? O tem nam vedo kaj malo povedati sodobni pisani viri. Če bomo hoteli to zvedeti, bomo morali poklicati na pomoč vire iz XI., XII. stoletja in iti od znanega k neznanemu, morali bomo konzultirati pomožne zgodovinske vede: lingvistiko, etnografijo, agrarno zgodovino in arheologijo zgodnjega srednjega veka.

Zato sem zbral v tem članku vse do leta 1948 objavljene podatke, ki se nanašajo na grobišča zgodnjega srednjega veka v Istri in objavljam neke najdbe, ki so bile izkopane ali po naključju najdene, pa so prišle v muzejske shrambe, kjer so zapadle pozabi.

Če vzamemo Istro v njenih zgodovinskih mejah, je najsevernejša staroslovanska najdba grobišče v Tomaju na tržaškem Krasu.³

Po predzgodovinskem arheologu dr. R. Battagli, ki je med obema vojnama precej delal v Istri,⁴ so bili v zgodnjih slojih kraških jam Predjama, Škocjanska

¹ Pisani viri za obravnavano razdobje so navedeni v B. Benussi, *Nel medio evo*, Poreč 1897, str. LXIX—LXXVIII; edicirani so v P. Kandler, *Codex diplomaticus istrianus*, Trst 1864 in v F. Kos, *Gradivo I, II*, Ljubljana 1902—1906.

² B. Benussi, n. d.; Giovanni de Vergottini, *Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo*, Roma 1924; Jože Rus, *Johannes — zadnji škof panonske, a prvi istrske Emone*, GMDS XX, 1—4, Ljubljana 1939, str. 152. sl.; M. Kos, *O starejši slovanski kolonizaciji v Istri*, *Razprave I*, Ljubljana 1950, str. 55. sl.

³ Mitt. Z. K., N. F., v. XXV, str. 94.

⁴ Glej spisek njegovih člankov v knjigi *La Venezia Giulia terra d'Italia*, Venezia 1946, str. 57.

jama, Materija, Kreka itd. najdeni ostanki grobo izdelane keramike, ki je bila sive ali črnkaste barve, brez leska, hrapava in okrašena z vzporednimi valovnicami. Groba izdelava, faktura in zlasti okras navajajo R. Battaglio k mišljenju, da je to slovanska gradiščanska keramika iz prvih časov po slovanski doselitvi v tržaško zaledje, iz konca VIII. stoletja.⁵

Najdišča iz zgodnjega srednjega veka so dalje odkrita pod Buzetom in v njegovi širši okolici.

Da so vzhodno od Buzeta, na hribčkih desno od ceste v Roč, razsežna stara grobišča, je bilo znano že davno pred letom 1894. Kmetje so pri svojem delu mnogokrat naleteli na človeške skelete, bronaste in zlate uhane, steklene bisere, bronaste pasne spone in fibule, železne puščice, nože in konjske podkve. Aprila meseca leta 1894 so izkopali na hribčku Brežac devet skeletov, ki so ležali v zemlji drug poleg drugega. Pri njih so našli dva zlata in več bronastih uhanov, nekaj bronastih fibul in železne nože. Predmete je odkupil tržaški muzej. Šele po tej najdbi so se pričela prva izkopavanja, ki jih je na svoje stroške opravljal zdravnik dr. Cleva. On je izkopal nekaj skeletov, bronaste uhane, fibule in pasne spone, železno kopje in nekaj nožev.⁶ Lastnik zemljišča je prodal Upravi »Società istriana di archeologia e storia patria« zlat uhan, ki ga je našel v nekem grobu.⁷ Na te najdbe se verjetno nanaša beležka A. Puschija, ravnatelja Mestnega muzeja v Trstu pred prvo svetovno vojno in kmalu po njej, ki pravi, da so na nekem polju na podnožju Buzeta najdeni številni ostanki mrličev in nekaj skeletov, od katerih je eden imel v rokah železen nož, ostali pa srebrne uhane.⁸ Večje grobišče je bilo tudi na posestvu Antuna Flega, na južnih pobočjih sosednjega hribčka Mejica. V potni beležnici A. Puschija čitamo, da je tu neki kmet našel bronasto zapestnico, ki je bila na koncih okrašena, in večji železni nož (dolg 19,5 cm, širok 2,5 cm) s kratkim ročajem, ravnim rezilom in hrbtom, ki je šel do konca druge tretjine vzporedno z rezilom, nato pa se je postrani spustil k njemu; ob samem hrbtu je tekkel žleb za odtok krvi (sl. 1).⁹ Po tej najdbi je A. Puschij kopal na Mejici z nekaterimi presledki od 3. avgusta 1895. leta do 17. septembra 1896. leta. Na dan je prišlo 131 skeletnih grobov. Mrliči so ležali ali v sami zemlji, ali pa na kamnitih ploščah, obraz jim je bil obrnjen navzgor, pod glavo pa je bila kamnita blazina. Najdaljši skelet je meril 193 cm. 42 grobov je bilo brez grobnih dodatkov. Za ostalih 89 grobov pa je značilno, da drži večji del mrličev v rokah nož: 48 v desni, 17 v levi roki. V 5 primerih imajo v desni roki tudi puščico. Sicer pa so bili grobovi siromašni. V 11 grobovih so bili obsenčni obročki, slični prstanom z ojačenim spodnjim delom, v katerega so vdlane tri luknje. Dalje je našel A. Puschij 7 bronastih obsenčnih obročkov, ki so podobni navadnim prstanom, 13 uhanov, 18 bronastih, 5 železnih in 3 biserne prstane, 6 ovratnic iz steklenih biserov, 5 iz steklene paste, 17 glavnikov, 8 zapestnic, 7 kresilnih kamnov z 2 kresiloma, 7 obročkov, 3 igle, 5 lasnic, od tega

⁵ R. Battaglia, *Le civiltà preromane della Venezia Giulia e le prime immigrazioni slave*, La Venezia Giulia terra d'Italia, Venezia 1946; isti, *Indagini sull'età dei resti umani rinvenuti nelle caverne e nel castelliere di San Canziano del Timavo*, Atti del museo civico di storia naturale, Trst, v. XV — N. 1.

⁶ *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* (odslej AeM), v. X, 1895, str. 523—524; Mitt. Z. K., N. F., v. XXII/1, 1896, str. 46.

⁷ AeM, v. X, 1895, str. 524.

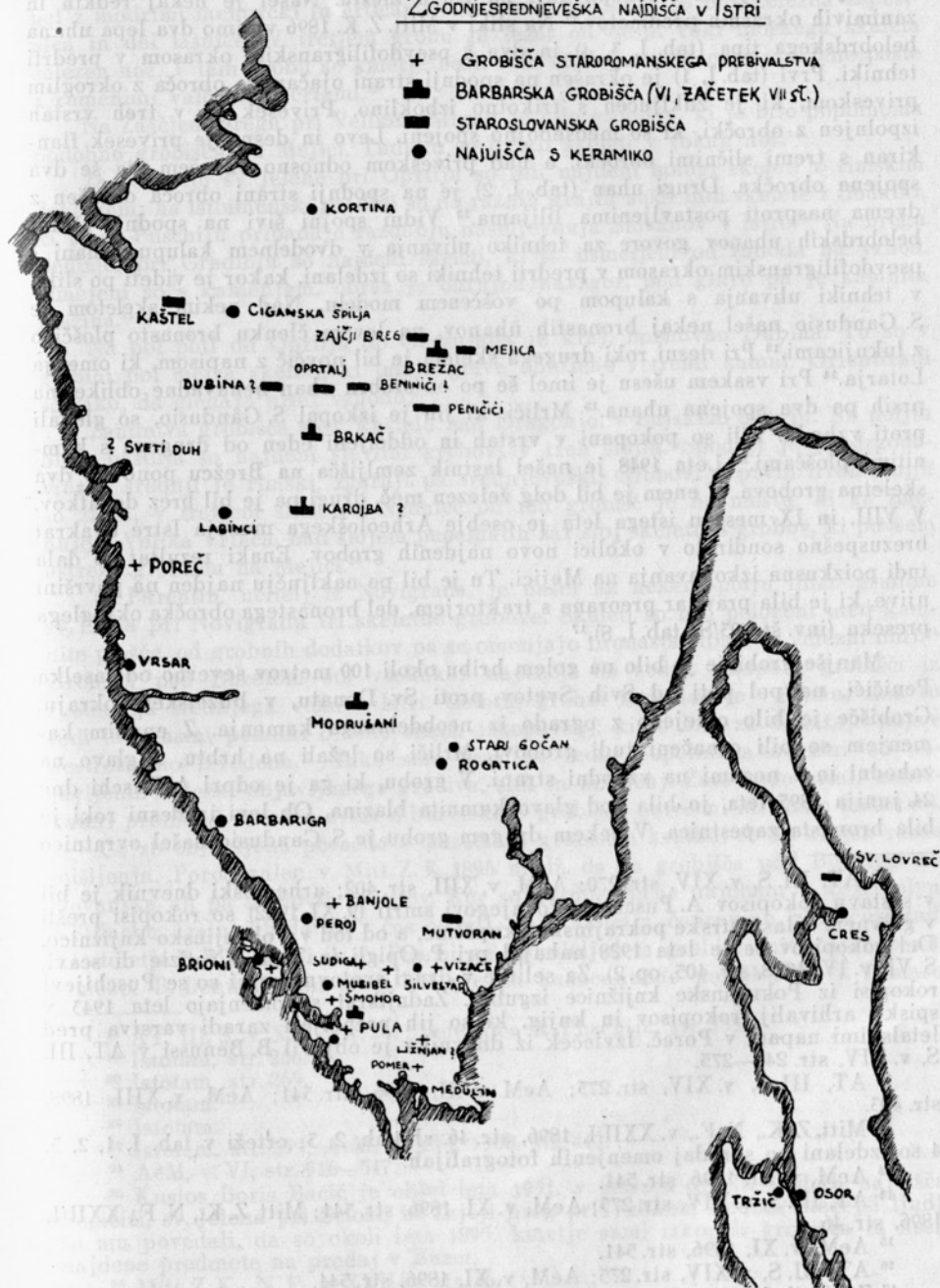
⁸ *Archeografo Triestino* (odslej AT), III. S, v. XIV, str. 266.

⁹ *Arhiv Arheološkega muzeja Istre* (odslej AMI), beležnica A. Puschija, str. 154, 155, 157.

ZGODNIESREDNJEVŠKA NAJDIŠČA V ISTRJI

- + GROBIŠČA STAROROMANSKEGA PREBIVALSTVA
- ▣ BARBARSKA GROBIŠČA (VI, ZAČETEK VII. ŠT.)
- STAROSLOVANSKA GROBIŠČA
- NAJDIŠČA S KERAMIKO

2 srebrni, in še nekaj manj važnih predmetov.¹⁰ Buzetski okrajni sodnik S. Gandusio je nadaljeval z izkopavanji na istem mestu. Našel je nekaj redkih in zanimivih okrasnih predmetov.¹¹ Na sliki v Mitt. Z. K. 1896 vidimo dva lepa uhana belobrdskega tipa (tab. I, 3, 4) in dva s psevdofiligranskim okrasom v predrti tehniki. Prvi (tab. I, 1) je okrašen na spodnji strani ojačanega obroča z okroglim priveskom, ki je zaključen s trikotno izboklino. Privesek je v treh vrstah izpolnjen z obročki, ki so medsebojno spojeni. Levo in desno je privesek flankiran s tremi sličnimi obročki, a nad priveskom odnosno obročem sta še dva spojena obročka. Drugi uhan (tab. I, 2) je na spodnji strani obroča okrašen z dvema nasproti postavljenima lilijama.¹² Vidni spojni šivi na spodnji strani belobrdskih uhanov govore za tehniko ulivanja v dvodelnem kalupu. Uhani s psevdofiligranskim okrasom v predrti tehniki so izdelani, kakor je videti po sliki, v tehniki ulivanja s kalupom po voščenem modelu. Nad nekim skeletom je S. Gandusio našel nekaj bronastih uhanov, na levem členu bronasto ploščico z luknjicami.¹³ Pri desni roki drugega skeleta je bil novčič z napisom, ki omenja Lotarja.¹⁴ Pri vsakem ušesu je imel še po en srebrn uhan nenavadne oblike, na prsih pa dva spojena uhana.¹⁵ Mrliči, ki jih je izkopal S. Gandusio, so gledali proti vzhodu. Bili so pokopani v vrstah in oddeljeni eden od drugega s kamnitimi ploščami.¹⁶ Leta 1948 je našel lastnik zemljišča na Brežcu ponovno dva skeletna grobova. V enem je bil dolg železen meč, drugi pa je bil brez dodatkov. V VIII. in IX. mesecu istega leta je osebje Arheološkega muzeja Istre dvakrat brezuspešno sondiralo v okolici novo najdenih grobov. Enaki rezultat so dala tudi poizkusna izkopavanja na Mejici. Tu je bil po naključju najden na površini njive, ki je bila pravkar preorana s traktorjem, del bronastega obročka okroglega preseka (inv. št. 793/S; tab. I, 8).¹⁷

Manjše grobišče je bilo na golem hribu okoli 100 metrov severno od zaselka Peničiči, na pol poti od Svih Svetov proti Sv. Donatu, v buzetskem okraju. Grobišče je bilo omejeno z ogrado iz neobdelanega kamenja. Z enakim kamenjem so bili označeni tudi grobovi. Mrliči so ležali na hrbtu, z glavo na zahodni in z nogami na vzhodni strani. V grobu, ki ga je odprl A. Puschi dne 24. junija 1895. leta, je bila pod glavo kamnita blazina. Ob levi in desni roki je bila bronasta zapestnica. V nekem drugem grobu je S. Gandusio našel ovratnico

¹⁰ AT, III. S, v. XIV, str. 270; AeM, v. XIII, str. 402; arheološki dnevnik je bil v sestavu rokopisov A. Puschija. Po njegovi smrti (9. XI. 1922) so rokopisi prešli v glavnem v last istrske pokrajinske skupščine, a od tod v Pokrajinsko knjižnico. Del rokopisov se je leta 1928 nahajal pri P. Opigli iz Trsta (Notizie di scavi, S. VI, v. IV, 1928, str. 405, op. 2). Za selitve v drugi svetovni vojni so se Puschijeve rokopisi iz Pokrajinske knjižnice izgubili. Zadnjikrat se omenjajo leta 1945 v spisku arhivalij, rokopisov in knjig, ki so jih prepeljali zaradi varstva pred letalskimi napadi v Poreč. Izvleček iz dnevnika je objavil B. Benussi v AT, III. S, v. XIV, str. 249—275.

¹¹ AT, III. S, v. XIV, str. 275; AeM v. XI, 1896, str. 541; AeM, v. XIII, 1898, str. 405.

¹² Mitt. Z. K., N. F., v. XXII/I, 1896, str. 46, sl. 1 ab, 2, 3; crteži v tab. I, 1, 2, 3, 4 so izdelani po spredaj omenjenih fotografijah.

¹³ AeM, v. XI, 1896, str. 541.

¹⁴ AT, III. S, v. XIV, str. 275; AeM, v. XI, 1896, str. 541; Mitt. Z. K., N. F., XXII/I, 1896, str. 46.

¹⁵ AeM, v. XI, 1896, str. 541.

¹⁶ AT, III. S, v. XIV, str. 275; AeM, v. XI, 1896, str. 541.

¹⁷ Zapisnik kustosa Bačića Borisa, ravnatelja AMI, prot. št. 454/1948, kateremu se na tem mestu zahvaljujem za številne nasvete in podatke ter ostalo pomoč.

iz steklenih biserov prisekano bikonične oblike. Biseri so bili v glavnem pepelkaste barve. Eden je bil rdeč, dva modra, eden zelen, eden rumen in eden bel z modrimi mehurčki in črticami. Ob levem nadlaktu je bila železna zapestnica in del lasnice. V tretjem grobu je ležal ob desni roki moškega skeleta železen nož. V tem grobu so kmetje našli tudi modrikasti biser iz steklene paste z rumenimi valovitimi črtami.¹⁸

Na Zajčjem bregu pri Velikem Mlunu je bilo grobišče, ki je bilo popolnoma podobno grobišču na Mejici. Tudi tu so držali skeleti v rokah nož.¹⁹

Za cerkvijo sv. Jelene pri Oprtlju so bili najdeni mnogi skeleti z rimskim denarjem; na istoimenski gradini so na raznih krajih našli tudi skelete z dodatki, ki po A. Puschiju pripadajo razdobju naseljevanja Slovanov v Istro.²⁰ Na bregu Beninići pri Gradinju so najdeni skeleti, ki so usmerjeni od zahoda na vzhod. Omejeni so s kamenjem, obraz je obrnjen navzgor, pod glavo pa je kamnita blazina.²¹

Na pol poti od Oprtlja do Grožnjana je kraj, imenovan Dubina. Tu so v globini pol metra skeleti, ki imajo glave obložene s tremi kamni. Orientirani so tako, da gledajo proti vzhodu.²²

Zanimiva grobišča so v Kaštelu nad Dragonjo, v bujskem okraju. Na poljih blizu naselja so najdeni številni grobovi v treh slojih. Spodnji je predzgodovinski, srednji je rimski, zgornji pa srednjeveški. Grobovi v prvih dveh slojih so žarni, v tretjem skeletni. Nedaleč od teh grobišč je na mestu, ki ga imenujejo Velika Vrtača, nad slojem pepelnatih žar sloj skeletnih grobov, ki povsem ustreza grobišču na Mejici.²³

G. Parentin, učitelj iz Novigrada, je našel na nekem polju blizu gradine sv. Duha pri Novigradu tri skeletne grobove. Skeleti so bili položeni med kamnite plošče, od grobnih dodatkov pa se omenjajo bronasta fibula in železni noži.²⁴ Grobišči pod Buzetom sta vsekakor največji do sedaj izkopani grobišči iz zgodnjega srednjega veka v Istri. Celotni grobni inventar je v Trstu; tam so tudi eventualni podatki o toku samih izkopavanj, ki so bila za današnje pojme nestrokovno izvedena.²⁵ Tako smo vsaj za sedaj popolnoma odvisni od objavljenih beležk, objavljenega gradiva, slik in mišljenj. Zato bodo ostali marsikateri problemi, ki so v zvezi z buzetskimi grobišči, nerešeni ali samo nakazani.

Če so objavljena poročila o buzetskih grobiščih kratka, so še krajša razna mišljenja. Poročevalec v Mitt. Z. K. 1896 misli, da so grobišča pod Buzetom ali slovanska ali pa njihovih sosedov. Ker so najdbe slične najdbam v Keszthelyu, Köttlachu, Igelu, jih datira v čas od VII. do X. stoletja, čeprav ne izključuje tudi XI. stoletja.²⁶ B. Benussi in A. Puschi ne opredeljujeta grobišča niti časovno niti etnično. B. Benussi sam misli, da gre za kasnoantično najdišče.^{26a} A. Tamaro,

¹⁸ AT, III, S, v. XIV, str. 267; beležnica A. Puschija, str. 155.

¹⁹ Istotam, str. 266.

²⁰ Istotam, str. 265.

²¹ Istotam.

²² Istotam.

²³ Istotam, str. 259; AeM, v. XVI, 1900, str. 417.

²⁴ AeM, v. VI, str. 516—517.

²⁵ Kustos Boris Bačić je obšel leta 1951. v mesecu aprilu sledeča najdišča: Peničići, sv. Jelena pri Selcah in Zajčji breg pri Velikem Mlunu. Starejši ljudje so mu povedali, da so okoli leta 1895. kmetje sami izkopali grobišča in nosili najdene predmete na prodaj v Buzet.

²⁶ Mitt. Z. K., N. F., v. XXII/L, str. 46.

^{26a} AeM, v. XXXVII, 1925, str. 256.

tajnik »Società istriana di archeologia e storia patria«, pravi v tajniškem poročilu iz leta 1894, da je grobišče kasnoantično,²⁷ leta 1895 in leta 1897 pa, da je srednjeveško.²⁸ L. Karaman ga stavlja zaradi belobrdskih uhanov in novčiča Lotarja v XI. stoletje med starohrvatska grobišča z belobrdsko kulturo²⁹ J. Korošec, ki je poznal po fotografijah v člankih K. Dinklageja več buzetskih predmetov, misli z vprašanjem, da je Buzet köttlaško najdišče.³⁰ S. Fuchs pa domneva, da pripadata obširni grobišči v okolici Buzeta Avarom.^{30a}

Posamezni buzetski predmeti so bili, izločeni iz celote, obdelani v delih N. Åberga, J. Wernerja in K. Dinklageja.³¹ Če jih ponovno vključimo v celoto, če poleg tega upoštevamo poročilo A. Puschija, komparativni arheološki material in znana zgodovinska dejstva, so objavljeni predmeti prvovrstno gradivo za reševanje mnogovrstnih problemov, ki jih stavlja grobišča pod Buzetom.

N. Åberg našteva sledeče langobardske predmete, ki so bili najdeni v nekem grobišču v Buzetu: dve enakokraki fibuli (ena ima trikotno ploščo, druga štirikotna, ki je okrašena s punktiranimi krogi), dve pasni sponi s šibkim trnom, brez okova, dve pasni sponi s trnom in trikotnim okovom, eno pasno spono s trnom in štirikotnim okovom (prva in tretja spona sta iz železa, ostale so bronzaste), nekaj preprostih spon z običajnim trnom, »bizantinsko« spono s predrtim okovom (trn se je izgubil), »bizantinsko« spono z okovom, ki je zaokrožen v obliki črke U in zaključen s polkrožno izboklino (trn se je izgubil), dve pozlačeni polusferični grbi, ki sta verjetno pripadali ščitu, tri podolgovate srebrne okove, okrašene s punktirano trikotno rešetko, tri srebrne jezičke pasice, ki so podobni črki U, železne konjske žvale, koščene glavnike itd. Številni uhani so mu z vprašanjem negermanski.³² J. Werner dopolnjuje N. Åberga v toliko, da prinaša poleg obširnejšega opisa tudi slike enakokrakih fibul (tab. I, 9, 10).³³ K. Dinklage nas seznanja v svojih člankih³⁴ z delom buzetskega gradiva. Tipološko so najvažnejši obsenčni obročki: eden se v spodnjem delu zavija v tri petlje (tab. I, 5), drugi v eno petljo (tab. I, 6). Posebno pozornost je posvetil K. Dinklage steklenim biserom. Neke datira na kraj VII. stoletja, neke pa v karolinško obdobje. Ostali slikovni material nam kaže prstan okroglega preseka (tab. I, 7), masivno zapestnico s kijasto ojačenimi kraji (tab. II, 3), zapestnico s kvačico na eni strani (tab. II, 4), navadno pasno spono (tab. II, 5), iglo brez ušesa (tab. II, 1), kresilo z jajčastim srednjim delom in rahlo zavitimi kraji (tab. II, 6), puščico, ki je slična

²⁷ AeM, v. X, 1895, str. 524.

²⁸ AeM, v. XI, 1896, str. 541; AeM, v. XIII, 1898, str. 405.

²⁹ L. Karaman, Starohrvatsko groblje na Majdanu kod Solina, Split 1936, str. 22, 23; isti, Iz kolijevske hrvatske prošlosti, Zagreb 1950, str. 119, 113, 144 in op. 274 na str. 134.

³⁰ J. Korošec, Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji, Celje 1947, str. 80, 113, 144 in op. 274.

^{30a} S. Fuchs, Die Erforschung der germanischen Hinterlassenschaften in Italien, Bericht über den VI. internationalen Kongress für Archaeologie, Berlin 1939/40, str. 644. Na referat me je opozoril dr. Z. Vinski, znanstveni sodelavec Arheološkega muzeja v Zagrebu. Za opozorilo in za podroben prepis se mu najlepše zahvaljujem.

³¹ Nils Åberg, Die Goten und Langobarden in Italien, Upsala 1923; dr. Karl Dinklage, Frühdeutsche Volkskultur in Kärnten und seinen Marken, Ljubljana 1943; J. Werner, Die langobardischen Fibel aus Italien, Berlin 1950.

³² N. Åberg, n. d., str. 150.

³³ J. Werner, n. d., str. 40, D 5 in D 35; črteža na tab. 1, 9, 10 sta izdelana po črtežih v Wernerju; pri fibuli D 5 (tab. I, 9) je pri prerisavanju izpuščen pikčasti okras, ki teče vzporedno s črtastim okvirom.

³⁴ J. Korošec, n. d., str. 62.

lastavičjemu repu (tab. II, 7), in glavnik z iglami na obeh straneh (tab. II, 2). Vsi našeti predmeti so po K. Dinklageju zgodnjenemški.³⁵

Razprave K. Dinklageja so nastale iz politične potrebe.³⁶ Izraz zgodnjenemški je pri zgoraj opisanih predmetih izvit iz trte. Slične pasne spone, bisere, glavnike in puščice najdemo v zgodnjem srednjem veku na širokem področju pri različnih narodih v skoraj nespremenjenih oblikah.³⁷ Zapestnice s kijasto ojačenimi kraji se javljajo v germanskih grobovih že v IV. stoletju, so tipične za V. stoletje in se obdržijo še v sledečih stoletjih.³⁸ Nahajamo jih v najdbah tako imenovane sarmatske in avarske skupine (po Hampelu) v Panoniji;³⁹ en primerek se je našel tudi v starejši skupini grobišča na Pristavi pri Bledu.⁴⁰ Tu je J. Kastelic izkopal iglo, ki je slična naši.⁴¹ Zapestnice s kvačico imamo tako v köttlaški, kakor v belobrdski kulturi.⁴² Slični obsenčni obročki so najdeni v skupini Krungl-Hohenberg, Bled-Bohinj, v grobišču na Ptujskem gradu in v köttlaškem importu v Dalmaciji.⁴³ Od steklenih biserov so za datacijo važni samo najmlajši, t. j. karolinški.

N. Åberg in K. Dinklage sta obdelala samo tiste buzetske najdbe, o katerih sta mislila, da so langobardske ali zgodnjenemške. Za celotno problematiko buzetskih grobišč je to dejstvo nadvse važno. Znano je, da je kulturni inventar obeh skupin različen in da je med njima določen časovni presledek. S tem pa je dana čvrsta osnova za trditev, da ne tvorita grobišči pod Buzetom kulturno in etnično celoto, kakor so nekoč mislili, da pripadajo torej mrličiči, katere so pokopali pod Buzetom, različnim etničnim enotam, ki tu niso prebivale ob istem času.

Iz dosedanjega razlaganja je znano, da sta izkopani grobišči na hribčku Brežac in na sosednjem hribčku Mejica. Če vzporedimo predmete, ki jih je opisal N. Åberg, s predmeti, ki so, čeprav brez podrobnega opisa, najdeni po poročilih A. Tamare na Brežcu, bomo videli, da so vsi predmeti N. Åberga najdeni na Brežcu. Grobišče na Brežcu je bogato; najdeni so zlati in srebrni uhani, fibule, pasne spone, okovi spon, jezički pasic, podkve in žvale. Struktura najdb siromašnega grobišča na Mejici je popolnoma drugačna. A. Puschi in S. Gandusio nista našla niti ene fibule, okova spon, jezička pasice; izkopane pasne spone so preproste, prstani in uhani pa so v glavnem iz bronu.

Po N. Åbergu je grobni inventar iz Brežca langobardski. Langobardi so stvarno med leti 568 in 602 večkrat poskušali brez pravega uspeha zavzeti Istro.

³⁵ Riske na tab. I, 4—7 in tab. II, 1—7 so napravljene po fotografijah tab. V — tab. X v n. d. K. Dinklageja.

³⁶ J. Korošec, n. d., str. 62—63.

³⁷ Tako se n. pr. puščice, ki so podobne lastavičjemu repu, javljajo po J. Eisneru na področju Češkoslovaške v stari, srednji in mladi gradiščanski kulturi (J. Eisner, *Zaklady kovarstvi v dobe hradištni v Československu, Slavia Antiqua*, v. I, Poznań 1948, str. 382).

³⁸ *Mainzer Zeitschrift* 1934, str. 80.

³⁹ J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Bd. I, str. 410, str. 785—786.

⁴⁰ *Varstvo spomenikov*, II, 3—4, Ljubljana, str. 60.

⁴¹ *Istotam*.

⁴² J. Korošec, n. d., str. 90—91.

⁴³ J. Kastelic, *Slovanska nekropola na Bledu*, Ljubljana 1950, str. 32; J. Korošec, *Slovansko grobišče na Ptujskem gradu*, Ljubljana 1950, str. 61—62; L. Karaman, *Iskopine društva »Bihača« u Mravincima i starohrvatska groblja*, *Rad JA*, 1940, str. 34.

Leta 571. so porušili Trst.⁴⁴ Toda dejstvo je, da v grobnem inventarju iz Brežca niso zastopani tipični langobardski predmeti: fibule z ovalno ного in uhani s košarico. Sicer je res, da so v langobardskih grobiščih v Italiji najdene enakokrake fibule in sploh »bizantinski«⁴⁵ inventar v moških grobovih,⁴⁵ kar kaže v našem primeru na vojake in opravičuje odsotnost fibul z ovalno ного, toda ne daje zadovoljiv odgovor za uhane, ki so po N. Åbergu številni, toda negermanski.⁴⁶ Ker je znano, da se javljajo »bizantinski«⁴⁷ predmeti v langobardskih grobovih šele s stilom II (600—700),⁴⁷ je s tem grobišče na Brežcu, v kolikor je langobardsko, datirano točno v razdobje avarsko-slovanskih-langobardskih vpadov v Istro okoli leta 600. Kakor vidimo, dopuščajo pokopavanje Langobardov na Brežcu tako zgodovinska dejstva kakor arheološka analiza. Toda arheološka analiza in zgodovinska dejstva dopuščajo še eno možnost. Kakor v grobovih na Brežcu, tako nastopajo tudi v langobardskih grobovih v Italiji včasih »bizantinski«⁴⁸ predmeti sami, brez spremstva tipično langobardskega inventarja. N. Åberg misli, da gre v teh primerih za negermanske vojake v langobardski službi.⁴⁸ Prav tako so morda tudi na Brežcu pokopani negermanski vojaki, ki pa niso bili v langobardski, ampak v bizantinski službi; Istra je namreč bila od leta 539. do leta 778. vključena v bizantinsko državo. Listina o rižanskem zboru nas obvešča o tržaškem numerusu, ki je bil verjetno formiran že za langobardskih vpadov.⁴⁹ Prav lahko so torej bili pokopani na Brežcu vojaki bizantinske posadke kaštela Buzet (Pinguentum), ki leži na strateško nadvse pomembnem mestu.

Rekel sem že, da se grobišče na Mejici razlikuje od grobišča na Brežcu. Köttlaški in belobrdski uhani, zapestnica s kvačico, karolinški stekleni biseri, verjetno tudi ostali, žal nepoznani inventar, in kot najboljša opora Lotarjev novčič, dokazujejo, da je bilo grobišče na Mejici v uporabi v IX., X. stoletju. Skoda je, da ne vemo, kateri Lotar je dal kovati naš novčič. V poštev prideta Lotar I, rimski cesar (817—855) in Lotar, sin kralja Hugona, kralj Italije (931 do 950). S. Gandusio misli na Lotarja, rimskega cesarja.⁵⁰ Ker nimamo podrobnega opisa grobne najdbe, je vsak zaključek hipotetičen. Glede na predmete, ki so na Mejici najdeni, prihajata v poštev tako eden kakor drugi.

Sele sedaj, ko sem ugotovil, kdaj je bilo grobišče na Mejici v uporabi, prehajam na analiza samega grobišča, pri čemer si bom pomagal s paralelami iz sosednjih staroslovanskih grobišč.

⁴⁴ B. Benussi, n. d., str. 8—15.

⁴⁵ N. Åberg, n. d., str. 70, 131.

⁴⁶ Da ne misli morda N. Åberg pri tem na uhane, najdene v grobovih iz Mejice? Tako sta n. pr. S. Fuchsu grobišči v okolici Buzeta navzlic močnemu langobardskemu navdihu negermanski, ker gleda na grobišči kot na eno samo veliko celoto (F. Fuchs, n. d., str. 644).

⁴⁷ N. Åberg, n. d., str. 131.

^{48a} Edino v zvezi z navedeno datacijo grobišča na Brežcu je mogoče sprejeti S. Fuchsovo mišljenje, da so v okolici Buzeta pokopani Avari. Vsekakor so tu bili pokopani tudi konjeniki, saj to dokazujejo v grobovih najdene podkve in žvale.

⁴⁸ N. Åberg, n. d., str. 131, 132.

⁴⁹ B. Benussi, n. d., str. 51—54; G. de Vergottini, n. d., str. 56; F. Cusin, *Appunti alla storia di Trieste*, Trst 1950, str. 43—44; R. Udina, *Il placito di Risano*, AT, III. S. v. XVII, 1952, str. 17.

⁵⁰ AT, III. S. v. XIV, str. 275.

Grobišče na Mejici je plano grobišče na vrste. Grobovi so izkopani v rumeni ilovici, ki je zgoraj brez kamenja.⁵¹ Dno grobov je ponekod popločeno, med grobovi je kamnita plošča, pod glavo pa kamnita blazina. Če vzporedimo naša grobišča z grobišči v Dalmaciji, a to nam v Istri dopušča še večja kontinuiteta z antiko vidimo, da v Dalmaciji dno iz nepravilnih kamnitih plošč zamenjuje deske grobov iz poganskega razdobja.⁵² Kamnita pregrada bi pomenila prehod od navadnih grobnih jam h kamnitim grobovom.⁵³ Grobovi iz Dubine, ki imajo tri kamne okoli glave, so po konstrukciji mlajši od grobov na Mejici. Mlajši so tudi grobovi iz Beninića in Peničića, ki gredo v vrsto grobov s kamnito oblogo. Grobovi v Sloveniji so v glavnem brez opaznih regularnih oblik.⁵⁴ Izjema je Bled⁵⁵ in deloma Ptuj.⁵⁶ Naši grobovi so torej, kar se tiče oblik, nekako v sredini med grobovi iz Dalmacije in grobovi iz Slovenije. Kamnite blazine ne srečamo v staroslovanskih grobovih niti v Dalmaciji niti v Sloveniji. Do sedaj je znan samo en primer, v katerem je bila mrliču podstavljena kot blazina opeka.⁵⁷ Ta običaj je, kakor mi kaže razpoložljiva literatura, Slovanom sploh neznan. V Istri pa je zapažen v vseh staroslovanskih grobovih. Kamnita blazina je najdena tudi v grobu iz VI/VII. stoletja v prostoru št. 7 severne bazilike v Vizačah (Nesactium).⁵⁸ Tudi v langobardskih grobovih v Italiji so našli pod glavo blazino, ki pa je običajno iz opeke. C. Cecchelli misli, da so hoteli s tem pokojniku omogočiti pogled na sončni vzhod.⁵⁹ Kamnite blazine srečamo tudi v gotško-alemskih grobovih v Kranju.⁶⁰

Za naša grobišča je značilno veliko število nožev. Mrliči jih držijo običajno v desni roki. V Kninu je fra Marun našel v grobovih iz druge polovice VIII. stoletja, na južni strani bazilike, v mrličevi desnici nožič.⁶¹ L. Karaman misli, da je tudi v tem primeru visel nož, kakor je bil običaj, na pasu, samo da niso pri izkopavanju na to pazili.⁶² Naša grobišča, pa tudi grobišče v Veliki Gorici,⁶³ iz začetka IX. stoletja, dokazujejo, da je beležka fra Maruna pravilna. V Sloveniji niso našli nož niti v enem primeru v rokah. Pač pa je ta običaj ugotovljen v staroslovanskih grobovih iz Moravske.⁶⁴ Kar pa se tiče samega števila nožev, nam nudijo sorodno sliko samo köttlaška najdišča v Sloveniji.⁶⁵ Dalmatinski grobovi iz IX., X. stoletja so dali samo en nožič;⁶⁶ tudi v belobrdskih so redki.⁶⁷ Čeprav se nož običajno prišteva med orodje, lahko služi tudi kot orožje. Položaj

⁵¹ Zapisnik Borisa Bačića, prot. št. 454/48.

⁵² L. Karaman, n. d. (Mravinci), str. 30.

⁵³ Istotam, str. 26.

⁵⁴ J. Kastelic, n. d. (Bled), str. 17.

⁵⁵ Istotam, str. 26.

⁵⁶ J. Korošec, n. d. (Ptujski grad), str. 18—21.

⁵⁷ L. Karaman, n. d., str. 43, op. 90.

⁵⁸ AeM, v. XXX, Poreč 1914, str. 18.

⁵⁹ C. Cecchelli, I monumenti del Friuli dal sec. IV al XI, Milano-Roma 1943, str. 190.

⁶⁰ Jahrbuch der K. K. Z. K., II. Bd./I. Teil, Wien 1904, str. 238; Jahrbuch für Alterthumskunde, I. Bd, Wien 1907, str. 56.

⁶¹ L. Karaman, n. d., str. 16.

⁶² Istotam.

⁶³ Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, v. X, 1908/09, str. 128, grob 18.

⁶⁴ J. Poulik, Staroslovanska Morava, Praga 1948, str. 41.

⁶⁵ J. Korošec, n. d. (Staroslovanska grobišča), str. 113; J. Kastelic, n. d., str. 43.

⁶⁶ L. Karaman, n. d., str. 16.

⁶⁷ J. Korošec, n. d., str. 113; isti, n. d. (Ptujski grad), str. 104.

nožev v naših grobovih govori za orožje, zlasti, ker so najdene v rokah tudi puščice. Tudi dolžina noža na sl. 1 potrjuje zgornjo domnevo.

Ko sem že pri orožju, bi omenil, da so našli jugovzhodno od Buzeta, v Selcih, pri cerkvi sv. Jelene, skelete s kratkimi in širokimi sabljami. A. Puschi misli z vprašanjem, da gre za rimske skelete.⁶⁸

Kresilni kamni s kresilom so najdeni v Dalmaciji v Biskupiji pri Kninu in v Koljanih, t. j. v grobovih iz poganskega obdobja, iz VIII. stoletja.⁶⁹ Sicer se javlja samo kresilo kot del nošnje tudi v mlajših grobovih.⁷⁰

Kakor vidimo, so obdržali Slovani, ki so pokopavali svoje mrtve v grobišču na Mejici in širši okolici Buzeta, v pogrebnihih običajih marsikaj iz poganskih časov. Grobišče je na vrste, a med izkopavanjem niso odkrili nikakih ostankov nadgrobnice cerkve, v grobovih pa je najdeno orožje (puščice in morda noži) in kresilni kamni s kresili. Ugotovljeni poganski običaji so najboljša osnova za datacijo grobišča, datacijo, ki je potrjena tudi s pisani viri in izkopanim arheološkim gradivom.

Leta 804(?) je bil v kraju Rižana pri Kopru zbor, na katerem so se zastopniki istrskih mest pritožili pred poslanci Karla Velikega proti ravnanju vojvode Ivana. Listina o zboru omenja med drugim tudi Slovane, ki jih je vojvoda Ivan naselil v Istro. Imenuje jih pogane,⁷¹ kar so zaradi svojih pogrebnihih običajev vsekakor bili za miselnost romanskega prebivalstva. Ker je bil zbor v Rižani, misli M. Kos, da so se Ivanovi Slovani naselili predvsem nekje v bližini, t. j. v širši koprski okolici.⁷² Da to drži, je pokazala izvršena arheološka analiza grobišča na Mejici. Arheološko gradivo dokazuje, da so Ivanovi Slovani-pogani naselili okolico Buzeta, bregove na severni strani reke Mirne in Bujsko. Skoraj vsa grobišča iz zgodnjega srednjega veka v širši okolici Buzeta in grobišče v Kaštelu so namreč po opisu A. Puschija in zaradi sličnosti z grobiščem na Mejici staroslovanska; samo grobovi v Dubini in na Beniniću so mi staroslovanski z vprašanjem, a grobovi v Sv. Duhu neslovanski (frankovski?). Pretežno köttlaški značaj grobišča na Mejici daje slutiti, da so Ivanovi Slovani prišli v Istro po cesti, ki spaja tržaško zaledje s področjem okoli Buzeta in z dolino reke Mirne.^{72a}

Na osnovi vsega, kar sem rekel o staroslovanskem grobišču na Mejici pod Buzetom, trdim, da je bilo to grobišče v uporabi od konca VII. stoletja, ko so Franki prevzeli oblast v Istri, pa

⁶⁸ AT, III. S, v. XIV, str. 267; da niso morda grobovi avarski?

⁶⁹ L. Karaman, n. d., str. 26.

⁷⁰ Istotam, str. 32.

⁷¹ M. Kos, n. d., str. 56.

⁷² Istotam, str. 65.

^{72a} Do enakega sklepa je prišel pri proučevanju jugoslovanskih dialektov Istre tudi J. Ribarić (Srpski dijalektološki Zbornik, knj. IX, Beograd 1940, str. 9).

do druge polovice X. stoletja. Najstarejši so grobovi z noži, s puščicami, kresilnimi kamni, z zapestnico s kijasto ojačenimi kraji in »bizantinskimi« uhani, najmlajši pa grobovi z belobrskimi uhani. Čeprav bi slednji dopuščali uporabo grobišča tudi v XI. stoletju, je to v Istri izključeno. Cerkev s tradicijo, ki ne pozna cezure s starokrščanskim razdobjem in izgrajeno farno organizacijo, ne bi dovolila pokopavanja mrtvih v grobišču na vrste, brez nadgrobne cekve. Kompromisi s poganskimi običaji so v Istri v XI. stoletju nemogoči. Belobrski uhani grede glede na grobišče kot celoto najkasneje v drugo polovico X. stoletja in kažejo morda na doseljevanje severnočakavskega prebivalstva iz Pazinštine v predele okoli Buzeta.

Arheološka lopata bo pokazala, kje je bilo naselje, kateremu je grobišče pripadalo. Prebivalci Buzeta niso uporabljali grobišča na Mejici. Leta 804. so ti še Romani (znano je, da so romanski zastopniki kaštela Buzet prisostvovali na zboru v Rižani,⁷³ a grobni dodatki in način pokopavanja izključujejo pokopavanje Romanov v grobišču na Mejici. Po letu 804 se Buzet javlja ponovno v listinah leta 932.⁷⁴ Da se je romansko naselje obdržalo med Slovani, je popolnoma mogoče. Slovani niso prišli okoli leta 800. v Istro kot vojaki, s silo, temveč so jo naselili kot poljedelci in pastirji v sporazumu z državno oblastjo.⁷⁵

Malo je pisano o grobiščih iz zgodnjega srednjega veka v ostalih predelih Istre.

Ko so leta 1899. razširjali pokopališče pri cerkvi sv. Andreja pri Karojbi, so naleteli na poznobizantinski kamniti sarkofag in na srednjeveške zlate in srebrne predmete, kakor uhane, pasne spono itd.⁷⁶

Okoli izginule cerkve sv. Sabe pri Skitači je staro pokopališče, ki ga še dandanes uporabljajo prebivalci podfare Šaini.⁷⁷ Arheološko izkopavanje bi dalo verjetno zanimive rezultate, kajti tu je v srednjem veku tekla hrvatsko-romanska etnična meja.

V Puli so najdeni grobovi iz razdobja preseljevanja narodov na Valturski cesti in na več mestih okoli Arene. Največje grobišče iz tega časa je bilo tik same Arene, na njeni morski strani. Skeleti so ležali na rimskem pločniku. A. Gnirs misli, da izvira grobišče iz konca V. in iz VI. stoletja. Grobni dodatki so po njegovi beležki tipični za razdobje preseljevanja narodov. Pleme, kateremu grobišče pripada, je prišlo po njegovem mišljenju v Istro od severa ali vzhoda in uporabilo Areno, ki leži pred samim mestnim obzidjem, za svoje prebivališče.⁷⁸

Da je hrvatski del južne Istre pokopaval mrličke kot dalmatinski Hrvati, sklepam po običaju, ki je bil splošen še pred nekaj sto leti. Mrličke so stavljali ne samo v navadne grobne jame, ampak tudi v kamnite grobnice. Te so zidali popolnoma primitivno, ne da bi uporabljali malto ali pa redko apno. Takšne grobnice so odkopali leta 1908. v Mutvoranu. V njih so bili razen skeletov tudi razni okrasni predmeti. Najdeni so različni prstani, uhani, stekleni biseri, križci, novci in medalje. Poleg številnih beneških (od konca XIII. do XVIII. stoletja),

⁷³ AT, III. S, v. XVII, str. 63.

⁷⁴ F. Kos, Gradivo II, Ljubljana 1906, št. 350.

⁷⁵ M. Kos, n. d., str. 60–61.

⁷⁶ AeM, v. XVI, 1900, str. 417.

⁷⁷ Pagine istriane, v. VII, Koper 1909, str. 81–82.

⁷⁸ Jhhft. d. ÖAI, Wien, Bd. XI, str. 167; istotam, str. 189, 190. M. Ducatti, Catalogo del Museo civico di Pola, 1907, str. 63, št. 48, omenja lok langobardske fibule, ki je po opombi S. Schiavuzzija najden v Areni (arhiv Muzeja v Puli, protokolarna številka 27/1907).

goriških (iz kraja XVIII. stoletja), salzburških (iz konca XV. stoletja) denarjev je najden tudi novčič srbskega kralja Uroša V., oziroma Dušana Silnega (1351—1355) in tržaškega škofa Arlonga de Visgonija (1240—1280). Po nadgrobnih spomenikih in najdenem denarju sodeč je bilo pokopališče v Mutvoranu v uporabi od XVIII. stoletja naprej.⁷⁹ Toda v zemlji so najdeni tudi dovratniki neke cerkve, ki so okrašeni z zanimivim živalskim okrasjem zgodnjeromanske rustične izdelave.⁸⁰ Vse kaže, da je bilo na tem mestu pokopališče z nadgrobnjo cerkvijo že v XI. stoletju, ali pa celo še bolj zgodaj.

Starohrvatski grobovi iz IX., X. stoletja so po opisu v literaturi pri sv. Lovreču na Cresu. Tu so bili najdeni poleg rimskih grobov, ki jih datirajo od III. stoletja naprej, tudi skeletni grobovi, ki so bili omejeni s kamnitimi ploščami, med katerimi ni bilo maltastega veziva in ki so pokriti s kamnito ploščo.⁸¹

S tem je prvi del članka zaključen. V drugem delu so predmet razpravljanja najdba iz zgodnjega srednjega veka, na katero so slučajno naleteli med obema vojnoma, a smo zanjo izvedeli šele po osvoboditvi Istre (A) in predmeti iz istega razdobja, ki so bili najdeni v shrambi Arheološkega muzeja Istre v Puli (B, E), Muzeja v Poreču (C) in v shrambi arheološke zbirke v Osoru (D).

A. Slučajna najdba

Predsednik KNO Pazin Antun Krajcar je izročil 8. VII. 1952. leta kustosu Borisu Bačiću, ravnatelju Arheološkega muzeja Istre bronasti uhan (i. št. 751/S; tab. V, 3). Dobil ga je od Antuna Peteha iz Modrušana pri Kanfanarju. Obroč ovalnega preseka je na enem koncu zaključen šiljasto, na drugem topo. Spodnji del je okrašen s tremi medseboj spojenimi obročki. Uhan je ulit s kalupom po voščenenem modelu. Velikost uhana je $3 \times 2,9$ cm. Po pripovedovanju Antuna Peteha so ga našli leta 1925 ali 1926 pri oranju njive, imenovane Grabrovica (širši teren, v katerega je njiva vključena, se imenuje Kortina) v skeletnem grobu, ki je bil omejen s štirimi ploščami. Kamnita plošča je bila tudi na prsih. Razen zgoraj omenjenega uhana je bil v grobu še en popolnoma sličen uhan, ki pa se je izgubil. V bližini groba je bil najden okrogli, 4 cm široki bronasti prstan polkrožnega preseka (i. št. 750/S; tab. V, 4) in srebrni novčič silikva (i. št. 749/S; tab. V, 5) gotskega kralja Vitigesca (536—540). Premer dobro ohranjenega novčiča je 1,35 cm, teža 1,46 g. Na sprednji strani je doprsje bizantinskega cesarja Justinijana (527—566) z bisernim diademom na glavi in napisom (DNI)VST(I)NIAN AVG, na reverzu pa znotraj okvirnega venca napis v štirih vrstah DN/VVIT/IGES/RIX.^{81a} Antun Peteh se spominja, da so še pred prvo svetovno vojno našli v sosednjem vinogradu otroški skeletni grob s srebrnim prstanom.

Na njivi Grabrovici sem 6. maja 1953. leta sondiral na petih mestih. Našel sem samo nekaj odlomkov zelo trošne, v lom črne keramike. Glini so pri-mešani komaj zaznavni drobci kvarcitnega peska.

⁷⁹ AeM, v. XXX, Poreč 1914, str. 200—206. K. Stockert je v članku: Beitrag zur serbischen Münzkunde (Num. Zeitschrift 51/1918, str. 191—193) popravil mnenje B. Schiavuzzia, da pripada srebrni srbski polgroš Urošu III (1241—1272).

⁸⁰ Istotam, str. 201.

⁸¹ Pagine istriane, v. XI, Koper 1913, str. 104—107.

^{81a} F. F. Kraus omenja v svojem delu Die Münzen Odoakars und des Ostgotenreiches in Italien (Hallé 1928) na str. 195, št. 15 enak srebrni novčič — silikvo Vitigesca kot edini primer tega tipa. V kolikor ni bil od 1928. l. dalje najden še kak primer, je silikva iz Modrušana drugi znani novec.

B. Shramba Arheološkega muzeja Istre v Puli

1. Bronasti uhan (i. št. 794/S; tab. III, 4). Obroč kvadratnega preseka je odlomljen na zgornji strani. Spodnji del je okrašen s tremi med seboj spojenimi obročki. Uhan je izdelan v tehniki ulivanja s kalupom po voščnem modelu. Velikost je $4,7 \times 3,4$ cm;

2. kot zgoraj (i. št. 795/S; tab. III, 2). Obroč je zaključen na enem koncu šiljasto, na drugem kijasto. Velikost je $5 \times 4,1$ cm;

3. kot zgoraj (i. št. 796/S; tab. III, 1). Koti med obročki so izpolnjeni s trikotnimi vložki. Velikost je $5,1 \times 4,6$ cm;

4. kot zgoraj (i. št. 797/S; tab. III, 3). Obroč je odlomljen na zgornji strani, od obročkov je ohranjen samo eden in polovica drugega. Velikost je $3,9 \times 2,8$ cm;

5. kot zgoraj (i. št. 798/S; tab. III, 6). Na spojih obročka z obročki so drobne točkice. Obroč je zaključen na enem koncu šiljasto, na drugem pa z ojačenim dvotračnim prstanom, z luknjico na strani, ki je nasprotna šiljku. Velikost je $3,7 \times 3,3$ cm;

6. kot zgoraj (i. št. 799/S; Tab. III, 5). Obroč je na zgornji strani odlomljen, na spodnjem koncu pa je zaključen s prstanom. Velikost je $4 \times 3,4$ cm;

7. srebrni uhan (i. št. 782/S; tab. III, 8). Obroč okroglega preseka je zaključen na eni strani šiljasto, na drugi pa s kocko s prisekanimi vogali. Izdelan je v tehniki ulivanja. Velikost uhana je $3,1 \times 3,4$ cm;

8. kot zgoraj (i. št. 783/S; tab. III, 7);

9. bronasta ščitasta fibula (i. št. 792/S; tab. IV, 5). V koncentričnih krogih je okrašena z vrezanimi in vžigosanimi vzorci (povezane pičice, krožnice, valovnice, krogci, krogci s piko v sredini, grški križ z razširjenima in ravno odrezanima krakoma). Osnova železne igle, ki je bila na spodnji strani ploščice, je pričvrščena z dvema zakovicama. Premer fibule je 3,6 cm;

10. bronasti jeziček pasice (i. št. 780/S; tab. IV, 3). Podoben je črki U. Gornji del je razklan, v nastalo odprtino pa so vtaknili konec pasice, ki je bila pri-trjena na jeziček z dvema žebličkoma. Velikost jezička je $10,3 \times 2,2$ cm;

11. del bronaste sponje z okovom (i. št. 779/S; tab. V, 2). Ovalni okvir je ulit skupaj z zaokroženim okovom, ki je zaključen s polkrožno izboklino. Okov je okrašen z naturalistično izvedenim listnim okrasom (polovica palmovega lista). Velikost je $3,3 \times 3$ cm;

12. železna trobridna puščica (i. št. 778/S; tab. IV, 8). Trn je odlomljen na spodnji strani. Velikost je $5 \times 2,2 \times 2$ cm;

13. bronasti okov na vrhu šlema (i. št. 777/S; tab. V, 1). Sestavljata ga dve ploščici, ki sta spojeni z masivno kvačico. Ploščica s trikotnim izrezom in profiliranim zaključkom, ki je na spodnji strani odlomljen, je podobna liri. Okrašena je s psevdofiligranskim, nežno stiliziranim listnim okrasom. Druga ploščica je podolgovate oblike. Na krajših straneh je zaobljena, na daljših rahlo valovita. Velikost prve ploščice je $4,9 \times 1,9$ cm, velikost druge $5,2 \times 1,6$ cm. Grobni inventar neznanega števila grobov tvori skupina predmetov, ki so bili, kakor čitamo na priloženem listu, najdeni 4. maja 1934. leta na zemljišču Antuna Tomasonija na Vrhu nad Brkačem pri Motovunu. Na mestu samem je kustos Boris Bačić izvedel, da so našli v nekem vinogradu na južni strani hribčka okoli

10 skeletnih grobov. Vsi so bili omejeni s kamnitimi ploščami. Ljudje se spominjajo, da so videli v grobovih železni nož in prstane z obročki.⁸² V grobovih so najdeni naslednji predmeti:

1. bronasti uhan (i. št. 776/S; tab. V, 7). Obroč je zaključen na enem koncu šiljasto, na drugem topo. Na spodnjem delu so trije med seboj spojeni obročki, ki so levo in desno flankirani s trikotnim vložkom. Tehnika izdelave je ista kot pri uhanu skupine A in skupine B 1—6. Velikost je $3 \times 2,6$ cm;

2. kot zgoraj (i. št. 775/S; tab. V, 8). Podoben je uhanu B 3, razlika je le v tem, da je spodnji kraj obroča zaključen kot pri uhanu B 5. Velikost je $4,7 \times 2,8$ cm;

3. kot zgoraj (i. št. 774/S; tab. V, 9). Obroč je ovalnega preseka, spodnji del je sploščen. Velikost je $3,9 \times 2,7$ cm;

4. kot zgoraj (i. št. 773/S; tab. V, 10). Velikost je $4,2 \times 2,6$ cm;

5. kot zgoraj (i. št. 772/S; tab. VI, 1). Spodnji del obroča je zaključen stožčasto. Velikost je $3,9 \times 3,8$ cm;

6. kot zgoraj (i. št. 771/S; tab. VI, 2). Velikost je $3,5 \times 2,7$ cm;

7. kot zgoraj (i. št. 770/S; tab. VI, 3). Ohranjen je samo spodnji del obroča. Velikost je $1,2 \times 2,5$ cm;

8. bronasta pasna spona s trikotnim predrtim okovom (i. št. 765/S; tab. V, 6). Ovalni okvir polkrožnega preseka je zaključen na spodnji strani z brvjo štirikotnega preseka in z dvema uškama. Trn štirikotnega preseka z uško na spodnji strani osnove je na koncu lokasto zavrt. Okov z dvema uškama na zgornji strani in z dvema okroglima ter enim srčastim izrezom, je zaključen z ovalno izboklino, na kateri je rahlo vrezan znak. Os, ki je vtaknjena v vse do sedaj omenjene uške, veže okvir, trn in okov v celoto. Na spodnji strani okova so tri uške. Velikost spona z okovom je $6,6 \times 3,1$ cm;

9. preprosta bronasta spona (i. št. 761/S; tab. VI, 7). Ovalni okvir je polkrožnega preseka. Trn ima na začetku kvačico, na koncu pa je lokasto povit ob okvir. Velikost je $2,6 \times 2,9$ cm;

10. preprosta železna spona (i. št. 761/S; tab. VI, 8). Pravokoten okvir je v preseku kvadraten. Velikost je $1,8 \times 3$ cm;

11. preprosta železna spona (i. št. 760/S; tab. VI, 9). Okvir kvadratnega preseka je podkvaste oblike. Velikost je $2,9 \times 3,9$ cm;

12. privesek z obročkom (i. št. 757/S; tab. VI, 5). Velikost je $2,2 \times 1,5$ cm;

13. okrogli gumb z obročem na spodnji strani (i. št. 758/S; tab. VI, 6). Premer je 2,5 cm;

14. bronast prstan okroglega preseka z vrezanim križem na ploščici (i. št. 756/S; tab. VI, 4). Premer je 2,3 cm;

15. del ploščice, okrašene z volutami (i. št. 759/S; tab. VI, 10). Material je zlitina bron in svinca. Velikost je $3,1 \times 2,6$ cm;

16. železna puščica (i. št. 755/S; tab. VI, 11). Slična je lastavičjemu repu. Tulec je tordiran. Velikost je $6,5 \times 1,8$ cm, premer tulca 0,8 cm.

⁸² Arhiv AMI, prot. št. 313/53, od 29. V. 1953. V Brkaču so bili najdeni tudi štirje zlatniki bizantinskega cesarja Justina II. (565—578) AeM, v. XIII, str. 416.

C. Shramba Muzeja v Poreču

1. Okrogla bronasta fibula (i. št. 781/S; tab. III, 10). Na obodu so bile v enakih razmakih štiri glave roparskih ptic z močno ukrivljenim kljunom, ki so podaljševale fibulo. Ena glava je odbita, od druge je ostala samo polovica. Plošča je okrašena z osmimi pičicami, ki so postavljene krožno v enakih presledkih in povezane z ozkimi trakovi tako, da so nastale štiri skupine s po dvema povezanima točkicama. Na sredini plošče in na mestu očes so celice, izpolnjene z rdečim steklom. Fibula je ulita istočasno s ptičjimi glavami. Premer je 3,1 cm;

2. bronasti jeziček pasice (i. št. 788/S; tab. IV, 2). Podoben je zaokroženi črki U. Gornji del črke je ozek in nadkrit z okroglim zaključkom, ki je okrašen s stilizirano rozeto. Osnovna površina je izpolnjena z dvema žleboma, ki tečeta vzporedno z okvirom, in z dolgim, ravnim žlebom v sredini. Vrhovi med žlebi so vertikalno narezani. Velikost je $6,6 \times 1,8$ cm;

3. bronasti okov spona (i. št. 789/S; tab. IV, 7). Okvir, ki je podoben liri, je zaključen na vsaki strani s stilizirano živalsko glavo. Osnovna površina je izpolnjena z moško glavo. Lasje so naznačeni z vrezji. Pod dolgimi trepalnicami so velike oči, nos je podolgasto pravokotne oblike, dolgi brki se spuščajo čez odprta usta, gosta brada je naznačena z vertikalnimi vrezji. Lične kosti so izbočene. Spodnja stran okova je zaprta s široko brvjo in z dvema uškama. Prazen prostor med brvjo in najožjim razponom lire je izpolnjen s trikotnim vložkom. Okras je ulit istočasno z okovom. Velikost je $3,7 \times 2,4$ cm.

D. Shramba arheološke zbirke v Osoru

1. Bronasta enakokraka fibula (i. št. 747/S; tab. IV, 1). Trapezasta kraka sta okrašena na sredini s štirimi koncentričnimi krogi. Vogali na zaključnih stranicah trapeza so izpolnjeni z dvema koncentričnima krogoma, ob podolžnih stranicah in na loku so nanizani krogci. Povsod je v sredini pičica. Fibula je ulita, okrasni vzorci so žigosani naknadno. Velikost je $7 \times 2,5$ cm;

2. bronasti uhan (i. št. 746/S; tab. III, 9). Obroč okroglega preseka je zaključen na enem koncu šiljasto, na drugem pa s kvadrom, ki ima prisekane vogale in na sredini vsake stranice pičico. Velikost je $3,2 \times 2,9$ cm;

3. bronasta okrogla fibula (i. št. 745/S; tab. IV, 6). V sredini je majhna okrogla luknja, na obodu polkrožne izbokline. Okrašena je s šesterokrako zvezdo. Kraki trikotne oblike in volute med kraki in krožnico so izpolnjeni s pičicami. Premer je 3,9 cm.

Za večino predmetov pod A do D ne vemo niti točna najdišča niti okolnosti najdbe. Še največ podatkov imamo za skupino A, za grobove iz Brkača v skupini B in za predmete iz skupine D, ki so bili verjetno najdeni v skeletnih grobovih osorskega grobišča.⁸³ Mislim, da so tudi ostali predmeti najdeni v grobovih iz zgodnjega srednjega veka. Pri skupini B prihaja v poštev že omenjeno grobišče v okolici puljske Arene, pri skupini C pa grobovi iz Karojbe. Seveda je to domneva, za katero govorijo le kratke beležke v strokovni literaturi. Naši predmeti so bili prav lahko najdeni tudi v nekem neznanem najdišču, ali pa celo samo prineseni v muzej brez vsakih podatkov. Da bi bil kateri od naštetih predmetov najden v ruševinah nekega naselja iz zgodnjega srednjega veka, je

⁸³ Notizie di scavi, S. V., v. XXI, Roma 1924, str. 148.

skoraj izključeno. Izkopavanja v tej smeri so do leta 1948 v Istri domala neznan. Izjema je le majhen sektor v tako imenovanem bizantinskem kastrumu na Brionih.⁸⁴ Prav tu pa je bil leta 1952 najden samo en bronasti uhan tipa B 1 do 6, dasiravno je bila tedaj izkopana površina nekajkrat večja.

Grobovi, v katerih so bili najdeni naši predmeti, so iz VI. in VII. stoletja n. e. in ne pripadajo starorimskemu prebivalstvu. Grobovi le-tega, ki so prišli na dan v Puli, Poreču in Puljštini, se razlikujejo tako po načinu pokopavanja, kakor tudi po grobnem inventarju od grobov iz Brkača, Modrušanov, okolice Arene in verjetno tudi iz ostalih neznanih najdišč. Grobovi staroromanskega prebivalstva so najdeni vedno v sklopu nagrobne cerkve. Mrliči so pokopani v narteksu in okoli cerkve. Položeni so v sarkofage, zidane grobnice in v navadne grobne jame posamično in v družinskih grobnicah. Orientacija skeletov je različna. Najdbe nagrobnih spomenikov z napisi in najdbe grobnega inventarja so redke. V sarkofagu iz polovice VI. stoletja, ki so ga odprli v Val Sudigi med Pulo in Galežanom, so našli nekaj steklenih biserov, a na pokopališču Čimare pri Poreču so navzlic velikemu številu starokrščanskih in zgodnjerednjeveških grobov našli samo en srebrn prstan z vrezano palmo na ploščici.⁸⁵ V Modrušanih in Brkaču pa je najden relativno bogat inventar, v katerem je tudi orožje (Brkač), grobna arhitektura je drugačna,⁸⁶ o kaki nagrobni cerkvi ni sledu niti na mestu samem niti v tradiciji.

Silikva gotskega kralja Vitigesca — potrebna je seveda določena previdnost, ker je najdena izven groba — stavlja grob v Modrušanih v čas med leti 536 in 539. Leta 539 so namreč Bizantinci ponovno zavzeli Istro, a po najdbah got-

⁸⁴ Jahrbuch für Altertumskunde, V. Bd., Wien 1911, str. 94—97; AeM, v. XLVII, Pula 1935, str. 295.

⁸⁵ V literaturi se omenjajo naslednja pokopališča opisanega tipa: Pula, pri baziliki Formoza (AeM, v. XXXVIII, Poreč 1926, str. 63); Pula, pri cerkvi sv. Mihočila, AeM, v. L, Pula 1958, str. 253; Pula, pri nagrobni cerkvi sv. Teodora (Jahrbuch des K. K. Z. K., N. F., IV/I. Teil, Wien 1906, str. 255—256); na otokih v puljskem zalivu (Jahreshefte d. ÖAI, Bd. XIV, 1911, str. 188); na otoku sv. Katarina (istotam, str. 192—193); Pula, pri baziliki Felicita (Jahrbuch des kunsth. Inst. K. K. Z. K., H. I—IV, 1911, str. 34—35); splošno za Pulo (AeM, v. XLIV, Pula 1932, str. 35—36, 39, 41, 46); pri cerkvi sv. Petra na Brionih (Jahrbuch des kunsth. Inst. K. K. Z. K., H. I—IV, 1911, str. 46); pri cerkvi v Val Sudiga (istotam, str. 22—23); pri sv. Ivanu na Funtani pri Pomerju (AeM, v. XXIII, Poreč 1907, str. 205—206); pri Šmohorju pri Stinjanu (AeM, v. XXIV, Poreč 1908, str. 13); v narteksu bazilik v Vizačah (AeM, v. XXX, Poreč 1914, str. 17—18, 20—31); pri sv. Silvestru pri Galežanu sta pokopana v sarkofagu iz IX. stoletja dva romanizirana langobardska klesarja (AeM, v. XLIV, Pula 1932, str. 46); pri baziliki v Banjolah pri Vodnjanu (AeM, v. XXIV, Poreč 1908, str. 360); v Balah (G. Caprin, L'Istria nobilissima, Trst 1905, str. 67); pri baziliki na Brionih (Jahrbuch für Altertumskunde, V. Bd., Wien 1911, str. 77—78, 78—80, 93); pri Poreču na parc. 1350 (AeM, v. XIV, Poreč 1898, str. 497 do 498, 505, 499—501; AeM, v. X, Poreč 1894, str. 504 sl.; AeM, v. XXIX, Poreč 1913, str. 160 sl.); Poreč, pri cerkvi sv. Tomaža (AeM, v. XXVIII, Poreč 1912, str. 216 do 218); v atriju Evfrazijeve bazilike (AeM, v. XIV, str. 414); pri cerkvi sv. Ivana pri Poreču (AeM, v. XXIX, str. 138); splošno za poreška pokopališča (AeM, v. XXIX, str. 185, op. 235).

⁸⁶ Blizu ostankov cerkvice sv. Lovrenca pri Ližnjanu so našli 3. II. 1939. leta sedem človeških glav v grobnicah, ki so bile omejene s kamnitimi ploščami. Dodatki niso najdeni. Za sedaj je še težko reči, komu pripadajo ti grobovi, ki kažejo tako na staroromansko kot na novo prebivalstvo (AeM, v. L, str. 242); etnično in časovno nedoločeni so tudi grobovi v rimskem sloju, najdeni v Puli, pod Kaštelom, takoj za mestnim obzidjem (Mitt. Z. K., 1906, str. 202, op. 2).

skega denarja v Italiji vemo, da je bil z bizantinsko reokupacijo gotski denar povsod takoj vzet iz prometa.⁸⁷ Zgornjo datacijo potrjuje tudi ostali najdeni drobni inventar. Slični uhani so izkopani na Siciliji v grobovih iz VI. stoletja,⁸⁸ bronaste spone s predrtim okovom pa so najdene v velikem številu v grobovih iz V., VI. stoletja na Siciliji in Sardiniji.⁸⁹ Severno od tega področja so taki uhani in spone izjema.⁹⁰ Uhani so še najštevilnejši v Istri (Brkač, Modrušani, B 1 do 6, Brioni), najdišče uhana v predzgodovinskem muzeju na Dunaju je neznano,⁹¹ dva uhana pa sta najdena v okolici Verone, v časovno neodrejenem grobu.⁹² Spone pa so prišle na dan v Kalaja Dalmaces pri Skadru,⁹³ v Panoniji⁹⁴ ter med Illerom in Lehom.⁹⁵ Grob v Modrušanih in grobovi v Brkaču padajo torej časovno v nemirno razdobje bizantinsko-gotske vojne (535—555). Ker kot pokojniki ne prihajajo v poštev staroromanski prebivalci Istre, so v njih pokopani ali vojaki bizantinske vojske, ki je bila etnično zelo raznolika, ali pa Vzhodni Goti oziroma njihovi zavezniki. Za prvo možnost govorijo uhani in spone mediteranskega izvora. Uhani so razvojno v zvezi s sličnimi zlatimi uhani, ki so najdeni v feničanskih ali kartadžanskih grobovih v Tharrosu na Sardiniji.⁹⁶ Brionska najdba dokazuje, da so jih nosili tudi staroromanski prebivalci v Istri. Tehnika ulivanja in material kažeta na masovno proizvodnjo, ki je poenostavljala dragocene bizantinske zlate uhane.⁹⁷ Za Vzhodne Gote (ali njihove zaveznike), ki so gospodarili v Istri in na Kvarnerskih otokih od 493. do 539. leta,⁹⁸ govori predvsem najdba Vitigesove silikve. Verjetno jim pripada tudi grobišče okoli puljske Arene. Morda kažejo na njihovo navzočnost tudi uhani B 7, 8 in D 2.⁹⁹ Gotska

⁸⁷ J. Werner, Münzdatierte austrasische Grabfunde, Berlin und Leipzig 1935, str. 12.

⁸⁸ P. Orsi, *Bizantina Siciliae*, Biz. Zeitschrift XIX, 1910, str. 465, sl. 2; P. Orsi, *Sicilia bizantina*, Roma 1942, str. 159—160. On misli, da so uhani tega tipa specifično sicilijanski.

⁸⁹ Biz. Zeitschrift, Bd. XXI, 1912, str. 199, sl. 12, str. 203, sl. 24; N. Åberg, n. d., str. 119. P. Orsi, n. d. (*Sicilia bizantina*) str. 115, sl. 39 (konec VI. stoletja), str. 185, skupina E.

⁹⁰ Za spone glej opombo v Marlis Franken, *Die Alamannen zwischen Iller und tech*, Berlin 1944, str. 14, op. 3.

⁹¹ Mitt. der prähist. Commission, I. Bd., Wien 1903, str. 114.

⁹² Istotam.

⁹³ F. Nopcsa, *Beiträge zur Vorgeschichte und Ethnologie Nordalbaniens*, Mitth. aus Bosnien und der Hercegovina, Bd. XII, Sarajevo 1912, str. 193, sl. 59.

⁹⁴ J. Hampel, n. d., Bd. I, str. 300—301, glej sl. 734.

⁹⁵ Marlis Franke, n. d., str. 14.

⁹⁶ Glej slike v A. Taramelli in E. Lavagnino, *Il R. Museo G. A. Sanna di Sassari*, Roma 1933, str. 41; enakega mišljenja je tudi P. Orsi, Biz. Zeitschrift, v. XIX, str. 468.

⁹⁷ Biz. Zeitschrift, v. XIX, str. 465; podobni zlati uhani so najdeni v Ceseni (prov. Forli); datirani so v začetek druge tretjine VI. stoletja (Hertha Rupp, *Die Herkunft der Zelleneinlagen und die Almandin-Schreibenfibeln im Rheinland*, Bonn 1937, str. 61).

⁹⁸ B. Benussi, n. d., str. 1—4; Mitis, *Storia dell'isola di Cherso-Ossero* (476 do 1409), AeM, v. XXXVII, Poreč 1925, str. 75—79.

⁹⁹ Uhani s kocko, ki ima prisekane vogale, so bili v prvih stoletjih srednjega veka razširjeni od Črnega morja do Atlantskega oceana (Brenner E., *Der Stand der Forschung über die Kultur der Merowingerzeit*, Bericht röm.-germ. Komm. VII, Frankfurt am Main 1912, str. 293). Najdeni so tudi na Kavkazu, kjer so po P. Orsiju izključeni germanski vplivi (Biz. Zeitschrift, v. XIX, str. 469). N. Åberg misli, da so jih Goti morda sprejeli pod bizantinskim vplivom, ko so prebivali v predeloh ob Črnem morju (n. d., str. 13, 30). Po W. Veecku so številni, v Würt-

je fibula C 1. Močno ukrivljeni kljun ptice roparice pripada okrasnemu motivu Gotov. Mislim, da je fibula razvojno v zvezi z gotskim nakitom v drugi Thiryjevi skupini iz IV. stoletja n. e. (nakit je najden na severnem Kavkazu),¹⁰⁰ samo da je pri naši fibuli težnja po simetriji še bolj poudarjena. Skoraj enaka srebrna okrogla fibula (ploščica je okrašena s sončnimi žarki, štirje močno ukrivljeni kljuni so postavljeni ob obodu tako, da imamo dve skupini s po dvema nasproti postavljenima kljunoma), najdena v bavarskem grobišču na vrste pri Irlmauthu, iz VI. stoletja n. e.,¹⁰¹ je poleg fibule C 1 edina poznana mi objavljena fibula te ra področju Srednje, Zahodne in Južne Evrope vsekakor redke skupine. Irlmauthska fibula datira našo fibulo v VI. stoletje. Razen Vzhodnih Gotov je v tem času v Istri težko najti neko pleme, ki bi mu lahko prisodili fibulo C 1. V zvezi s problemom etničnega nosilca grobov iz Brkača in Modrušanov sta nadvse zanimiva dva »alamanska« uhana, najdena v Morleku v Vipavski dolini,¹⁰² to je v mejah tedanje Istre. Po mojem mnenju gre za derivat uhanov iz Brkača in Modrušanov. Da so prebivali Alamani nekaj časa v bližini vzhodnih meja Italije, je popolnoma mogoče. Znano je, da se je leta 496 odselil pod frankovskim pritiskom del Alamanov proti vzhodu in našel leta 506 zaščito pri Vzhodnih Gotih.¹⁰³ H. Zeiss in B. Grafenauer mislita, da se je del teh Alamanov naselil v Noriku in v zgornji savski dolini (Kranj).¹⁰⁴ Dalje vemo, da so bile od 536. do 563. leta v beneški ravnini alamanske čete, ki so prišle v Italijo preko alpskih prehodov.¹⁰⁵ Kolikor sta »alamanska« uhana iz Morleka res derivat uhanov iz Modrušanov in Brkača, bi to bil arheološki dokaz, ki bi pričal, da so Vzhodni Goti naselili del Alamanov tudi v Istro. Uhana iz Modrušanov in grobni inventar iz Brkača bi v tem primeru dokazovali, da so Alamani prevzeli od staroromanskega prebivalstva nakit in kovanski okras na obleki. Sprejeti nakit so predelovali po svojem okusu (uhana iz Morleka), s čimer so nadaljevali po bizantinsko-gotski vojni v Wirttenbergu in v Švici, kjer so najdeni »alamanski« uhani v grobovih iz prve polovice VII. stoletja.¹⁰⁶

Germanskega značaja je jeziček pasice B 10. Podobni jezički so pogosto v grobovih raznih germanskih plemen.¹⁰⁷ Največ najdb je iz prve polovice VII. stoletja.¹⁰⁸ Točnejša datacija in etnično atribuiranje zavisita vedno od celotne podobe

tembergu najdeni srebrni in bronasti uhani z masivno kocko, ki ima včasih vrezane kroge, izvedeni iz poznorimske osnove (W. Veck, *Die Alamannen in Württemberg*, Berlin und Leipzig 1931, str. 53). Zanimivo je, da sta uhana B 7, 8 enakih dimenzij, kakor enaka srebrna uhana iz alamanskega grobišča Rentlingen II (W. Weeck, n. d. tab. 36 A, 8 a, b; str. 271. Uhana sta datirana v VI. stoletje) in je zelo verjetno, da sta izdelana v isti delavnici.

¹⁰⁰ G. Thiry, *Die Vogelfibeln der germ. Volkerwanderungszeit*, Bonn 1939, str. 17.

¹⁰¹ R. Eckes und H. Zeiss, *Bayrische Reichengräber des VI. Jhh. bei Irlmauth*, Bayrische Vorgeschichtblätter, H. 15, München 1938, str. 51, Taf. IX/3.

¹⁰² J. Kastelic, Najdbe zgodnjega srednjega veka v Gojačah pri Gorici, *Zgodovinski časopis*, Kosov zbornik, L. VI—VII, Ljubljana 1952—1953, str. 99.

¹⁰³ *Istotam*, str. 101.

¹⁰⁴ *Istotam*, str. 102.

¹⁰⁵ J. Werner, n. d., str. 25.

¹⁰⁶ J. Kastelic, n. d. (Gojače), str. 101.

¹⁰⁷ N. Aberg, n. d., str. 105; glej še G. Behrens, *Merowingerzeit*, Mainz 1947, str. 48 in J. Hampel, n. d., Bd. I, str. 282, sl. 655.

¹⁰⁸ Na primer J. Werner, *Das alamannische Fürstengrab von Wittislingen*, München 1950, str. 8.

izkopanega groba.¹⁰⁹ Zato je nemogoče reči, kateremu germanskemu plemenu je pripadal jeziček B 10. Morda so to že bili Alamani, morda Langobardi, a tudi Franki niso izključeni.

Puščica B 12 ima številne paralele v Panoniji, kjer je običajni dodatek v avarskih grobovih.¹¹⁰ Datiram jo na konec VI. ali v začetek VII. stoletja, to je v razdobje avarsko-slovanskih vpadov v Istro.

Germansko-bizantinskega značaja je okov spona C 3. Podoben je bil najden tudi v kraju Luni; sedaj je v muzeju v Firenzi.¹¹¹

»Bizantinskega« značaja so ostali predmeti. Enakokraka fibula D 1 je prvi znani primerek, najden na Kvarnerskih otokih. Dve sta bili najdeni v Brežcu pod Buzetom. V današnjih mejah Italije je najdeno 40 enakokrakih fibul, ki so datirane v VII. stoletje.¹¹² Iz VIII. in celo iz IX. stoletja so neke najdbe v Porenju in Brabantu.¹¹³ Kakor v Voltagu in Roveretu,¹¹⁴ so verjetno tudi v Osoru sestavni del moške nošnje romanskega prebivalstva. Spona z okovom B 13 izhaja iz istih delavnic kot okov spona iz groba 156 v Nocera Umbri¹¹⁵ in številne spona iz Sicilije.¹¹⁶ Okras na okrogli fibuli D 3 spominja na okras židovskih osuarijev,¹¹⁷ a krožci s pičico na ščitasti fibuli B 9 kažejo na mediteranski izvor fibule.¹¹⁸

E. Zgodnj srednjeveška keramika

V shrambi Arheološkega muzeja Istre je bilo najdeno tudi nekaj neinventirane keramike, ki jo pripisujem zgodnjemu srednjemu veku. Ponekod so bili skupaj z odlomki tudi listki, na katerih je bilo zabeleženo najdišče. Iz Vrsara v poreškem okraju so naslednji fragmenti:

1. odlomek trebuha, ramena in vratu srednje velikega lonca (i. št. 805/S; tab. VII, 1). Izdelan je na lončarskem kolesu. Glini so primešani drobcji kvarcitnega peska. Na zunanji in notranji površini ter na lomu je črne barve. Pečenje je dobro. Prehod iz ramena v trebuh je ovalen, vrat je kratek in ostro ločen od ramena, ustni rob je zavihan navzven. Ustni obod je odebeljen na zgornji strani, a usta postrani odsekana proti zunanji strani. Na zunanji površini stene so vodoravne črte. Najširša periferija je okrašena z metličastim okrasom, ki sliči raztegnjeni valovnici. Velikost je 7×11 cm, premer ustnega roba je bil 16 cm;

2. odlomek vrata in ramena večjega lonca (i. št. 806/S). Izdelan je na lončarskem kolesu. Glini so primešani drobcji kvarcitnega peska. Barva in pečenje kot zgoraj. Vrat je ostro ločen od ramena, ustni rob je zavihan navzven, usta zaobljena, gornji rob odebeljen. Velikost je 6×9 cm;

¹⁰⁹ B. Salin, *Die altgermanische Thierornamentik*, Stockholm 1904, str. 119.

¹¹⁰ J. Hampel, n. d., Bd. I, str. 171.

¹¹¹ N. Åberg, n. d., str. 127—128, sl. 266; za glavo na sponi glej komparacijo na skrinji za zvonove iz VIII. st. v Th. Bossert, *Geschichte des Kunstgewerbes*, Bd. V, Berlin 1932, str. 38, 41, sl. 2.

¹¹² J. Werner, n. d. (*Die langobardischen Fibel*), str. 8.

¹¹³ Istotam, str. 63.

¹¹⁴ Istotam.

¹¹⁵ N. Åberg, n. d., str. 113, sl. 206.

¹¹⁶ N. Åberg, n. d., str. 113, sl. 204; *Biz. Zeitschrift XXI*, 1912, str. 203, sl. 23; za najdbe v Panoniji glej J. Hampel, n. d., Bd. I, str. 302—304.

¹¹⁷ W. Holmquist, *Kunstprobleme der Merowingerzeit*, Stockholm 1939, Taf. LIX.

¹¹⁸ Istotam, str. 177.

5. odlomek trebuha, ramena in vrata večjega lonca (i. št. 807/S; tab. VII, 2). Izdelan je na lončarskem kolesu. Barva in pečenje kot zgoraj. Drobcu kvarcitnega peska so dodani glini v skoraj neopazni količini. Notranja površina stene je popolnoma gladka, na zunanji strani so vidne vodoravne črte. Prehod iz trebuha v rame je ovalen, vrat je ozek in kratek, ostro ločen od ramena, ustni rob je zavihan navzven, usta preprosto zaključena. Rame je okrašeno v eni vrsti z vdolbinicami, v drugi z raztegnjeno valovnico; podobna valovnica krasi trebuh. Pod njo je še ena valovnica z bolj strmimi in deloma nepravilnimi intervali. Luknjice in strma valovnica so izvedeni z nekim topim predmetom tako globoko, da so robovi nadkrilili površino. Raztegnjeni valovnici sta vrezani dosti globoko z nekim ostrim predmetom. Vodoravne črte so nastale pred okrasom. Velikost je 15×7 cm, premer ustnega oboda je bil 24 cm;

4. kot zgoraj, samo da je bil lonec manjši (i. št. 808/S; tab. VII, 3). Velikost je 7×8 cm, premer ustnega roba je bil 18 cm;

5. odlomek vrata in ramena večjega lonca (i. št. 809/S). Izdelava, barva, pečenje in faktura kot zgoraj. Vrat z navzven zavihanim ustnim robom je ostro ločen od ramena. Usta so postrani odbita proti notranji strani. Velikost je 4×11 cm, premer ustnega roba je bil 20 cm;

6. odlomek vrata in ramena (i. št. 810/S; tab. VIII, 1). Izdelava, barva, pečenje in faktura kot zgoraj. Stena je tanjša. Tanki vrat z navzven zavihanim robom je ostro ločen od ramena. Usta so postrani odbita proti zunanji strani. Rame je okrašeno s petčrtno pravilno valovnico, ki je izvedena v globokih nihajih. Velikost je 4×5 cm, premer ustnega roba je bil 18 do 20 cm.

Na listku ni bilo navedeno, kje so v Vrsaru najdeni opisani odlomki. Ker pa je Muzej v Puli pred vojno kopal na mestu starokrščanske bazilike,¹¹⁰ je zelo verjetno, da je bila najdena vrsarska keramika ob tej priliki. V škatli z napisom Nesazio (Vizača, Nesactium) je bilo razen provincialno rimske keramike tudi nekaj odlomkov, ki jih uvrščam v naš popis:

1. odlomek trebuha nekega lonca (i. št. 818/S; tab. VIII, 2). Na zunanji in notranji površini ter v lomu je črne barve. Glini so primešani drobcu kvarcitnega peska. Stena je tanka. Najširša periferija je okrašena z lepo izvedeno pravilno valovnico. Velikost je 6×9 cm;

2. dno in del trebuha nekega lonca (i. št. 819/S; tab. XI). Na zunanji in notranji površini ter v lomu je črne barve. Glini so primešani večji in manjši drobcu apnenca. Na zunanji površini dna so vtisnjene polkrožne brazde (tab. XI, 2). Na notranji površini stene so vidni sledovi glinastih klobasic. Notranja površina dna je izgajena s prsti; v prvi glinasti klobasici je odtisek palca, ki je izgajeval dno (tab. XI, 1). Premer dna je 7,5 cm, ohranjena višina trebuha 4,5 cm;

3. odlomek ramena in vrata lonca srednje velikosti (i. št. 822/S; tab. VIII, 3). Izdelan je na lončarskem kolesu, barve je črne, glini so primešani drobcu kvarcitnega peska. Rame prehaja ovalno v trebuh, vrat je kratek in ostro ločen od ramena, ustni rob je zavihan navzven, usta so zaobljena. Notranja površina ustnega roba je odebeljena. Rame je okrašeno s tričrtno valovnico; nihaji le-te so kratki in nizki. Na zunanji površini stene so vodoravne črte, nastale pri izgajevanju s ščetkico. Velikost je 4×9 cm, premer ustnega roba je bil 16 cm;

4. del dna in trebuha nekega lonca (i. št. 842/S; tab. X, 3). Zunanja in notranja površina sta črne barve, v lomu je sive barve. Glini so primešani večji

¹¹⁰ AeM, v. XLVII, Pula 1955, str. 289–291.

in manjši drobci apnenca. V zunanjo površino ravnega dna so vtisnjene polkrožne brazde. Prehod iz dna v trebuh je na zunanji strani malo ojačen. Na notranji površini stene so vidni sledovi glinastih klobasic. Velikost je 3×6 cm.

Najdišče skoraj v celoti ohranjenega lonca konično-jajčaste oblike in srednje velikosti je neznano (i. št. 804/S; tab. X, 1, 2). Zunanja in notranja površina ust je črne barve, drugod je barva siva. Zunanja površina stene je popolnoma, notranja skoraj popolnoma gladka. Dno je ukrivljeno rahlo navznoter, na sredini je okrogli plastični žig. Krog je izpolnjen z dvema vodoravnima in dvema navpičnima črtama; v nastali kvadrat je vrisan krogec (tab. X, 2). Prehod iz ramena v vrat je oster, vrat je kratek, polkrožno uvit, ustni rob je zavihan navzven, stopničasto ozlebljena usta skoraj navpično zaključena. Ustni obod je odebeljen na notranji strani. Ročaj z dvema globokima žleboma spaja najširšo periferijo z ustjem. Premer ustnega roba je 13 cm, premer dna 8 cm, višina 12 cm, maksimalna širina 16,5 cm na višini 7,5 cm.

Neznano je tudi najdišče odlomka ramena in vrata srednje velikega lonca (i. št. 816/S; tab. IX). Izdelan je na lončarskem kolesu. Glini so primešani drobci kvarcitnega peska. Odlomek je v lomu črne barve, drugod rjave. Pečenje je dobro. Vrat je kratek, ostro ločen od ramena, ustni rob je zavihan navzven. Usta so postrani odbita proti zunanji strani. Okrašen je v štirih vrstah s tričrtno, rahlo vtisnjeno valovnico. Podobna tričrtna valovnica je tudi na notranji strani ustnega roba. Velikost je 10×7 cm.

Ob koncu bi še dodal, da je našel F. Babudri leta 1909 v prostoru 9 (kuhinja) podeželske vile Sesta Epuleja Ermija pri Labincih v poreškem okraju veliko število lončarskih izdelkov. Del le-teh je bil izdelan iz krajevne gline, kateri so bili primešani drobci apnenca, pečen na odprtem ognjišču in okrašen z valovnicami in različnimi užlebljenimi črtami.¹²⁰ F. Babudri misli, da je opisana keramika izdelana v II. stoletju n. e. v predrimski tehniki.¹²¹

Najdba opisane keramike je prinesla v znanstveno evidenco nadvse zanimiv material, kateremu niso avstrijski in italijanski arheologi posvetili potrebne pozornosti. Problematika, ki se nudi nekako sama od sebe, je trojna: časovna, etnična in genetična, 12 odlomkov in 1 lonec, dve znani najdišči in popolnoma neznane okolnosti, v katerih so bili predmeti najdeni, to je vsekakor premalo, da bi na podlagi tega iskali odgovor na postavljena vprašanja. L. Karaman misli, da so odlomki iz Vrsarja tipični za slovanska naselja srednjega gradiščanskega razdobja.¹²² Ta trditev je bila preuranjena, čeprav jo potrjuje vse naše dosedanje znanje o staroslovanski keramiki. Profili, okraši in deloma tudi faktura so isti, kot po vsem slovanskem svetu. Toda v Puli, puljskem okraju, Istri in na Kvarnerskih otokih je bila po letu 1948 najdena keramika istega tipa v številnih krajih. Če nanizamo vse do sedaj znana najdišča v geografskem redu od severa proti jugu, so ta naslednja: Kortina pri Kopru,¹²³ Ciganska spilja pri Momjanu, Labinci, Vrsar, Barbariga, Peroj, Brioni, Muzibel pri Puli, Pula, Vizača, Stari Gočan, Rogatica, Medulin, Cres, Osor in Tržič pri Osoru. Veliko število najdišč, od katerih so Pula, pulski okraj in Osor kontinuirano naseljeni po romanskem prebivalstvu, in množica najdene keramike zahtevajo veliko

¹²⁰ AeM, v. XXXII, Poreč 1920, str. 22.

¹²¹ Istotam, str. 22, op. 1, str. 31.

¹²² L. Karaman, O umjetnosti Istre, Historijski zbornik, G. II, Zagreb 1949, str. 116.

¹²³ J. Kastelic, n. d. (Gojače), str. 107.

opreznost in odvrtačajo od vseh prenatrjenih zaključkov. Za sedaj je še nemogoče določiti etnične nosilce, a zaradi premetanih slojev (Ciganska spilja) ali enotnega sloja (Brioni, Muzibel, Barbariga) lahko za sedaj rečemo samo to, da je bila naša keramika izdelana v širokem okviru zgodnjega srednjega veka.

Vendar pa s tem še ni rečeno, da nam opisana keramika ne dopušča nobenih ugotovitev in postavitev določenih delovnih hipotez.

Odlomki iz Vrsarja so po mojem mišljenju vrhunec v proizvodnji lončarskih mojstrov v Istri v zgodnjem srednjem veku. Da jih pogledamo še enkrat. Ustni rob je skrbno izveden (tab. VII, 1; VIII, 1), usta so postrani odbita proti zunanji strani (tab. VII, 1; VIII, 1), okraši so izvedeni v tehniki globoke sence (tab. VII, 2; VII, 3). Zlasti so lepe strme valovnice, vrezane pri hitrem obračanju loncev, ki so morali biti izdelani na lončarskem kolesu na nožni pogon. Vrsarska keramika je odraz lepotnostnega dožemanja lončarja, na katerega sta delovala tradicija in novi vplivi kot posledica nemirnega razdobja, ki je prineslo v Istro novo prebivalstvo. Vrsarska keramika ima vsekakor predfaze in skupine, ki se od nje sicer razlikujejo, ali so sodelovale v njenem izoblikovanju. Potreben je podroben študij provincialne rimske keramike v Istri, potrebno je ugotoviti, koliko so vplivali na genezo vrsarske skupine lončarski proizvodi beguncev iz Panonije, Bosne¹²⁴ in lončarski proizvodi Slovanov.

Neki fragmenti iz Vizač (tab. X, 3; XI, 1, 2) so zanimivi po svoji tehnični strani. Izdelani so namreč na ročnem krogu težkega tipa.¹²⁵ To dokazuje uporaba glinenih svaljkov, ki jih lončar zlepi, preden prične delati na krogu. Brez njih ne bi mogel oblikovati lonca na kolesu, ki se vrsti zelo počasi. Ko je bil zlepljen lonec na deski, je lončar z levo roko vrtel krog, z desno pa je oblikoval lonec.¹²⁶ Ravno dno je bilo ločeno od deske z vrvico, ki jo je lončar z eno roko pridrževal, medtem ko je z drugo roko izpodrezaval lonec. Z vrvico zajeti drobci peska so zapustili pri tem polkrožne brazde.

Da zaključim. Videli smo, da so v Istri v zgodnjem srednjem veku uporabljali lonce, ki so po obliki podobni gradiščanski keramiki srednje in pozne faze. Krasili so jih prav tako z valovnicami raznih tipov, izdelovali pa so jih

¹²⁴ Naši podobna keramika je najdena v Bosni na mnogih mestih (I. Čremošnik, Nalaz slovenske keramike u Rači god. 1947 i pregled nalaza do danas, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu, N. S., Sv. IV-V, Sarajevo 1950, str. 383 sl.). Ker je keramika najdena običajno v rimskih ruševinah ali skupaj s tipično antičnimi predmeti, je v starejši literaturi datirana v antično razdobje (Mitth. aus Bosnien und der Hercegovina, Bd. V, str. 62—63, 266—267; o problemu datiranja glej še I. Čremošnik, n. d.). Zelo vabljiva se mi zdi naslednja delovna hipoteza: ko so se po zavzetju Sirmija (leta 582) Slovani razlili preko Save proti Jadranskemu morju in ob Savi proti zahodu (glej B. Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, Zgodovinski časopis, L. IV, Ljubljana 1950, str. 59), se je del starega prebivalstva umikal pred njimi in prispel v Istro, severno od Albanije edino pokrajino ob vzhodni obali Jadranskega morja, ki je Slovani niso v VII. in VIII. stoletju intenzivno naselili. Samo Istra, ki je od leta 539 do 778 v bizantinski posesti, jim je lahko nudila zavetišče. V Furlaniji so bili Langobardi, vzhodno od Soče in Raše pa so se naselili Slovani. Z begunci je prišla v Istro tudi keramika, ki je v Bosni najdena na mnogih mestih (v zvezi s tem bo treba seveda najprej rešiti vprašanje datacije bosanskih najdb), ki pa jo v Istri, vsaj tako kaže, v kasni antiki niso poznali.

¹²⁵ Na podoben način izdelujejo lončarji v Raklju (južna Istra) lonce še dandanes (glej Istra in Slovensko Primorje, Beograd 1952, str. 27).

¹²⁶ B. Rybakov, Remeslo drevnei Rusi, Mokva 1948, str. 169—170.

na ročnem lončarskem kolesu težkega tipa in z lončarskim kolesom na nožni pogon. Na zunanjo površino dna loncev so delali žige. To so dejstva, ki mečejo nekaj svetlobe na že nakazane probleme in dopuščajo določene delovne hipoteze, ki jih bodo potrdila, korigirala ali pa ovrgla bodoča dela na tem področju.

ZUSAMMENFASSUNG

Altlawische und einige frühmittelalterliche Funde in Istrien

Im ersten Teile des Artikels sind alle bis zum Jahre 1948 veröffentlichten Angaben gesammelt, die sich auf die folgenden Grabstätten des frühen Mittelalters in Istrien beziehen: Tabor bei Tomaj, Brežac und Mejica unterhalb Buzet, Paničiči, Zajčji breg bei Veliki Mlun, Sv. Jelena bei Oprtalj, Beninići bei Gradinj, Dubina, Kaštel, Sv. Duh bei Novigrad, Karojba, Pula, Mutvoran und Sv. Lovreč auf der Insel Cres (Cherso).

Ergiebigste Angaben wurden aus den Grabstätten unterhalb Buzet erhalten. Auf dem Hügel Brežac wurden im Jahre 1894 folgende Funde ausgegraben: neun Skelette, zwei Goldmünzen, mehrere bronzene Ohringe, ein Paar bronzener Fibeln und ein eisernes Messer. Nicht viel später grub Dr. Cleva und fand einige Skelette, bronzene Ohringe, Fibeln, Gürtelschnallen, einen eisernen Speer und einige Messer. In einem Grabe wurde ein goldener Ohrring gefunden. Im Jahre 1848 wurden zufälligerweise zwei Gräber mit Skeletten entdeckt. In einem von ihnen befand sich ein eisernes Schwert (leider verloren gegangen), das zweite Grab enthielt keine Beigaben. Auf den südlichen Hängen des Hügels Mejica grub mit Unterbrechungen vom 3. VIII. 1895 bis 17. IX. 1896 A. Puschi. Es wurden 151 Gräber mit Skeletten zu Tage gefördert. Die Toten lagen entweder in der Erde selbst, oder aber auf steinernen Platten mit dem Gesicht nach aufwärts; unter den Köpfen befanden sich steinerne Kissen. Das längste Skelett mass 193 cm. In 42 Gräbern wurden keine Grabesbeigaben gefunden. Bezeichnend für die übrigen 89 Gräber ist der Umstand, dass die meisten Toten in ihren Händen ein Messer halten und zwar 48 von ihnen in der rechten, 17 aber in der linken Hand. In 5 Beispielen halten sie in der rechten Hand auch einen Pfeil. Im übrigen waren aber die Gräber ärmlich bestellt. In 11 Gräbern fand man Schläfenringe, die den Ringen mit verstärktem Unterteil mit 3 Löchern ähnlich waren. Weiter fand A. Puschi: 7 bronzene, den gewöhnlichen Ringen ähnliche Schläfenringe, 15 Ohringe, 18 bronzene, 5 eiserne und 3 Perlenfingerringe, 6 Halsketten von gläsernen Perlen, 5 aus Glaspasta, 17 Kämme, 8 Armbänder, 7 Feuerzeugsteine mit 2 Feuerzeugen, 7 Ringelchen, 3 Nadeln, 5 Haarnadeln, von diesen 2 aus Silber und noch einige minder wichtige Gegenstände. Der Bezirksrichter von Buzet S. Gandusio grub weiter und fand unter anderem 2 Ohringe des Belo brdo Typus (Tab. I, 3, 4), 2 »byzantinische« Ohringe (Tab. I, 1, 2) und bei der rechten Hand eines Skeletts eine Münze des Lothar. Die Toten waren mit den Gesichtern gegen Osten gewendet. Sie wurden in Reihen bestattet und voneinander mit steinernen Platten getrennt.

Nach A. Puschi entsprechen die Grabstätten am Zajčji breg und bei Kaštel der Grabstätte von Mejica. Die Grabstätte von Sv. Jelena setzt er aber in die Zeit der Besiedlung von Istrien durch Slawen.

Die Grabstätte bei Peničiči war mit einer Wallmauer von unbehauenen Steinen eingefriedet. Die Gräber waren mit Steinen von gleicher Art bezeichnet. Die Toten lagen am Rücken und mit gegen Osten gewendeten Gesichtern. Die Köpfe ruhten auf steinernen Kissen. Die gleiche Konstruktion und Orientierung der Skelette fand man am Hügel Beninići. In Dubina sind die Köpfe der gegen

Osten gewendeten Skelette mit drei Steinen belegt. In den Gräbern von Peničići fand man bronzene Armbänder, eine Glasperlenhalskette, ein eisernes Armband, ein Bruchstück einer Haarnadel und ein eisernes Messer.

Die Grabstätten unterhalb Buzet erscheinen in der Literatur zuerst als frühmittelalterliche, wahrscheinlich slawische Lokalitäten (Mitt. Z. K. 1896), weiterhin als spätantik (B. Benussi, A. Tamaro), als mittelalterlich (A. Tamaro), als langobardisch (N. Aberg), als Belo brdo (L. Karaman), als frühdeutsch (K. Dinklage) und endlich auch als möglicherweise awarisch (S. Fuchs) oder als aus Köttlacher Zeit (J. Korošec).

Die Veröffentlichungen über die ausgegrabenen Gegenstände: N. Aberg (das langobardische Inventar), J. Werner (einschenkliche Fibeln, Tab. I, 9, 10) und K. Dinklage (das frühdeutsche Inventar, Tab. I, 5—7; Tab. II, 1—7). Nach einer Zusammenfassung der veröffentlichten Gegenstände als Ganzheit und nach Berücksichtigung des Berichtes von A. Puschi, auf Grund anderer Notizen, des vergleichenden archaeologischen Materials und bekannter geschichtlicher Tatsachen gelangt man zu den folgenden Resultaten: 1. Die Grabstätten unterhalb Buzet bilden keine Kultur- und ethnische Einheit, wie einst angenommen. Das langobardische Inventar von N. Aberg wurde in Brežac gefunden. Die Grabstätte von Brežac ist reich: es wurden gefunden goldene und silberne Ohringe, Fibeln, Gürtelschnallen, Schnallenbeschläge, Gürtelzüngel, Hufeisen und Zaumzeug. Die Struktur der Funde der arm bestellten Grabstätte von Mejica ist vollkommen anders. A. Puschi und S. Gandusio fanden keine einzige Fibel, keinen Schnallenbeschlag und kein Gürtelzüngelchen; die ausgegrabenen Gürtelschnallen sind einfach, die Fingerringe und Ohringe aber hauptsächlich aus Bronze. 2. In der Grabstätte von Brežac wurde ein zahlreiches »byzantinisches« Inventar entdeckt. Es fehlen jedoch typisch langobardische Gegenstände (Fibeln mit Ovalfuss und Körbchenohrringe). Die Grabstätte gehört entweder den langobardischen Soldaten, die zwischen 568 und 602 oft in Istrien einfielen, oder aber den ungermanischen Soldaten in byzantinischen Diensten (numerus tergestinus). Da »byzantinisches« Gegenstände in den langobardischen Gräbern im Styl II (600—700) erscheinen, wäre die Grabstätte, insofern sie langobardisch sei, damit genau in die Zeit der vereinten langobardisch-awarisch-slawischen Einfälle um das Jahr 600 zu setzen. 3. Die Köttlacher und Belo brdo Ohringe, das Armband mit dem Hacken, Karolinger Glasperlen und Lothars Münze setzen die ebene Reihengrabstätte von Mejica in das IX., X. Jahrhundert. Am ältesten sind die Gräber mit Messern, Pfeilen, Feuerzeugsteinen, mit dem Armband mit keulenartig verstärkten Rändern und mit den »byzantinischen« Ohrringen, am jüngsten aber die Gräber mit Belo brdo Ohrringen. Der Grabesarchitektur nach gehören die Gräber irgendwie in die Mitte zwischen die Gräber von Dalmatien und die Gräber von Slowenien. Charakteristisch ist das steinerne Kissen unter dem Kopf und die grosse Anzahl der Messer. In den Begräbnissitten sind bedeutende Reste aus den heidnischen Zeiten bemerkbar. Die Grabstätte ist in Reihen. Im Laufe der Grabungen wurden keine Reste einer Kirche über den Gräbern entdeckt: in den Gräbern wurden Waffen (Pfeile und vielleicht Messer) und Feuerzeugsteine mit Feuerzeug gefunden. Diese Tatsache fällt mit dem geringschätzigen Namen von Heiden überein, mit dem in der Versammlung von Rižana (804?) von den altromanischen Bewohnern von Istrien, die vom Herzog Iwan in Istrien angesiedelten Slawen belegt wurden. Das archaeologische Material beweist, dass die Slawen — Heiden des Herzogs Iwan in der Umgebung von Buzet die Nordufer des Mirna Flusses und das Gebiet von Buje besiedelt haben. Der überwiegend Köttlacher Charakter der Grabstätte von Mejica lässt vermuten, dass sie nach Istrien auf der das Triester Hinterland mit dem Gebiet um Buzet und mit dem Mirnaflusstale verbindenden Strasse gelangten. Die Belo brdo Ohringe weisen auf eine Ansiedlung der nordtschakawischen Einwohnerschaft aus dem Bezirk Pazin gegen Buzet hin.

Im Jahre 1908 wurden in Mutvoran Gräber des altkroatischen Typus gefunden. Es wurden Beweise erbracht, dass diese Grabstätte seit dem XIII. Jahrhundert in Gebrauch war. Die gefundenen frühromanischen Torsteine aus dem XI. Jahrhundert sprechen aber sogar für eine ältere Gräberkirche mit dem entsprechenden Friedhof. Nach der Literaturbeschreibung befinden sich altkroatische Gräber aus dem IX., X. Jahrhundert bei Sv. Lovreč auf der Insel Cres (Cherso).

In dem zweiten Teile des Artikels folgt ein Bericht über die bisher unbekanntesten frühmittelalterlichen Gräber in Brkač und Modrušani.

Am 4. Mai 1934 wurden in einem Weinberg am Vrh oberhalb von Buzet bei Motovun ca 10 Skelettgräber gefunden mit Belägen von steinernen Platten. In den Gräbern wurden gefunden: Ohringe (Tab. V, 7—10; Tab. VI, 1—3), Gürtelschnallen (Tab. V, 6; Tab. VI, 7—9), ein Anhängsel (Tab. VI, 5), ein Knopf (Tab. VI, 6), ein Fingerring (Tab. VI, 4), ein Teil eines Zierplättchens (Tab. VI, 10) und ein eiserner Pfeil (Tab. VI, 11). Ausser dem Pfeile ist das gänzliche Grabesinventar aus Bronze. In der Nähe von Modrušani wurde im Jahre 1925 oder 1926 beim Pflügen des Ackers Grabovica ein Skelettgrab mit einem Belag von vier steinernen Platten gefunden und es war mit einer gleichen Platte zugedeckt. Im Grabe wurden 2 bronzene Ohringe (Tab. V, 3) gefunden, die mittels einer Gussform nach einem Wachsmo­dell gegossen wurden. In der Nähe des Grabes wurde noch ein bronzen­er Fingerring (Tab. V, 4) und eine silberne Ganzsilique (Tab. V, 5) des gotischen Königs Vitiges (536—540) gefunden.

In diesem Teile des Artikels befindet sich auch die Beschreibung des frühmittelalterlichen Metallinventars, welches uninventarisiert und ohne irgendwelche Notizen in den Aufbewahrungsräumen des Archaeologischen Museums Istriens in Pula (Tab. III, 1—8; Tab. IV, 3, 5, 8; Tab. V, 1, 2), des Museums in Poreč (Tab. III, 10; Tab. IV, 2, 7) und der Sammlung in Osor (Tab. III, 9; Tab. IV, 1, 6) gefunden wurde. Die in Museum von Pula gefundenen Gegenstände wurden vielleicht in der Umgebung der Arena in einer Grabstätte mit typischen Beigaben aus der Völkerwanderungszeit ausgegraben. Die Gegenstände aus Poreč wurden vielleicht in Karolja gefunden, jene aus Osor aber in den Skelettgräbern der Grabstätte von Osor.

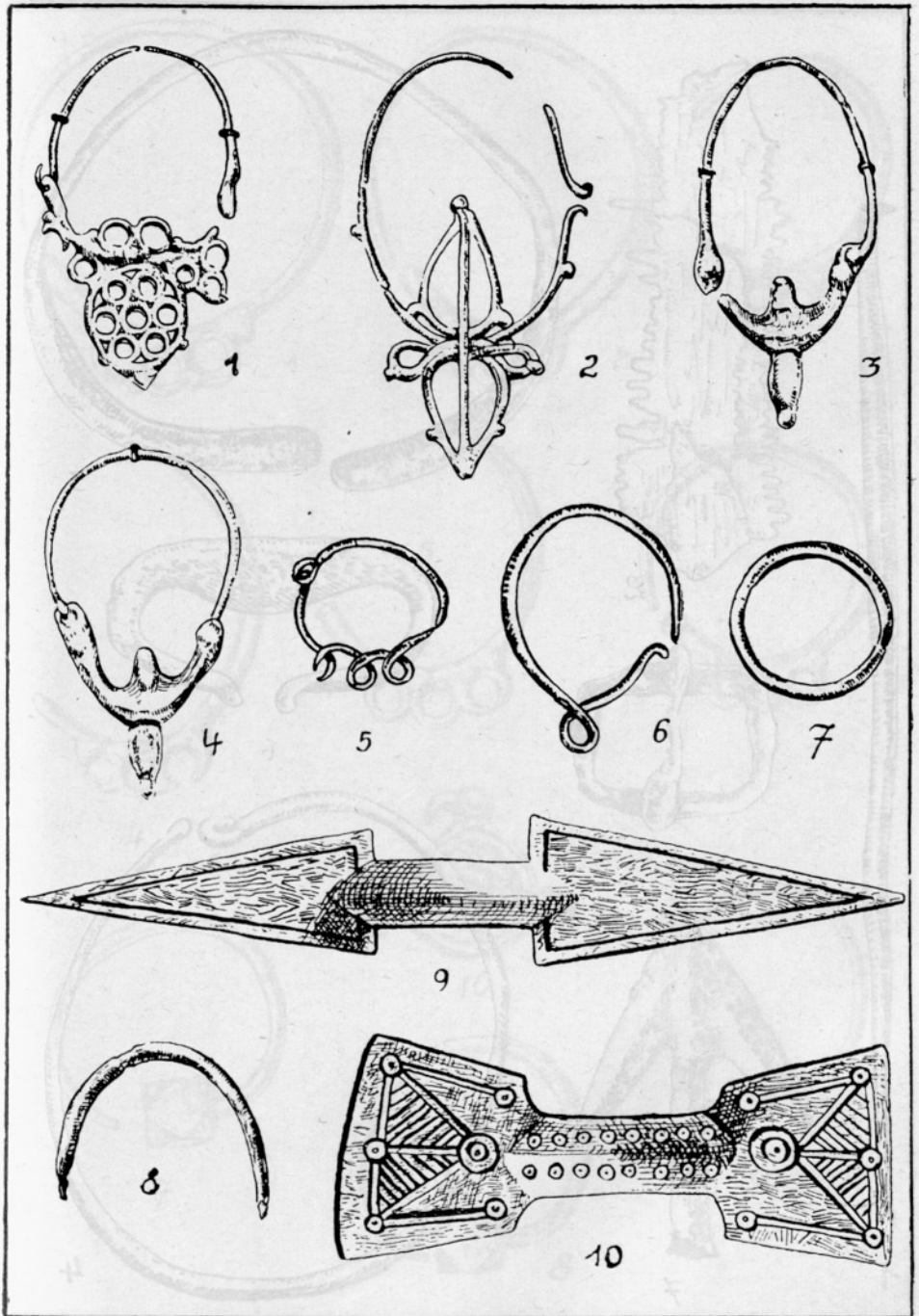
Die Gräber von Brkač und Modrušani als auch die Gräber, in denen die beschriebenen Gegenstände gefunden wurden, reichen bis ins VI., VII. Jahrhundert. In diesen Gräbern wurde die altromanische Einwohnerschaft Istriens nicht bestattet, denn diese Gräber unterscheiden sich von den oben beschriebenen sowohl nach der Bestattungsart, als auch nach dem Grabesinventar. Durch die silberne Halbsilique des Vitiges kann das Grab von Modrušani genau zwischen die Jahre 536 und 539 gesetzt werden. Diese Datierung wird auch durch das übrige Inventar von Modrušani und Brkač bestätigt. Ähnliche Ohringe wurden ja in den sizilischen Gräbern aus dem VI. Jahrhundert und Schnallen mit dreieckigem durchstochenem Beschlag in den sizilischen und sardinischen Gräbern aus dem V., VI. Jahrhundert gefunden. Die Gräber von Modrušani und jene von Brkač fallen demnach zeitlich in die unruhige Zeit des gotisch-byzantinischen Krieges (535—555). In diesen Gräbern wurden entweder Soldaten des ethnisch recht bunten byzantinischen Heeres oder aber Ostgoten bzw. ihre Verbündete bestattet. Zugunsten der ersten Möglichkeit sprechen die Schnallen und Ohringe mediterranen Ursprungs. Für die zweite gibt eine Stütze die Halbsilique des Vitiges, die Grabstätte in der Umgebung der Arena von Pola, vielleicht die Ohringe der Tab. III, 7—9, ebenfalls aber die Fibel der Tab. III, 10. Diese letztere ist im genetischen Zusammenhange mit der zweiten Thiry-Gruppe aus dem IV. Jahrhundert u. Z.; die nächste und zugleich dem Verfasser einzig bekannte Parallele wurde aber in der bayerischen Reihengrabstätte aus dem VI. Jahrhundert bei Irlmuth gefunden. Sehr wichtig im Zusammenhange der ethnischen Träger der Gräber von Brkač und Modrušani sind zwei »alemannische« bei Morlek im Wippachtal gefundene Ohringe; der Verfasser betrachtet diese beiden

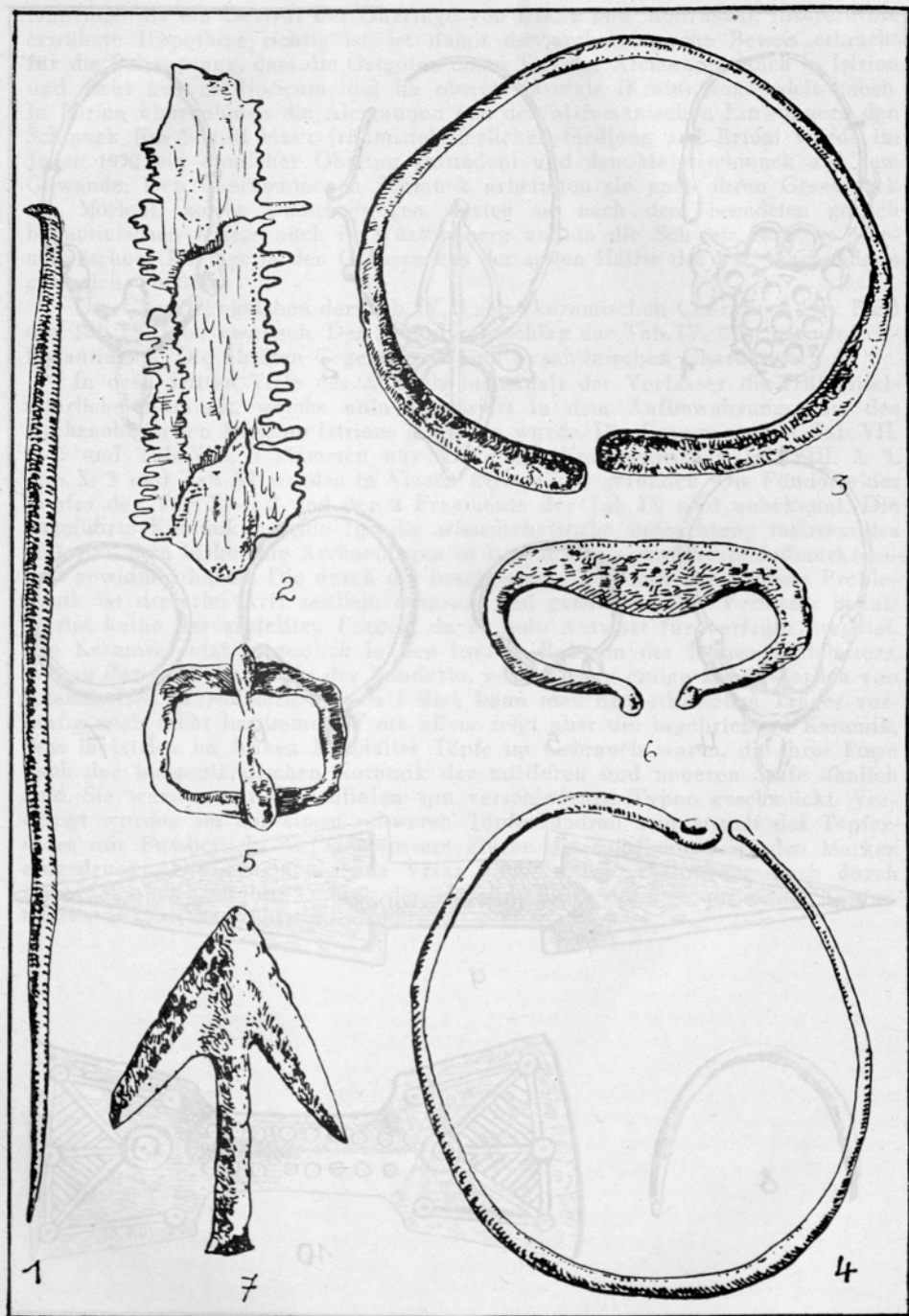
Ohrhinge als ein Derivat der Ohrhinge von Brkač und Modrušani. Insofern die erwähnte Hypothese richtig ist, ist damit der archaeologische Beweis erbracht für die Behauptung, dass die Ostgoten einen Teil der Alemannen auch in Istrien und nicht nur im Noricum und im oberen Savetale (Krain) angesiedelt haben. In Istrien übernahmen die Alemannen von den altromanischen Einwohnern den Schmuck (im Schutt einer frühmittelalterlichen Siedlung auf Brioni wurde im Jahre 1952 ein ähnlicher Ohrhring gefunden) und den Metallschmuck auf dem Gewande. Den übernommenen Schmuck arbeiteten sie nach ihren Geschmack um (Morlek); solche Umarbeitungen setzten sie nach dem beendeten gotisch byzantinischen Kriege auch in Württemberg und in die Schweiz fort, wo »alemannische« Ohrhringe in den Gräbern aus der ersten Hälfte des VII. Jahrhunderts gefunden wurden.

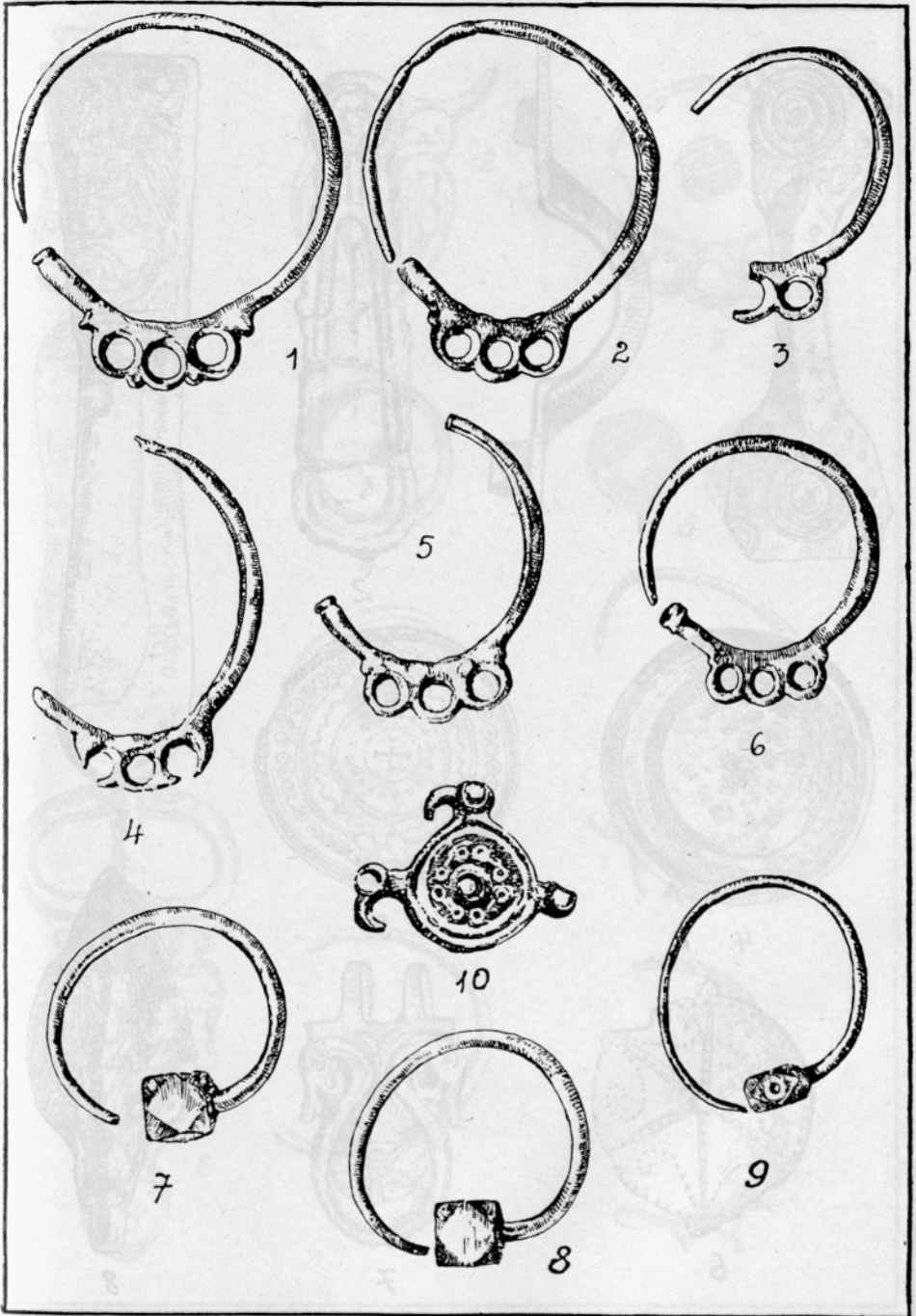
Das Gürtelzüngelchen der Tab. IV, 5 zeigt keramischen Charakter. Der Pfeil der Tab. IV, 8 ist awarisch. Der Schnallenbeschlag der Tab. IV, 7 ist germanisch-byzantinisch. Die übrigen Gegenstände sind byzantinischen Charakters.

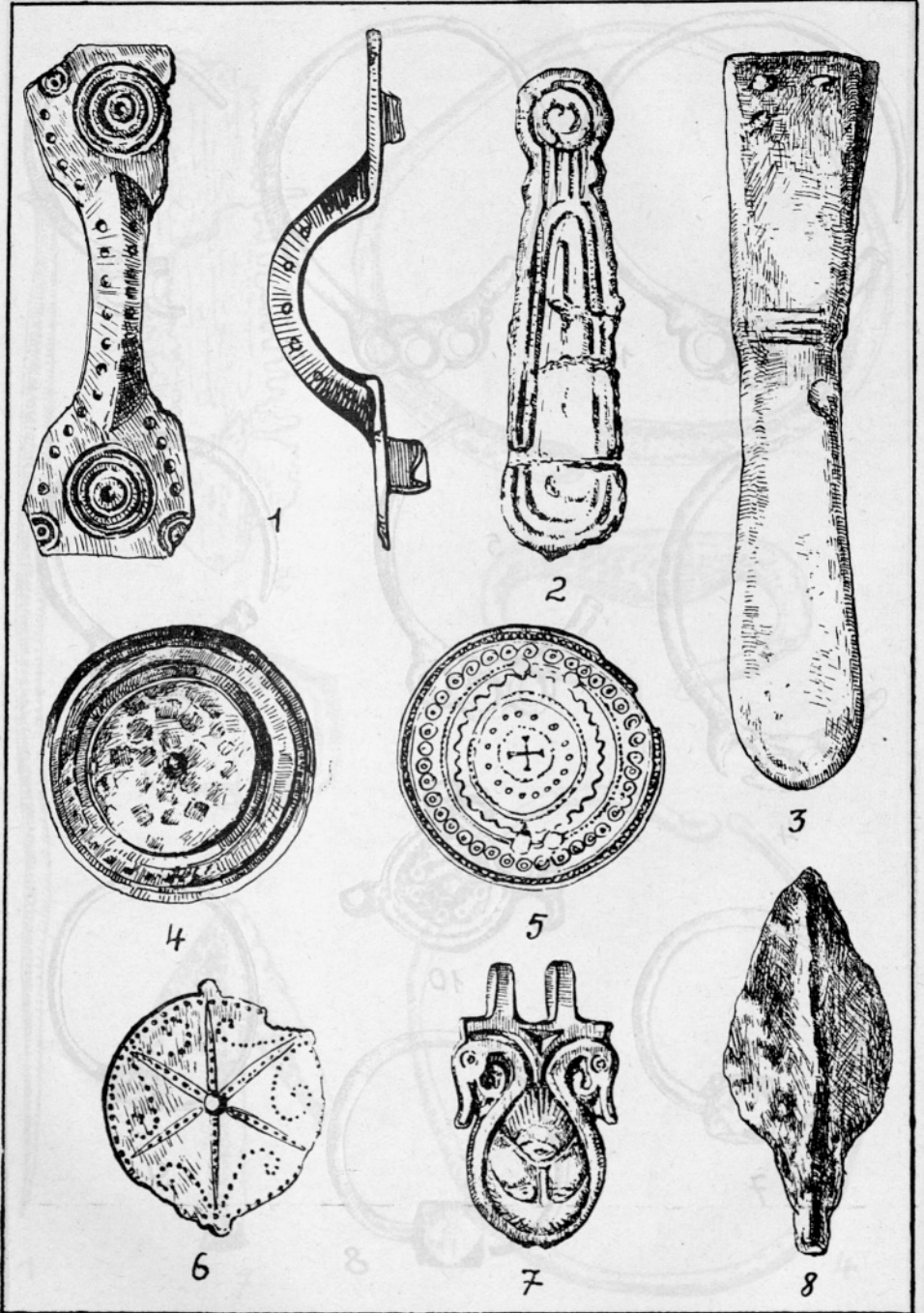
In dem dritten Teile des Artikels behandelt der Verfasser die frühmittelalterliche Keramik, welche uninventarisiert in dem Aufbewahrungsraum des Archaeologischen Museum Istriens gefunden wurde. Die Fragmente der Tab. VII, 1—3 und Tab. VIII, 1 stammen aus Vrsar, die Fragmente der Tab. VIII, 2, 3, Tab. X, 5 und Tab. XI wurden in Vizača (Nesactium) gefunden. Die Fundorte des Topfes der Tab. X, 1, 2 und der 2 Fragmente der Tab. IX sind unbekannt. Die angeführte Keramik brachte für die wissenschaftliche Beleuchtung interessantes Material, dem bisher die Archaeologen in Istrien keine genügende Aufmerksamkeit gewidmet haben. Die durch die beschriebene Keramik dargebotene Problematik ist dreierlei Art: zeitlich, ethnisch und genetisch. Der Verfasser beantwortet keine der gestellten Fragen, da er jede Antwort für verfrüht erachtet. Die Keramik setzt er zeitlich in den breiten Rahmen des frühen Mittelalters. Wegen der grossen Anzahl der Fundorte, von welchen einige kontinuierlich von romanischen Einwohnern besiedelt sind, kann man den ethnischen Träger vorläufig noch nicht bestimmen. Trotz allem zeigt aber die beschriebene Keramik, dass in Istrien im frühen Mittelalter Töpfe im Gebrauch waren, die ihrer Form nach der burgenländischen Keramik der mittleren und neueren Stufe ähnlich sind. Sie wurden mit Wellenlinien von verschiedenen Typen geschmückt. Verfertigt wurden sie auf einem schweren Töpferhandrad und mittels des Töpferrades mit Fussbetrieb. Auf die äussere Fläche des Topfbodens wurden Marken eingedruckt. Die Fragmente aus Vrsar bilden ihrer Ausführung nach durch ihren Schmuck und ihre Technik den Höhenpunkt in der Produktion der Töpfermeister Istriens im frühen Mittelalter.

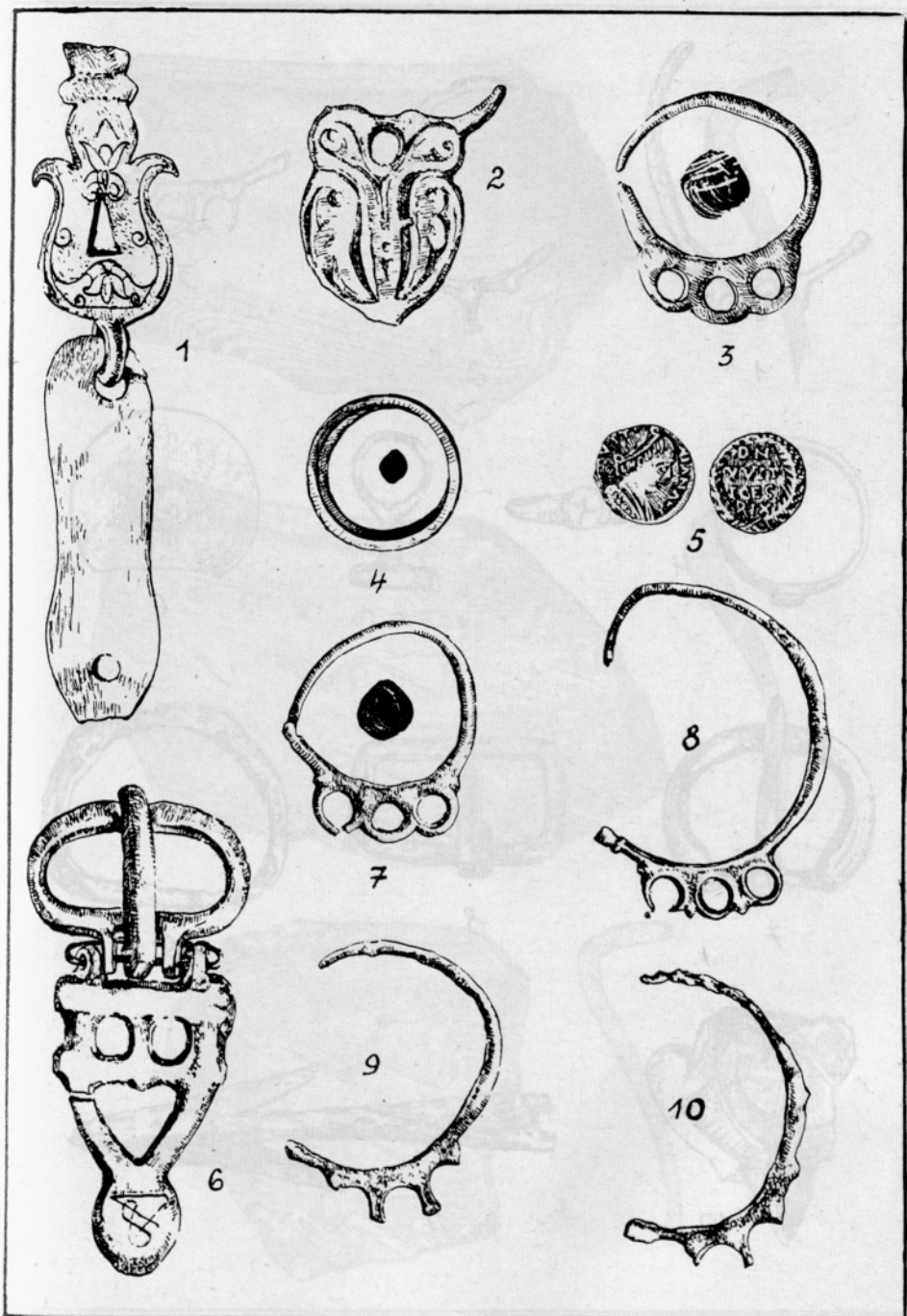

1

2

3

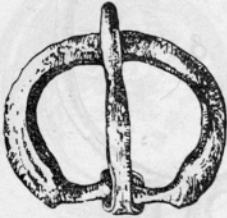
4

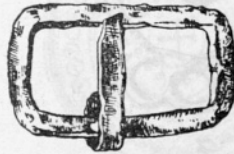
5

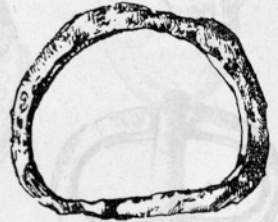
6

7

8

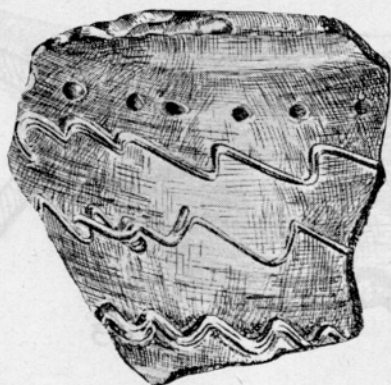
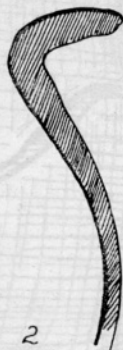
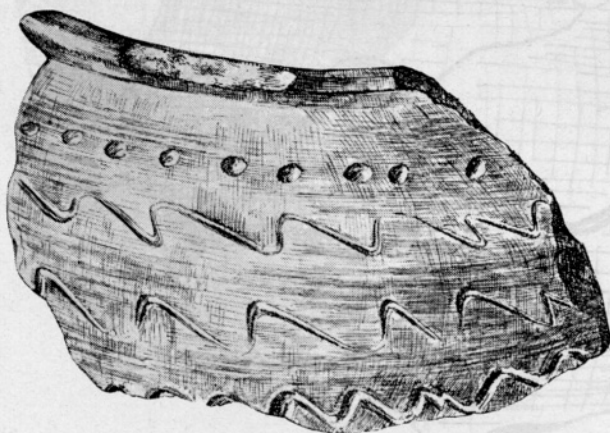
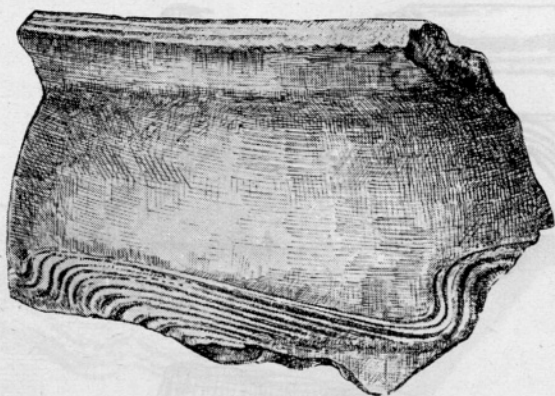
9

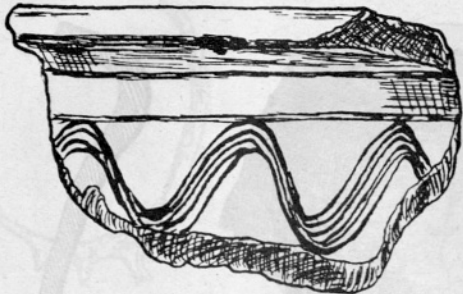

10

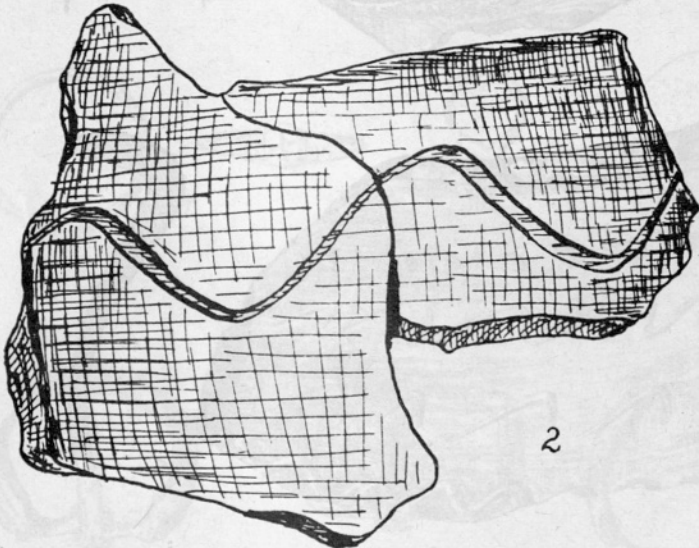
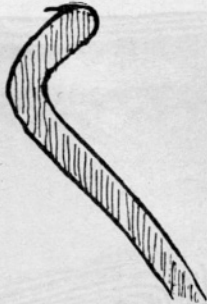

11

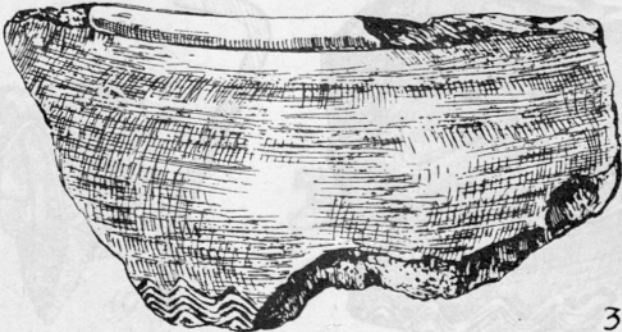

1

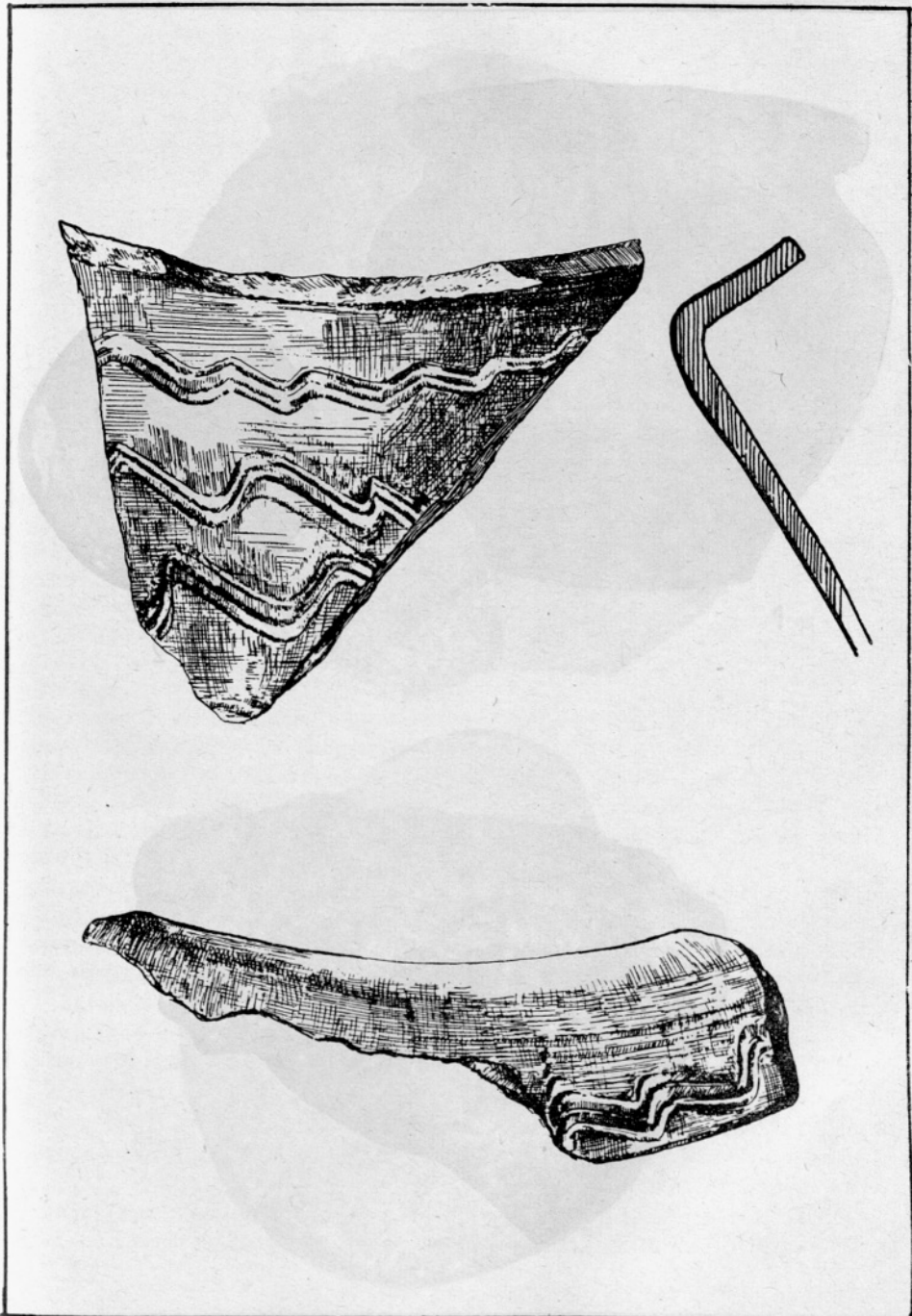
2

3

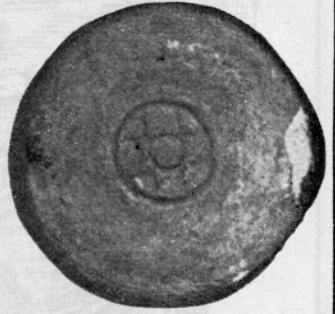

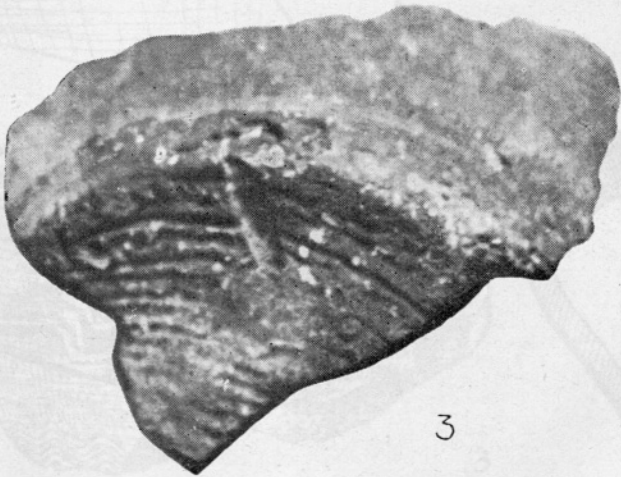

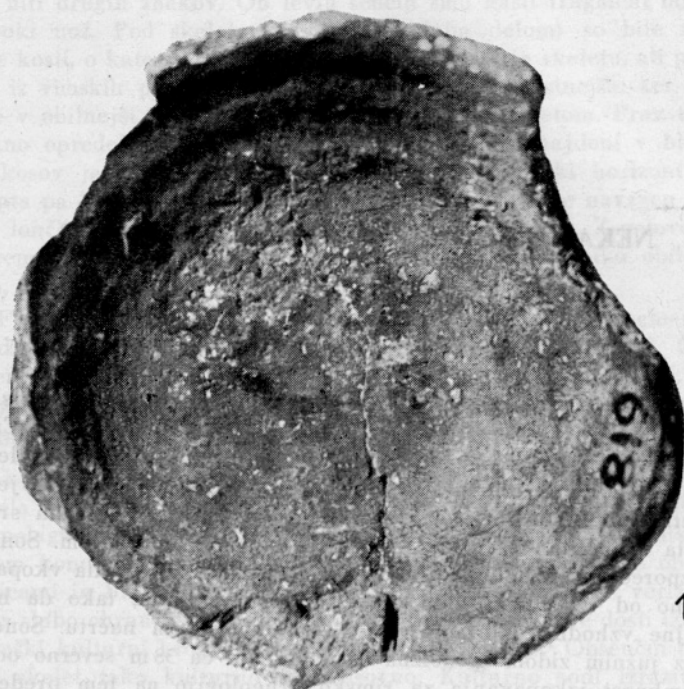
1

2

3

1

2

NEKAJ NOVIH STAROSLOVENSКИH NAJDB

Stane Gabrovec

1. Ljubljana

Leta 1950 je bila v načrtu gradnja humanističnega oddelka filozofske fakultete na Jakopičevem vrtu v Ljubljani, to je v jugovzhodnem kotu Emone. Po načrtu Emone W. Schmid¹ bi morala zgradba zajeti vzhodni del insule XV. Kot pripravljala dela za predhodni arheološki izkop prizadetega terena je Narodni muzej poleti 1950 sondiral teren.² Križna sonda je bila izkopana sredi omejenega vrta vzporedno z južnim in vzhodnim emonskim zidom. Sonda, ki je potekala vzporedno z vzhodnim zidom (prečna sonda II), je bila vkopana 29 do 30 m zahodno od vzhodnega zidu v širini celotnega vrta, tako da bi morala zajeti skrajne vzhodne dele insule XV po Schmidovem načrtu. Sonda, ki je vzporedna z južnim zidom (podolžna sonda I), pa ca 38 m severno od južnega zidu. Pomembnost izkopavanja za rimsko arheologijo na tem predelu je na dlani, saj je to eden izmed redkih predelov v notranjosti Emone, ki še ni bil prekopan in ki daje tudi vso možnost sistematičnega dela. Čeprav nas v tem poročilu ne zanimajo celotni rezultati, je vendar treba omeniti že tu, da Schmidov načrt³ položaja v tem delu Emone ne ustreza dejstvom. Prečna sonda II je sicer naletela na zid, ki bi moral biti po Schmidovih domnevah vzhodni mejni zid insule XV, vendar ni nikakr zaključni zid, ker sega arhitektura še dalje proti rimskemu zidu. 28 m prazni prostor med vzhodnim delom insule XV in rimskim zidom, kot ga domneva W. Schmid, je nerealen. Sonda je dala važne profile, razbila Schmidove domneve za ta del Emone, ni pa mogla postaviti še novih rezultatov. To seveda tudi ni bil njen namen. Zato bo slej ko prej potrebno izkopavanje celotnega prostora.

V podolžni sondi I (vzporedno z južnim emonskim zidom), 6,80 m od današnjega sodobnega nastavka zidu, ki sloni na rimskem zidu, ali 5,65 m od notranjega robu rimskega zidu (cfr. profil), smo pri izkopavanju naleteli na staroslovenski skelet. Skelet je ležal v humuzni plasti v globini 70 cm. V tej globini se začne humuzna plast že močnejše mešati z ostanki rimske opeke, s fragmenti rimske keramike in ometa.

Skelet je ležal na hrbtu z iztegnjenimi rokami ob telesu, smer južna z odklonom 30° proti zahodu, torej skoraj natančno pravokotno na smer sonde I.

¹ Jahrbuch für Altertumskunde 7, 1913, Taf. III.

² Rezultati še niso objavljeni.

³ W. Schmid, l. c.

Skelet je bil dolg 152 cm, grobna jama ne kaže nobenih posebnosti, ne pozna obloge, niti drugih znakov. Ob levih sencih smo našli fragment obsenčnika, ob desni roki nož. Pod skeletom (pod torakalnim delom) so bile najdene tudi živalske kosti, o katerih pa je težko reči, ali pripadajo skeletu, ali pa so slučajni ostanki iz rimskih plasti. Ta slednja domneva bo verjetnejša, ker smo živalske kosti še v obilnejši meri našli tudi 30—40 cm pod skeletom. Prav tako je težko nedvomno opredeliti fragmente keramike, ki so bili najdeni v bližini skeleta. Nekaj kosov je izrazito rimskih in pripadajo v rimski horizont najdb. Dva fragmenta pa bi po fakturi in eden tudi po profilu (ustje navzven zavitega jajčastega lončka) utegnili biti tudi staroslovenskega izvora. Z gotovostjo pa tega ne moremo trditi, ker je tudi med grobo rimsko keramiko obilo ustreznega gradiva.

1. Fragmenti obsenčnega obročka iz tanke bronaste okrogle žice z zavoji na spodnji strani. Ohranjena sta dva zavoja, bilo jih je več. Obsenčnik je ohranjen v treh fragmentih, največji (z zavoji) meri 1,8 cm. Tab. I, 5.

2. Železen nož. Ročaj noža je na hrbtni strani ostro oddeljen od rezilnega lista, konica noža je odlomljena. Ohranjena dolžina 9 cm. Tab. I, 6.

Nož je važen le toliko, ker potrjuje časovno in etnično opredelitev pokopa, ki bi bila morda ob skromnih ostankih obsenčnika še dvomna. Oblika noža in običaj polaganja v grob sta sicer znana. Zanimivejši je obsenčnik z zavoji na spodnjem koncu, raz katere so lahko visele verižice. Poznamo obojne primere z verižicami in brez njih, v našem primeru si pomanjkanje verižic lahko razložimo s slabo ohranjenostjo. Ta tip obsenčnega obročka je dosti izrazito omejen na ketlaški kulturni krog, izven njega je dokaj redek.⁴ Obsenčni obroček opredeljuje skelet tako kulturno kot časovno. Kulturno sodi izrazito v ketlaški kulturni krog, s to oznako pa je tudi kronološko opredeljen, saj omenjeni tip obsenčnika ne predstavlja v okviru ketlaške kulture kake izrazite časovne stopnje. Na Bledu je bil najden v razmerju do izrazito vzhodno in severno usmerjenih, kjer takih obsenčnikov niso našli.⁵

Osamel primer tega groba je težko razložiti. Da smemo na tem mestu domnevati kako nekropolo, je komaj verjetno. Bodoča izkopavanja tako imenovane insule XV po Schmidu bodo tudi na to zanesljivo odgovorila. Južno lego okostja, ki v staroslovenskih grobovih ni običajna, dasi je že poznana,⁶ za sedaj najbolje razložimo z več ali manj slučajnim pokopom, ki ne pripada redni nekropoli in zaradi tega najbrž tudi niso pazili na smer. Važna je najdba glede na prve sledove Slovencev v Ljubljani. Najdbam iz okolice šempetrske cerkve⁷ in z dvorišča SAZU⁸ se je sedaj pridružila še tretja, ki še izraziteje povezuje staroslovenske naseljence 9. in 10. stoletja v ketlaški kulturni krog.

⁴ Kastelic-Skerlj, Slovanska nekropola na Bledu, Ljubljana 1950, str. 31. Šmid, Carniola 1, 1908, 23 (tip. IV) in Taf. II, 23. Fischbach, Archaeologiai Ertesítő 17, 1897, Tab. II, 5, Tab. IV, 9. Karaman, Rad 268, 1940, 29, sl. 27.

⁵ Kastelic, o. c., str. 46 s.

⁶ Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka. Ljubljana 1952, str. 100, z ostalo literaturo.

⁷ Ložar, GMDS 18, 1937, 135 s. P. Korošec, A (rheološki) V (estnik) 4, 1953, 324 ss.

⁸ Korošec-Starè, Arheološka poročila, Ljubljana 1950, 7 ss. P. Korošec, AV 2, 1951, 156 ss.

2. Kamnik in Radomlje

Čeprav glavni interes Sadnikarjevega zbiranja ni veljal arheologiji, je prišlo v njegovo zbirko tudi precej arheološkega gradiva. Iz njegove zbirke objavljam na tem mestu le dva predmeta, ki sodita v zgodnji srednji vek in sta verjetno staroslovenskega izvora. Ostalo arheološko gradivo bo objavljeno na drugem mestu.

Kamnik — dolina Nevljice. Podrobnejši najdiščni podatki niso znani. Najdba mora biti iz bližine vasi Nevlje, ki je dala že paleolitsko⁹ in mladohalštatsko gradivo.¹⁰

Železna sekira, stranski stranici ušesa sta izoblikovani romboidno, čelo je odeljeno in pravokotno z rahlo zoženima koncema. Rezilo je na koncu razširjeno. Dolžina 14 cm, čelo 5 × 3 cm, širina rezila 5,7 cm. Tab. I, 7.

Radomlje. O sekiri ni nikakih določnejših najdiščnih podatkov.¹¹

Železna sekira, čelo sekire je močno razširjeno (razširjena čelna ploskev je pravokotnik 8,2 × 3,7 cm), rezilo je ozko in se proti koncu le rahlo razširi in navzdol usloči. Dolžina 18 cm, širina rezila 5,2 cm. Tab. II, 2.

Za obe sekiri naj navedem le primerjalno gradivo iz Niederleja¹² in Hampla,¹³ ki opravičuje našo opredelitev. Za sekiro iz Radomelj pa še posebej primer iz samega Keszthelya.¹⁴ Kakršnekoli podrobne analize bi bile pri pomanjkanju vseh najdiščnih podatkov tvegane. Na slovenskem ozemlju se to prvi znani primeri sekir, če izvzamemo primer iz Mengša,¹⁵ ki je pa le fragmentarno ohranjen in ne spada v to tipološko skupino. Staroslovenska provenienca iz obeh najdišč nas ne preseneča. Hudo v bližini Radomelj omenja že Korošec¹⁶ med najdišči staroslovenske ketlaške skupine. Skromno gradivo še ni objavljeno. Kamnik sam pa je bil prav tako že zgodaj naseljen. O tem smemo sklepati že iz znanih podatkov. Romanska cerkev na Malem gradu, krajevno ime Žale, kjer je današnje pokopališče i. dr. Današnje pokopališče je bilo preneseno od farne cerkve na Žale šele leta 1735,¹⁷ ime hriba pa je starejše — omenja ga med drugim tudi že Valvasor¹⁸ — in z veliko verjetnostjo kaže na staro pokopališče (primerjaj etimologijo besede Žale in paralele v Bohinjski Srednji vasi in na Bledu, kjer imamo na Žalah staroslovensko nekropolo). Pri zidanju hiše in ateljeja akad. slikarja Cudermana na Žalah so dejansko naleteli na skelete,¹⁹ ki pa so bili uničeni in njihova opredelitev ni znana.

⁹ F. Kos, GMDS 20, 1939, 25 ss., Quartär 2, 1939, 150 s.

¹⁰ Gabrovec, AV 1, 1950, 87 ss. Müller-Karpe, Germania, 29, 1951, 34 ss.

¹¹ Na sekiri je poleg najdišča Radomlje označeno še ime Vošče, ki ga pa nisem mogel raztolmačiti.

¹² Niederle, Rukovět, str. 59. Korošec, Uvod, str. 242.

¹³ Hampel, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I, str. 82 ss.

¹⁴ L. c., 84, Fig. 93.

¹⁵ Šmid, Carniola 1, 1908, 37, sl. 3. T. Bregant, Mengeški zbornik 1954, str. 17 ss.

¹⁶ Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji, Celje 1947, str. 143.

¹⁷ Stele, Umetnostni spomeniki Slovenije. Politični okraj Kamnik, str. 29. Podatek je iz farne kronike.

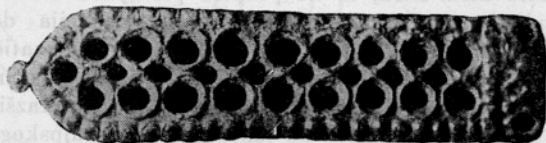
¹⁸ Valvasor, Ehre, knjiga 8, 811.

¹⁹ Po ustnem sporočilu dr. F. Starèta.

3. Dunaj pri Jereki (Bohinj)

Najdišče je že znano predvsem po svojih prazgodovinskih najdbah. Tu je kopal leta 1937 Walter Schmid, ki pa nič ne poroča o zgodnesrednjeveških najdbah.²⁰

Da je moralo biti mesto naseljeno tudi že v zgodnesrednjeveški dobi, nam pove v literaturi že večkrat omenjeni pasni jeziček,²¹ ki ga hrani Narodni muzej v Ljubljani. Jeziček je masiven, vlit, izdelan v predrti tehniki. Na pravokotno zaključenem delu se razčleni, v tem razcepu je tičal pas, pritrjen z dvema zako-

Sl. 1. Pasni jeziček. Dunaj pri Jereki

vicama. Spreddnji del je ovalno zaključen z glavico v sredini. Proti ovalnemu delu se jeziček rahlo razširja. Dolžina 9,7 cm, širina 2—2,4 cm, debelina 0,3 cm. Slika 1.

Z istega mesta poznamo sedaj še sekiro. Hrani jo tehnični muzej na Jesenicah.

Železna sekira. Celo sekire je močno razširjeno v 9,5 cm × 3,2 cm veliko ploskev. Od ušesa proti rezilu je sekira usločena in razširjena. Dolžina 16,5 cm, širina rezila 6,2 cm. Tab. II, 1.

Pasni jeziček in sekira bo treba najbrž razložiti iz istega najdiščnega kompleksa, čeprav o nobenem predmetu nimamo točnih najdiščnih podatkov. Jeziček je eden redkih primerov keszthelyske kulture v Sloveniji (8. stoletje). Sekira ima najbližje paralele v sekiri iz Radomelj, opisani v tem poročilu, in preko nje z že omenjenimi najdišči v Panoniji. V našem primeru je le močnejše razvito čelo sekire. Glede na to, da zelo verjetno pripada v isti sklop najdb kot pasni jeziček, je verjetna tudi du datacija v keszthelysko periodo. To potrjujejo tudi že pri sekiri iz Radomelj dane paralele. Vsako pomanjkanje natančnejših najdiščnih podatkov pa seveda zmanjšuje učinkovitost te ugotovitve.

4. Tolmin

Leta 1952 so bili najdeni v globini 150 cm pri kopanju moderne grobne jame na sedanjem pokopališču v Tolminu severno od cerkvenega prezbiterija trije obsenčniki in en uhan. Najdbe omenja že Kastelic.²²

1. Obsenčni obroček iz brona, nesklenjen, z dvojno stožčastim zaključkom. Premer 6,1 cm, debelina žice 0,4 cm. Tab. I, 1.

2. Bronast obsenčnik istega tipa kot prejšnji. Premer 6,3 cm, debelina žice je 0,4 cm. Tab. I, 3.

²⁰ Slovenec, 22. avgusta 1937, svoja izkopavanja Schmid ni objavil.

²¹ Kastelic, Likovni svet, Ljubljana 1951, str. 199 (z dobro fotografijo). Kastelic, Slovanska nekropola na Bledu, 12. Korošec, AV 2, 1951, 144.

²² Kastelic, Zgodovinski časopis 6—7, 1953, 107 in sl. 18.

3. Bronasti obsenčni obroček. Konca se končujeta v enojnih stožcih. Premer 3,8 cm, debelina žice 0,4 cm. Tab. I, 2.

4. Bronasti uhan, lunastega tipa, ulit, z izrastkom v sredini lunule. Lunula je bila obložena verjetno z zelenkastim emajlom, ki je odpadel. Žica uhana ni ohranjena. Velikost $5 \times 1,8$ cm. Tab. I, 4.

Izrazito ketlaški značaj najdb povezuje novo najdišče neposredno z najdbami na Gorenjskem, kjer je tako tip obsenčnikov kot uhanov običajen. Popolnoma ustrezne paralele za uhan imamo v Komendi, Ptuju, pri Sv. Križu in drugod. Obsenčniki so zanimivi zaradi svoje velikosti in masivnosti, kar je pa tudi že znano (Zirovnica, Bled) in ne podpira prisiljenih Dinklagejevih hipotez.

Grobišče sodi k tipu grobišč ob cerkvah. Situacija današnjega pokopališča in staroslovenske nekropole skoraj onemogoča sistematična raziskovanja in bomo tudi še najprej navezani le na naključne najdbe, večina pa jih je bila najbrž že uničenih. Najdba je pomembna, ker dokazuje razširjenost ketlaške kulture tudi preko baškega prelaza na jadranski strani alpskega razvodja in je sedaj najzahodnejša postojanka trdno dokazane ketlaške kulture.

ZUSAMMENFASSUNG

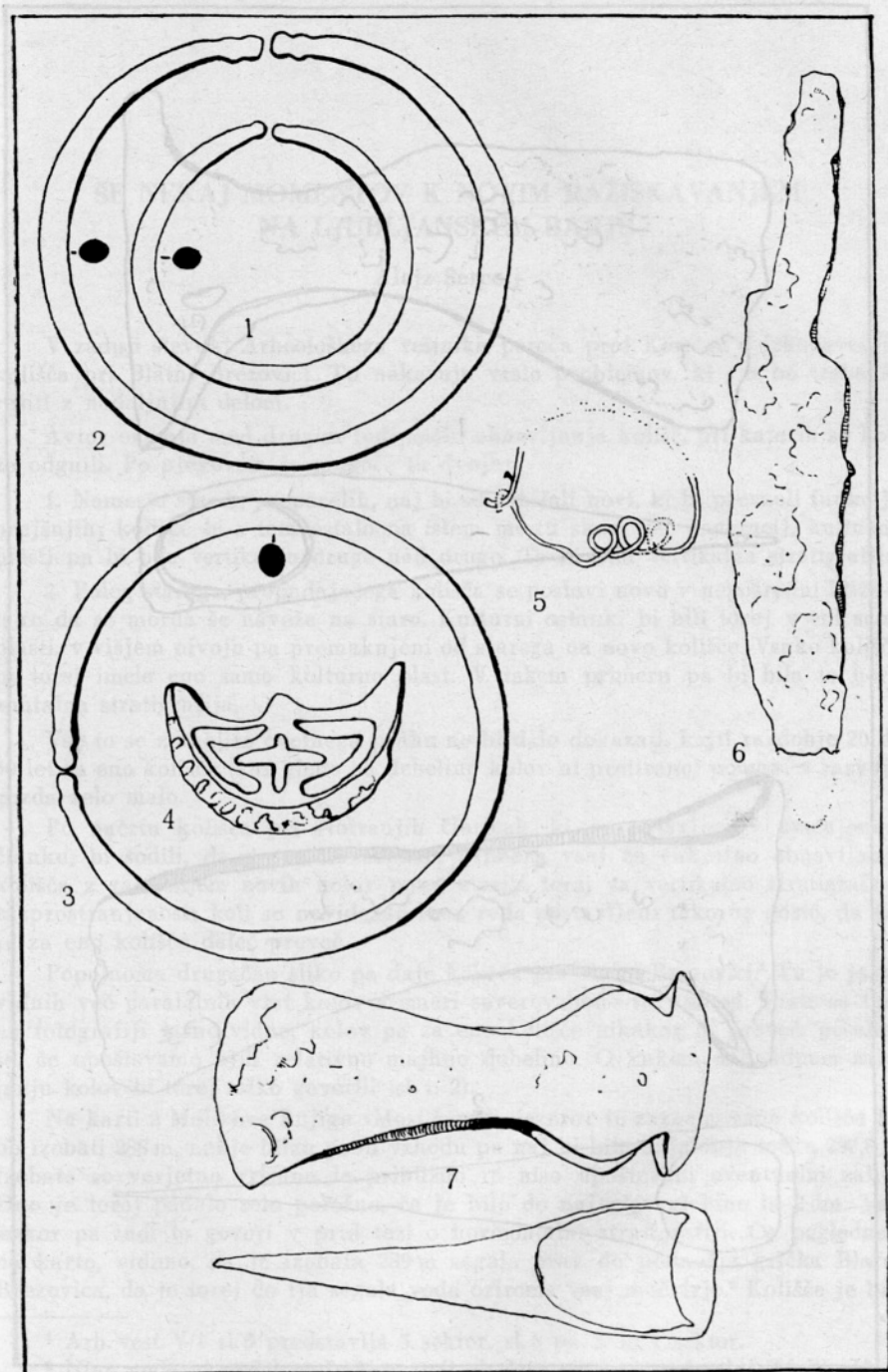
Einige neue altslawische Funde

In dem Artikel sind einige neue altslawische Funde publiziert, die für die Lokalgeschichte wichtig sind. Das altslawische Grab aus Ljubljana (aus dem Gebiet der antiken Ansiedlung Emona, über der Insula XV nach Schmid) ist nun die dritte altslawische Station in Ljubljana und gehört zur Köttlacher Kultur (Tab. I, 5, 6). Das Grab ist auch wegen der stratigraphischen Verhältnisse zwischen dem antiken Emona und dem Horizont des frühen Mittelalters bedeutsam. Die verhältnismäßig hohe Lage des Grabes im Profil (siehe Profil) ist wohl so zu deuten, dass das antike Emona, wenigstens in diesem Raume, im X. Jahrhundert schon unter der Erde lag.

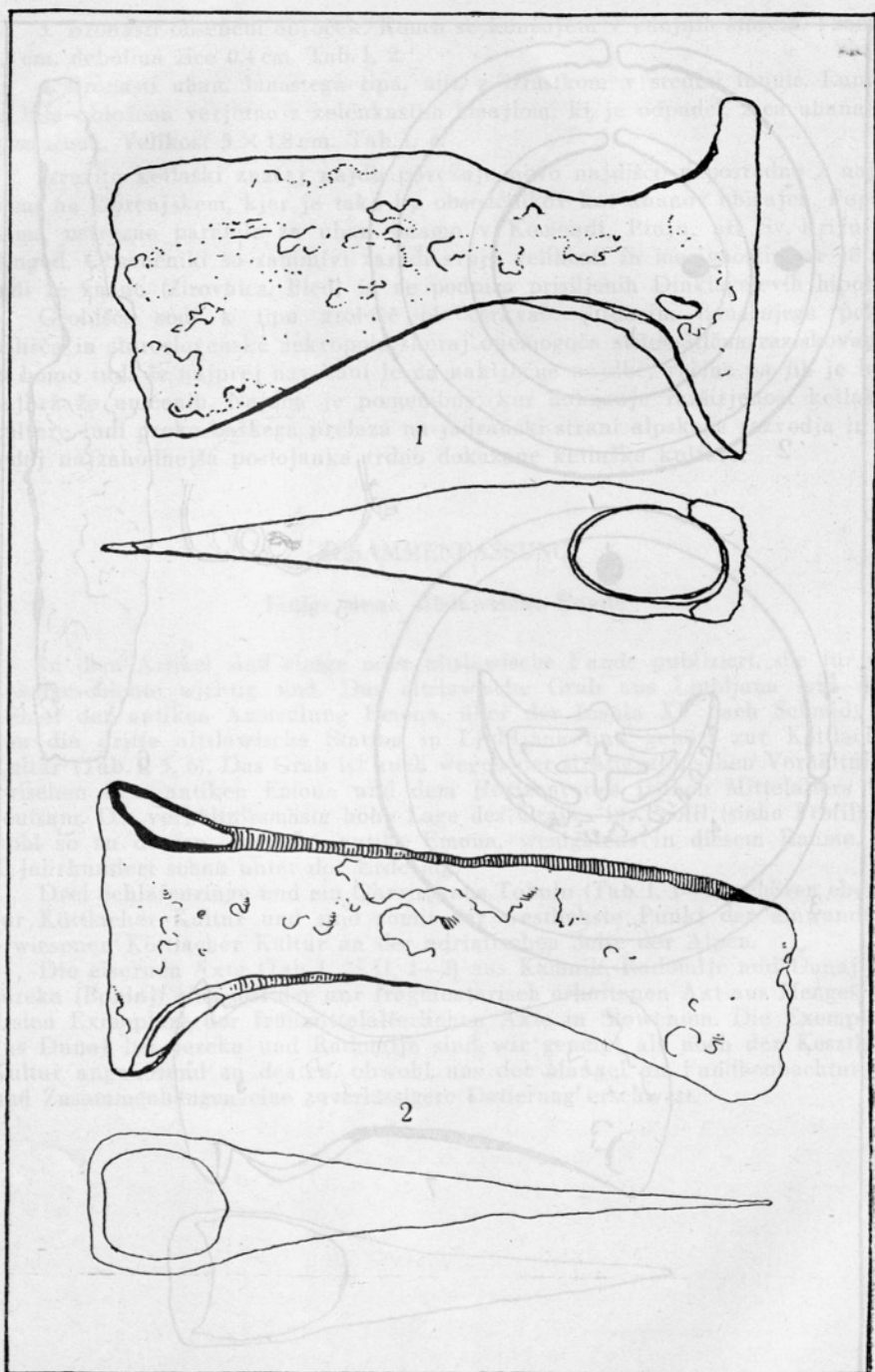
Drei Schläfenringe und ein Ohring aus Tolmin (Tab. I, 1—4) gehören ebenso zur Köttlacher Kultur und sind somit der westlichste Punkt der einwandfrei erwiesenen Köttlacher Kultur an der adriatischen Seite der Alpen.

Die eisernen Äxte (Tab. I, 7; II, 1—2) aus Kamnik, Radomlje und Dunaj bei Jereka (Bohinj) sind mit der nur fragmentarisch erhaltenen Axt aus Menge die ersten Exemplare der frühmittelalterlichen Äxte in Slowenien. Die Exemplare aus Dunaj bei Jereka und Radomlje sind wir geneigt als noch der Keszthely Kultur angehörend zu deuten, obwohl uns der Mangel an Fundbeobachtungen und Zusammenhängen eine zuverlässigere Datierung erschwert.

1—4 Tolmin; 5, 6 Ljubljana, 7 Kamnik. M. 1—6 = 1 : 1, 7 = 1 : 2

1 Dunaj pri Jereki; 2 Radomlje. M. 1 : 2

ŠE NEKAJ MOMENTOV K NOVIM RAZISKAVANJEM NA LJUBLJANSKEM BARJU

Alojz Šercelj

V zadnji številki Arheološkega vestnika poroča prof. Korošec o izkopavanjih kolišča pri Blatni Brezovici. Tu nakazuje vrsto problemov, ki jih bo treba še rešiti z nadaljnjim delom.

Avtor omenja med drugim tudi način obnavljanja kolišč, pri katerih so koli že odgnili. Po njegovem je mogoče tu dvoje:

1. Namesto starih, preperelih, naj bi se zabijali novi, ki bi prevzeli funkcijo prejšnjih; kolišče bi s tem ostalo na istem mestu skozi več generacij, kulturne plasti pa bi bile vertikalno druga nad drugo. To bi bila vertikalna stratigrafija.

2. Poleg starega, propadajočega kolišča se postavi novo v neposredni bližini, tako da se morda še naveže na staro. Kulturni ostanki bi bili torej v eni sami plasti, v višjem nivoju pa premaknjeni od starega na novo kolišče. Vsako kolišče bi torej imelo eno samo kulturno plast. V takem primeru pa bi bila to horizontalna stratigrafija.

Vse to se z analizo cvetnega prahu ne bi dalo dokazati, kajti razdobje 20 do 30 let za eno kolišče (kar glede na debelino kolov ni pretirano) pomeni v razvoju gozda zelo malo.

Po načrtu kolišča pri Notranjih Goricah, ki je objavljen v omenjenem članku, bi sodili, da gre v navedenem primeru vsaj za enkratno obnavljanje kolišča z zabijanjem novih kolov poleg starih, torej za vertikalno stratigrafsko razprostranjenost; koli so navidezno brez reda postavljeni tako na gosto, da jih je za eno kolišče daleč preveč.

Popolnoma drugačno sliko pa daje kolišče pri Blatni Brezovici.¹ Tu je jasno vidnih več paralelnih vrst kolov v smeri severovzhod—jugozahod. Vrste so tudi na fotografiji jasno vidne, kolov pa za eno kolišče nikakor ni preveč, posebno še, če upoštevamo njih relativno majhno debelino. O kakem naknadnem zabijanju kolov bi torej težko govorili (sl. 1, 2).

Na karti 2 Melikove knjige »Mostičarsko jezero« je zaznamovano kolišče tik ob izobati 288 m, nekje blizu proti vzhodu pa naj bi bila najgloblja točka 287,8 m. Izobate so verjetno vrisane le približno in niso upoštevani eventualni zalivi. Dno je torej padalo zelo položno, če je bilo do največje globine le 2 dm. Vsekakor pa tudi to govori v prid tezi o horizontalni stratigrafiji. Če pogledamo na karto, vidimo, da je izobata 289 m segala prav do podnožja grička Blatna Brezovica, da je torej do tja segala voda oziroma vsaj močvirje.² Kolišče je bilo

¹ Arh. vest. V/1 sl. 5 predstavlja 3. sektor, sl. 6 pa 2. in 1. sektor.

² Nivo vode ni padel pod 289 m tudi ob času prehoda v barje! (Melik, Most. jez., str. 92.)

potem tik ob robu globlje vode, precej daleč od trdega kopnega. Dostop h kolišču pa je bil vsekakor najboljši in najlažji po vodni poti, saj se je globina večala proti vzhodu. Ker se je voda umikala oziroma osuševala tudi v tej smeri, je kaj verjetno, da se je kolišče pomikalo in dograjevalo za umijakočo se vodo. Proti severu je bilo namreč samo še močvirje ali zelo plitva voda.

Tej domnevi popolnoma ustreza dejansko stanje kolišča: Vrste kolov so postavljene nekako paralelno z obrežjem in nadalje v novo dograjenih koliščih sledijo temu obrežju. Glede na gradnjo je z veliko verjetnostjo najstarejše kolišče na zahodni strani, ker je tam porabljeni les mnogo manj izbran in tudi tanjši. Poraba sorazmerno tankih kolov breze, jelše in vrbe poleg kovanja gotovo kaže na začetno neizkušenost graditeljev, kateri les je boljši, pa tudi začetne težave, da so namreč morali porabiti les, ki jim je bil najbližje na razpolago.

Že v drugem sektorju pa je les, porabljen za gradnjo kolišča, izbran glede na odpornost proti vodi: kovanj in hrast. Vsaj kovanj, če ne tudi hrast, sta morala biti pripeljana iz bližnje okolice. V tretjem sektorju pa je poleg kovanja še nekaj bukovega lesa, ki je prav tako moral biti pripeljan od drugod. Še celo več: Kot je razvidno iz slike 5 omenjenega članka, je ležal v 5. sektorju 55 cm debel bukov hlood, delno celo neokleščen. Za tega pa je izključeno, da bi bil semkaj pripeljan po suhem ali močvirju, temveč ga je bilo mogoče privleči samo po vodi. To je gotovo precej močan argument, ki govori za vodno pot (sl. 2)

Poraba tako različnega lesa v treh sektorjih gotovo tudi dovoljuje sklep na gradnjo v več etapah.

Zahodni, najstarejši sektor kaže malo izbire v kvaliteti lesa: Porabljeno je predvsem to, kar je bilo mogoče dobiti na mestu. Breza (*Betula*), jelša (*Alnus*), vrba (*Salix*) so barske rastline, le tisto malo kovanja je bilo treba pripeljati od drugod.

Drugi sektor pa vsebuje po kvaliteti in debelini lesa prvovrsten material, skoraj sam kovanj, nekaj hrasta, klanega na četrtine ali šestine, in en kol kloček (*Staphylaea*).

Tretji sektor kaže zopet skoraj izključno kovanj, malo bukve (ki pa ni bila porabljena za kole, temveč namenjena za obdelavo), jelšo in brezo kot odpadni les, vse v horizontalni legi.

Iz tega moremo postaviti sklep: Nikakor ni verjetno, da bi pri gradnji imeli graditelji ves material na mestu istočasno in da bi ga med gradnjo sortirali po sektorjih, debelini in še po izvoru.

Ostane torej druga možnost, da so kolišče gradili v nekem časovnem razmaku po omenjenih sektorjih in da so pri mlajših gradnjah že imeli mnogo več izkušenj z lesom kot v začetku.

Količinsko razmerje lesa pa je naslednje: kovanj (*Castanea*) je udeležen kar s kakimi 80 %, hrast (*Quercus*) ca. 10 %, ostalo pa si delijo breza (*Betula*), jelša (*Alnus*), bukev (*Fagus*), vrba (*Salix*), kloček (*Staphylaea*). Od teh zadnjih pa seveda ni bilo še zdaleč vse porabljeno za kole!

Zanimivo je, da tu ni o iglavcih niti sledu!

V že omenjeni knjigi zavrača Melik Firbasovo domnevo, da naj bi odsotnost iglavcev pri koliščih na Ljubljanskem barju pomenila odsotnost ali vsaj podrejenost tudi v sestavu tedanjega gozda.

Sl. 1. Blatna Brezovica. Pogled na I. in II. sektor

Sl. 2. Blatna Brezovica. Pogled na 3. sektor

Po Firbasu³ je kostanj mediteransko-alpsko drevo, katerega severna meja je bila v predzgodovinski dobi na južnih pobočjih Alp, severno od Alp so ga prinesli šele Rimljani.

Zato je gotovo, da je imel kostanj pri nas (njegova prisotnost je nedvomno dokazana!) pred 5000 ali več leti še celo ugodnejše pogoje za rast, ker je bilo podnebje malo toplejše. Zato je verjetno celo bolj razširjen — na škodo iglavcev. Vendar pa moramo dobro pomniti, da je kostanju postavljena ostra pedološka meja, kljub vsem klimatskim ugodnostim: Na alkalna, apnena tla ne more!

Še danes ima severni rob Barja, ki je obrnjen proti soncu in je zato toplejši, večinoma kisló podlago (karbonski, permski in werfenski skrilavci in peščenjaki), kar je oboje ugodno za kostanj.

Južno pobočje pa je zelo strmo nagnjeno proti severu, zato osojno in hladnejše, podlaga pa je apnena in dolomitna, kar oboje favorizira rast in razvoj iglavcev.

Gotovo je, da je bil tudi takrat dosegljiv tako les iglavcev kot listavcev. Izbira je bila verjetno zavestna!

Po mnenju strokovnjakov, kateri les je za vlažno zemljo najprimernejši, je lestvica odpornosti naslednja:

Kostanj, hrast, jesen, macesen, bor, smreka, jelka.

Pomislek, da bi barjanski prebivalci že v oni dobi ne mogli priti do podobnih ugotovitev, ni utemeljen. Primitivni ljudje, ki živijo z naravo, imajo mnogo ostrejšé čute za opazovanje kot današnji civilizirani človek.

Iz povedanega smemo posneti naslednje:

1. Kolišče pri Blatni Brezovici se že po načrtu razlikuje od onega pri Notranjih gorica, kjer je gostota in razvrstitev kolov znatno drugačna.

2. Če je bila tendenca, da je stalo kolišče tik ob vodi ali zaradi lažjega dostopa — v njej, se je moralo za umikajočo se vodo pomikati tudi kolišče.

3. Vodna pot h kolišču je bila v smeri proti vzhodu, kar se tudi ujema s starostjo posameznih sektorjev.

4. V vseh treh sektorjih je v izbiri in kvaliteti lesa tolikšna razlika, da dovoljuje sklep o zaporednji gradnji.

5. Izbira⁴ lesa v takem razmerju, da popolnoma prevladuje kostanj in hrast, da pa so jelša, breza, vrba in bukev le v malenkostni meri porabljeni, opravičuje domnevo o namernem in zavestnem odbiranju odpornejšega lesa.

ZUSAMMENFASSUNG

Einige Momente betreffend die neuen Ausgrabungen am Moor von Ljubljana

Eines der von Professor dr. Korošec im Zusammenhange mit den Pfahlbauten bei Blatna Brezovica aufgestellten Probleme betrifft die Stratigraphie dieser Pfahlbauten. Es besteht die Alternative: handelt es sich um eine horizontale oder um eine vertikale Stratigraphie? Es scheint, dass Professor Korošec mehr zur Annahme einer horizontalen Stratigraphie neigt.

³ Firbas, Waldgeschichte Mitteleuropas, str. 271.

⁴ Zanimiva je primerjava kolišča na Hodiškem jezeru (Keutschacher See), čigar les je analizirala E. Hoffman in to objavila v »Carinthia 1954«. Tu gre zanesljivo za čisto slučajno porabo lesa: jelka, bukev in jelša so največ porabljeni les, mimogrede pa še hrast, topol, jesen in lipa.

Auch der Verfasser dieses Artikels teilt diese Meinung und führt dafür folgende Argumente an:

1. Nach dem bisherigen Stande der Grabungen sieht man, dass die Pfahlbauten bei Blatna Brezovica in drei dicht nebeneinander stehenden und unter sich parallelen Sektoren gebaut sind.

2. Die Pfähle sind mit Rücksicht auf ihre geringe Stärke keineswegs für einen Pfahlbau zu dicht gesetzt; für einen doppelten gibt es aber derer entschieden zu wenig.

3. Nach Melik wurde die Tiefe in der Richtung gegen Osten immer grösser und die Pfahlbauten mussten in der Richtung des schwindenden Wassers fertig gebaut werden. Nach den Ortsumständen zu urteilen war der Zutritt zum Pfahlbau fast einzig auf dem Wasserwege möglich, da alles umher vermoort war.

4. Entsprechend dem Zeitunterschiede des gegen Osten weichenden Sees sollten die Pfahlbauten aus dem an verschiedenen Stellen gesammelten Material nachgebaut werden.

In dem ersten, westlichen Teile, der als der älteste zu betrachten wäre, ist das Bauholz der Stärke und der Qualität nach am wenigsten ausgelesen. Vor allem wurde hier Gebrauch gemacht von Birkenholz (*Betula*), das sich für das Moor am wenigsten eignet, etwas Weidenholz (*Salix*) oder Pappel (*Populus*) und Kastanienholz (*Castanea*).

Der zweite Sektor weist eine zweckmässige Holzauselese: da gibt es fast ausschliesslich Kastanienholz (*Castanea*) — bis 85 %. Im übrigen aber meistens auf Viertel oder Sechstel gespaltenes Eichenholz. Das einzige Beispiel des Holzes der gefiederten Pimpernuss (*Staphylaea*) wurde in diesem Sektor gefunden.

Auch der dritte, östlichste und daher der jüngste Sektor ergibt hauptsächlich Kastanienholz (*Castanea*), etwas Erlen (*Alnus*) und sogar etwas Buchenholz (*Fagus*). Das Buchenholz zeigt sich grösstenteils in grossen zur Bearbeitung bestimmten Stücken. Eben hier wurde aber auch ein Buchenstamm gefunden, der zweifellos nicht anders als auf dem Wasserwege hierher geschafft werden konnte.

Es wurde kein einziges Beispiel des Nadelholzes (*Coniferae*) gefunden, was allerdings bezeichnend ist.

Daraus können wir folgenden Schluss ziehen: der erste Pfahlbautenteil wurde in erster Linie aus dem an Ort und Stelle sich befindenden Material gebaut, nur in sehr geringem Masse aus einem herbeigeschafften Material. Zu den beiden anderen Sektoren wurde das Bauholz meistens zugeführt, und zwar ganz sicher das Kastanien- (*Castanea*) und Buchenholz (*Fagus*), wahrscheinlich aber auch das Eichenholz (*Quercus*).

5. Man kann annehmen, dass die Bauholzauslese besonders im zweiten und im dritten Sektor mit Absicht durchgeführt wurde. Die von der vorigen Generation gemachten Erfahrungen wurden bei den Bauten von der jüngeren mit Nutzen angewendet. Die Widerstandsskala des Bauholzes ist nämlich folgend: Kastanie (*Castanea*), Eiche (*Quercus*), Esche (*Fraxinus*), Lärche (*Larix*), Kiefer (*Pinus*), Fichte (*Picea*) und Tanne (*Abies*).

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

Abbé H. Breuil, *Quatre cents siècles d'art pariétal*, Paris 1952, str. 415, slik 551 (od tega 5 barvnih).

Avtor tega dela je toliko znan in spoštovan, da že zaradi njegovega imena radi vzamemo v roke vsako njegovo delo. V svojem petdesetletnem znanstvenem delu se je vedno v glavnem posvečal paleolitski umetnosti. Rezultat tega dolgoletnega dela je knjiga, ki že na prvi pogled naredi na bralca velik vtis. Knjiga je velikega formata in tako bogato ilustrirana, da odpade na tekst precej manj prostora kakor na slike. Že iz naslova je razvidno, da avtor ni imel namena obravnavati celotno paleolitsko umetnost, ampak da se je omejil samo na stensko umetnost. Razen nekaj skulptur, ki jih mimogrede tudi obravnava, se tega dosledno drži.

Po poetičnem uvodu preide na kratko zgodovino odkrivanja in proučevanja poslikanih jam. Izraža tudi upanje, da bodo temu delu postopoma sledile monografije večjega števila jam.

»Izvor umetnosti« je naslov naslednjega poglavja. Avtor je mnenja, da je prvotna stopnja posnemanje drugega bitja, to je neke vrste dramatika. Od tu izhaja posnemanje živali, ki je človeku praktično koristilo pri lovu. Preko magičnih ceremonij, ki so imele namen doseči oblast nad živalmi, je prišlo do risanja in slikanja živali, ki naj bi tako ostale trajno pod oblastjo tistega, ki jih je upodobil. Druga možnost, ki prav tako izhaja iz magije, je ta, da so napotili človeka k risanju, živalski sledovi na zemlji in odtiski njegovih lastnih rok. Živalski sledovi so mu dajali možnost zasledovati divjačino; če jih je imel upodobljene, si je tako zagotovil stalno možnost zasledovanja. Risanje samo pa izvaja iz potegov roke po ilovici, kjer so prsti pustili sledove. To se je dogajalo spočetka po naključju in nehoteno. Pozneje se je morda tako igral in že skušal doseči določene oblike. Zanimivo je, da avtor dopušča prve začetke umetnosti že v starejšem paleolitiku, čeprav ni nobenih tovrstnih najdb. Bili so pa očitno potrebni možgani *Homo sapiensa*, da so ustvarili to umetnost, in še to le tistih človeških krdel, ki so imela stalno opravka z lovom na veliko divjačino. Samo te vrste lov je dajal dovolj močne dinamične in vizualne vtise, ki so lahko privedli do ustvaritve in razvoja umetnosti.

V odstavku o geografski razširjenosti poslikanih jam ugotavlja njihovo majhno področje: nahajajo se samo v Evropi, in še to samo v Franciji, Španiji in Italiji. Za nas je posebno važna opazka, da se tudi v Jugoslaviji nahaja jamska umetnost. Ko se je avtor mudil leta 1923 na Češkoslovaškem in iskal po čeških jamah stenske slikarije, mu je omenil dr. Absolon, da je pri vходу velike jame pri Kotorju v Jugoslaviji vgravirana figura velike ribe, ki je pa on ni nikoli objavil. Tako smo precej pozno in po dolgi poti zvedeli za važen podatek, ki nam pa nalaga nalogo, da to jamo in sliko v njej tudi poiščemo.

V naslednjem poglavju razpravlja avtor o pogojih konservacije. Po ugotovitvi, da so zelo mnogovrstni, opiše nekatere od njih.

1. Vpliv teže. Veliki bloki na stropu ali tudi previsi na stenah mnogokrat odpadejo. To povzročajo temperaturne spremembe in včasih tudi potresi. Pri

tem pa ni nujno, da so okrašene ploskve uničene. V splošnem je zgornja ploskev ležečega bloka bolj podvržena razpadanju, medtem ko se na spodnji ploskvi bloka slike mnogokrat izvrstno ohranijo. Pri počasnem kršenju stropa je seveda vse uničeno.

2. Kemični in organski vplivi. Do skrajnih mej svetlobnega območja v vhodnem delu jame se naselijo lišaji in alge, ki povzročijo uničenje slikarij. Povsod v jami pa deluje na skalno površino oksidacija, ki lahko toliko spremeni barvo osnove, da postanejo figure slabo vidne.

3. Vpliv sedimentov. V mnogih primerih so bile jamske slikarije zakrite s poznejšimi sedimenti. Od kemične sestave teh sedimentov je odvisno, koliko se slike ohranijo. Možni so vsi primeri od uničenja do popolne ohranitve. V splošnem pa zelo trpijo barve.

4. Vpliv vode. Voda deluje na dva načina, to je z infiltracijo in kondenzacijo na stenah. Infiltracija povzroča odlaganje sigastih skorij, ki lahko deloma ali pa popolnoma pokrijejo okrašene stene. Važno pa je, da pri tem slike ali gravure niso uničene. Drugače je s kondenzno vodo. Ta je polna ogljikovega dvokisa in korodira stene. Pri tem seveda uniči vse, kar je bilo na steni.

V poglavju o starosti okrašenih jam navaja avtor nekaj podatkov o trajanju posameznih dob. Pri tem omenja tudi metodo radioaktivnega ogljika, ki pa zaenkrat za določevanje paleolitskih starosti še ne pride v poštev.

Nekoliko obsežnejše je poglavje o kronologiji in razvoju umetnosti. Avtor pravi, da je prvotno pripisoval ves poznani material enemu samemu razvojnemu ciklu. Šele globoko poznanje tega materiala in pa nova odkritja so ga pripeljala do tega, da dopušča dva zaporedna in samostojna cikla: prvi se sklada z aurignacienom in périgordienom, drugi pa s solutrénom in magdalénienom v vsem obsegu. Na prvo mesto, kot najstarejše, postavlja avtor odtiske človeških rok z razprtimi prsti, ki so obrobljeni z različnimi barvami. Sem spadajo tudi precej redke skupine obarvanih pik. Skoraj enako starost imajo tudi rdečebarne pozitivne slike rok in rdeče ali rumene vijuge, potegnjene z več prsti. Tem se pridružujejo že prve zelo enostavne in v isti tehniki izdelane živalske slike. Slede linearne risbe, ki so najpogostejše rumene, potem rdeče in redko črne. Končno nastopijo ploskovne slike, najprej nepopolne in pozneje popolne. V tem prvem ciklu paleolitske umetnosti se z barvanimi slikami razvija vzporedno tudi graviranje. Kot prve opazimo brazde in vijuge v ilovici, ki so potegnjene s prsti. Prste kmalu nadomestijo nekakšne grabljice, orodje z več zobmi, s katerim so delali isto. Kmalu se pojavijo že primitivne živalske oblike, katerih upodobitev je izpopolnjena z novo tehniko vrezovanja v skalnato steno s sileksom.

Za drugi, solutrénsko-magdalénienki, ciklus je značilen, da ni nikjer nobene slikarije, ki bi jo lahko z gotovostjo uvrstili v solutrén. Za najstarejši magdalénien so spet značilne enostavne linearne risbe v črni barvi. Razvoj prehaja nato preko enostavnih ploskovnih do popolnih in večbarvnih slikarij. Višek doseže v magdalénienu 6. Temu sledi propad, o katerem pričajo redke proto-azilenske najdbe. Vzporedno se razvija tudi graviranje. Omeniti je treba krasne reliefe, ki se pojavljajo od srednjega solutréna do konca starega magdaléniena. Perspektiva ni več zveržena kakor v prvem ciklu. V mlajšem magdalénienu so barvni sliki dali vrezano osnovo. Neodvisno od barve so izdelovali tudi izredno popolne risbe.

V naslednjem poglavju daje avtor v glavnih črtah kulturno sliko mlajšega paleolitika, dalje opis in razdelitev posameznih kulturnih stopenj.

Posebno poglavje je posvečeno upodobljeni favni. Skupno je v vsej stenski umetnosti upodobljenih do 30 živalskih vrst. Ta favna je pa zelo neenakomerno razdeljena po posameznih jamah kakor tudi po starostnih dobah. Vzrok je lahko v okusu umetnika ali pa plemena, za katerega je delal. Po drugi strani pa je zelo verjetno, da so živalske vrste nastopale različno pogosto v različnih pokrajinah, dobah in letnih časih. Precej jih je tudi izumrlo v teku mlajšega paleolitika. Za posamezne živalske vrste je navedena geografska in časovna pogostost upodobitev.

Sledi zadnje poglavje, v katerem razpravlja avtor o orodju in tehniki. Ker so stenske slikarije večinoma v temnih predelih jam in včasih zelo oddaljene od vhoda, je prvo vprašanje, ki se zastavlja, kako si je tedanji človek jamo razsvetlil, zlasti ker so marsikje tudi nevarni prehodi, ki jih je moral prečkati.

Avtor navaja več načinov, točnega odgovora pa ni mogoče dati. Gotovo je le to, da so takratni ljudje znali jamo razsvetliti in so bili tudi sposobni ogenj takoj spet zanetiti, če je v jami nenadoma ugasnil.

Od konca moustériena dalje se nahaja v kulturnih plasteh mnogo kosov raznobarnih kamenin. Na nekaterih se poznajo sledovi strganja. Iz njih so dobivali barvni prah, ki so ga nato preparirali z mastjo. Nastalo je nekakšno testo, ki so ga nanašali na steno s prsti ali s čopičem iz lesa, perja ali dlake. Mogoče je pa še drug način barvanja, toda le s finim prahom. S pihanjem so nanašali prah na steno in tako ustvarili negativne slike rok, ki so le obrobljene z različnimi barvami. Ker so to tehniko uporabljali tudi pri drugih slikah, včasih zelo precizno izdelanih, misli avtor, da so za pihanje morali imeti cev (trs, kost itd.). Pristavlja pa, da o tej tehniki ne vemo mnogo.

Že od 49. strani naprej sledi slikovni dokumentarni material, razdeljen po posameznih jamah in abrijih. Kot posebno skupino objavlja na prvem mestu »Sest velikanov«, Altamira, Font de Gaume, Les Combarelles, Lascaux, Les Trois Frères in Niaux. Sledijo francoska najdišča, urejena po pokrajinah, dalje španska in končno obe italijanski. Vsako jamo spremlja tekst z geografskimi podatki, kulturnimi pojasnili in pri večjih tudi kratek historiat. V pripadajočih napisih pod slikami je povsod označena tudi velikost naslikanih predmetov. Od slik je približno polovica črno-belih rekonstrukcij, polovica pa fotografij. Večkrat je isti predmet podan na oba načina, kar je zelo poučno. Barvnih reprodukcij na žalost ni mnogo, so pa zelo lepe.

Na koncu knjige je še poskus kronološke klasifikacije. Tabelarično je prikazano za vsako jamo, katerim kulturnim stopnjam pripadajo njene stenske slikarije.

V seznamu literature je navedenih preko sto temeljnih del in je za nas nekoliko porazna ugotovitev, da razen nekaj izjem teh del sploh nimamo.

M. Brodar

Convegno Internazionale di paleontologia in occasione del 1° Centenario della scoperta delle palafitte preistoriche.

Od 29. do 31. avgusta 1954 je bil v Varese mednarodni kongres predzgodovinarjev v zvezi s prvo stoletnico začetka raziskavanj predzgodovinskih kolišč v Italiji. Kongres so organizirali: Zavod za varstvo antičnih spomenikov Lombardije, Muzej v Varese, predstavniki arheoloških inštitutov milanske univerze, mestna občina v Varese in turistični urad v Varese, ki je velik del kongresa tudi financiral in dal na razpolago vsa prevozna sredstva ter hotele. Od udeležencev kongresa so bili najmočnejše zastopani domači italijanski strokovnjaki s Pio Lavioso-Zambotti, Carlom Maviglio, Raffaelom Battaglio, Mariom Bertolone, Pierom Barocellijem i. dr. Zelo močna je bila tudi ekipa švicarskih predzgodovinarjev s Karлом Keller-Tarnuzzerjem, Emilom Vogtom, Marcom R. Sauterom, R. Laur-Belartom, Maxom Weltenom, Wernerjem Lüdigem, Speckom i. dr. Angleži, Francozi, Nemci, Jugoslovani in Danci so pa imeli le po enega, dva, največ tri predstavnike, med katerimi so bili Gordon Childe, Oscar Paret, Joachim Werner i. dr.

Skupno je bilo najavljenih 27 predavanj, ki so vsa obravnavala razna vprašanja kolišč, tako da je ves kongres imel značaj poglobitve problematike in raznih momentov s področja naselbin na koliščih. Ker so skoraj vsa predavanja bila spremljana tudi s projekcijskimi slikami, je bilo mogoče še bolj detajlno spremljati včasih tudi čisto specialna vprašanja. Vsa predavanja je pa vsebinsko mogoče razdeliti v pet skupin.

V prvo skupino moramo šteti predavanja, katerih predavatelji so se prvenstveno omejili v glavnem na poročila o najnovejših raziskavanjih novih kolišč ter o problemih, ki se sučejo okoli teh. To so bila kolišča na otoku Virginia na jezeru Varese (Bertolone, Maviglia), dalje kolišča, odkrita na Piavi (Battaglia), kolišča na jezeru Lagozza (Cornaggia Castiglioni), kolišča v kotlini Verone (Zorzi) in druga podobna najdišča. Posamezni predavatelji so poročali tudi le o posameznih objektih (Volta, Ornella Acanfora in dr.). Splošne problematike, nastale ob novih raziskavanjih kolišč, so se dotaknili tudi posamezni

tuji arheologi. Tako se je Korošec dotaknil problematike kolišč na Ljubljanskem barju. Vsa ta predavanja so pa imela značaj bolj obvestila o novo odkritih postojankah ter o novih momentih, ki nam pomagajo tolmačiti problematiko kolišč in njih kultur, ali pa vsaj zastavljajo novo problematiko. V isto skupino je mogoče prišteti še nekaj predavanj in predavateljev, ki so se dotaknili splošne slike raziskavanj v posameznih deželah, kakor n. pr. R. Laur-Belart, ki je podal pregled raziskavanj kolišč v Švici.

Druga skupina predavateljev je obravnavala bolj splošne probleme v okviru kulture na koliščih. Predavanja so včasih imela značaj poročil bolj splošnega značaja, kakor je bilo n. pr. predavanje »Kolekcija s kolišč v Museo Preistorico Romano« (Barocelli). Nekateri predavatelji so se pa dotaknili vprašanja odnosa med kulturo naseljencev na koliščih do drugih kulturnih skupin, kakor so bila predavanja »Pokopi v cistah in koliščarska civilizacija v dolini Rone« (Marc R. Sauter), dalje »Stratigrafija pirenejskega neolitika in odnos do alpskih neolitičnih kolišč« (Louis-René Nougrier), »Poljedelske neolitične kolonije na močvirnem zemljišču« (W. Guyan), »Predstave kolišč v Val Camonica« (Keller Tarnuzzer) itd.

Tretja skupina predavateljev se je dotaknila sintetične slike, ki nam jo nudijo današnja kolišča. Med temi sta bila tudi Pia Laviosa Zambotti, ki je skušala dati sliko kolišč in kulture v zgodovinski luči, in pa Gordon Childe, ki je podal zgodovinski pomen kolišč kot podobo nekdanjega življenja človeka v neolitiku.

Posebno skupino je predstavljalo nekoliko predavateljev, ki so se dotaknili problema kolišč z gledišča prirodoslovnih znanosti, predvsem paleobotanike. Tako je Hans Helbaek poročal o paleobotaničnih raziskavanjih na koliščih in o rezultatih, do katerih je ob tem prišel. Max Welten je pa podal sliko, kaj nam more nuditi palynologija pri raziskavanju predzgodovinskih kolišč ter o rezultatih in raznih momentih, s katerimi je mogoče nekatere čisto arheološke hipoteze sprejeti ali pa ovreči. Vittoria Pasa Durante je pa dala pregled pelodne analize v holocenskih plasteh otoka Virginia na jezeru Varese, kjer so raziskavali kolišča.

Vsa ta predavanja so se pa le v manjši meri dotikala vprašanja, ki danes skoraj najbolj zanima predzgodovinarje, kateri se bavijo s problemom kolišč. Predvsem je tu pomembno vprašanje, kaj danes razumemo pod nazivom kolišč. Imenovani predavatelji so se v glavnem omejili le na posamezne detajle v tem problemu, ali so se pa nagibali k stališču, po katerem se naselbine na koliščih ne glede na mesto, kjer so, med seboj ne razlikujejo. Nekaj predavateljev se je pa dotaknilo tudi tega nadvse zanimivega vprašanja, ki je izzvalo tudi najživahnejše diskusije. Med ostalim je predavatelj Oscar Paret zanikal v splošnem obstoj kolišč. Emil Vogt in nekateri drugi švicarski predzgodovinarji so pa v svojih izvajanjih razlikovali nekoliko momentov pri tem zanimivem vprašanju. Kakor je pa videti, problem obstoja ali neobstoja kolišč še zdaleč ni jasen, niti raztolmačen. Mogoče bodo posamezne naravoslovne vede prinesle več jasnosti v to vprašanje, kar je na koncu skušal dokazati tudi Werner Lüdi v svojem predavanju, ki je s čisto naravoslovnega gledišča dokazoval obstoj nekaterih kolišč v Švici.

Josip Korošec

Joachim Werner, Waage und Geld in der Merowingerzeit. (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Jahrgang 1954, Heft 1, München 1954), 40 str., 7 slik in 2 karti v tekstu ter 2 tabli.

Bavarska akademija znanosti je v vrsti svojih publikacij izdala kot prvi zvezek v letu 1954 razpravo Joachima Wernera, ki obravnava tako arheološko kot zgodovinsko pomembno vprašanje razvoja denarja in razvoja tehtnice za tehtanje denarja v merovinskih periodi.

Avtor nam v kratkih potezah podaja zgodovinsko sliko propadanja rimskega denarstva, ki v raznih krajih pada v razna obdobja. Prvenstveno je izginil iz prometa bakreni denar, medtem ko so zlati in srebrni denar kovali tudi še dalje. Vendar pa tudi ta ne povsod. Tako nimamo na desni strani Rena dandanes nikakršnih dokazov o obstoju kovnic. Na levi strani Rena so pa

kovnice omejene le na mesta, medtem ko so v notranjosti Galije tudi v manjših naselbinah. Doslej je samo v Galiji ugotovljeno okoli 800 kovnic, ki pripadajo največ VIII. stoletju. Prav tako je ugotovljeno okoli 2000 imen znanih monetarjev. Ker so pa to bili v glavnem le novci iz dragocene kovine, je obtok novcev okoli leta 700 bil omejen le za potrebe daljne trgovine, medtem ko je droben denar (bakren) za potrebe notranje trgovine manjkal. Na temelju tega sklepa avtor, da moramo ta primer tolmačiti ali kot zelo omejeno denarno gospodarstvo, ali pa kot zelo razvito naravno gospodarstvo. Kovan denar je zaradi dragocene kovine imel tako veliko vrednost, da je mogel priti v poštev le pri zunanji trgovini, medtem ko se je v notranjosti trgovina razvijala po menjalni poti.

V merovinških pokrajinah z razvitim kovanjem denarja je preizkušal kovani denar predstojnik kovnice (Münzmeister). Dokler je bilo še dovolj dragocene kovine, je trajal še princip kvantitete. Zlati trenti so imeli enotno težino, enotno velikost in tudi vsaj približno enoten sestav. Kasneje pa prihaja do zmanjšanja težine in velikosti ter do slabšega sestava in celo do potvorb (pozlačen bakren denar). Tedaj se vse bolj uveljavlja princip kvalitete na račun principa kvantitete, kjer se upošteva le vrednost kovine po težini. Vsak posameznik je bil primoran sam preizkušati novce in jih tudi tehtati. Preizkus kovine se je vršil s preizkusnim kamnom, a težina se je tehtala na posebnih tehtnicah, podobnih apotekarskim tehtnicam. Obstajala sta dva tipa, oba po vzoru rimskih tehtnic. Prva tako imenovana hitra tehtnica (statera) je v merovinških grobovih V. do VII. stoletja znana v 12 primerkih, druga pa tako imenovana enakokraka tehtnica (libera) je znana v 53 primerkih. Avtor se ne strinja z dosedanjim glediščem, po katerem naj bi tehtnice bile le last zlatarjev in monetarjev, ker doslej ni odkrit noben grob, v katerem bi poleg tehtnice bilo tudi zlatarsko orodje. Nekateri drugi grobovi zunaj merovinškega kulturnega kroga, v katerih so se našli predmeti, ki pripadajo zlatarjem, niso imeli tehtnic. Zelo redko je pa tehtnica v ženskem grobu. Avtor kaže tudi na socialni položaj tistih, ki so imeli tehtnice v grobovih. O nekaterih meni, da so pripadale plemenitašem, čeprav tehtnica ne predstavlja nujen predmet v grobu tistega, ki je stal socialno višje. Poleg tehtnic imamo včasih v grobovih tudi uteži raznih oblik in razne težine, včasih celo galski bronasti denar, uporabljen v ta namen.

Razširjenost grobov s tehtnico v merovinških deželah je razdeljena dokaj ravnomerno po frankovskih krajih severne Galije, po Valoniji in v renskih krajih. Osamljene so pa tehtnice v Vestfalski in v friziških Terpih, medtem ko so pri Alamanih in Bajuvarih zopet bolj pogostne. Tako imamo tudi teritorialno razdeljene pokrajine s principom kvantitete ali s kovanjem novcev in pokrajine s principom kvalitete ali s tehtnicami, ki pa med seboj po najdbah časovno ne sovpadajo.

Izven merovinških pokrajin je tudi v Angliji najdenih 6 tehtnic, ki so po mnenju avtorja pod merovinškim vplivom. Podoben primer bo tudi z nekaterimi drugimi tehtnicami, ki so najdene na Danskem, na Saksonskem, na Türińškem in v Frieslandu. 6 tehtnic na Norveškem in tehtnica, ki je najdena na Jütlandu, pa niso služile za tehtanje zlatega denarja, ker so veliko večje. Predstavljajo domače delo po frankovskih vzorih. Avtor sodi, da so služile take tehtnice za tehtanje prstanastih novcev (Ringgeld).

Langobardski sta tehtnici, najdeni v Kranju, od katerih je ena statera, druga pa libera. Tretja langobardska tehtnica je bila pa najdena v Brnu v grobu nekega zlatarja.

V Panonski nižavi najdeni tehtnici z uteži, ki jih avtor pripisuje Avarom, pripadajo prav tako kakor ona iz Brna, zlatarjem. So pa bizantinskega izvora.

Po vsem moremo imeti za tehtnice za tehtanje denarja le merovinške in angleške tehtnice. Te so bile vezane na neko posebno denarno situacijo v tamkajšnjih krajih, ker so istočasno bili v obtoku razne vrste novcev raznih kovnic. Tak primer imamo pa tudi že veliko poprej za časa Keltov, prav tako pa tudi kasneje za časa Vikingov v IX. in X. stoletju.

Razprava, ki jo je napisal Werner, je posebno pomembna glede daljnih možnih sklepov o trgovini, delno tudi za socialno stanje posameznikov poleg samega razvoja denarstva in kovanja novcev v zgodnjem srednjem veku ter uporabe kovanega denarja kot plačilnega sredstva.

Josip Korošec

Wolfgang Dehn-Edward Sangmeister, *Die Steinzeit im Ries*, Katalog der Steinzeitlichen Altertümer im Museum Nördlingen (Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Heft 3), 1954, 54 str., 20 tab., 1 priloga in 2 plana.

V vrsti katalogskih objav gradiva Bavarske, ki jih izdaja Zavod za varstvo kulturnih spomenikov (Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege) pod uredništvom Wernerja Krämerja, je v tretjem zvezku izšla kamena doba »Ries« po gradivu, ki je v muzeju v Nördlingenu. Avtorja Wolfgang Dehn in Edward Sangmeister, ki sta objavila to gradivo, sta istočasno obravnavala tudi še starejšo bronasto dobo te pokrajine. Namen kataloga je isti kakor tudi ostalih, ki so do sedaj izšli in ki so jih v Nemčiji začeli redno izdajati. Tako je gradivo dostopno tudi drugim znanstvenikom, ki dobijo vpogled v vso zadevno problematiko. Istočasno je pa gradivo obvarovano vsaj z objavo pred strahotami kake nove svetovne vojne, ki bi uničila dragoceno znanstveno gradivo, katerega ne bi bilo več mogoče nadomestiti. Poudarek pri vseh podobnih katalogih je na risbah, ne pa na slikah, katere uporabijo le kot ilustracijo. Tako so tudi v našem katalogu podani vsi predmeti v risbah, ki nudijo veliko bolj verodostojno sliko gradiva in raznih fines, poleg raznih prereзов, kakor bi pa nudile fotografije, ki so podane le v nekaj primerih. Sam opis predmetov je izredno kratak in zgoščen. Naznačene niso niti dimenzije predmetov, temveč je le pri tolmačenju slik podano razmerje risb glede na naravno velikost predmetov. Skoraj podobno zgoščen je tudi opis najdišč, dalje kulturnih plasti in ustreznih najdb, kjer so dani le najbolj pomembni podatki poleg literature. Tako je mogoče v enem zvezku zbrati tudi večje število gradiva, posebno če imamo že poprej objavljena posamezna najdišča z obširnejšim opisom tako najdišč kakor tudi kulturnih plasti, s klasifikacijo in tudi z opisom gradiva.

Poleg čisto kataloškega dela sta avtorja v posebnih poglavjih podala geografsko sliko te pokrajine in sestavo tal. V obširnem poglavju sta se izčrpno dotaknila zgodovine raziskovanja, kjer podajata tudi ustrezno literaturo in mesto, kjer so najdbe danes shranjene. Pred vsakim katalogom, ki je razdeljen na starejšo kameno dobo ter mlajšo kameno dobo skupno s starejšo bronasto dobo, je tudi kronološki oris kulturnih skupin v glavnih obrisih z glavnimi najdišči. Posebej so pa obravnavana najdišča tudi na kataloški način.

Med najpomembnejšimi najdišči starejše kamene dobe so »Ofnet« jame poleg večjega števila drugih najdišč. Najdbe v prvih pripadajo od musterijena do mezolitika. Svetovno znani so tudi pokopi lobanj v Ofnetu. Ostale jame, v kolikor so nudile gradivo, pripadajo pa starejši in srednji kameni dobi. V glavnem so zastopane razne stopnje musterijena, orinjasiena, solutrena, magdaleniena in tardenoasiena. V katalogu pa nimamo risbe gradiva, ker je gradivo po drugih muzejih, ne pa v Nördlingenu.

Mlajša kamena doba je v tej pokrajini zastopana z večjim številom najdišč, ki pripadajo raznim kulturnim skupinam. Skoraj vse neolitične kulture Južne Nemčije so tu zapustile svojo sled. Med prvimi skupinami, ki so naselile Ries, je treba šteti t. i. linearno trakasto keramiko, katere nosilci se označujejo kot potujoči poljedelci. Vendar pa ta skupina ni popolnoma enotna ter je pri njej mogoče razlikovati nekoliko stopenj, kakor so flornbornski stil ter stil trakov, izpolnjenih z vbodi. Zadnja stopnja je mlajša od prve. Redki so pa tu posamezni drugi stili, kakor je primer z wetterauskim in pa wormseškim. Karakteristični materialni elementi te kulturne skupine so razne keramične oblike ter razno kameno in roženo orodje, med ostalim tudi srpi iz kremenca. Bolj redki so klini in sekire v obliki kalupa.

Veliko bolj skromno je zastopana t. i. Stichbandkeramika, trakasta keramika, izpolnjena z vbodi, ki ima ravno tako nekaj tipičnih keramičnih oblik z njej lastno ornamentiko. Ta skupina se v mnogočem naslanja na linearno trakasto keramiko, na drugi strani pa ima tudi elemente rönsenske keramike, ki je v tej pokrajini veliko bolj izrazita, kakor pa prejšnja. Ta se od kulture trakaste keramike razlikuje že po naselbini, ki je odkrita na Goldbergu, tako po legi, kakor tudi po velikosti in obliki kolib. Med trakasto in rönsenko nimamo povezave niti v keramiki. Stične točke med njima bi mogle biti le v kalupastih sekirah. Na temelju posameznih stratigrafskih momentov sklepa avtorja, da je rönsenska mogla biti istočasno z linearno keramiko.

Mihelsberška kultura prihaja na temelju stratigrafskih podatkov najdišča na Goldbergu med rösensko in altheimsko kulturo. Za sedaj je pa še malo raziskana. Najmočnejše zastopana je za sedaj altheimska kulturna skupina. Po najdišču na Goldbergu so naselbine te skupine imele skupine kolib šotoraste oblike, ki so bile združene v večje vasi. Prebivalci so se pa bavili z lovom in s poljedelstvom. Tipična materialna kultura obsega nekaj posebnih keramičnih oblik in kameno orodje, med katerim so zopet tudi srpi. Začetek altheimske skupine bo po mnenju avtorjev padel na konec polne neolitične dobe.

V Riesu je najdena tudi kulturna skupina zvončastih čaš, vendar pa ni izrazita, medtem ko so nekatere druge kulturne skupine zastopane le s kakim keramičnim fragmentom, često med drugim kulturnim inventarjem. Grobovi zgodnje bronaste dobe so pa prekrili naselbine zvončaste čaše, tako da ni vedno jasno, ali taki grobovi mogoče ne pripadajo sami kulturni skupini zvončastih čaš. Vendar je pa glede na grobni inventar to dokaj dvomljivo.

Josip Korošec

Max Hundt, *Das karolingische Reihengräberfeld von Felkendorf-Kleetzhöfe im Landkreis Kulmbach (Die Plausenburg, Schriften für Heimatsforschung und Kulturpflege in Ostfranken, Band 6), Kulmbach 1953, 168 str., 8 slik, več risb v tekstu in 1 plan.*

Med edicijami, ki jih izdaja društvo »Prijateljev Plausenburga« je kot šesti zvezek izšla monografija grobišča v Felkendorfu, ki jo je napisal nje raziskovalec Max Hundt. Grobišče je bilo raziskovano, potem ko je bilo pri gradnji ceste slučajno odkrito, že 1936. leta. Kljub temu pa, da je za objavo bila monografija pripravljena že 1938. leta, ni bila prej natisnjena zaradi avtorjevega političnega zadržanja, kakor sam trdi.

Grobišče v Felkendorfu spada v vrsto manjših grobišč z grobovi v vrstah in relativno skromnimi pridevki. Kljub temu pa imamo tu nekaj zanimivosti, ki jih je potrebno omeniti. Tak primer predstavljajo n. pr. sami grobovi, ki so podobno kakor pri nas na Bledu včasih delno vkopani v skalnata tla in obdani s kamnitimi ploščami, podobno kakor je tudi pri nekaterih naših dalmatinskih nekropolah zgodnjega srednjega veka. Posamezni grobovi so bili tudi nekoliko globlje, od 40 do 75 cm globoko vsekani v skalo, vendar samo za posamezne dele telesa, največkrat za glavo, medtem ko je ostali del telesa bil vkopan v gramoz, ker se je tam skala nehala. Osnovna orientacija skeletov je bila od zahoda proti vzhodu. Avtor sklepa tudi, da so posamezni skeleti ležali na deski, pri nekaterih je pa mogel ugotoviti poogljjeni les, ki ga tolmači kot ostanke ritualnega ognja pred pokopom itd. Od pridevkov so se našle le okrasne igle, obsenčni obročki s S-petljo ali pa brez nje, zapone, nekaj steklenih biserov, noži, kresilo, nekaj prstanov in dva ključa.

Avtor je podal zelo obširno in natančno potek izkopavanj, način dela ter priključil svojemu poročilu tudi razne analize materiala in zemlje. Posebno zanimiv je pa njegov način podajanja in njegov poskus dokumentacije, ki se, čeprav kaže, da avtor ni arheolog v pravem pomenu besede, nekako ne sklada z njegovo izjavo, da delo ni moglo biti tiskano v času Hitlerjevega režima. Na sploh pa to delo meče neko čudno luč na arheološko vedo.

Cilj avtorjevega dela, kar tudi sam priznava, je bil ovreči obstoječe hipoteze o bivanju Slovanov v severovzhodnem delu Bavarske. Po njegovem mnenju majhno število Slovanov tu ni moglo spremeniti sliko germanskega prebivalstva, kot je niso mogle spremeniti ciganske naselbine Kulmbach-bayreitskih mejnih grofov, ali pa kakor je ni mogla spremeniti doselitev Hugenotov (str. 122). Kolikor so sploh Slovani sem dospeli, so bili ali vojni ujetniki, ali pa poljedelci, ki so se pa naglo asimilirali s tamkajšnjimi prebivalci (str. 125).

Ne glede na vprašanje, ali je grobišče v Felkendorfu slovansko ali germansko, ker imamo na eni strani tukaj predmete, ki se morejo po današnjem stanju znanosti označiti kot slovanski (S-obročki, kresilo in nekateri drugi momenti), medtem ko so drugi danes popolnoma tuji slovanskim kulturam (igle in nekateri stekleni biseri), ali pa so za kakršno koli opredeljevanje atipični, kakor n. pr. noži, je zanimiv avtorjev način dokazovanja. Predvsem smatra, da je zgrešeno iskati analogije v istočasnih grobiščih Turinške in v Vzhodni Nemčiji,

ker so ta grobišča označena kot slovanska. Za to avtor ne išče analogij niti v Češkoslovaški, ki mu je bila najbližja, temveč se naslanja le na kasno merovinška in zgodnje karolinška, čisto germanska grobišča. Imel je namen dokazati, da je to grobišče, kakor tudi vsa podobna, čisto germanska, ne pa, kakor so jih razni slavomani in slavofili pripisovali Slovanom. Kjer pa avtorju zmanjka arheološko gradivo, se zelo rad zateka k politični zgodovini in celo k etnografiji, ali pa tudi k »Heldensagen«, ki bodo po avtorjevem mnenju popolnoma razjasnili in tudi ovrgli slavofilski »Wissenschaftlichen Schneeballsystem«, kakor ga na nekem mestu imenuje (str. 64). Ni čudno, da so tudi sklepi temu primerni. Vzemimo samo nekaj primerov. V novem grobišču je bilo najdenih največ nožev. Nekateri tamkajšnji lokalni zgodovinarji, kakor pravi avtor, so nože v grobovih imeli za slovansko karakteristiko. Res je, da imamo nože tudi drugod in danes sploh ne sodijo med objekte, ki bi jih mogli kakorkoli bodisi etnično ali pa glede na izvor tega orodja, s pridom uporabiti za opredeljevanje. Avtor je pa nasprotnega mnenja. Ker so se našli noži tudi v merovinških grobovih, sodi, da morajo tudi ti iz Felkendorfa biti germanski. Vendar se ne zadovoljuje le s to konstatcijo. S »Heldensage« in tudi iz »Heldenbucha« tolmači take nože kot orožje za metanje. Pri tem pa skuša najti tudi tipološke posameznosti, ki naj bi potrjevale to gledišče. Kot tak naj bi služil kratek ročaj, ki po avtorjevem mnenju omejuje njegovo uporabo kot orodja (razmerje med ročajem in listom noža je 1 : 2), pač pa ga omogoča kot izredno dobro orožje za metanje. Kot dokaz, da ti noži v resnici predstavljajo orožje, naj bi bilo tudi hoteno upogibanje nekaterih tu najdenih nožev, ki se sicer javlja tudi na germanskem orožju (str. 110). Med 63 najdenimi noži v Felkendorfu je imel en nož nekoliko upognjen list, eden je imel delno upognjen ročaj in tudi list, eden je imel pa popolnoma nazaj upognjen list. Ker so pa najdeni noži največ v ženskih in otroških grobovih, tolmači avtor to kot pozabo na nekdanjo uporabo nožev kot orožja; in zato so dajali nože ne le v moške, temveč tudi v ženske in otroške grobove (str. 115). Tako bi noži v grobovih predstavljali reminiscenčen pojav izginjajoče germanske religije. Ne glede na avtorjevo napačno tolmačenje ročajev, ki predstavljajo le trn za oblogo ročaja, ne pa sam ročaj, na katerega se je šele dala obloga, bodisi lesena, rožena ali pa koščena, ki je bila različne dolžine in tudi različne debeline, se je nož že davno poprej uporabljaj kot orodje. Da je pa v posameznih momentih mogel rabiti tudi kot orožje, je pa vsakomur jasno in razumljivo. Nikakor ga pa zaradi tega ne moremo primerjati s saxom, samo zaradi želje, da se ugotovi njegov germanski karakter, čeprav nikdo ne osporava in tudi ne misli, da Germani ne bi uporabljali in poznali nožev. Tudi upogibanje, z drugimi besedami hoteno uničevanje nožev, ne potrjuje, da bi jih mogli tolmačiti kot orožje. Takšno uničevanje predmetov pred devanjem v grob imamo v raznih časih in na raznih mestih, tudi v Sloveniji. Tedaj se uničuje ali pa vsaj delno kvari takó orožje kakor tudi orodje in celo keramika. S tem pa nikakor ne mislim dokazovati, da etnična pripadnost grobov v Felkendorfu ne bi mogla biti germanska.

Podoben primer je tudi s kresilom (str. 115). To kresilo, kakor sam avtor pravi, bi se moglo, ker ima slovanskim kresilom popolnoma identično obliko, samo tedaj datirati kasno, »ako bi se primerjalo s sicer primitivnimi, toda časovno poznimi slovanskimi kresili. Zato jih avtor primerja z merovinškimi kresili, ki se pa tipološko vendar zopet razlikujejo, čeprav avtor sodi, da med njimi in felkendorfskim obstaja zelo velika sorodnost.

Ne mislim se spuščati v problem S-obročkov, ki so tipološko veliko bolj sorodni slovanskim S-obročkom, kakor pa vrsti tistih merovinških, ki jih navaja avtor in ki v strogem pomenu besede nikakor ne predstavljajo tipa pravih S-obročkov (str. 87 sl.).

Dokaj problematična so tudi posamezna avtorjeva opazovanja na samem terenu, dalje nekatere analize in sklepanja na temelju tega. Kot primer naj tu omenim le domnevo o sežiganju malih živali (str. 53), ki so baje ugotovljene šele z mikrosposko analizo v pepelu. Ta domneva je pač zelo problematična, ker se pri sežiganju nikdar kostni ostanki ne uničujejo tako, da bi se mogli ugotavljati le z mikroskopsko analizo. Ravno tako sklepa avtor na temelju opazovanj, da v grobovih najdene zapone ne predstavljajo del obleke, temveč bi

naj bile del jermenov, s katerimi so bili mrličji pripeti na mrliške deske. Tudi ta domneva nima nikake stvarne osnove, itd.

Končno avtor sklepa o etnični pripadnosti tega grobišča na temelju tabele, ki obsega 26 točk, od lege grobišča, lege grobov, kasnejših pokopov v že obstoječe grobišče, arhitekture grobov, mrliške deske, raznih pridevkov, itd. Vsaka od teh točk po avtorjevem sklepanju dokazuje, da je uporaba tega ali onega bila germanska (str. 124). Dalje tudi trdi, da je bilo vse, kar imamo v slovanskih grobovih na nemškem vzhodu, prevzeto iz sosednjih nemških dežel in sicer iz štirih različnih germanskih življenjskih prostorov: iz gepidskega na Sedmograškem (Ogrskem) ali iz Bizanca, iz frankovskega v kasnomerovinškem in karolinškem času, iz türinškega in iz vikinškega prostora (str. 125).

Da bi avtor mogel čim lažje povezovati analogije z merovinškim časom, datira felkendorfsko grobišče med leti 700—850, eventualno 900 (str. 116), medtem ko naj bi slovanske najdbe po avtorju pripadale šele XI.—XIII. stoletju (str. 67).

Premotriti kritično vse avtorjeve sklepe, je odveč. Ni tukaj vprašanje metode, ki je popolnoma zgrešena in bi jo lahko imenovali neznanstveno, ako ne bi zasledovala popolnoma neki drug cilj. Tudi ni vprašanje, ali etnično to grobišče pripada Germanom ali Slovanom, ali pa obema etničnima skupinama hkrati, ker ni nikakršen dokaz avtorjeva opomba, da Türinžani in Franki na svojih grobiščih ne bi v tem času trpeli pokopa Slovanov, ker so še v XVII. stoletju obrtniki morali prisegati v Vogtlandu, da v njihovih žilah ne teče »svenska« kri (str. 122). Tudi ni dalje vprašanje datacije, ki bo vsekakor veliko nižja, kakor jo postavlja avtor. Pač pa je tu nekoliko globlje vprašanje, ki pa ne sodi več na arheološko področje, ker tudi nemška arheologija ne odobrava takega načina pisanja, čeprav je postavljeno pod nacionalno krinko. Medtem ko bi se marsikake stvari še mogle prenesti, je vendar tu izrazita tendencioznost in često uporabljanje izrazov, ki jih prav tako moramo imeti za tendenciozne, kakor so slavomani, slavofili, slavomanija, Slavenverhimmelung itd. Takšne izraze nahajamo povsod tam, kjer koli bi avtor moral navajati analogije slovanskega gradiva, ki ga pa v resnici tudi ne pozna, ali pa noče poznati. Ako so pa to storili drugi znanstveniki, so po njem zastareli ali pa skratka ne čutijo germansko. Vzor je avtorju bil nekako Dinklage, na katerega se tudi sklicuje in kateremu je že 1938. leta poslal svoj rokopis (str. 94). Vsekakor bi bilo pa želeli, da se z znanstveno ali vsaj navidezno znanstveno literaturo danes ne vzbuja nacionalno sovraštvo, kakor so to delali Dinklage in Bolko von Richthofen. Tembolj je pa čudno, da je to storil avtor, ki se nekako sam prišteva k žrtvam fašizma, kar se pa iz razprave same nikakor ne vidi.

Josip Korošec

Alberto del Castillo Yurrita, *El vaso campaniforme*, Madrid 1954, 28 str., 8 tab. in 1 karta.

Med referenti, ki so govorili na IV. internacionalnem kongresu predzgodovinarjev in protozgodovinarjev v Madridu 1954. leta, je predaval o problemu kulture zvončastih čaš Alberto del Castillo Yurrita. Tema je za nas zanimiva predvsem tudi zaradi tega, ker se problemi te kulturne skupine javljajo danes tudi na našem ozemlju in jih bo potrebno zajeti z bolj konkretnimi argumenti, kakor se je pa to delalo doslej. Seveda pa ne gre primerjati problematiko na Iberskem polotoku z našo. Vendar pa obstajajo posamezna gledišča in način njihovega tolmačenja, ki bodo mogoče vplivala tudi na tolmačenje naših problemov.

Avtor opozarja, da se kulturna skupina zvončaste čaše na Iberskem polotoku ne more prisoditi nobeni etnični skupini, največ zaradi tega, ker sistematičnih raziskovanj tu ni bilo. Čeprav ne obstaja nikakršen karakterističen tip nasebin te kulturne skupine, se vendar kot najbolj tipične lahko smatrajo nasebine, ki so v umetno napravljenih jamah. Poleg tega pa obstaja tudi ozka povezava med nosilci te kulturne skupine in predelovalci kovin.

Med keramičnimi formami razlikuje avtor tri osnovne tipe: 1. obmorski tip, z dvema podskupinama, atlantsko in mediteransko; 2. almeria tip in 3. kontinentalni ali meseta tip, ki se širi po centralnem delu Španije. Ornamentika je pri obmorskem in almeria tipu čaš izdelana z vbodi, pri kontinentalnem pa z vrezi. V levantinski in pirenejski zoni je pa poleg vbodov tudi še vrvičasta ornamentika.

Avtor odklanja orientalno hipotezo izvora iberske zvončaste čaše. Predvsem se tu naslanja na časovni razloček, ki kulturo zvončaste čaše deli od eventualnih vzorov v egipčanski tasa kulturi. Odklanja pa tudi srednjeevropski izvor, izvemši posamezne oblike. Zato domneva avtor, da bi izvor obmorske zvončaste čaše bil v Južni Španiji lahko v zvezi s kardialno keramiko, medtem ko bi se kontinentalna čaša mogoče mogla pojasniti z nekim odsekom jamske kulture.

Glede širjenja kulture zvončaste čaše z Iberskega polotoka pa je avtor mnenja, da bi se moralo objasniti širjenje v nekem času ali v raznih časovnih razdobjih s predelavo kovine. Na Iberskem polotoku je kultura zvončaste čaše trajala zelo dolgo in se mora po avtorjevem mnenju časovno postaviti med kardialno keramiko, ki je delno istočasno s pojavom evropskih kultur. Obmorski in almeria tip sta pa po vsej verjetnosti istočasno. Na drugi strani bi pa pojav mediteranskega tipa na centralnem višavju mogel biti istočasen s polnim razvojem kontinentalnega tipa. Kljub temu pa avtor misli, da danes še ne moremo razpravljati o relativni kronologiji posameznih tipov čaš.

Josip Korošec

Valter Krušič: Karies pri Starih Slovanih (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za prirodoslovne in medicinske vede, Dela 6, Inštitut za medicinske vede), Ljubljana 1954, 104 str., večje število slik v tekstu in nemški povzetek.

Razred za prirodoslovne in medicinske vede SAZU je med svojimi edicijami izdal tudi razpravo Valterja Krušiča: Karies pri Starih Slovanih, ki sodi po svoji problematiki in obravnavanem gradivu v ožjo medicinsko oziroma stomatološko stroko, je pa izredno pomembna tudi za arheologijo in arheologe, ki se ukvarjajo s problematiko zgodnjega srednjega veka. Ne namenim se spuščati v prikazovanje čisto stomatoloških problemov, je pa nujno, da se razprave dotaknemo s čisto arheološkega gledišča, ker nam nudi kljub drugi osnovni zamisli izredno dragocene ugotovitve za proučevanje življenja Starih Slovanov.

Avtor je svoje delo razdelil na nekoliko oddelkov, ki obravnavajo posamezne slovanske nekropole, ki so bile odkrite v zadnjih letih na naših tleh. V uvodu podaja dosedanje raziskovanje kariesa na podobnem gradivu, kjer omenja rezultate Eulera, ki je raziskoval karies pri šlezijijskih Slovanih. Poleg njega se pa dotika tudi drugih stomatologov, ki so raziskovali gradivo IX. do XIII. stoletja. To gradivo pa ne pripada Slovanom, temveč drugim etničnim skupinam, kakor Ogom, Frankom itd. V uvodu skuša avtor podati na temelju dosedanjih zgodovinskih ugotovitev tudi neko splošno sliko o načinu življenja tako Starih Slovanov v splošnem, še posebej pa tudi Slovencev v zgodnjem srednjem veku. Pri tem se dotika tako prehrane kakor načina stanovanja, ker so ti momenti precej pomembni pri problematiki kariesa. Dalje opisuje avtor metodo, po kateri je preiskoval zobovje in ugotavljal karies in druge bolezni. Pri tem se naslanja na raziskave drugih stomatologov ter njih mnenja glede kariesa, abrazije itd., na raziskanih lobanjah od neolitika dalje.

Naslednji oddelki so posvečeni preiskavi zobovja iz posameznih nekropol v Sloveniji. Blejsko nekropolo deli avtor na izkopanine iz 1948. in izkopanine iz 1949. leta. Končni avtorjevi sklepi so glede na nekropolo iz leta 1948, da je celotno število karioznih zob v primeri z zdravimi 10,50 %, medtem ko je pri Starih Slovanih, ki so živeli v Šleziji med IX. in XII. stoletjem, bilo le 2,46 % karioznih zob. Največja umrljivost je pa bila med 36. in 55. letom. V tej dobi je bil karies tudi najbolj razširjen. Pač pa so moški imeli več kariesa kakor ženske. Avtor navaja poleg teh še več ugotovitev o vrsti kariesa in drugih zobnih obolenjih, ki pa zanimajo le bolj strokovnjake stomatologe, medtem ko za arheologijo danes prihajajo v poštev le bolj splošni sklepi, na temelju katerih more tudi arheologija izvajati posamezne sklepe. Blejska nekropola iz leta 1949, za katero avtor že v uvodu navaja neenakost gledišč arheologov glede etnične pripadnosti, pa kaže zadevno tudi drugačno sliko, kakor nekropola iz leta 1948, ki je pa časovno mlajša. Po avtorjevih sklepih je tu karioznih zob precej manj, namreč 7,08 %. Umrljivost je pa bila največja v starosti med 22. in 35. letom. Karies je najbolj razširjen pri skupini senilis (56—75 let) in matorus (36—55 let). Ptujsko grobišče, ki se časovno lahko vzporeja z blejskim grobiščem iz leta 1948, pa kaže še veliko bolj spremenjeno sliko. Karioznih zob je glede na zdrave

bilo komaj 4,06 %. Umrljivost je bila največja v starosti med 22. in 35. letom. Največji odstotek kariesa pa je bil pri skupini matorus. Toda karies je tudi že pri otrocih pujske nekropole in sicer ga je kar 8,5 %. Nekropola v Turnišču je dala 4,1 % kariesa; umrljivost je bila največja med 22. in 35. letom. Pri otroških skeletih je bilo na zobovju 5,2 % kariesa.

V končnem sklepu se avtor dotika vseh svojih rezultatov ter glede kariesa pri Starih Slovanih v Sloveniji misli, da so Slovani v Sleziji pripadali plemenom, katerih življenjska raven je bila nižja od življenjske ravni na Bledu in v Ptujju. Vendar je bil pa karies pri Alpskih Slovanih še enkrat bolj razširjen, kakor pri tistih Slovanih, ki so živeli v Panonski ravnini. Avtor dopušča tudi možnost, da so temu pojavu vzrok življenjske razmere, ker hrana in stanovanje nista edina činitelja, ki soodločata o stanju zobovja pri kakem plemenu ali narodu. V poštev prihaja po avtorjevem mnenju tudi vrsta prirojenih konstitucionalnih momentov, socialno stanje itd. Avtor daje večjo prednost rezultatom nekropole na Ptujju za splošne sklepe, kakor pa nekropoli na Bledu. Povprečno doživetje Starih Slovanov, ki so živeli na naših tleh, je bilo pa okoli 40 let.

Krušičeva razprava nam v zvezi z že znanimi arheološkimi in antropološkimi rezultati nudi nekaj dragocenih podatkov o nekaterih vprašanih, ki se bodo morala upoštevati tudi pri drugih raziskovanjih. Predvsem bo prišel v poštev način življenja v raznih krajih, socialni položaj posameznikov, splošne higienske razmere, itd.

Josip Korošec

France Starè, Prazgodovinske Vače, Univerza v Ljubljani, Arheološki seminar, Ljubljana 1954, 192 strani, 27 slik in 3 priloge.

V okviru Arheološkega seminarja ljubljanske univerze je izšla tretja disertacija: France Starè, Prazgodovinske Vače. Ne glede na disertacijo kot tako, je to delo izredno pomembno za našo predzgodovino, predvsem za ilirsko-halštatsko obdobje naših krajev. Avtor nam je v svojem delu podal jasno sliko kronoloških, trgovinskih, metalurških, umetnostnozgodovinskih in tipoloških problemov tega obdobja in s tem omogočil pogled v ta čas, ki je doslej ali napačno tolmačen, ali pa tudi nezadostno prikazan.

Svoje delo je avtor razdelil v nekoliko oddelkov. V uvodu podaja zgodovino raziskovanja na Vačah in ustrezne objave. Istočasno nakazuje tudi problematiko, ki se je pojavila ob teh najdbah. V uvodu je zajeto tudi avtorjevo stališče k tej problematiki, kakor tudi k doslej postavljeni kronologiji. Dal je splošno shemo tipološke razčlembе, po kateri je tudi razčlenil gradivo z Vač. Pri tem je omembe vredno, da je pri tipološkem razčlenjevanju predmetov upošteval funkcijo predmeta, obliko predmeta in varijanto predmeta. S tehnične strani pa deli predmete, ki so izdelani direktno z roko, predmete, ki so izdelani z roko z nekim drugim predmetom, predmete, ki so izdelani v zvezi s fizikalnimi procesi in predmete, ki so sestavljeni z orodjem iz že izdelanih kosov.

V naslednjem odstavku »Najdišče« podaja avtor pregled raziskovanja na Vačah v raznih obdobjih, kakor tudi vse ostale podatke, ki jih je mogel zbrati glede lege grobišč in naselbine, o načinu pokopavanja, obliki grobov, splošne opombe k pridevkom ter tudi razna gledišča, ki so bila postavljena glede na vaško kulturo. Po podatkih, ki jih avtor navaja za naselbino, se naslanja na W. Schmidu, ki jo je edini tudi raziskaval, ako izvzamemo avtorjevo več ali manj sondiranje tega mesta v novejšem času. Glede na izredno skope in celo pomanjkljive Schmidove podatke tudi o vaški naselbini ni mogoče izvajati nikakršnih sklepov, še manj pa splošno o železnodobnih naselbinah v Sloveniji. Avtor sicer sklepa, da je mogla biti na Vačah naselbina, ki se je raztezala na Zgornji in Spodnji Kroni, središče nekega širšega geografskega področja, ki bi naj bilo rodovno središče ter osnovni družbenopolitični, gospodarski, trgovski in kulturni center, vendar je to danes le domneva, ki je še zelo slabo materialno podprta, čeprav je verjetna.

V tretjem odstavku prehaja avtor na tipologijo objektov, na njih analizo in tolmačenje. Avtor deli celotno gradivo glede na njega funkcijo na nekoliko skupin. V prvo skupino uvršča predmete s praktično uporabno funkcijo, kakor so noži, sekire, sulice, puščice, pasne spone, fibule, igle, gumbi ter še nekatere kovinaste predmete, kakor meči, bodala, čelade, žvale, dereze, šila, situle in ciste.

V isto skupino pa uvršča tudi keramiko ter še vrsto praktično uporabnih predmetov, kakor so uteži in vretenca. V drugo skupino postavlja avtor okrasne predmete, kakor so zapestnice, prstani, uhani, ovratnice in obeski. V tretji skupini so pa predmeti s simbolično funkcijo, kakor so kulturna keramika, nekateri obeski, predvsem tisti, ki predstavljajo človeško figuro ter nekateri drugi.

Pri tipološki razčlembi se posebno zadržuje v daljših analizah ob tistih detajlih, ki mu nudijo večjo možnost za razne sklepe, medtem ko nekatere druge manj pomembne sicer razčlenjuje, vendar mu že glede na njihov značaj ne nudijo kdo ve kaj. Prav tako skuša povsod, v kolikor mu dopušča gradivo, podati tipološki razvoj posameznih tipov, kakor tudi njihovo kronologijo. Tako se je dotaknil problema sekir, najdenih na Vačah in sicer predvsem tulastih sekir, ki so se razvile iz plavutastih. Obširno se ukvarja avtor s pasnimi sponami, ki jih deli na: a) pravokotne pasne spon, b) rombične pasne spon in c) obročaste. O pravokotnih pasnih sponah je kasneje, po predaji disertacije, vendar pa pred njenim izidom, napisal obširno razpravo (Arheološki vestnik III, 1952, 175 sl.), kjer se je v glavnem omejil bolj na dekoracijo teh pasnih spon, čeprav podaja tudi njih tipološki razvoj. Medtem ko so pravokotne pasne spon na Vačah izredno pogoste, so rombične spon zelo redke. Razvile so se pa, kakor pravokotne spon, iz dvojnokrižne pasne spon. Medtem je vprašanje izvora obročastih spon za sedaj še nerešeno. Avtor pri vseh sklepih opozarja tudi na bogate analogije drugih železnodobnih najdišč v Sloveniji in izven nje. Tudi fibule je avtor obravnaval obširneje. Tako prišteva med starejše oblike lokaste fibule z Vač, dalje vzlaste fibule, t. i. »vaške fibule«, medtem ko med fibule mlajših oblik prišteva čolničaste in kačaste fibule ter certoške fibule. Poleg tega so pa našli na Vačah še nekoliko posameznih fibul, kot je fibula očalarka ter tri fibule, ki imajo keltski značaj. Zanimive so tudi igle, katerih ni mogoče opredeliti v povezan razvoj. Avtor sodi, da so obliko igel sprejemale Vače od drugod. Dokaj obširno se dotika tudi vaških čelad, od katerih navaja tri tipe, ki so znani tudi na drugih ilirskih najdiščih Slovenije. Najbolj obširno poglavje je posvetil avtor keramiki, ki jo po obliki deli na lonce, lonce z ročaji, urne, urne esterskega tipa, terine, posode na nogah, skodele in ostale keramične tipe. Med dekorativnimi predmeti je avtor obširneje obravnaval zapestnice, katerih je več tipov, dalje uhane in ovratnice z obeski. Pri objektih s simbolično funkcijo se pa dotika delno religije na ilirskem področju.

V četrtem odstavku prehaja avtor na kronologijo. Kot kronološka osnova mu služijo grobne celine, ki jih je žal le 44. Nasproti dosedanjim kronološkim tabelam za Vače postavlja avtor svojo tabelo in sicer na Vače I (800—600), Vače II a (600—450), Vače II b (450—350), Vače III (350 do rimske okupacije). Poleg tega se pa opira pri svojih kronoloških sklepih tudi na sorodno gradivo drugih najdišč ter na tuje elemente med vaškim gradivom.

V zadnjem odstavku pa nam avtor podaja strnjeno sliko življenja na prazgodovinskih Vačah, ki jo je rekonstruiral na osnovi gradiva in vseh ostalih elementov. Pri tem se dotika tudi vprašanja prvega pojava Ilirov v naših krajih ter možnost etnogeneze Ilirov tudi na naših tleh in sicer na temelju bronastodobnih kultur, ki jo postavlja avtor nekako pred leto 1000, ker s tem časom prihaja do reformacije starejše materialne kulture. Na temelju tega pa sklepa avtor tudi o novi formaciji nosilcev te nove kulture. V času trajanja Vače I se začenja uporabljati železo le za manjše praktično uporabne predmete. Ščasoma pa je železo popolnoma izpodrinilo bron. Ta čas pomeni, kakor misli avtor, višek »sunka«, ki ga je povzročila nova kovina. Časovno ga avtor stavlja med leti 750 in 700. Po tem času se pa železo zopet začenja postopoma umikati in uveljavlja se zopet bron. Iz železa so v glavnem le predmeti, ki so terjali večjo trpežnost materije, kakor noži, sulice, kopja in sekire. Seveda se pa izdelujejo tudi še posamezni drugi objekti. Posledica, ki jo je prineslo železo, se opaža tudi v tehnični strani izdelovanja. Tako mnoge predmete, ki so jih doslej ulivali, sedaj kujejo. Tako prihaja tudi do intenzivnejšega individualiziranja oblik. Železo je prineslo tudi izboljšanje proizvodnih sredstev, kar je imelo za posledico boljše pogoje za specialno produkcijo in živahnejšo trgovino. Železo se je na Vačah pridobivalo v sami okolici. Menjalna trgovina je bila pa vezana na ožja območja, toda kasneje je prodirala preko lokalnih mej. Doba Vače II a in II b predstavlja tako za Vače kakor tudi za druga ilirska najdišča v Sloveniji višek

železnodobne kulture Ilirov in jo avtor imenuje »cvetoči halštati«. Kultura Vače II a se naslanja v marsičem na starejše obdobje. Železna produkcija se v tem času izredno zviša. Prihajajo pa razne spremembe v proizvodnji. Avtor sklepa na temelju fibul, da so v starejši dobi izdelovali močno, grobo volneno tkanino, medtem ko so v času Vače II a začeli izdelovati finejšo tkanino, ali so jo pa tudi uvažali. Preobrat je tudi v keramičnih izdelkih. Pojavijo se keramični izdelki, delani po vzoru kovinskih posod. Številčno se pa tipi poenostavijo. Avtor sodi, da je keramika v tem času nazadovala, medtem ko je prehrana ostala še neizpremenjena. Glavni vir so lov in živinoreja, a za poljedelstvo ni dokazov. Nove oblike v kovinskih izdelkih je posredovala trgovina. Vendar so torevtične upodobitve po avtorjevem mnenju nastale doma. Socialno stanje vaških prebivalcev je v dobi Vače I bilo še uravnovešeno med posameznimi stanovi, v dobi Vače II pa se je po njegovem mnenju spremenilo v prid tistega področja v trgovini, ki je predstavljalo jedro širšega trgovanja. Kot posledica tega je sledilo kopičenje osebne lastnine in neenakost, ki jo avtor opaža tudi v grobnem inventarju tega obdobja. V dobi Vače III prihaja v življenju Vač do precejšnjih sprememb. Vzrok temu je keltska ekspanzija, zaradi česar je začela pojmati trgovina ter se je po avtorjevem mnenju vaška trgovina omejila na ožja področja. Tudi socialno stanje vaškega prebivalstva je precej padlo. Vendar so se pa Vače obvarovale keltizacije in so kljub vsemu nadaljevale svoje tradicionalno življenje. Rimska ekspanzija pa poseže veliko močneje v kulturno tvornost Vač. Vendar je danes še težko tolmačiti posamezne najdbe rimskih objektov na Vačah, ker naselbine še niso zadostno raziskane.

Vaško najdišče je pomembno tako za širši evropski okvir, kakor tudi za ožji ilirski okvir. Z avtorjevo objavo so Vače z dosedanjim gradivom dale dragoceno sliko življenja ilirske veje, živeče na Kranjskem. Tako se sčasoma uvrščajo tudi razne predzgodovinske kulture v zgodovino.

Tatjana Bregant

France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovino in družbene vede, Dela 9, Sekcija za arheologijo 7, Ljubljana 1954, 135 str. LXXXV tab., 2 plana, 2 priloge in nemški povzetek.

Pri gradnji kemičnega inštituta na dvorišču SAZU med Salendrovo in Gosposko ulico je bilo odkrito zelo pomembno ilirsko grobišče. Raziskovalna dela so se vršila v letih 1948 do 1950, nakar je bilo delo prekinjeno zaradi tehničnih vzrokov. Tako grobišče ni v celoti raziskano, ne glede na dejstvo, da je bilo v veliki meri uničeno že v prejšnjih periodah. Monografijo tega ilirskega grobišča, kakor tudi potek raziskovalnih del, nam podaja sedaj F. Starè v edicijah Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Avtor je pa tej svoji monografiji dodal tudi še vse ostale, po večini slučajne najdbe, ki so se odkrile v Ljubljani in ki pripadajo ilirski dobi. Tako smo dobili vsaj približno sliko ilirskega časa na področju Ljubljane. Izredno obilne ilustracije v risbah nam pa nudijo še n drobnejši vpogled v ilirsko kulturo.

Avtor je v svojem delu podal glavni poudarek na grobne celine. Tako imamo kataloško obdelavo vsega grobišča s posameznimi grobovi in z opisom predmetov. Drugi del njegove razprave pa obsega tipološko razčlenitev gradiva.

Ilirsko grobišče na dvorišču SAZU pripada skupini planih grobišč z žarami. Grobne jame so navadne, manjše okrogle jame, vkopane v zemljo, ki ni bila obdana niti s kamenjem niti pokrita. Grobni inventar je bil kar položen v tako grobno jamo. Kakor je bilo uničeno v kasnejših periodah grobišče, prav tako opažamo, da so bili delno uničeni tudi grobovi in pridevki pogosto poškodovani. Mrliče so pa pred pokopom sežigali na nekem drugem mestu, ne pa na mestu samega pokopa. Skupaj z mrličem so bili sežigani tudi pridevki. Po upepeljevanju so nato zbrali ostanke kosti in pridevke ter položili v žaro. Poleg žar pa so v grobovih tudi še druge posode, katerim so bili odbiti ročaji in ki so verjetno, kakor misli avtor, služile za hrano pokojniku. V nekaterih grobovih so našli tudi koščke orodja iz kременa ter razne fragmente posod, kar navaja avtorja k mnenju, da so se ob odprtem grobu vršile tudi še posmrtno pojedine. Avtorju je s precejšnjo verjetnostjo uspelo opredeliti nekaj grobov na temelju pridevkov po spolu.

Najdbe deli avtor po materialu, iz katerega so izdelane, ravno tako pa tudi glede na funkcijo, kateri so služile skupine predmetov. V okviru te razdelitve pa tipološko obravnava posamezne predmete. Tako so kovinske najdbe, ki jih avtor deli na tiste, ki so imele praktično uporabne funkcije, dalje pa tiste, ki so imele okrasno funkcijo, zvečine izdelane iz bron, medtem ko je železnih zelo malo. Najčehši so predmeti s praktično uporabno funkcijo. Med njimi so značilne posebno fibule, kakor so očalarke, ki so najdene v več variantah. Dalje so značilne fibule v obliki harfe, ki so pa ohranjene samo v fragmentih. Značilne so tudi pasne spon, ki so zastopane s tipom dvojnokrižnih pasnih spon. Redki so gumbi, ki so tutulaste oblike in manjših dimenzij. V nasprotju s temi pa imamo izredno veliko igel, katere moramo po avtorjevem mnenju razdeliti v več tipov in variant. Takšne so igle s spiralno zvito glavico, katerih zgornji del je ploščato kovan, dalje igle s kroglasto glavico, igle s čebuličasto glavico ter vratom kvadratnega preseka, igle z nizko stožčasto glavico in spiralno nazlebljenim vratom, igle s čašasto glavico in gladkim vratom, igle z močno razčlenjeno glavico, igle z stožčasto glavico in svitkom na vratu. Noži so izdelani iz bron, le dva sta železna. En tip ima več ali manj v obliki S ovit list, hrbet pa rebrasto ojačen. Drugi tip ima nekoliko manj zakrivljen list, ročaj pa jezičaste oblike. Britve so pa tako poškodovane, da jih ni mogoče detajlneje klasificirati. Bile so pa več ali manj polmesečaste. Poleg teh predmetov sta bila najdena tudi plavutasta nasilno zlomljena sekira ter fragment srpa.

Predmeti z okrasno funkcijo so zastopani najbolj pogosto z zapestnicami. Navadno so to navadni gladki obročki. Imamo pa tudi zapestnice z vzdolžnim rebrom, dalje fragment tordirane zapestnice in fragmente drobno nasvitkane zapestnice. V isto skupino sodi tudi nekaj fragmentov tu najdenih ogrlic, ki imajo razprte in nazaj zavite konce. Slabo so ohranjeni tudi prstani, ki so bili iz žice, zvite spiralno v nekaj svitkov. Karakterističen za naše grobišče je nakit, sestojč iz tanke bronaste žice, na kateri so nanizane bronaste jagode.

Zunaj groba so najdeni fragmenti certosa fibule ter še nekateri drugi predmeti.

Dekoracija kovinskih predmetov je precej bogata, če prištejemo sem dekorativne elemente form samih. Sicer je pa revna in izdelana v tehniki vrezovanja. Ker je bila večina predmetov lita v kalupih, so tudi ornamentii bili izdelani na negativih kalupov, po odlivanju pa nekoliko izpopolnjeni.

Keramično gradivo je izredno bogato. Avtor razlikuje grobe in boljše izdelane posode. Tudi po oblikah so posode zelo raznolike. Tipološko jih avtor deli na velike urne, ki se morajo glede na izdelavo in žganje prisoditi boljši keramiki. Obstoji pa več variant. Dalje so skodelice s trakastimi ročaji, vrčaste terine in lonci. Zadnji sodijo med grobo izdelane posode. Vse te posode so izdelane v raznih tipih. Posebno je pa pomemben lonec, ki posnema kovinsko vedro kurdskega tipa. Edinstveno najdbo iz našega grobišča in tudi od drugod predstavljata dva askosa, ki jih tolmači avtor, da sta v obliki roga, ki stojita na konični nogi in vsak je okrašen z živalsko glavo. S posodami, ki so bile okrašene z bronastimi žeblički, je pa mogoče povezati neki tu najdeni fragmentirani ročaj, v katerega so pred žganjem vtisnili koščke bronaste pločevine.

Avtor razlikuje plastično, linearno in slikovito ornamentiko. Kot motivi so rabljeni horizontalni in vertikalni nizi črt, jamic, krožcev in vrezov, različno šrafirani trikotniki in horizontalno tekoč motiv.

Poseben pomen prisoja avtor na grobišču najdenim kremenastim artefaktom, ki predstavljajo ali samo odbitke, ali pa tudi nožiče. Take nožiče so našli v grobovih, kakor tudi ob ognjišču, ki mu avtor prisoja kultni pomen, vendar pa dokončne sodbe še ni mogoče podati.

Glede na kulturno povezavo stavlja avtor grobišče na dvorišču SAZU v ruško-dobovsko skupino, ki je posebno močno zastopana na Štajerskem. Ravno tako jo pa časovno vzporeja tudi s starejšimi žganimi grobišči na Kranjskem, posebno na Gorenjskem. Obstajajo pa precejšnje razlike med našim grobiščem in grobiščem ruško-dobovske skupine na eni in kranjskimi na drugi strani. Na našem grobišču namreč manjkajo posamezne oblike, čeprav so posamezni drugi predmeti med seboj identični. Vendar pa avtor grobišče na dvorišču SAZU tolmači kot eno izmed najzahodnejših najdišč ruško-dobovske skupine.

Kronološko je avtor postavil to grobišče še v prehod med bronasto in železno dobo. To bi ustrezalo Reinecke Hallstatt B in Reinecke Hallstatt C periodi ali pa periodi Stare Vače I. Vendar pa so najdeni nekateri mlajši objekti, kakor so fragmenti certoških fibul in grob z latensko verigo za pripenjanje meča, ki sodi že v mlajšo železno dobo (Vače III — La Tène).

Ostale ilirske najdbe na področju Ljubljane so pa več ali manj slučajne najdbe, izvzemši dveh doslej raziskanih grobov na Trgu revolucije, ki sta po načinu pokopa identična z grobiščem na dvorišču SAZU, imata pa nekaj tipoloških posebnosti, ki jih na prejšnjem ni. Take so n. pr. lokaste fibule. Casovno pa sodijo v starejšo železno dobo. Na drugih mestih so pa najdeni predvsem razni kovinski predmeti, ravno tako pa tudi fragmenti ilirske keramike, kakor pri hotelu Slon, v strugi Ljubljanice na raznih mestih itd.

Z novimi raziskavanji je sedaj tudi Ljubljana vsaj v ilirski dobi kolikor toliko raziskana. Avtor podčrtuje, da je glede kronologije na področju Ljubljane v zadnjem tisočletju pred n. št. skoraj popolna tipološka kontinuiteta. Precejšnja vrzel pa obstoji kljub temu v razviti železni dobi 6. in 5. stoletja zaradi pomanjkanja gradiva.

Tatjana Bregant

Festschrift für Peter Goessler, Tübinger Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Verl. W. Kohlhammer, Stuttgart 1954, str. 1—221, T. I—XXI, sa mnogobrojnim ilustracijama u tekstu.

Ova sveska priloga pra- i protoistoriji, koja izlazi u redakciji prof. W. Kimmig-a, posvećena je P. Gössler-u povodom njegove 80-godišnjice, i sadrži pored priloga istaknutih starijih arheologa i niz radova mladjih praistoričara škole u Tübingenu.

U članku, Das Allamania-Relief in Nicaea (str. 11—22, T. 1—12, sl. 1) Kurt Bittel, na osnovu stilske analize i duhovite interpretacije oskudnih pisanih spomenika, vezuje ovaj zanimljivi spomenik za pobjedu Konstancija nad Germanima 298 godine n. e.

Eva-Maria Bossert posvećuje svoj rad, Zur Datierung der Gräber von Arkesine auf Amorgos (str. 25—54, T. 15—16), problemu datiranja ovih zanimljivih grobnih nalaza koje, na osnovu detaljne tipološke analize, stavlja u srednje-kikladski period I. Savesna studija materijala daje povoda autoru da se osvrne i na pitanje trgovačkih odnosa Kiklada u III mileniju, pri čemu ističe da su intenzivnije veze sa istokom postojale još na početku toga razdoblja, dok se kasnije razvijaju i veze sa zapadnim delo Mediterana. E. M. Bossert nije se dotakla pitanja porekla kulture bronzanog doba na Kikladima koje se ne može odvojiti od problema porekla balkansko-anadolskog kompleksa ovog perioda uopšte, pri čemu se dilemično mora govoriti o prenošenju kulturnih uticaja a delom i o migracijama.¹ Njena izlaganja mogu se dopuniti i utvrđivanjem veza sa severnijim područjem Balkana, na koje ukazuju uticaji u kamenoj i koštanoj plastici, prenošenje kikladskih uzora na glinenu plastiku, kao i postojanje importa u vinčansko-tordoškoj fazi II (Holste B), što opet potvrđuje sinhronizam neolita naših krajeva sa ranim bronzanim dobom Egeje.²

Kratka rasprava Franz Fischer-a, Zur Chronologie der jüngeren Latènezeit in Südwestdeutschland (str. 35—40, T. 17, sl. 1), uzima za polaznu tačku nalaz jednog latenskog suda, kakvi se nalaze u Švajcarskoj i južnoj Nemačkoj zajedno sa evoluisanim fibulama tipa Latène C (II). Vodeći računa o činjenici da se u Nemačkoj već računa sa dužim životom ovoga tipa fibula, a oslanjajući se na činjenicu da se nalazi tipa Latène D (III) — fibule Nauheim-skog tipa, javljaju u Švajcarskoj posle 58 godine pre n. e., dakle posle iseljenja Helvećana, autor zaključuje da se oblici Latène C mogu vremenski pratiti do polovine prvog veka pre n. e. Time se dobija ne samo jedan nov dokaz o mogućnosti vezivanja arheoloških i istorijskih podataka, kakva za nešto ranije vreme postoje i kod nas,³ već i značajan podatak za apsolutnu hronologiju. Posebno je pitanje koliko se ova

¹ Up. M. Garašanin, Glasnik Zemaljskog muzeja N. S. IX (1954), 5 i d.

² D. Garašanin, Starinar N. S. II (1951), 7 i d. (up. i kritiku J. Korošca, Arheološki Vestnik IV, 2, 345 i d.); M. Garašanin, op. cit. 15 i d.

³ M. Garašanin, Istoriski Glasnik, 1953, 3—4, 3 i d.

može preneti i na naše prilike, što medjutim, posle pokušaja H. Müller-Harpe-a na alpskom materijalu,⁴ a i s obzirom na obilje oblika Latène C (II) u Srbiji, nasuprot retkosti izrazitih oblika Latène III (D) na ovoj teritoriji, takodje postavljajući zanimljiv potstrek za dalje ispitivanje u našoj zemlji.⁵

Veoma je značajna detaljna studija W. Kimig-a, *Zur Urnenfelderkultur in Südwesteuropa* (str. 41—98, T. 18—19, sl. 1—19). Oslanjajući se na svoje detaljno poznavanje materijala koje najvećim delom bazira na autopsiji, pisac polazi od nalazaka u nekropolama Mailhac i Millas, gde razlikuje tri osnovne faze razvoja. Uprkos tesnoj formalnoj povezanosti sa kulturom polja sa urnama (*Urnenfelderkultur*), a naročito na osnovu metalnih nalaza, autor zaključuje da se ipak ove pojave imaju srazmerno kasno datirati i to u period punog i kasnog halštata. Analiza niza drugih nalazaka u Španiji i jugozapadnoj Francuskoj, pokazuje povezanost sa gore istaknutim nekropolama sa izvesnim retardiranjem prema zapadu. Tako pisac pokazuje da je širenje ove kulture koja, u krajnoj liniji stoji i vezi sa poljima sa urnama, nastupilo kasnije no što pretpostavlja Bosch-Gimpera, i zaključuje da nije bilo kasnijih invazija novih etničkih elemenata u tome pravcu. U pogledu etničke pripadnosti autor je veoma obazriv, podvlačeći mogućnost vezivanja kulture polja sa urnama za razne etničke elemente i postavljajući pitanje u kojoj se meri uopšte u to vreme može govoriti o etničkim grupama kasnije poznatim iz izvora. — Iako su u ovom radu tretirana pitanja koja su veoma daleka od problema naše praistorije, značajan je on i za naše arheologe. Ovo pre svega, u metodskom pogledu, jer se radi o klasičnom primeru pojava retardiranja, sa kojima se kod nas često neosnovano operiše, i jasno pokazuje u kojim se slučajevima sa takvim retardiranjem ima računati. Isto tako, izgleda sasvim opravdan stav prema etničkom problemu: jasno je da su nosioci jednog religijskog obreda, kakav je u krajnjoj liniji obred sahranjivanja, mogli biti različiti etnički elementi, pa i sa te tačke gledišta treba procuavati mogućnosti kulturnih veza, prenošenja uticaja i eventualnih migracija. Takodje se potpuno može prihvatiti uzdržljivost prema vezivanju za određene etničke elemente uopšte u tako ranom periodu, sa čim se često još uvek operiše, delom na osnovu zastarele literature i shvatanja.⁶

Kao prilog ovome članku nalazi se kratka studija Helmut Rix-a, *Zur Verbreitung und Chronologie einiger keltischer Ortsnamentypen* (str. 99—107, karta 1—3), gde se na osnovu rasprostranjenosti izvesnih toponima pokazuje veća starost toponima na briga u odnosu na one na dunum, koji su se morali raširiti istovremeno ka Italiji, Engleskoj i Balkanskom Poluostrvu.

Günther Krahe u radu, *Ein Grabhügel der jüngeren Urnenfelderzeit (Hallstatt B) auf der Schwäbischen Alb* (str. 108—112, sl. 1), daje listu tumula ovoga doba na pomenutom području, koji ukazuju na tradiciju ranije kulture u ovim krajevima. Time je dodirnut problem koji će se, u istom ili sličnom obliku, svakako postaviti i u vezu sa tumulima naše zemlje, gde se već prema dosadašnjim nalazima može tvrditi da se u Zapadnoj Srbiji tumuli nalaze u većoj ili manjoj meri u svim periodima od ranog bronzanog doba do kraja halštatskog perioda.

U članku *Zur Schichtenfolge des kleingerätigen Mesolithikum in Württemberg und Hohenzollern* (str. 113—151, sl. 1—9), Axel Hans Nuber, na osnovu stratigrafije u Steinbergwand i Schuntershöhle, pokušava da unese više svetlosti u vremenski razvoj južnonemačkog mezolita, unoseći u svoju hronološku šemu i poznate nalaze iz Ofneta. Autor takodje ističe mogućnost kontinuiteta mezolitskih i neolitskih kultura, kome se u poslednje vreme obraća sve veća pažnja, čime se sve jasnije ukazuje na jednu važnu komponentu u razvoju praistorijske kulture o kojoj, ranije, nije vodjeno dovoljno računa.⁷

Renate Pirling, u svom prilogu *Zu einem spätneolithischen Gefäß aus Württemberg* (str. 152—156, T. 20, sl. 1), obradjuje jedan sud koji, svakako s pravom pripisuje jednom grobnom nalazu i na osnovu njegovih analogija, vezanih

⁴ Carinthia I, Mitt. d. Geschichtsvereins f. Kärnten 141 (1951), 670 i d.

⁵ Up. materijal kod M. Garašanin, op. cit., koji bi trebalo dalje posebno hronološki razraditi u ovom smislu u granicama mogućnosti.

⁶ B. Gavela, Rad vojvodjanskih muzeja II (1953), 59 i d.

⁷ Up. između ostalog V. Milojičić, Germania 50, 1952, (3—4), 313 i d.

za određene tipove amfora, datira ga na početak perioda vrčaste grnčarije (Schnurkeramik). Tako je izvršeno vremensko opredeljenje jedne inače retko zastupljene vrste neolitske grnčarije, iako u pogledu relativne hronologije u okviru samog navedenog perioda, treba biti veoma obazriv, pogotovo s obzirom na detaljnu i objektivnu studiju G. Mildembergera,⁸ koja još jednom potvrđuje potrebu veoma uzdržljivog datiranja van okvira pouzdanih zatvorenih nalaza.

U članku Ein frühalamannischer Grabfund aus Oberschwaben (str. 137—141, T. 21), Robert Roeren obradjuje jedan alamanski nalaz iz doba oko 300 godine n. e., dok Otto Roller u radu Ein Beitrag zur Kenntnis des Magdalénien in Südwestdeutschland (str. 142—149, sl. 1—2), izdvaja niz kasnopaleolitskih nalaza raznih lokaliteta, koji dosada nisu bili posebno izdvojeni iz mezolitskog materijala.

Rad Siegwalt Schieka, Das Hallstattgrab von Vilsingen (str. 150—167, T. 22—25, sl. 1—7), polazeći od jednog kneževskog groba so kolima iz okoline Sigmaringena, daje listu sličnih nalaza i posebnu podelu kneževskih grobova ove vrste u dve faze, Halstatt D1 i D2. Time je učinjen jedan korak i u pravcu finijeg razgraničavanja faza kasnog halštata, koje će se, kako izgleda, moći dalje razraditi na osnovu novih rezultata iskopavanja na Heuneburgu.⁹ Posebno je pitanje da li će dalji sistematski rad na našoj teritoriji pokazati mogućnosti sličnog razgraničenja i u materijalu naše zemlje, pri čemu bi se možda mogli delimično koristiti i rezultati u južnoj Nemačkoj, što ne bi bilo isključeno s obzirom na prilično istaknuti »istočni« karakter metalnih nalaza u fazi D1 tih krajeva.

Günther Smolla u raspravi Der »Klimasturz« um 800 vor Chr. und seine Bedeutung für die Kulturentwicklung in Südwestdeutschland (str. 168—186), dovodi u vezu prestanak života na mnogih nalazištima halštata B sa klimatskim promenama, što, naravno, iziskuje posebnu obazrivost u donošenju zaključaka. Autor dodiruje u vezi sa ovim i zanimljive probleme grada (Wasserburg) Buchau i sojenica uopšte, koje su u novije vreme podvrgnute ozbiljnim kritikama i diskusijama, u kojim se delom bitno menjaju dosada usvojena gledišta o tim objektima.

Najzad, Gerhard Wein, u članku Burg Dischingen (str. 187—194, sl. 1—3) detaljnije diskutuje pitanje jednog srednjevekovnog utvrđenja kot Stuttgarta, pokušavajući da njegovo uništenje dovede u vezu sa događajima poznatim iz istorijskih izvora.

Već po obradjenim temama, a posebno i po načinu obrade, ova publikacija prelazi usko lokalne granice jednog područja. Retirana pitanja dobrim delom su od šireg naučnog interesa. Takođe je potrebno istaći tendenciju, gotovo u svim člancima, da se, makar se pošlo i od manjih nalaza i problema, pruži opštija sintetička slika, i jasnije odredi okvir pitanja o kojima se raspravlja u istorijskom razvoju uopšte. Značajne su i liste nalazaka koje se nalaze uz pojedine od ovih članaka. Po svemu tome ova knjiga pretstavlja, kako u celini, tako i u detaljima, dragocen prilog praiistorijskoj arheološkoj nauci.

Milutin V. Garašanin

Festschrift für Dr. Rudolf Egger. Beiträge zur älteren Europäischen Kulturgeschichte, Bd. III. Seinem Ehrenmitglied in Dankbarkeit und Verehrung dargebracht vom Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt 1954. Ze iz samega pregleda vsebine je videti, da sodelujejo pri tem tretjem zvezku Eggerjevega Zbornika u prvi vrsti ožji jubilarntovi znanci, prijatelji in sodelavci iz Koroške. Največ pa tudi obravnavajo snov iz jubilarntove ožje domovine, iz Koroške.

H. Kenner, Das Dreikopfbecken vom Magdalensberg. Avtorica sodeluje pri izkopavanju na Magdalenski gori, kjer jo predvsem zanimajo najdeni manjši predmeti. Pri svojem delu je našla pred gotško romansko cerkvico na tej gori kamnito posodo v obliki valja, ki je bila visoka 75 cm. Ob gornjem robu so

⁸ Studien zum Mitteldeutschen Neolithikum (1953), 62 i d.

⁹ W. Dehn, E. Sangmeister, W. Kimmig, Germania 32, (1954), 22 i d.

izklesane tri glave. Avtorica primerja te glave s sličnimi kosi iz Koroške in ugotavlja, da je keltski običaj, posode za vodo okraševati z različnimi glavami, ki imajo tudi apotropeičen značaj. Ena od treh glav je mladeničeva brez brade, druga je starejšega moškega z brado, a tretja pripada ženski. Mogoče, da gre za keltsko trojno božanstvo, kakor jih imamo v antiki, posebno v Galiji in Severni Italiji dovolj. Ti mnogoglavi liki predstavljajo boga, ki vlada nad podzemljem, nad rodovitnostjo, nad živimi in mrtvimi ljudmi. Troglava božanstva gledajo časovno v tri smeri, v sedanost, prihodnost in preteklost. Mladeniška, moška in ženska glava pa pomenijo, da vlada božanstvo nad vsem svetom. Tri- ali štiriglava božanstva se utegnejo nanašati tudi na štiri lune spremembe.

Avtorica zastopa mišljenje, da glave pripadajo Keltom prvega ali drugega stoletja pred Kr. ali pa Koroščem dvanajstega ali trinajstega stoletja po Kr. Sicer omenja slovanski spomenik iz Husiatyna v Galiciji in prinaša celo njegovo sliko ter bi ga utegnili primerjati z našim triglavim spomenikom. Po mišljenju pisateljice spomenik ni slovanske proveniencie. Navaja razne kamenite predzgodovinske spomenike, menhire, dolmene itd. Dalje govori o odnosu ljudi do teh spomenikov, n. pr. da so imeli nekateri menhiri vdolbine, da so lahko vanje vtaknili bolne ude zaradi ozdravljenja. Takih spomenikov je še dandanes dovolj na Koroškem. V tako skupino zdravilno učinkujočih spomenikov sodi seveda tudi naša votla posoda. Pisateljica misli, da je surovo izklesan spomenik ostanek kasne megalitske kulture, druge izklesane oblike so pa keltske. Ti in še drugi momenti govore za to, da je kamnita posoda s tremi glavami, ki stoji na vrhu Magdalenske gore, keltskega izvora. Točnejše bo pa ta problem pojasnilo bodoče izkopavanje v neposredni bližini tega spomenika.

K. Pink nam v svojem članku »Falschmünzermodele einer norischen Kleinsilbermünze vom Magdalensberg« razloži, kako so falzifikatorji uporabili pri pomankanju materiala za modele za to celo črepinje, ki so jih našli na Magdalenski gori. Denar je podoben originalnim keltskim denarjem iz Gurine in je pripadal plemenu Tektosagov. Verjetno je nastal okrog leta 70 pred Kr. Po ohranjenosti in zunanosti ta model ni bil nikdar v praktični uporabi.

H. Vettters, »Die Personennamen vom Magdalensberg«. H. Vettters sodeluje pri Eggerjevem izkopavanju na Magdalenski gori. V omenjeni razpravi, ki jo je posvetil svojemu učitelju, obravnava lastna imena, ki so jih že prej našli na spomenikih na Magdalenski gori, kakor tudi tista, ki izvirajo iz zadnjih Eggerjevih raziskovanj od leta 1948 naprej. Ravno iz bogatega imenskega zaklada, in sicer iz razmerja keltskih imen do rimskih, so ugotovili, da je bilo mesto na Magdalenski gori kratkega trajanja. Mesto je pričelo že s cesarjem Klavdijem prpadati. Napiso so nagrobni in so večinoma iz grobišča, ki je pripadalo tej naselbini. Pisatelj nam podaja napise po številkah, kakor so v CIL III, nato jih razloži vsebinsko in glede na ime. Na koncu pa še podaja alfabetski seznam vseh imen.

Pričenja s posvetilnim napisom, ki ga je nosila poznana statua mladeniča z Magdalenske gore. Imena našteva najprej v rimsko-latinskem redu (tri imena), nato pa še v domačem (očetovo ime ali pa samo eno ime). Iz teh imen je lahko ugotoviti hitro romanizacijo teh krajev. To so pa posebno pospeševale mešane ženitve.

L. Eckhart, »Zu einem Pilasterkapitell-Typus vom Magdalensberg«. Pisatelj nam v tem članku opisuje vrsto pilastrskih kapitelov, ki so jih našli na Magdalenski gori. Izklesani so iz domačega kamna. Pilastri s temi kapiteli so stali nedvomno pred reprezentančno hišo in pred svetiščem. Iz višine pilastrovih kapitelov, ki so jih našli na Magdalenski gori, sklepa pisatelj, da je bila višina celega pilastra osemkrat večja, to je 80–90 cm. Izvrstno delo in posameznosti dokazujejo mojstra-umetnika, nikakor pa ne kakšnega rokodelca. Površina takega pilastra ima tri vrste obdelave: kapiteli in arhitravovi robovi so skrbno izglajeni, steblo in arhitrav so še nekoliko bolj surovo izdelani, medtem ko je pa reliefovo ozadje popolnoma zanemarjeno. Pilastrov friz je stal verjetno nad portalom reprezentacijske palače ali pa svetišča, slično kakor so videti množštevne pilastrove arhitekture. Kapitel sodi v skupino sofa, kapitelov, ki jih nekateri prištevajo med jonske, drugi pa med korintske kapitele. Iz arheoloških in zgodovinskih razlogov, ki jih pisatelj navaja, je prišel do rezultata, da je ta kapitel iz časa pred letom 5 pred Kr.

G. Khevenhüller »Aus der Werkstatt des Archaeologen auf dem Magdalensberg.« Neumorni fotograf na Magdalenski gori govori o važnih nalogah fotografiranja pri arheološkem delu. Vsega je bilo narejenih od pričetka fotografiranja 1500 posnetkov, ki zelo dobro dokumentirajo delo, to je izkopavanje in konserviranje na Magdalenski gori. Avtor opisuje kakšne aparate in ob kakih posebnih priložnostih jih uporablja. Na Magdalenski gori so zelo veliko fotografirali v naravnih barvah in z infrardečim materialom. Z zadnjim postopkom so leta 1950 mogli ugotoviti stenske napise, ki so jih prej s prostim očesom komaj opazili. Tudi z letal so fotografirali in so tako dobili smernice za morebitno novo delo.

E. Hamböck, »Ein Beitrag zur Baugeschichte der Kirche auf dem Magdalensberg.« Cerkev na Magdalenski gori je omenjena prvič leta 1262. Kakšna je bila ta prva cerkvica, ne zvemo iz starih virov prav nič. Zelo verjetno je, da je bila zidana iz kamna lomljenca, ki ga je bilo dovolj v bližnjih razvalinah. Zaradi velikih dohodkov, ki jih je imela cerkev, so jo lahko povečali, kar dokazujejo tudi razni urbarji v dunajskem državnem arhivu. Verjetno je, da so začeli s prvimi deli že leta 1461. Delo je trajalo do leta 1464. Dalja navaja pisatelj izpopolnjevanje in večanje te cerkve. Tako n. pr. so bili kor in oboki gotovi leta 1502. Tega leta je bil postavljen prekrasen oltar. Kasneje so le še malo spreminjali na stavbi. Pisatelj je prišel do teh zaključkov na osnovi pisanih virov, primerjanja klesarskih znakov in s študijem celotnega načrta.

G. Mossler, »Neues zum vorgeschichtlichen Pfahlbau im Keutschacher See.« Za raziskovanje jezera pri Plasišah je pritegnila pisateljica veliko število priznanih strokovnjakov. Postavila si je veliko nalogo. Naj omenim samo nekatere probleme: obseg kolišča in njegova natančnejša lokalizacija v jezeru, študiranje najdb, predvsem človekovega orodja in lesenih kolov, fotografiranje pod vodo itd. Pisateljici je res uspelo kontatirati odtok s koliščem. Verjetno je, da sodi vse v čas 2500—2000 pred Kr. Ugotovljena keramika sodi večinoma v kasni koroški neolit. Nekateri kosi so pa tudi starejši. Fotografski in filmski posnetki pod vodo so uspeli. Kolišča na jezerih, rečnih obalah in močvirjih so pogosta. Zelo redka pa so kolišča na otokih, sredi jezera, kakor je bil tukaj primer. Delo tolmači 12 slik.

P. Leber, »Ein römisches Zeugnis für den Kärntner Eisenbergbau.« V grajski žitnici nekdanjega Khevenhüllerjevega posestva v Tiffenu so našli večji marmornati fragment z napisom, ki govori o nekem kurirju upravitelja noriškega železa. Ta je postavil nagrobnik sebi, svojemu prijatelju, svoji ženi in svojemu 18 let staremu sinu. Spomenik je izdelal precej nepismen klesar, kar sledi iz mnogih napak v tekstu.

Pisatelj govori dalje o ureditvi rimskih rudnikov in ugotovi med drugim, da je bil Tiffen sedež kurirja upravitelja rudnika in da je tamkaj stanoval tudi glavni zakupnik teh železovih rudnikov.

W. Schuster, »Neue römische Funde auf dem Möseldorf bei Hüttenberg 1950.« Pisatelj najprej opisuje poskusne sonde, ki jih je naredil pri Möseldorfu. Nato je natančno preiskal posamezne dele gradbišča. Pri tem delu je našel precej železove žindre, rimske keramike, ostanke tubulov itd. Pri opisu keramike je ugotovil, da je bilo $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ domače temnosive keramike, a $\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$ importiranih rdečih posod. Tudi nekaj strešne opeke, ki so jo porabljali domačini za pokrivanje streh, so našli. Vendar so rabili opeko za streho v manjši meri, kot pa lažje in cenejše domače škodlje. Železnih predmetov je bilo zelo malo.

Iz gradbene zgodovine je ugotovil, da je bila v bližini najstarejšega zidu topilnica in kovačnica za železo, ki jo bo še potrebno najti in preiskati. Lepo sezidan zid in skrbno položeni tubuli dokazujejo, da gre tukaj za bogatejše gospodarje. Na temelju lepo izdelanega zidovja in številne keramike pride pisatelj do rezultata, da so tukaj stale stavbe v času okrog Kristusovega rojstva. K najstarejši stavbi je bila dograjena še druga. Vsega konstatira pisatelj štiri gradbene periode. Zadnji dve hiši sta bili leseni, toda zelo solidno zgrajeni. Obsegajo pa čas od prvega do šestega ali sedmega stoletja po Kr. Mnogoštevilni sloji žgalnine nam dokazujejo, da so bile vse zgradbe uničene z ognjem.

Pisatelj ugotovi pomembnost položaja te zgradbe glede na rimske ceste, rudnike in veliko število antičnih zgradb v okolici. Iz načrta (slika 2) se vidi, da leži Möseldorf ob potoku Goričica, kar nam že samo dokazuje, da smo v bližini

antičnega naselja. Razpravo pojasnjuje veliko število risb, skic, profilov itd. Ime Görtschnitz izvajajo (glej stran 187) iz Krke, kar pa ne bo veljalo.

H. Koban, »Die alten Strassen auf der Südseite des Plöckenpasses.« O rimski cesti čez prelaz Plöcken je pisatelj pisal že v Carinthia I. leta 1948. Takrat je natančneje obdelal samo rimsko cesto na avstrijski strani tega prelaza. Posebno ga je zanimal problem, zakaj je vodila druga veja te prometne žile 30 m višje nad prelazom in je potem strmo prešla v prelaz. Ta cesta je vodila tako visoko, da se je izognila snegu, ki je dolgo časa oviral promet po nižji cesti. Pisatelj obravnava cesto čez Plöcken glede na tukaj najdene napise, odkrite spurille, robnike itd. Njegovo razpravo izvrstno pojasnjuje geografska skica, kjer so označene tudi posamezne najdbe z napisi, ki jih pa ni več našel.

W. Görlich, »Der antike Strassenzug Aquileia—Virunum—Lauriacum und die Brücke in Villach.« Pri zadnjih restavracijskih delih sta bila ob Dravi (Ledererstrasse 23) izkopana fragmenta dveh žrtvenikov, ki sta verjetno stala v nekem svetišču ob tej reki. Iz tega sklepa pisatelj, da je vodil v bližini tega mesta most čez Dravo. Ta most braneča rimska utrdba, poznani Santicum, je pa grič, na katerem stoji danes cerkev sv. Jakoba.

M. Abramić, »Die asiatische Aphrodite aus Virunum.« V umetnostno-zgodovinskem muzeju na Dunaju je našel pisatelj leta 1952 že večkrat publicirani torso Afrodite, ki je verjetno stala v termah mesta Virunuma. Boginji manjkata obe roki. V eni je nosila granatno jabolko, v drugi pa vejico. Obležena je bila v hiton z rokavi, čez tega je imela kazulo, a ogrnjena je bila od glave navzdol z velikim plaščem. Kazula je bila spredaj razdeljena v tri polja. V zgornjem so bile tri Gracije, v sredini sonce in luna, v spodnjem pa jaše Nereida na morski pošasti. Pisatelj meni, da je to neko žensko naravno božanstvo, ki ga pa še ni mogoče točneje ugotoviti. Iz inventarja in po debelozrnatem marmoru sodeč je izšlo delo iz virunumske delavnice.

H. Dolenz, »Zur Verehrung des Juppiter Dolichenus in Kärnten.« Dolenz obravnava na Koroškem izkopane spomenike, ki so posvečeni Jupitru Dolihenskemu. Ti spomeniki so tudi objavljeni v treh važnih publikacijah. A. H. Can, Juppiter Dolichenus, Sammlung der Inschriften und Bildwerke mit einer Einleitung. Leiden 1945. Halil Demircioglu, Der Gott auf dem Stiere, Geschichte eines religiösen Bildtypus, Neue Deutsche Forschungen. Abt. Alte Geschichte Berlin 1939. Pierre Merlat, Repertoire des inscriptions et monuments figures du culte de Juppiter Dolichenus, Paris e Rennes 1951. V omenjenih delih pa Dolichenovi spomeniki še niso revidirani. Pisatelj jih v tej razpravi pregleduje in prinaša še nekaj novih, n. pr. iz Feldkirchna (štev. 9). Na temelju napisov in skulptur ugotavlja pisatelj, da so bila središča Dolichenovega kulta na Koroškem kraji Virunum, Feldkirchen in na Lamprechtokoglu.

E. Diez, »Perseus und Andromeda.« V zahodni steni cerkve v Blatnem gradu (Moosburg) je vžidan v zid pri stopnicah 86 cm visok relief. Deloma zakrivajo njegovo desno stran stopnice. Ohranjeno je samo desno stransko polje, ki je izpolnjeno s stiliziranim akantovim ornamentom. Srednje polje je zgoraj obrobjeno z noriško-panonsko voluto, ostali okvir je močno profiliran. Glavni okvir izpolnjujeta dve osebi. Na levi strani stoji Perzej, ki nosi kratko hlamido okrog ramen. Naslonjen je na srednje visok steber in gleda na nasproti stoječo Andromedo. Ta ima gornji nadlahtnici pričvrščeni na skalnato pečino, tako da ne more zadržati obleke, ki ji pokriva le noge. Gornji del telesa je gol. Pisateljica navaja spomenike, kjer je obdelan sličen motiv, in ugotovi, da pripada relief okrasu nekega groba. Datira ga v drugo stoletje. Gotovo je bila plošča del skrinje za pepel pokojnikov, kakor jih imamo mnogo v Šempetru v Savinjski dolini. Tudi kronološko sodi v isto razdobje kakor šempeterski spomeniki. Kompozicija in umetniška izdelava kažeta na iste predložke, po katerih so delali vsi mojstri Norika in Panonije. Delo je domačega izvora, kar dokazuje tudi domači marmor.

W. Modrijan, »Leda-Darstellungen im Latobikergebiet.« Pisatelj zastopa mišljenje, da je stanovalo na obeh straneh Golice ilirsko-keltsko pleme Latobikov, ki ga tudi mi poznamo. Modrijan misli, da so stanovali v Labotski dolini in na Štajerskem južno od Mure in Murice do gradiščanske meje. Torej je spadalo tudi ozemlje okrog Flaviae Solvae (Lipnica) v njihovo območje. Na tem področju so našli več reliefov, katerih objekt je Ledin mitos.

Upodabljanje tega mitosa deli avtor v dve skupini. V prvo vrsto sodijo reliefi, ki imajo v glavnem sakralni značaj, t.j. labod se je zatekel k Ledi v zavetje. V drugi skupini pa je poudarjen seksualni moment. Pisatelj navaja mnogo primerov ene in druge skupine in končno ugotovi, da sodijo reliefi z ozemlja Latabikov k drugi skupini.

E. Kranzmayer, »Doppelnamen im Kärntner Flusssystem.« V tej razpravi raziskuje pisatelj dvojna imena rek. Rečna imena so dragocen prispevek k zgodovinskim in zgodnje-zgodovinskim študijam. Rečna imena so pa tudi dokaz močnejše ali slabše lokalne tradacije. To dokazuje dejstvo, da je v Vorarlbergu večina rečnih imen iz časa pred preseljevanjem narodov, na Tirolskem je še $\frac{2}{3}$ takih, na Koroškem $\frac{3}{5}$, na Štajerskem pa samo $\frac{1}{5}$. Na skrajnem vzhodu in na Gradiščanskem je samo ena četrtnina predсловanskega izvora. Iz tega se vidi, kako strašno so delovali navalni vzhodnih narodov na bližnje dežele. V Spodnji in Srednji Koroški so bili ostanki prejšnjih ilirov in Keltoev še pred naselitvijo Bavarcev popolnoma slovenizirani. Vendar se ne morem strinjati, da je Gorčica nastala iz Gurk ali Curca. Na osnovi ohranjenih dvojnih imen rek in krajev ugotovi pisatelj, da je bila slovenizacija vse Koroške gotova že v osmem stoletju. Zakaj je slovenizacija že konec osmega stoletja bila končana v vsej Koroški, ki je bila vendar pod bavarsko oblastjo, pisatelj ne more razložiti.

Iz terenskih najdb in krajevnih imen je lahko ugotoviti za nekatere večje centralne ravnine in doline Spodnje in Srednje Koroške avarske naselbine. V bližini takih krajev ni najti slovenskih, še manj pa ilirskih ali keltskih ostankov. Iz tega sledi, da Avari niso nikjer pustili obstajati drugi narodni element. Izvrsno kazalo imen izpopolnjuje na koncu vso razpravo.

F. Juraschek, »Zur Frage Baiern und Kärnten im siebenten Jahrhundert.« Pisatelj podčrtava važnost terenskih najdb, vendar opozarja na previdnost pri njihovem datiranju. Razne hipoteze smemo razvijati vedno v okvirju zgodovinskih dejstev. Zato je potrebno dobro poznavanje zgodovine. Kot zgled navaja Samove borbe s frankovskim kraljem Dagobertom. Novejši raziskovalci mislijo, da so bili Bavarci zavezniki Samovi. Kaj pravijo k temu starine sedmega stoletja iz Bavarske in Koroške, bodo pa pokazala bodoča raziskovanja.

K. Ginhart, »Karolinische und frühromanische Werkstücke in Kärnten.« Avtor govori o trotračni pletenosti ornamentiki, ugotovi njeno razširjenost in jo označi kot značilno za frankovsko državno umetnost poljudne vrste. Te ornamentike ne smemo smatrati za longobardsko že zato ne, ker ne vsebuje živalskega motiva, ki je značilen za germansko umetnost. Trotračna pletenasta ornamentika je ostala še dolgo po smrti Karla Velikega v uporabi.

Tudi v Hrvatski se pojavi ta ornament za vlade Karla Velikega, ko si je ta leta 803 podvrnil Hrvate. Središče te karolinške državne umetnosti je pa bilo še vedno v Rimu. Pletenasti ornament sega časovno še daleč v dobo romanskega sloga. Tudi na Koroškem je zelo pogost pojav. Vendar je lahko točno ločiti karolinški pletenasti ornament od romanskega. Avtor našteva nekatere primere tega ornamenta s slikami.

V osojsko samostansko cerkev so prenesli iz kripte 4 gotske stebre, ki stoje sedaj v kasno gotski kapeli. S primerjavo z drugim podobnim materialom pride pisatelj do prepričanja, da je podloga teh stebrov iz zadnje tretjine desetega ali prve tretjine enajstega stoletja. Dva mnogokotna stebra sta iz zadnje četrtnine desetega ali prve tretjine enajstega stoletja. Za kapitele (tri) pa misli pisatelj, da so zelo slični tistim, ki jih tudi sicer datirajo v kasno deseto ali v zgodnje enajsto stoletje. Večina obravnavanih stebrov je iz časa, ko sta bavarski plemenitaš Ozi in njegova žena Glismond zgradila samostan in osojsko cerkev.

Leta 1689 je samostan v Osojah sicer slavil svojo tisočletnico, vendar je malo verjetno, da bi to ustrezalo resnici. V času 1946—48 odkopana apsida je verjetno iz karolinškega časa (osmo ali deveto stoletje). Kasneje je bila zgrajena kripta, h kateri spadajo že obravnavani stebri. V dodatku omenja pisatelj še nekatere zgradbe s pletenastim ornamentom (Millstadt).

R. Wurzer, »Ein System der Klostergründungen des 10. und 11. Jahrhunderts in Kärnten.« Pisatelj ugotavlja, da so bili benediktinski samostani ustanovljeni ob nekdanjih rimskih cestah v neposredni bližini prvotnih župnij. Pravilo je bilo, da so bili oddaljeni drug od drugega po 16—175 km. Tako je postala slovenska Koroška preprežena s takimi samostani.

H. Menhardt, »Die Bilder der Millstädter Genesis und ihre Verwandten.« Genezis iz Millstädtta je danes v posesti Zgodovinskega društva v Celovcu. Verjetno pa je, da je bila že davno last samostana v Millstädttu. Avtor navaja mnoga dela, ki obravnavajo ta rokopis ali pa so reproducirala njegove rdeče, modre ali rjave perorisbe. Vseh slik je v millstätskem rokopisu 87, če pa prištejemo k temu še eno na 29. listu razpeto, bi jih pa bilo 89. Zelo bi bilo potrebno, da izide čim prej barvana izdaja tega dela. Pisatelj obravnava razliko med posameznimi slikami in napisi pri različnih publikacijah. Med drugim omenja, da ima srednjebizantiski grški Oktateuh iz Smyrne, ki ga je izdal leta 1909 D. C. Hesselning, Miniatures de l'Octateuque grec de Smyrne v Leyden v Genezisu delu 152 slik. V vsej razpravi je pisatelju uspelo dokazati odvisnost millstätskih slik od prvotnih bizantinskih. Za bizantisko predlogo in sicer za rokopis, ne za mozaik ali kako drugo sliko millstätski Genezi govori tudi dejstvo, da je rokopis okrašen z inicialkami bizantinskega sloga. Poleg tega govore za bizantinski slog slike taborišč, cistern, zaves, oblek s posebnimi gubami, blagoslavljanje itd. Naševa tudi razne raziskovalce bizantinskih oktoteuhovih manuskriptov.

Pisatelj primerja slike millstätskega rokopisa s slikami drugih rokopisov in prinaša kot dopolnilo k tekstu 12 slik. Velika sličnost millstätskega rokopisa z Oktoteuhi v omenjenih stvareh in v neštetih malenkostih potrjujejo odvisnost tega rokopisa od oktoteuha. Nato naševa avtor še mnoge podobnosti med enim in drugim. Kljub temu pa je pisatelj ugotovil samostojnost nemškega risarja posebno pri risbah, kjer je prilagodil orientalske razmere nemškim. Tako n. pr. je narisal v millstätskem rokopisu namesto kamele konja, namesto turbana krono itd. Ta rokopis pa ni nastal v Millstädttu, ker v dvanajstem stoletju tam ni bilo oseb, ki bi bile sposobne ustvariti nekaj tako velikega. V tem pogledu pridejo v poštev le tri mesta in sicer Benetke, Salzburg in Regensburg.

Rokopis je nastal v delavnici nekega mojstra (ne samostana) v Regensburgu, kar dokazujejo neke frankovske posebnosti in potovanje Henrika-Leva v Palestino. Rokopis je Henrik-Lev prinesel iz Orienta, a v Regensburgu se je s cesarjem Friderikom dalj časa zadrževal. Regensburg je bil pravo nemško literarno središče, ki je nastalo v drugi četrtini dvanajstega stoletja. V Regensburgu je nastala tudi ilustrirana Rolandova pesem za časa Henrika-Leva. Originalne risbe millstätskega rokopisa in slike Rolandove pesmi so nastale istočasno, obe deli imata čiste perorisbe, ki so vrinjene v tekst itd.

Rokopis dunajske Geneze je zelo podoben regensburškemu. Razlikujeta se le v malo stvareh med seboj. Oba sta nastala iz nekega bizantinskega rokopisa Oktoteuha. Dunajski rokopis je nastal po mišljenju mnogih učenjakov nekje na Koroškem. Pisatelj pa navaja še tudi neke druge razloge, da je bil rokopis nabavljen za Dunaj v Regensburgu. Dobre risbe v dunajskem rokopisu pa govore za to, da je celo nastal v Regensburgu. Slabe bi pa izvirale iz nekega gornjebavarskega mesta. Slike obeh rokopisov, tako millstätskega, kakor tudi staronemškega dunajskega govore po avtorjevem mišljenju nedvomno za to, da sta nastala oba rokopisa v Regensburgu.

G. Graber, »Holzkalender in Kärnten.« V vsej prejšnji avstro-ogrski monarhiji je bilo ohranjenih samo osem lesenih koledarjev na palicah. Dva od teh sta v deželnem muzeju v Celovcu. Palica je osmerokotna, z držajem, tako da ima obliko meča. Isto obliko imajo mnogi nordijski koledarji-palice. Eden od koroških koledarjev je celo datiran z letom 1685. Drugi koroški kos je pa še starejši. Na tem koledarju je zelo duhovito označeno v prvi vrsti to, kar zanima kmeta, to je vreme in delo na polju. Za cerkvene praznike je pa prevzel karakteristične znake svetnikov; n. pr. pušice za sv. Boštjana, za sv. Petra ključce, za sv. Pavla meč itd. Za Marijo po polmeseč s še kakim znakom.

R. Milesi, »Mantegna und die Reliefs der Braut-truhen Paola Gonzagas.« Ko se je poročila Paola Gonzaga leta 1472 z grofom Leonhardom goriškim, je bilo v njeni bali več krasnih skrinj, ki so bile bogato ornamentirane z reliefi. Pisatelj našteje literaturo o teh reliefih, ki so danes v celovškem deželnem muzeju. Predstavljajo pa ti reliefi modro razsodbo cesarja Trajana in so bili močno pozlačeni. Avtor omenja reliefe raznih mojstrov, katerih vplive je ugotovil na celovških reliefih. Reliefi stojijo vsekakor pod vplivom Mantegninih del, lastnoročno pa ta mojster ni delal na njih. Razpravo pojasnjujejo mnoge celostranske risbe.

H. Braunmüller, »Christof Khevenhüller, ein Kärntner Diplomat des 16. Jahrhunderts.« Avtor omenja najprej delo Bernarda Czervinka, ki je napisal leta 1867 zgodovino Khevenhüllerjev in obravnava seveda tudi Kristofa Khevenhüllerja. Izčrpal je mnogo sodobnih rodbinskih kronik in potopis drugega Kristofovega sina Jerneja. Braunmüller je porabil poleg omenjenih virov v prvi vrsti 458 strani obsegajočo zgodovino Kristofa Khevenhüllerja, sestavljeno iz njegovih lastnih spisov.

Življenjepis Kristofa K. je še zato zanimivejši, ker je K. prišel kmalu v neposredno službo avstrijskega nadvojvode Ferdinanda I. in je tudi zelo mnogo sodeloval pri raznih diplomatičnih akcijah takrat najmočnejšega vladarja Karla V. V pričetku svojega hitrega vzpona je K. leta 1529 pomagal pri obrambi Dunaja. Koroška vrata, ki so jih Turki posebno napadali, so branile čete vzhodnoalpskih dežel, med katerimi je bil tudi Kristof K. Ivan Kacijanar iz Kranjske je pa vodil obrambo teh vrat. K. je finančno organiziral nesrečno Kacijanarjevo podjetje, ki se je končalo s porazom kristijanov pri Osijeku leta 1537, kjer je izgubilo 24 koroških plemičev tudi svoje življenje. Njegov položaj je pa ostal na dvoru kljub tej nesreči neomajen. Povečal si je celo svoje premoženje, ker je nakupil nekaj gradov, med njimi tudi Ostrovico itd. Zelo velik vpliv je imel tudi na cesarja Karla V., saj je ta prebival nekaj časa celo v njegovi hiši v Beljaku. Malo pred svojo smrtjo se je odpovedal svoji službi na dvoru kot kraljevi komornik. Umrli je leta 1557.

K. E. Newole, »Die Officin Kleinmayer in Klagenfurt bis zur Gründung der Zeitschrift ‚Carinthia‘.« V uvodu podaja pisatelj kratko zgodovino tiskarske rodbine Kleinmayerjev, ki so bili po rodu iz Bavarske. Avtor razpravlja v posameznih poglavjih o podrobnostih vodilnih članov te rodbine.

V prvem poglavju ugotovi avtor, da je bilo tiskarsko podjetje v Celovcu dovoljeno M. Kleinmayerju 20. decembra 1686. Ko poroča o razvoju tega podjetja, razvija pisatelj zelo značilne kulturne slike tistega časa, ki niso samo okvir Kleinmayerjevega podjetja, ampak nam zelo natančno razložijo napredek ali nazadovanje podjetja, njegove težave itd. Med posameznimi člani te rodbine si je pridobil zelo veliko zaslug za napredek podjetja in tiskarstva v Ljubljani Ignac Kleinmayer, ki je ustanovil tamkaj leta 1782 drugo tiskarno. Izdajal je tudi uradni list za Koroško in Kranjsko. Ščasoma je dobil tiskanje vseh uradnih razglasov itd. v Ljubljani. Kasneje je bilo njegovo podjetje soudeleženo pri izdajanju zakonov za vso državo. Kot član framasonске lože je zelo podpiral napredne podvige, ki so stremeli za tem, da dvignejo raven občne izobrazbe na Koroškem in Kranjskem. Leta 1787 je bil celo povzdignjen v plemiški stan. Nadaljeval je z izdajanjem šolskih knjig za osnovne šole. Tudi razni besednjaki so izšli iz njegove tiskarne. Tako je n. pr. napisal Gutschmann, »Anleitung über die windische und krainerische Rechtschreibung«, a leta 1777 prvič »Windische Sprachlehre«, ki je doživela do leta 1829 šest izdaj. »Deutsch-windisches Wörterbuch« iz leta 1789 pa je obsegal 572 tiskanih strani kvart-formata. Ta besednjak je bil največji med vsemi, kar jih je do tedaj izšlo.

Kleinmayer ni razpečaval svojih knjig samo po Koroškem, ampak tudi po Kranjskem in Štajerskem. Temu je šla zelo v prid tedanja diecezanska razdelitev. Lavantinska škofija, katere sedež je bil v Sent Andražu v Labotski dolini, je obsegala v cerkvenem pogledu tudi vso južno Štajersko. Za te kraje so tiskali slovenske knjige verske vsebine v Celovcu. Tako v Celovcu, kakor tudi v Ljubljani so izhajale v Kleinmayerjevi tiskarni razne vladne odredbe, koledarji itd.

Z vlado cesarja Jožefa II. je doseglo Kleinmayerjevo podjetje svojo kulminacijo. Tiskalo je knjige za svetovni književni trg z oznako »Leipzig und Wien«. Po smrti tega vladarja je pričela ostreje nastopati že obstoječa cenzura, ki je tudi Kleinmayerja ovirala pri njegovem napredku. Ignac Kleinmayer je dvignil svoje podjetje do zavidljive višine. Po njegovi smrti leta 1802 je vodila njegovo podjetje druga žena, rojena Ljubljanka, ki je poplačala vse dolgeve. To je šlo precej težko, ker je bila Ljubljana takrat središče francoske Ilirije in tako ločena od avstrijskega Celovca. Po prenehanju francoske oblasti v Ljubljani je Tekla prepustila ljubljansko podjetje svojemu sinu Ignacu. Celovško podjetje je izdajalo še naprej slovenske knjige. Tako je n. pr. izdal Urban Jamnik poleg drugih slovenskih del tudi »Kleine Sammlung solcher altslawischer Wörter welche heute im heutigen, windischen Dialekte noch kräftig fortleben«.

V Celovcu je izšla pri Ignacu Kleinmayerju »Klagenfurter Zeitung« leta 1770, in sicer najprej pod naslovom »Wöchentliches Intelligenzblatt«. Ta je kmalu prenehal, ali ga je začel na novo izdajati, čeprav mu je delala cenzura velike težave. Leta 1782 je pričel tudi v Ljubljani izdajati sličen časopis, ki je bil zarodek kasnejše »Laibacher Zeitung«. Vsekakor ima I. Kleinmayer zaslugo, da je pričel izdajati prvi časopis na Koroškem in na Kranjskem.

V Celovcu je pričela izhajati leta 1811 »Carinthia« kot priloga »Klagenfurter Zeitung«. Do leta 1854 je prinašala literarno vsebino in članke, ki so se pečali z gospodarskimi, kulturnimi in drugimi stvarmi. Pod zaščito nadvojvode Ivana se je »Carinthia« mirno razvijala, dokler ni postala glasilo Koroškega zgodovinskega društva. »Carinthia« je tretji najstarejši nemški časopis, ki se še danes tiska pri Kleinmayerju v Celovcu. Mnogoštevilne reprodukcije naslovnih strani raznih knjig in časopisov in razni portreti zgovorno dokumentirajo to obširno skrbno sestavljeno in posebno za nas zanimivo razpravo.

B. Grimschitz, »Ein unbekanntes Bildnis von Franz Gasser.« Franz Gasser je učenec Kuppelwieserjev na dunajski Slikarski akademiji. Leta 1837 je naslikal portret neznanega moškega. Ta slika nosi pečat zgodnje romantične hladnosti, ki jo izraža zelo močno sam portret in še posebej trdost slikarske tehnike.

H. Allmayer, »Von Virunum zum Magdalensberg.« Pisatelj pripoveduje o prvih svojih osebnih vtisih, ki jih je dobil pri svojih srečanjih s prof. R. Eggerjem. Prvič mu je prof. Egger razlagal novo odkrito rimsko gledališče v Virunumu, ki ga je odkopaval leta 1926. Profesor je s svojim živim pripovedovanjem in razlaganjem pričaral poslušalcem predstavo v tem gledališču. Še z večjim razumevanjem so poslušali njegova odkritja iz časa preseljevanja narodov, ko jih je vodil po Lurnskem (Teurnija) in Gosposvetskem polju. Avtor se pa še posebno spominja tistega dne, ko je obiskal prof. Eggerja sredi njegovega dela na Duelu, kjer je s prof. Bersujem v času več mesecev razlagal zbranim domačim in podonavskim arheologom kulturno, gospodarsko in vojaško stanje krajev, kjer se je ravno vršilo izkopavanje. Plod zadnjega Eggerjevega dela so pa odkritja na Magdalenski gori, kjer mu je uspelo z denarno pomočjo koroške vlade in muzejskega društva rekonstruirati cele zgradbe tedanje kulturne stopnje v Norikumu. Prof. Egger je dal vse svoje telesne in duševne moči na razpolago svoji domovini in ji je daroval zadnji in najlepši sad svojega dela in študija: »Magdalensko goro«.

Josip Klemenc

ZAMENJAVA

- Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:
- The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:
- Amersfoort.* **Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek:**
Berichten. V, 1954.
- Amsterdam.* **Archeologisch-historisch Instituut der Universiteit van Amsterdam:**
Allgemeene gids. 1937.
Archeologisch-historische Bijdragen. Deel: 1, 1952; 2, 1954; 8, 1941; 9, 1942; 10, 1942; 11, 1942; 12, 1945.
- Athènes.* **American School of Classical Studies:**
Hesperia. Vol. XXIII, Nr. 3, 4, 1954.
- Bad Godesberg.* **Deutsche Forschungsgemeinschaft:**
Gnomon. Band 26, Heft 5, 6, 7, 1954.
- Bad Homburg.* **Staatliches Saalburgmuseum:**
Saalburg Jahrbuch XIII, 1954.
- Beograd.* **Savezni institut za zaštitu spomenika kulture:**
Zbornik zaštite spomenika kulture. Knjiga: II, sveska 1, 1951, 1952; III, sv. 1, 1952, 1955.
- Berkeley.* **University of California:**
Anthropological Records. Vol. 12, No. 6, 1953.
- Berlin.* **Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin:**
Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte. Band 2, 3, 1954.
- Bern.* **Bernisches Historisches Museum:**
Jahrbuch des Bernischen Historischen Museums. Jahrgang XXXII und XXXIII, 1954.
- Bologna.* **Istituto di archeologia dell'Università (presso il Museo Civico):**
Studi e ricerche. T.: IV, 1950.

- Bonn.** Verein von Altertumsfreunden im Rheinland:
Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseum in Bonn. Heft 155, 1953.
- Bordighera.** Istituto Internazionale di Studi Liguri — Museo Bicknell:
Rivista di studi Liguri. Anno XX, Nr. 2, 1954.
- București.** Biblioteca Academiei Republicii Populare Romine:
Daicovicu C.: Cetatea dacică de la Piatra Roșie. 1954.
Hăbășești. Monografie arheologică. Vol. I, 1954.
Studii și cercetări de istorie veche. Anul V, 1—2, 1954.
- Budapest.** Magyar Tudományos Akadémia:
Acta Archaeologica. Tomus: IV, fasc. 1—4, 1954; V, fasc. 1—2, 1954.
Országos Magyar Történelmi Museum:
Banner J.-Jakabffy I.: A közép-dunamedence régészeti bibliográfiája. 1954.
Folia archaeologica. Kötet VI, 1954.
- Cambridge, Mass.** Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology,
Harvard University:
Papers of the Peabody Museum of Amer. Archaeol. and Ethnol. Vol. XXXIV, 1954; XLI, No. 2, 1954.
- Cambridge.** The University Museum of Archaeology & Ethnology (Anglija):
Proceedings of the Prehistoric Society for 1953, N.S. Vol. XIX, pt. 2, 1954.
- Cardiff.** The National Museum of Wales — Department of Archaeology:
Forty-seventh annual report 1953—1954, 1954.
- Columbia.** Redakcija revije Archaeology:
Archaeology. Vol. 7, Nr. 3, 4, 1954.
- Columbus.** Ohio State Museum:
Museum echoes. Vol. 27, No. 9, 10, 11, 12, 1954. Vol. 28, No. 1, 1955.
- Dublin.** Royal Irish Academy:
Proceedings. Vol. 56, Section C, No. 5, 6, 1954.
- Eisenstadt.** Landesmuseum:
Burgenländische Heimatblätter. 16. Jahrgang, Heft 3, 4, 1954.
- Frankfurt am Main.** Deutsches Archäologisches Institut:
Germania. Jahrgang 52, Heft 3, 4, 1954.
Mitteilungsblatt. Nr. 7, 1954.
- Genève.** Musée d'art et d'histoire:
Genava. N. S. Tome: II, fasc. 3/4, 1954.
- Graz.** Steiermarkische Landesbibliothek:
Modrijan Walter: Vor- und frühgeschichtliche Funde aus dem Bezirk Mureck. 1954.
- Halle/Saale.** Landesmuseum für Vorgeschichte:
Behrens Hermann: Aus der gesamtwissenschaftlichen Forschungsarbeit des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle/Saale. 1953.
Jahresschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder. Band: XI/1, 1925; XII/1, 2, 1925; XIII, 1925; XIV, 1926; XV, 1927; XVII, 1929; XVIII, 1930; XIX, 1931.

- Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte. Band: 33, 1944; 34, 1950; 35, 1951.
 Register der Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte für die Bände 1 bis 32, 1954.
 Museumsarbeit und Bodendenkmalpflege. Nr.: 1, 2, 1954.
 Toepfer Volker: Kupfergewinnung in Mitteldeutschland von den Anfängen bis zur Gegenwart. 1953.
- Hamburg.** **Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte:**
 Beiheft zum Atlas der Urgeschichte. Beiheft: 1, 1953; 2, 1954.
Museum für hamburgische Geschichte:
 Hamburger Beiträge zur Numismatik. N. F. Heft 8 (Band II), 1954.
- Helsinki.** **Suomen Muinaismuistoyhdistys:**
 Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. LIV, 1954; LIV, 1954.
- København.** **Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab:**
 Historisk-filologiske Meddelelser. Bind 33, Nr. 6, 1954.
- Krefeld.** **Verein Linker Niederrhein:**
 Der Niederrhein. 21. Jahrgang, Nr. 4, 1954.
- Leiden.** **Rijksmuseum van oudheden te Leiden:**
 Oudheidkundige mededelingen uit het Rijksmuseum van oudheden. Nieuwe reeks. XXXIV, Suppl., 1954; XXXV, 1954.
- Liège.** **L'Institut archéologique liégeois:**
 Chronique archéologique du Pays de Liège. Année 42—44, 1951 do 1953, 1953.
- Ljubljana.** **Univerza v Ljubljani — Arheološki seminar:**
 Arandjelović-Garašanin Draga: Starčevačka kultura. 1954.
 Starè France: Prazgodovinske Vače. 1954.
- London.** **British Institute of Archaeology at Ankara:**
 Anatolian Studies. Vol. IV, 1954.
The Royal Anthropological Institute:
 Man. Vol. LIV, Nr. 46—75, 76—99, 100—125, 126—156, 1954.
Victoria and Albert Museum:
 English Prehistoric Pottery. 1952.
- Los Angeles.** **Southwest Museum:**
 The Masterkey. Vol. XXVIII, No. 5, 1954.
- Madrid.** **Comisaria general de excavaciones arqueológicas:**
 Acta arqueológica hispánica. I, 1943; III, 1945; IV, 1948.
 Informes y memorias. No.: 2, 1942; 3, 1943; 4, 5, 6, 1944; 7, 8, 9, 1945; 10, 11, 12, 1946; 13, 14, 15, 17, 1947; 18, 19, 20, 1949; 21, 22, 23, 1950; 24, 25, 1951; 27, 1952; 28, 1953.
- Marburg a.d. Lahn.** **Vorgeschichtliches Seminar der Universität:**
 Kurhessische Bodentalertümer. Heft 3, 1954.
- Moskva.** **Gosudarstvennaja biblioteka SSSR, imeni V. I. Lenina:**
 Vestnik drevnej istorii. 1, 2, 3, 4, 1954.
 Voprosy istorii. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 1954.

- München.** **Universitäts-Institut für Vor- und Frühgeschichte:**
Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Heft 4, 1954.
- Nitra-Hrad.** **Slovenská akadémia vied a umení — Archeologický ústav:**
Historica Slovaca. V, 1948.
Janšák Štefan: Robotník v službách vedy. O záchrane predvekových pamiatok. 1953.
Novotný B.: Nejstaršie roľnícke osady na Slovensku. 1954.
- Opava.** **Slezské Museum:**
Časopis Slezského musea v Opavě. Series B — Historia, III, 2, 1953.
- Pavia.** **Università di Pavia:**
Athenaeum. N. S. Vol. XXXII, fasc. III—IV, 1954.
- Philadelphia.** **University Museum:**
Bulletin. Vol. 18, Nr. 3, 4, 1954.
- Poznań.** **Muzeum Archeologiczne:**
Z otchłani wieków. Dwumiesięcznik poświęcony pradziejom Polski.
Rok: XXI, zeszyt 4, 5, 6, 1952; XXII, zeszyt 1, 2, 3, 4, 5, 6, 1953.
- Praha.** **Československá akademie věd — Archeologický ústav:**
Archeologické rozhledy. Ročník: VI, sešit 4, 5, 6, 1954.
Památky archeologické. Ročník: XLV, 1—2, 1954.
Československá akademie věd — Základní knihovna:
Archeologické rozhledy. Ročník: VII, sešit 1, 1953.
Památky archeologické. Ročník: XLV, 1—2, 1954.
- Princeton.** **Princeton University:**
American Journal of Archaeology. Vol. 58, Nr. 4, 1954; Vol. 59, Nr. 1, 1955.
- Rennes.** **Ogam — Tradition Celtique:**
Ogam. Tradition celtique. Bulletin des amis de la tradition celtique. Tom: IV, No. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 1952; V, fasc. 1, 2, 3, 4, 5—6, 1953; VI, fasc. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 1954.
- Roma.** **Accademia Nazionale dei Lincei:**
Atti della Accademia Nazionale dei Lincei. Notizie degli Scavi di Antichità. Serie ottava. Vol. VI, fasc. 7—12, 1952; Vol. VII, fasc. 1—6, 7—12, 1953.
Istituto di archeologia dell'Università:
Archeologia classica. Vol. V, fasc. 2, 1953; Vol. VI, fasc. 1, 1954.
- Sarajevo.** **Zemaljski muzej:**
Bešlagić Šefik: Kupres. 1954.
Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Nova serija, sv. IX — Arheologija, 1954.
Vego Marko: Ljubuški. 1954.
Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture:
Naše starine. II, 1954.
- Skopje.** **Muzejsko-konzervatorskoto društvo na NR Makedonija:**
Vesnik na Muzejsko-konzervatorskoto društvo na NR Makedonija.
God.: I, br. 1, 2, 1953; II, br. 1—2, 1954.

- Split.* **Arheološki muzej:**
Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Svezak LIV, (1952), 1954.
- Stockholm.* **Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien:**
Handlingar. Del: 89, 1954.
- Tarragona.* **Real Sociedad arqueológica Tarraconense:**
Boletín arqueológico. Años LIII—LIV, epoca IV, fasc. 41—48, 1953 do 1954, 1954.
- Trst. (Trieste).* **Università degli studi di Trieste:**
Dolzani Claudia: Vaso Canopo del Civico museo revoltella di Trieste. 1954.
- Valleta.* **The Royal University of Malta, Library:**
Melita historica. Journal of the Malta historical Society. Vol. I, No. 3, 1954.
- Varese.* **Musei Civici:**
Sibrium. Collana di studi e documentazioni. Vol. I, (1953), 1954.
- Warszawa.* **Państwowe Muzeum Archeologiczne:**
Kowalski Jan: Jaskinie Polski. III, 1954.
Sprawozdania P. M. A. Tom V, zeszyt 5—4, 1953.
Wiadomości archeologiczne. Tom. XX, livr. 2, 3, 4, 1954.
Polskie Towarzystwo Archeologiczne:
Szczecin i Wolin we wczesnym średniowieczu. 1954.
- Wien.* **Amt der niederösterreichischen Landesregierung:**
Kostbarkeiten aus Carnuntum. 1954.
Vorbeck Eduard: Militärinschriften aus Carnuntum. 1954.
Anthropologische Gesellschaft in Wien:
Mitteilungen. Band LXXXIII, 2. Heft, 1954.
Anthropologisches und Urgeschichtliches Institut der Universität:
Archaeologia Austriaca. Heft 15, 1954.
Historisches Museum der Stadt Wien:
Veröffentlichungen des Historischen Museums der Stadt Wien.
Heft 2, 1953.
Österreichische Akademie der Wissenschaften:
Lippold Georg: Leda und Ganymedes. 1954.
Österreichisches Archäologisches Institut:
Sonderdrucke aus den Jahreshften des Österreich. Archäol. Institutes, Band XLI, 1954.
Braun Egon: Zu einem Zusammenhang zwischen dem III. und dem VII. Buch der Politika des Aristoteles.
Diez Erna: Norisches Mädchen in besonderer Tracht.
Hanslik Rudolf: Prosopographische Bemerkungen.
Milenović Roksanda Maria: Zum Problem »basilica discoperta«.
Miltner Franz: Die Grabungen auf dem Kirchbichl von Lavant/Osttirol — Dritter vorläufiger Bericht.
Saria Balduin: Eine antike Bachregulierung in Cetium (St. Pölten).
Sunkowsky Rudolf: Zur Entwicklung der röhrenförmigen Balsamare.

Vetters Hermann: Römische Hügelgräber im Erlaufthal.
Wotschitzky Alfons: Veldidena. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1953.

Wrocław.

Polskie Towarzystwo Archeologiczne:

Dawna kultura. 2, 3, rok 1954.

Zagreb.

Društvo muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske:

Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske.
God.: III, br. 6, 1954; IV, br. 1, 1955.

Muzej grada Zagreba:

Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske.
God.: III, br. 5, 1954.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VI/1

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v maju 1955

Naklada 1000 izvodov

ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

- Josip Korošec: Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports, Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Dissertationes III. Ljubljana 1953. 335 + XIX pp. + IX app. 8°.
- France Starè: Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Acta Archaeologica II/1. Ljubljana 1951. 87 pp. 8°.
- Acta Archaeologica II/2. Ljubljana 1951. 191 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1. Ljubljana 1952. 168 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/2. Ljubljana 1952. 192 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1. Ljubljana 1953. 192 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/2. Ljubljana 1953. 176 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/1. Ljubljana 1954. 205 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/2. Ljubljana 1954. 215 pp. 8°.
- Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Poštni predal 323, Ljubljana, Yugoslavia.*